

SAMRÅD I KRIGSTID

Utrikesutskottets memorialprotokoll

1940–1945

SVERIGES
RIKSDAG

© Sveriges riksdag 2007

Samråd i krigstid : Utrikesutskottets memorialprotokoll 1940–1945

Redaktörer: Lars Frykholm, Margareta Brundin

Artikelförfattare: Krister Wahlbäck, Andreas Tjerneld

Grafisk förgivning: Louise Edlund

Omslag: Mikael Stridh

Bildredaktör: Margareta Eliason

Tryck: Edita Västra Aros AB, Stockholm, 2007

ISBN 978-91-85050-63-5

TALMANNENS FÖRORD

Det är viktiga dokument som härmed publiceras. De belyser betydelsefulla aspekter av svensk politik under andra världskriget 1940–1945. Dokumenten har tidigare använts av forskare, men genom denna utgivning bör de kunna bli mera allmänt tillgängliga för studier, forskning och journalistik.

Vi möter här intressanta bilder av hur den svenska statsledningen bedömde händelseutvecklingen och hur framför allt regeringen handlade. Här finns utrikespolitik handelspolitik, försvarspolitik och frågor kring flyktingar och bistånd till de krigshärjade folken. Det speglas i omfattande föredragningar av statsråd, diplomater och höga militärer, men också i de diskussioner som sedan följde i utrikesutskottet. Medlemmarna där var personer med ledande positioner i sina partier. Flera var också framträdande publicister. De hade i många fall goda möjligheter till information från andra kvalificerade källor inomlands och utomlands. Det gör att diskussionerna kring händelseförloppen präglas av relevans.

Ståndpunkter och förhållningssätt i utrikesutskottet var inte helt desamma som i den sittande samlingsregeringen, trots att samma partier var företrädare i regeringen respektive utrikesutskottet. De akuta samråden och ställningstagandena mellan partierna skedde i regeringen och Utrikesnämnden. Utskottet blev i de sammanträden som här återges kanske ändå en faktor som på sikt utövade ett inflytande på regeringspolitiken. I utrikesutskottets diskussioner finns ofta mer än bara dagsaktuella problem; här finner man inlägg som belyser medellånga och längre perspektiv, både framåt och bakåt.

Många krafter ligger bakom dessa dokument. Utrikesutskottets memorialprotokoll nedtecknades vid utskottets möten av olika sekreterare och notarier. Före detta överbibliotekarien vid Riksdagsbiblioteket Lars Frykholm, som också får en utförlig biografi i boken, redigerade under 1980-talet materialet till ett maskinskrivet manus, som vi vid utgivningen noggrant har följt. Här finns också utförliga biografier av utrikesutskottets dåvarande ledamöter liksom ett omfattande personregister, sakregister och ortregister. Ledamotsbiografierna har hämtats från det av Sveriges riksdag tidigare utgivna fembandsverket ”Tvåkammarriksdagen 1867–1970 : ledamöter och valkretsar”. Registren har utarbetats av

Talmannens förord

biblioteksrådet Margareta Brundin vid riksdagsförvaltningen, som också ansvarat för utgivningen. Bildansvarig har varit redaktör Margareta Eliason. Den grafiska utformningen har gjorts av byrådirektör Louise Edlund och informationssekreterare Mikael Stridh. Det är med tacksamhet som vi också kunnat få ambassadören, professor Krister Wahlbäck, en av våra ledande forskare kring Sverige och tiden för andra världskriget, att skriva introduktioner till protokollen.

Jag ber att få tacka alla.

Det är med en känsla av ansvar som Sveriges riksdag härmed låter publicera utrikesutskottets memorialprotokoll 1940–1945.

Stockholm i september 2006

Björn von Sydow
Talman

REDAKTÖRENS FÖRORD

Utrikesutskottets memorialprotokoll 1941–1945 är en redovisning av föredrag med åtföljande diskussioner som hölls i utrikesutskottet 1940 till 1945. Med ett undantag föreligger sådana memorialprotokoll. Som ersättning har här det ordinarie protokollet från den 17 mars 1942 återgivits.

Vid sidan av de möten som skildras i memorialprotokollen förekom en rad möten med summariska protokoll, som inte har tagits med i denna skrift. Utrikesutskottet sammanträdde under krigsåren på följande datum:

1940: 16/1, 19/1, 22/2, 27/2, 23/4, 7/5, 9/5, 11/6, 5/8, 5/10, 3/12

1941: 16/1, 11/2, 20/2, 13/5, 10/6, 9/12

1942: 16/1, 17/2, 17/3, 14/4, 30/6, 9/7

1943: 16/1, 26/1, 27/1 (två möten denna dag), 12/3, 22/3, 19/6, 24/10, 11/11

1944: 15/1, 25/1, 1/2, 15/2, 29/2, 23/3, 12/5, 6/6, 12/6, 5/12, 14/12

1945: 16/1, 15/1, 16/1 (de två sistnämnda protokoll från val till utskottet), 30/1, 16/3, 10/4, 13/4, 29/5, 5/6, 19/6, 7/11, 4/12, 19/12

1945: Sammansatta utrikesutskottet och 1:a lagutskottet: 12/6, 14/6, 16/6

Memorialprotokoll från utskottet finns från följande datum:

1940: 19/1, 5/10, 3/12

1941: 20/2, 13/5, 9/12

1942: 17/2, 9/7

1943: 26/1, 27/1, 12/3, 22/3, 11/11

1944: 25/1, 1/2, 15/2, 29/2, 23/3, 12/6, 5/12, 14/12

1945: 30/1, 16/3

Lars Frykholm tjänstgjorde som notarie i utrikesutskottet under åren 1941–1944 och sammanställde efter sin pensionering från överbibliotekarietjänsten vid Riksdagsbiblioteket det underlag, som här har följts.

Redaktörens förord

Han har även gjort några mindre tillägg, som också tagits med i manus. Utrikesdepartementet hade garanterat honom ett bidrag på 50 000 kronor för skriftens utgivning. Vid hans död överlämnades Frykholms manus till Riksdagsbiblioteket och Utrikesdepartementets bidrag överfördes till riksdagen. Chefsarkivarie fil. dr Anders Norberg började utgivningsarbetet med att jämföra manus med originalet, som förvaras på Riksarkivet. Då Anders Norberg hastigt avled övertogs ansvaret av undertecknad. Manuset kan efter bearbetning nu presenteras.

En mängd personer inom och utom riksdagen har bidragit till att skriften har kunnat färdigställas. Jag vill tacka Riksarkivet och då särskilt Ingrid Karth för allt vänligt stöd. Ovärderlig hjälp att finna information om personer som nämns i manus har erhållits från följande personer och organisationer: Christer Berggren, Anna Lindh-biblioteket; Per Clason, Krigsarkivet; Elisabeth Larsson Olin, UD:s bibliotek; Sven Johansson, UD:s arkiv; Marketta Lehto-Toivakka, Riksdagsbiblioteket, Finland; Hisae Umeda, Diet Library, Japan; Jeannette Berseth och Björn Rönning, Stortinget, Norge; Karel Sosna, Parlamentsbiblioteket, Tjeckien; John Prince, House of Commons Library, Storbritannien; Foreign Relations Department, Turkiska Parlamentet; Gisela Gruhn-Accaino, Bundestagsbibliothek, Tyskland, och Donna Scheeder, Library of Congress, USA. Vidare vill jag tacka mina kolleger i riksdagsförvaltningen Louise Edlund, Margareta Eliason och Mikel Stridh för professionellt arbete vid framställning av boken.

Jag vill också ge ett stort tack till ambassadör professor Krister Wahlbäck, som genom sitt bidrag medverkat till att klargöra Sveriges utrikespolitik under krigsåren, samt till fil. dr Andreas Tjerneld för hans biografi över Lars Frykholm. Utan Lars Frykholms engagemang och nit hade denna skrift aldrig kommit ut. Slutligen ett varmt tack till talman Björn von Sydow, som med sin kunskap och sitt stora intresse bidragit till projektets slutförande.

Margareta Brundin
Biblioteksråd

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Talmannens förord	3
Redaktörens förord	5
1940: Vinterkriget	9
1940–1941: Finland och Norge	13
Utrikesutskottets memorialprotokoll 1940	17
Utrikesutskottets sammanträde fredagen den 19 januari 1940	19
Utrikesutskottets sammanträde lördagen den 5 oktober 1940	29
Utrikesutskottets sammanträde tisdagen den 3 december 1940	42
1941–1942: Kriget Tyskland–Sovjetunionen	57
Utrikesutskottets memorialprotokoll 1941	59
Utrikesutskottets sammanträde torsdagen den 20 februari 1941	61
Utrikesutskottets sammanträde tisdagen den 13 maj 1941	71
Utrikesutskottets sammanträde tisdagen den 9 december 1941	84
Utrikesutskottets memorialprotokoll 1942	95
Utrikesutskottets sammanträde tisdagen den 17 februari 1942	97
Protokoll, hållet vid sammanträde med utrikesutskottet tisdagen den 17 mars 1942	108
Utrikesutskottets sammanträde torsdagen den 9 juli 1942	110
1943: Vändpunkten	117
Utrikesutskottets memorialprotokoll 1943	119
Utrikesutskottets sammanträde den 26 januari 1943	121
Utrikesutskottets sammanträde den 27 januari 1943, kl. 10.45	130
Utrikesutskottets sammanträde den 27 januari 1943, kl. 14.00	134
Utrikesutskottets sammanträde fredagen den 12 mars 1943	143
Utrikesutskottets sammanträde måndagen den 22 mars 1943	154
Utrikesutskottets sammanträde den 11 november 1943	165
1944–1945: Slutskedet	171
Utrikesutskottets memorialprotokoll 1944	173
Utrikesutskottets sammanträde den 25 januari 1944	175

Innehållsförteckning

Utrikesutskottets sammanträde den 1 februari 1944	191
Utrikesutskottets sammanträde den 15 februari 1944	200
Utrikesutskottets sammanträde den 29 februari 1944	209
Utrikesutskottets sammanträde den 23 mars 1944	221
Utrikesutskottets sammanträde den 12 juni 1944	229
Utrikesutskottets sammanträde den 5 december 1944	248
Utrikesutskottets sammanträde den 14 december 1944	258
Utrikesutskottets memorialprotokoll 1945	269
Utrikesutskottets sammanträde den 30 januari 1945	271
Utrikesutskottets sammanträde den 16 mars 1945	279
Lars Frykholm (1909–1998)	289
Biografier över ledamöter nämnda i protokollen	293
Ledamöter och kanslipersonal i utrikesutskottet 1940–1945	343
Personregister	353
Sakregister	363
Ortregister	373
Bildkällor	379

1940: VINTERKRIGET

av Krister Wahlbäck

Den 19 januari 1940 samlades ledamöterna i riksdagens utrikesutskott till det första sammanträde som utskottet lät dokumentera genom ett diskussionsprotokoll och inte bara genom ett vanligt formalprotokoll. Det var sannolikt utskottets ordförande, universitetskanslern och den tidigare utrikesministern (1924–1926) Östen Undén, som hade föreslagit denna nyhet och fått sina kolleger i utskottet med på saken.

Skälet är inte svårt att se. Det pågick världskrig sedan september 1939, och finska vinterkriget utkämpades i vår närhet sedan den 30 november 1939, då Sovjetunionens angrepp på Finland hade inletts. Råd och synpunkter, som framfördes till utrikesministern och regeringen av de särskilt betrodda riksdagsledamöterna i utrikesutskottet, gällde nu frågor av helt annat allvar än i fredstid. Det fanns skäl att dokumentera vad som sades i ett diskussionsprotokoll som fördes av utskottets sekreterare under tjänsteansvar. Då skulle kommande diskussioner om vars och ens medansvar för Sveriges utrikespolitik under en kritisk tid inte behöva grundas på de privata anteckningar som en eller annan av ledamöterna kunde tänkas ha gjort. Det skulle finnas utförliga protokoll – låt vara icke stenografiska – av partipolitiskt obundna, yngre tjänstemän på Utrikesdepartementet, protokoll som också i regel hade blivit upplästa vid följande sammanträde och justerats av utskottets ordförande.

Undén hade visat prov på samma känsla för vikten av historisk dokumentation när det gällt de hemliga sammanträdena med riksdagens båda kamrar om utrikesfrågor. I kamrarnas ordningsstadgor hade 1933 införts förbud mot diskussionsprotokoll från sådana sammanträden, men Undén väckte 1939 en motion om att stenografiska protokoll tvärtom skulle föreskrivas. När hans motion blev resultatlös återkom Undén vid 1942 års riksdag, nu med framgång.¹

När vi första gången möter utskottets ledamöter den 19 januari 1940, är det inte fråga om ett sammanträde för att behandla en proposition

¹ Se Wilhelm Carlgrens inledning till *Protokoll vid riksdagens hemliga sammanträden 1942–1945* (Sthlm 1976), s. 10.

från regeringen eller motioner från riksdagens ledamöter, alltså det slags ärenden som i regel står på dagordningen för flertalet riksdagsutskott. Det var inte ofta som utrikesutskottet hade sådana ärenden att behandla, särskilt inte efter krigsutbrottet. I stället gällde det ett informations- och diskussionsmöte med Christian Günther, utrikesminister i den samlingsregering som Per Albin Hansson bildat bara någon månad tidigare. Just för utrikesutskottet gällde ett undantag från föreskriften i 1866 års riksdagsordning att statsråden inte fick delta i utskottens överläggningar. Redan på förmiddagen den 19 januari hade Günther mött utskottets ledamöter och suppleanter när de sammanträtt i en annan form för att dryfta samma frågor. Då var det Utrikesnämnden som hade haft möte på slottet under kung Gustaf V:s ordförandeskap och med statsministern närvarande.

I december 1939 bildades en samlingsregering under statsminister Per Albin Hansson.

Utrikesnämnden var ju (och är än i dag) det i grundlagen utpekade organet för samråd mellan regering och riksdag i utrikesfrågor. Så hade man bestämt genom en grundlagsändring 1921 i samband med parlamentarismens och demokratins definitiva genombrott. Men Utrikesnämndens möten hölls under former som knappast befordrade ett av-

spänt, informellt meningsutbyte. Den uppgiften kom till viss del att falla på utrikesutskottet, som riksdagen inrättat först 1937 men som därefter blev ett slags ”moder” för nämnden: de som invaldes i utskottet blev därmed samtidigt ledamöter av nämnden.¹

Även från Utrikesnämndens möten gjordes enligt praxis ett slags uppteckningar av vad som förekommit, men där sköttes uppgiften av någon av UD:s cheftjänstemän. Under kriget var det nästan alltid kabinetssekreteraren Erik Boheman som förde pennan. Boheman hade givetvis en betydande arbetsbörda, och de uppteckningar som han dikterade efter nämndens möten, sannolikt på grundval av under mötet nedkastade notiser, kan inte mäta sig i noggrannhet med de diskussionsprotokoll som hans yngre medarbetare på UD gjorde såsom sekreterare i utrikesutskottet.²

Några drag i det utrikespolitiska läget den 19 januari 1940 bör vi påminna oss för att förstå den diskussion som då fördes i utskottet. Sovjetunionens hållning till Finland var alltså densamma som när angreppet hade inletts sju veckor tidigare. I Moskva erkände man sedan dess bara ”Finlands demokratiska regering”, alltså den ”regering” som Sovjet hade satt upp den 1 december 1939 i den lilla gränsorten Terijoki på Karelska näset under ledning av Otto Wille Kuusinen, en finländsk kommunist som verkat i Moskva sedan 1918. Avsikten i Moskva var att Kuusinen inom kort skulle installeras i Helsingfors, som Röda armén beräknades komma att inta om ett par veckor. Den svenska regeringen hade blivit anmodad av den lagliga regeringen i Helsingfors att medla fred, men den 4 december 1939 avspisades den av utrikesminister Molotov med att Sovjetunionen endast erkände ”Finlands demokratiska regering”.

Emellertid hade kriget tagit en annan vändning än man tänkt sig på sovjetisk sida. Finlands armé hade fört ett framgångsrikt defensivt försvar och tillfogat angriparna en rad motgångar som väckt respekt och beundran inte bara i Sverige och Skandinavien utan världen över, inte minst i Storbritannien och Frankrike. Där var en vidsträckt opinion be-

¹ Allmänt om utrikesutskottet, dess tillkomst och dess förhållande till Utrikesnämnden i Axel Bruswitz, *Utrikesfrågors behandling i den svenska riksdagen* (Upps. 1941).

² Sidouppdraget som utskottets sekreterare innehades 1940 av Ragnvald Bagge (1903–1991), 1941–1943 av Sven Grafström (1902–1955) och 1944–1946 av Osten Lundborg (1909–1994). Sven Grafströms reaktion när han tillfrågades framgår av hans dagboksanteckning den 21 januari 1941: ”Ordföranden i utrikesutskottet, universitetskanslern Undén ringde mig idag och frågade, om jag hade lust att åtaga mig uppdraget att bli utskottets sekreterare. OM jag ville. Det är ju mycket intressant och kommer dessutom att ge mig ett arvode av en tusenlapp.” (Sven Grafström, *Anteckningar 1938–1944*, utgivna genom Stig Ekman av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 14, Sthlm 1989). Grafströms anteckningar är den enda tryckta skrift som återger samtida anteckningar med intryck från några av utrikesutskottets sammanträden 1940–1945 (a.a., t.ex. s. 472 om mötet den 12 mars 1943).

sviken över de allierades passiva krigföring och den stiltje som rådde vid fronten mot Tyskland ända sedan september 1939. Det fanns ett starkt tryck på regeringarna att ge Finland militärt stöd mot Sovjet, som ju i viss mån var Tysklands bundsförvant ända sedan Molotov–Ribbentrop-pakten hade ingåtts i augusti 1939. Från militär synpunkt fanns det goda skäl för västmakterna att ingripa, förutsatt att de därmed kunde vinna ett viktigt mål i kriget mot Tyskland, nämligen att stoppa den normala svenska exporten av järnmalm till Tyskland. Numera vet vi att detta var den verkliga avsikten på brittisk sida när man begärde tillstånd att transitera förband ”till Finlands hjälp” via järnvägen Narvik–Kiruna–Gällivare–Torneå. Den 19 januari var det dock än så länge bara fråga om transitering av frivilliga.

Samtidigt var Sveriges förhållande till Tyskland osäkert. Tyskarna ville inte störa sina goda relationer till Moskva, följde misstänksamt den västallierade debatten om intervention i Skandinavien och varnade i dunkla ordalag för svenskt engagemang i Finland. De ville också kunna kontrollera sjöfarten in och ut ur Östersjön genom den s.k. Kogrundsrännan utanför Falsterbonäset, som ligger på svenskt territorialvatten mellan tre och fyra sjömil från kusten (Sverige gjorde ju anspråk på fyra sjö-mils gräns, medan Tyskland liksom västmakterna bara erkände tre sjö-mil).

Från utrikesutskottets därpå följande sammanträde om Finland den 27 februari finns endast ett referat av överbefälhavarens föredragning om de militära ramvillkoren för svensk utrikespolitik och av hans svar på ledamöternas frågor. Vid denna tidpunkt hade Sovjetunionen upptagit en förhandlingskontakt via Stockholm om ett fredsavtal med den lagliga regeringen i Helsingfors, låt vara att Kuusinens ”regering” inte officiellt förts åt sidan. Samtidigt hade Röda armén i början av februari inlett en kraftig offensiv på Karelska näset och vunnit framgångar som gjort Finlands läge kritiskt. Västmakternas planer att intervensera i Finland via järnmalmsfälten i norr hade också blivit allt tydligare, och därmed hade risken för ett tyskt preventivt angrepp på Sverige ökat. I Finland tvekade regeringen mellan alternativen att godta de allt hårdare ryska freds-villkoren eller att rikta en appell till västmakterna om hjälptrupper, fastän det var ovisst vilken insats de skulle kunna göra inom rimlig tid även om Norge och Sverige skulle släppa igenom dem.

1940–1941: FINLAND OCH NORGE

av Krister Wahlbäck

Nästa sammanträde som dokumenterats genom diskussionsprotokoll hölls inte förrän den 5 oktober 1940. Under de sju föregående månaderna hade läget i världskriget förändrats radikalt både i Norden och på kontinenten. Tyskland hade först angripit och ockuperat Danmark och Norge (9 april–8 juni). Därmed fick Tyskland full kontroll över Sveriges sjövägar västerut som stod för 70 % av vår import och export i fredstid. Sverige blev inneslutet i den tysk-sovjetiska maktsfären tillsammans med Finland, som den 13 mars 1940 slutit fred med Sovjet på hårda villkor men med bevarad självständighet. Tyskland hade därefter angripit och ockuperat Nederländerna, Luxemburg, Belgien och huvuddelen av Frankrike (10 maj–22 juni). Kriget på kontinenten hade upphört sedan de sista brittiska trupperna lämnat Dunkerque (4 juni) och en ny fransk regering under Pétain slutit vapenstillstånd (22 juni). Storbritannien fortsatte emellertid kampen, sedan den 10 maj med Churchill som premiärminister och sedan augusti 1940 utsatt för massiva tyska bombanfall mot civila mål.

Molotov–Ribbentrop-pakten gällde alltså, och i kraft av dess hemliga tilläggfördrag hade Sovjetunionen först ockuperat Estland, Lettland och Litauen (15–17 juni) samt därefter annekterat dem såsom sovjetrepubliker inom unionen (8 augusti). I Danmark, som kapitulerat under protest den 9 april, samarbetade regeringen och Folketinget med ockupationsmakten, medan läget i Norge var ett annat.

Kung Haakon och den lagliga norska regeringen hade den 8 juni måst lämna Norge och gå i exil till Storbritannien efter två månaders kamp. Den tyska ockupationsmaktens förhandlingar under sommaren med Stortingets presidentskap i Oslo och i september med de fyra stora partiernas företrädare om att avsätta kung Haakon och etablera en norsk samarbetsregering avbröts den 25 september 1940, då den tyske rikskommissarien Terboven utsåg ett antal ”kommissariska statsråd”, samtidigt som Vidkun Quislings ”Nasjonal samling” blev det enda tillåtna politiska partiet. Quisling, som redan den 9 april hade framträtt som en norsk Kuusinen men då snabbt förts åt sidan av tyskarna, fick sålunda

nu på nytt en roll. Sverige erkände endast den lagliga norska exilregeringen i London, men relationerna var svala, särskilt sedan Sverige i början av juli 1940 hade givit efter för tyska krav på att få använda de svenska järnvägarna dels för alla slags godstransporter (inklusive militära) till och från Norge, dels för genomfart av obehäpnade tyska soldater vid deras tillfälliga hembesök i Tyskland ("permittenttrafiken").

Under sommaren 1940 hade också Sovjetunionens hållning till Finland blivit alltmer hotfull. Nya krav framställdes utan grund i fredsfördraget av den 13 mars 1940. En utveckling i stil med den baltiska föreföll vara Moskvas mål. Ett av de ryska krav som hade särskild betydelse för Sverige gällde Åland. Sedan 1921 års Ålandskonvention och 1939 års svensk-finländska s.k. Stockholmsplan om Ålands försvar, som dock aldrig fullföljts, gjorde Sverige anspråk på en ställning som särskilt intresserad stat. Under de rysk-finländska förhandlingarna om Åland inträffade en förändring i Tysklands hittills kyliga hållning till Finland i samband med att Tyskland begärde och fick rätt att dels transitera trupper genom Finland till nordligaste Norge, dels förlägga vissa etappförband på finländskt territorium längs transiteringsvägen. Detta tecken på tyskt intresse för Finland mottogs inte väl av Sovjetunionen, som ju genom Molotov–Ribbentrop-pakten fått Tysklands godkännande av att Finland hörde till Moskvas "intressesfär".

En första punkt på dagordningen för utriksutskottets båda sammanträden med utrikesministern på hösten 1940 blev om det fanns utsikter att Sverige och Finland genom samverkan kunde förhindra såväl ett sovjetiskt angrepp på Finland som en fortsatt tysk penetration av Finland. En andra punkt gällde den misstämning mot Sverige som Quislingregimen i Norge underblåste.

När utrikesministern nästa år mötte utskottet den 20 februari och den 13 maj 1941, hade han fått skäl att betvivla de lugnande informationer från Sovjetunionens minister i Stockholm, Mme Kollontay, som han förmedlat till utskottet vid sammanträdet den 3 december 1940. Hon hade uppgivit att de nordiska länderna inte hade berörts vid Molotovs överläggningar i Berlin i november 1940. Mycket tydde nu på att så tvärtom hade skett. Men säkra uppgifter hade svenska UD inte fått. (Numera vet vi att Molotov i själva verket begärt Hitlers accept av att Sovjet skulle få "reglera" läget i Finland på samma sätt som redan skett i de baltiska länderna, men att Hitler inte givit sitt samtycke.) Många tecken pekade också på ett förestående tyskt angrepp på Sovjet, även om dessa tecken också kunde tolkas som tyska förberedelser för att framtvunga en ny och för Berlin fördelaktigare uppgörelse än den som träffats av Molotov och Ribbentrop i augusti 1939. Ovissheten om hur

Finland skulle ställa sig i händelse av krig, och hur Finlands val skulle påverka Sveriges ställning, präglade särskilt mötet den 13 maj. Läget i fråga om tyskarnas transporter till och från Norge var däremot huvudfrågan vid det första mötet den 20 februari.

UTRIKESUTSKOTTETS
MEMORIALPROTOKOLL 1940

19 januari

5 oktober

3 december

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE FREDAGEN DEN 19 JANUARI 1940, KL. 14.15

Anteckningar
(av R.B. och O.R.¹)

Utrikesministern lämnade inledningsvis en kort resumé av sin föredragning för utrikesnämnden vid dess sammanträde på förmiddagen samma dag. Han redogjorde sålunda för de brittiska och franska framställningarna i Stockholm rörande hjälpen till Finland och den svenska ståndpunkten därtill ävensom den tyska framställningen rörande avspärrning av Kogrundsgränsen.

Herr Åkerberg sade sig hava svårt att förstå invändningarna mot frivilligtransporter genom Sverige till Finland. Alla vore givetvis medvetna om att England och Frankrike betraktade hjälpen till Finland som ett led i deras krig mot Tyskland. Men någon principiell invändning kunde icke göras mot att frivilliga passerade genom Sverige. De skulle naturligtvis resa icke i samlad trupp utan som privatpersoner liksom de svenska frivilliga. Det vore klart, att tyskarna hyste betänkligheter, därför att det kunde bli för många trupper i Finland. Å andra sidan finnes ingen anledning antaga, att tillströmningen till den engelska frivilligrörelsen skulle bli så stor. Intet hinder finnes ur synpunkten av vår proklamerade neutralitet. Herr Åkerberg vore tacksam för en precisering av utrikesministerns betänkligheter mot frivilligtransporterna.

Christian Günther, svensk utrikesminister
1939–1945.

¹ Förste sekreteraren i Utrikesdepartementet R. R:son Bagge var sekreterare i utrikesutskottet 1940. Olof Rydbeck, attaché i Utrikesdepartementet, var notarie i utrikesutskottet 1940

19 januari 1940, kl. 14.15

Utrikesministern framhöll, att det redan nu finnes brittiska frivilliga i Finland. De svenska beskickningarna i utlandet hade givits generella instruktioner att bevilja visering för genomresa genom Sverige åt vederbörande finska beskickningar godtagna frivilliga. Brittiska regeringen kunde antagas hysa vidsträcktare planer än att skicka endast enstaka frivilliga. Om effekten skulle bli den, att en brittisk armé opererade i norr, kunde detta givetvis icke vara önskat å tysk sida. Finnarna hade hela tiden förklarat, att det endast vore fråga om experter. Utrikesministern sade sig sträva och hoppas att få till stånd en gemensam svensk-finsk linje i denna sak.

Herr Anderson i Norrköping frågade, om utrikesministern haft kontakt med Erkko¹ i denna fråga och om förutsättningarna undersökts för svensk-finskt samförstånd. Finland torde förstå faran av att Sverige nu droges in i kriget. Längre fram kunde läget bli så förtvivat, att Finland ej toge sådana hänsyn.

Herr Sandler betonade, att det finnes ett klart intresse av att hålla isär förhållandet till stormakterna och den finska frågan.

Det vore klokast att avböja den tyska framställningen i avseende å Kogrundsrännan utan att giva ett finger; det vore riskabelt att inlåta sig på resonemang, som försvårade förhållandet till de allierade. I vad anginge malmfrågan hade man å alla sidor räknat med nedgång i exporten över Narvik. [Norrmännen hade träffat anordningar, som möjliggjorde transport till Tyskland]. Det finnes icke mycket annat att göra än att hålla sig till vad som avtalats. – Riskerna för att de allierade utnyttjade hjälpaktionen för att utbreda kriget möttes bäst genom mesta möjliga effektiva hjälp från de nordiska länderna. Man borde [dock] tänka sig in i den situation, som skulle uppstå, om Sverige förhindrade en hjälpaktion, som accepterats av Finland. Den finska ledningen vore lika angelägen som den svenska att ej taga ställning till det europeiska kriget. Finlands politiska framtid vore också därav beroende. Men Finland förde en förtvivad kamp. Man kunde ej begära, att Finland i det långa loppet skulle avvisa erbjuden hjälp. Läget bleve outhärdligt, om Sverige förhindrade hjälp till Finland. För närvarande vore icke materiefrågan den viktigaste. I detta hänseende ville herr Sandler hänvisa till dels vad den svenska krigsindustrins mobilisering kunde betyda, och dels svenska förvärv i utlandet för överförande till finnarna. Främst gällde det manskapsfrågan. Segrar tärde på finnarnas manskapsstyrka. Slutligen måste Finland acceptera hjälp i manskap. Sveriges enda utsikt att förhindra detta vore att ordna med tillräckligt manskap från de nordiska länderna.

¹ Erkko, Elias, (1895–1965), Finlands utrikesminister 1938–1938, minister i Stockholm 1939–1940

19 januari 1940, kl. 14.15

Herr Sandler hyste betänkligheter mot att svara engelsmännen så kategoriskt, att möjligheten avvisades att få så mycket manskap, att t.ex. de finska förlusterna varje månad täcktes. Tillskottet från Norden torde nämligen icke bliva tillräckligt. – Bakom den tyska framställningen beträffande Kogrunderännan låge tanken, att västmakterna hyste planer på att försöka komma in i Östersjön. Om framställningen avböjdes, kunde man kanske resonera med tyskarna om en uppmjukning av deras hållning mot Finland. I så fall skulle nämligen det italienska materieltillskottet få en helt annan värde. Vore icke tidpunkten inne att få tyskarna att mjuka upp sin hållning, så att möjlighet gaves för transitering till Finland? – Herr Sandler ville också fråga, om någon möjlighet yppat sig att återupptaga frågan om att komma till tals med ryssarna. Finnarna ansåge sig visserligen kunna hålla ut men vore ändock angelägna om fred.

Herr Österman¹ uppgav, att den franska tidningspressen samma dag i anslutning till remissdebatten i den svenska riksdagen talat om att Sverige sannolikt komme att sabotera hjälpen till Finland. Blum² hade gjort några fräna uttalanden om den neutralitet, som vägrade hjälp åt andra och sedan skreke på hjälp för sig själv.

Herr Vougt sade sig instämma med herr Andersons i Norrköping uttalanden och i stort sett även med herr Sändlers men ville framhålla en ytterligare synpunkt, nämligen att, om en brittisk kår skulle befinna sig i Finland, en tysk intervention måhända skulle ske där och icke i Sverige. Ju mera hjälp i materiel och manskap, som Sverige lämnade, desto bättre. Herr Vougt trodde mycket litet på uppriktigheten i västmakternas biståndsförsäkringar till Skandinavien. I de breda folklagren i England och Frankrike funnes icke någon stämning för utvidgning av kriget till Skandinavien eller något annat håll. Fransmän och engelsmän ville icke offra mer människor än nödvändigt. Herr Vougt tvivlade bestämt på verkligt påtaglig hjälp från västmakterna till Sverige och Norge.

Utrikesministern delade herr Vougt's uppfattning, att engelsmän och fransmän icke komme att hjälpa, men ansåg, att de hade starkt intresse av att utvidga konflikten, så att den svenska armén förblödde här. Från finsk sida hade det sagts utrikesministern, att man tyckt sig märka en viss uppmjukning i den tyska ståndpunkten gentemot Finland. Beträffande medlingsmöjligheterna i konflikten meddelade utrikesministern, att vi anmält oss i Helsingfors, men att finnarna för sin del för ögonblicket icke ansåge lämpligt att vidtaga några åtgärder i saken.

¹ Felskrivning, skall vara Österström

² Blum, Léon, (1872–1950), fransk judisk socialistledare, premiärminister 1936–1937, 1938, 1946–1947

19 januari 1940, kl. 14.15

Herr Åkerberg undrade, om man behövde taga pressuttalanden så allvarligt, och framhöll, att det tydligen funnes en viss motsättning mellan den engelska och den franska pressen. Endast om Finland finge hjälp från andra än Sverige, skulle landet kunna klara sig. Därför hade herr Åkerberg svårt att tro, att Sverige skulle kunna avböja genomresa för engelsmän. Man borde i stället acceptera den linjen men tillse, att det hela icke skedde för bullrande. Inga särskilda engelska förband borde finnas, utan engelsmännen borde inblandas med andra frivilliga. I Spanien hade det ju funnits en internationell kår. Om frivilligvärvning kunde komma till stånd i U.S.A., kunde den engelska aktionen inordnas däri. Herr Åkerberg trodde icke på någon uppjukning i den tyska ståndpunkten gentemot Finland. Han ville i likhet med herr Sandler förorda, att man sökte komma till tals med ryssarna.

Herr Skoglund framhöll, att det för Finland vore minst lika viktigt att erhålla flyg och materiel som manskap, vilket vi ej heller kunde lämna i så stor omfattning, att det räckte. Därvidlag komme i första hand England ifråga. Herr Skoglund ville fråga, om icke engelsmännen, om vi svarade avvisande beträffande frivilligtransporterna, kanhända skulle göra påtryckningar i form av åtstramning i materielleveranserna. Detta berodde emellertid på Englands intresse för saken. Herr Sandler förutsatte ett principiellt avböjande svar till Tyskland på framställningen rörande Kogrundsrännen. Då förutsatte han väl också, att norrmännen gåve engelsmännen ett avböjande svar på framställningen i malmfrågan. Men hade Norge kraft att göra detta? Komme icke engelsmännen att taga sig sin rätt? Våra möjligheter vore större. Utvägarna att komma fram borde undersökas.

Utrikesministern meddelade, att för ögonblicket situationen vore den, att tystnaden i London skulle kunna tydas så, att England vore benäget att avstå från sina planer i malmfrågan.

Herr Ewrlöf frågade, om muntliga konsultationer förekommit med finnarna, och menade, att svaret till engelsmännen borde avgivas, sedan man kommit överens med finnarna.

Utrikesministern påpekade, att den i den första engelska noten uppställda frågan om diskussion rörande hjälp till oss, ifall vi indroges, icke tillfredsställande besvarats av oss. Preliminärt hade till brittiske ministern sagts, att frivilligtransiteringen vore en vansklig fråga. Detta låge förmodligen bakom Lord Halifax¹ i dagens telegram från

¹ Lord Halifax, (1881–1959), brittisk konservativ politiker, utrikesminister 1938–1940, se även index Wood, Edward

Prytz¹ citerade uttalanden. Man torde i England vara missnöjd med det dåliga resultatet av sin aktion.

Herr G r ä n e b o förklarade, att Finland i första hand behövde jaktplan och teknisk materiel. Sverige borde hjälpa effektivt och underlätta hjälpen från andra håll. Men för att Finland skulle hålla ut, behövde det manskap. Sverige kunde väl icke göra mer än frivillighjälpen. Beträffande hjälpen från andra borde tillses, att saken icke toge för stor omfattning. Man borde dock såvitt möjligt inte lägga mera hinder i vägen för transitering än som behövdes för att hålla oss utanför storkriget. Samarbete med Finland i dessa avseenden vore av stor vikt.

Herr S a n d l e r hade tänkt sig Tyskland som medlare i det finska kriget men ansåg tiden ännu icke vara inne för medling. – Det vore väl i alla fall icke hopplöst att tänka sig ett tillskott från svenska styrkor. Då vore det även lönlöst att tala om brittiska och franska hjälpkårer, som icke komme att bli alla så stora. En brittisk kår vore dock ett obehagligt ting. Det berodde på vad som kunde komma från Sverige. Även relativt obetydliga insatser i manskap och materiel kunde inverka på utgången. Den svenska frivilligkåren vore en lokal tillgång men ersatte icke nötdandet. Det vore önskvärt att finna former för att ersätta med svenska trupper. Hur det skulle gå, borde man kanske icke tala om idag. Föreställningen att det hela vore hopplöst, vore felaktig och farlig. Den svenska materielen hade vid ett par viktiga tillfällen haft avgörande verkan.

Herr L i t h a n d e r ansåg att, om vi ställde oss avvisande mot England, det kunde befaras, att samma känslor mot oss blossade upp i Finland som 1918 och 1919. Även i Sverige skulle man icke kunna fatta en sådan svensk inställning. Det vore önskvärt, att icke hinder lades i vägen. Tyskland skulle väl icke kunna opponera sig, därför att det självt deltog i Spanien under inbördeskrigets dagar. Herr Lithander frågade, om det verkligen förhölle sig så, att materieltransitering från Italien genom Tyskland stoppats på grund av uppgifterna därom i svensk press.

Herr U n d é n menade det vara egendomligt, att den sista engelska framställningen inneburit en sådan skärpning. Vore Englands intresse ett verkligt hjälpintresse, kunde man nog komma till en överenskommelse. Man kunde befara, att framstöten avsåge att påverka opinionen i Sverige, vilken nu såge mera löftesrik ut för Sveriges indragande i kriget. Man kunde gärna uppriktigt förklara för engelsmännen, att vi stode fast vid att förmedla frivilliga i icke ostentativa former men att ett försök att över svenska regeringens huvud vädja till opinionen skulle miss-

¹ Prytz, Björn, (1887–1976), svensk minister i London 1938–1947

19 januari 1940, kl. 14.15

lyckas. I vad anginge förslaget att söka uppmjuka Tysklands ståndpunkt mot Finland vore det tacknämligt, att något dylikt gjordes från finsk sida, då mot Sverige kompensationskrav skulle kunna riktas. Ett lättande på de tyska restriktionerna skulle göra det mindre frestande att lita till västmakterna.

Herr A n d r é n ansåg, att Englands intresse att få oss in i kriget vore avsevärt. Det hade icke undgått att observera den antityska stämningen i Sverige och spelade därför på den finska frågan. Vi vore alla ense om att först komma överens med finnarna om hjälpen från England och därefter svara detta land. Finnarna kunde säga, att, om de avstod från engelsk hjälp, måste de få svensk hjälp. Komme vi in i krig mot Ryssland men ej mot Tyskland, vore även det ett engelskt intresse. Det vore säkrast att behandla den engelska framställningen ur strängt folkrättslig synpunkt; låta frivilliga uppträda som turister och generöst släppa igenom materiel. Men vi måste även tillse, att största möjliga svenska folkhjälp lämnades.

Herr Å k e r b e r g menade icke, att Finlands sak vore hopplös. Men om Ryssland fortsatte kriget och Finland stode ensamt gemensamt med Sverige, vore det förlorat.

Kortfattat referat av Överbefälhavarens för rikets försvarskrafter, generalen T h ö r n e l l s , uttalanden inför riksdagens utrikesutskott den 27 februari 1940.¹

Generalen inledde sitt anförande med att framhålla, att det ur militär synpunkt för Sverige vore ett vitalt intresse, att ett suveränt Finland bleve bestående, och att Ålandsöarna icke komma under en främmande makts herravälde. Utan att i detalj ingå på följderna för Sveriges del av ett sovjetryskt välde över Finland med Åland framhöll generalen, att Sverige, om ett sådant etablerades, bl.a. bleve utsatt för ett starkt bombhot ifrån luften, varjämte sjöfarten i Bottniska viken komme under sovjetrysk kontroll. En annan, dock mera övergående, konsekvens av Finlands undergång vore att en stor flyktingström komme att i norr söka sig in i Sverige och skapa svårlösta problem.

¹ Blyertsanteckning med Undéns handstil: Ej granskat av general Thörnell

19 januari 1940, kl. 14.15

General Olof Thörnell (t.v.) lämnar Riksdagshuset efter ett hemligt sammanträde med riksdagen.

Utsikter hade funnits och funnes fortfarande att stabilisera krigsläget i Finland genom ett svenskt ingripande till Finlands hjälp. Ett sådant ingripande vore dock icke möjligt, om Sverige därigenom komme i krig med Tyskland, i vilket fall alla Sveriges krafter måste insättas söderut. Det vore även i sådant fall tveksamt om Sverige skulle kunna hålla ut mot Tyskland, till dess ev. effektivt bistånd från västmakternas sida hunne anlända. Ett vänskapligt förhållande till Tyskland vore därför ett klart militärt önskemål. Generalen nämnde i detta sammanhang, att en sannolik anledning till ingripande från tysk sida mot Sverige förelåge, om västmakterna sände hjälptrupper till Finland. Även om ett eventuellt brittiskt och franskt ingripande i Finland skulle ske, utan att trupperna toge vägen över svenskt territorium, förelåge fara för Sverige att indragas i stormaktskriget, *då kommunikationsförhållandena i norr komme att nödvändiggöra, att västmaktstrupperna för sin underhållstjänst toge de svenska järnvägarna i anspråk.* – Militärt sett vore faran för Sverige av en konflikt med västmakterna icke så stor, men vår förmåga att hjälpa Finland skulle nedsättas.

Det vore, underströk generalen ånyo, ett starkt militärt önskemål att hejda ryssarna i Finland. Utsikter funnes för Finland och Sverige att

19 januari 1940, kl. 14.15

göra detta på egen hand om det kunde utverkas, att Tyskland i Finland gåve Sverige fria händer. *Det bästa vore dock, om ett snart fredsslut kunde uppnås.*

Beträffande ett fortsättande av den hittills bedrivna formen av hjälpsamhet för Finland påpekade generalen, att densamma kunde medföra, att Sverige försvagade sina egna kadrer och materiella resurser, utan att hjälpen ändå vore tillräcklig för Finland.

I andra delen av sitt anförande redogjorde generalen i stora drag för Sveriges militära resurser. Han ansåg, att landet vore bättre rustat, än det varit sedan det förra världskrigets slut. Han genomgick varje vapenslag för sig och slutade med att understryka vikten av upprätthållandet av sekretessen; i detta hänseende vore det icke väl ställt i Sverige, och generalen hänvisade till kommunisternas verksamhet.

I anledning av frågor framställda av utskottets ledamöter framförde general Thörnell bl.a. nedanstående synpunkter.

Angående huru man borde ställa sig, därest något uttryckligt tyskt medgivande till att Sverige finge fria händer i Finland icke stode att vinna, vore det svårt att i förväg uttala sig. Man finge bedöma de olika risker, som kunde föreligga. Innebure det en risk att ingripa, kunde det samtidigt vara lika riskabelt att ingenting göra.

Rörande inverkan på Sveriges militära läge av att Finland i ett eventuellt fredsslut finge avstå militära baser åt Sovjetryssland på sitt område yttrade generalen, att faran för Sverige t.ex. av att Hangö bleve en rysk flottbas främst låge däri, att denna bas kunde tjäna som utgångspunkt för ryska företag mot Finland. En rysk flottbas i Hangö vore i och för sig icke farligare för Sverige än de redan inrättade ryska baserna i Baltikum.

Den tyska flottans överlägsenhet över den svenska, det tyska flygvapnets oerhörda överlägsenhet över det svenska samt Tysklands goda tillgång på tonnage gjorde, att ett tyskt landstigningsförsök i Skåne skulle vara allvarligt för Sverige. Danmark behövde icke först ha ockuperats, för att försöket skulle ha stora utsikter att lyckas.

På fråga¹ om transportmöjligheterna på finska sidan om svensk-finska gränsen för framförande av en svensk armé framhöll generalen, att dessa vore tillräckliga. Den finska järnvägen i norr hade större trafikkapacitet än den svenska.

¹ Skoglund (enligt blyertsanteckning)

19 januari 1940, kl. 14.15

I anledning av en fråga¹ rörande Finlands och Sveriges utsikter att åstadkomma ett militärt avgörande gentemot Sovjetunionen gav generalen uttryck åt den uppfattningen, att om Sverige ingripit omedelbart, hade det funnits god utsikt att genom hot mot det för Ryssland viktiga Leningrad uppnå ett fredsslut. I det nuvarande läget finnes utsikt att stabilisera krigsläget, om Sverige ingrepe på Finlands sida.

Tiden mellan ett svenskt beslut att sända trupper till Finland och insättandet av dessa trupper vid fronten komme att belöpa sig till tre veckor, därest dessförinnan överläggningar ägt rum med den finska generalstaben. Hade inga sådana överläggningar ägt rum, bleve tiden i stället sex veckor.

På fråga² meddelade generalen, att några överläggningar från svensk sida med finska militära vederbörande icke ägt rum. Generalen hade dock, såsom vore hans skyldighet, tänkt över det fallet att Sverige ingrepe i finsk-ryska konflikten.

På en fråga från ordförandens sida, om generalens uttalanden i det inledande anförandet rörande Sveriges risker att indragas i stormaktskriget finge uppfattas så, som om han förordade, att man såsom en förutsättning för ett svenskt ingripande i Finland borde åstadkomma uppgörelser med båda stridande stormaktsparterna, med Tyskland om fria händer i Finland och med västmakterna om att dessa skulle avhålla sig från ingripande i finsk-sovjetryska konflikten, svarade generalen, att uppgörelser åt bägge sidor vore ett önskemål.

Generalen yttrade i anledning av en framställd fråga, att han icke velat säga, att den hittills bedrivna Finlandspolitiken icke varit den riktiga.

På en fråga³ om generalens uppfattning om möjligheten av att genom frivilligvärning uppnå det antal frivilliga, som nu satts såsom övre gräns, svarade generalen, att han dagen innan ställt samma fråga till general Douglas, som emellertid svarat, att de nya reglerna för frivilligvärningen så nyss trätt i kraft, att man ännu inte kunde säga något. General Thörnell tvivlade dock på att man skulle uppnå den ifrågavarande siffran.

På fråga om vilken form ett svenskt ingripande i Finland enligt generalens uppfattning borde hava, svarade generalen, att han tänkt sig, att man skulle tillämpa det s.k. Condor-systemet, d.v.s. att man med bibehållande utåt av frivillighetsetiketten skulle avdela förband för tjänst i

¹ Ewerlöf (enligt blyertsanteckning)

² Johan Bernard Johansson (enligt blyertsanteckning)

³ Från Herr Anderson i Norrköping (enligt blyertsanteckning)

19 januari 1940, kl. 14.15

Finland. För upprätthållande av yttre skenet av frivillighet fordrades naturligtvis pressens medverkan.

I anledning av frågor framhöll generalen som ett synnerligen starkt militärt önskemål, att Sveriges försvarslinje upptoges minst vid Rovaniemi-linjen. I händelse av ett finskt nederlag och återtåg vore det nämligen bl.a. synnerligen hindrande för svenska försvaret om dess främsta linje låg i Torneålinjen, då stora flyktingskaror komme att draga tvärs igenom det svenska försvaret. I sådant fall vore det av största vikt att hava ett rymligt område för flyktingskarornas uppsamling. Något sådant finnes icke på den svenska sidan, utan man stötte där omedelbart på befästningsområden. Även ur andra militära synpunkter vore det önskvärt, att det svenska försvaret lades vid Rovaniemilinjens. – I det fall, att ett upptagande av en sådan försvarslinje bleve aktuell, vore man enligt generalen i självförvar tvungen och berättigad att gå in på finskt område, och inmarschen finge ske, även om sådana sonderingar hos Tyskland och västmakterna, som han i övrigt förordat, icke hunne företagas eller lämnade önskat resultat.

På en fråga [av Sandler] huruvida de ishavsvägar, som byggas i norra Skandinavien, vore tillräckliga som förbindelsevägar för en eventuell västmaktsarmé i Nord-Finland svarade generalen nekande.

Signerat O.R.¹

¹ Olof Rydbeck, attaché i Utrikesdepartementet, var notarie i utrikesutskottet 1940

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE LÖRDAGEN DEN 5 OKTOBER 1940, KL. 14.00¹

Utrikesministern förklarade sig vilja redogöra för några frågor rörande Finland och därvid börja med Ålandsfrågan. Det förelåge, såsom redan framgått av en notis i tidningspressen, ett förslag till finsk-ryskt avtal rörande Åland, vilket nu vore under behandling i finska riksdagen och som komme[r] att träda i kraft mycket snart. Rörande de förhandlingar, som lett fram till detta förslag, ville utrikesministern lämna följande upplysningar. I slutet av sistlidna juni månad hade ryske utrikeskommissarien Molotov under ett samtal med finske ministern i Moskva, Paasikivi, framfört krav på att Åland skulle antingen vara helt obefäst och inga finska trupper finnas därstädes eller också befästas gemensamt av Finland och Sovjetunionen; i förra fallet borde ryssarna få kontrollera, att allt vore i sin ordning. Å finsk sida fann man sig snart böra gå med på det förstnämnda alternativet och redan i början av juli vidtogos åtgärder för bortförande från Åland av trupper och befästningsmateriel. Den 24 juli överlämnade därefter Molotov till Paasikivi ett förslag till avtal mellan de båda länderna rörande Ålands demilitarisering. Enligt art. 1 i förslaget skulle Finland förplikta sig att demilitarisera och icke befästa Ålandsöarna. Enligt art. 2 skulle ryssarna få rätt att på Åland hålla en vicekonsul med uppgift att kontrollera, att demilitariseringen genomfördes. Detta förslag ledde till förhandlingar mellan de båda länderna. I senare delen av augusti överlämnades sålunda i Moskva ett finskt motförslag. Enligt detta skulle redan uppförda pjäsplattformer o. dyl. få kvarlämnas till stormaktskrigets slut. Vidare föreslogs intagandet i avtalet av 1921 års konventions definition av Ålandszonen även som – i en artikel 4 – av en förklaring, att avtalet icke ändrade Finlands rättigheter och förpliktelser enligt nämnda konvention. Ryssarna å sin sida gjorde invändningar mot detta motförslag. Sålunda krävde de, att även artilleriunderlagen skulle demoleras och att till den av finnarna föreslagna art. 4 skulle fogas en bestämmelse om att Finland, om det skulle befinnas nödigt att skrida till åtgärder enligt 1921 års konvention,

¹ Med blyerts: Ett annat av Undén justerat ex. förvaras i K.U.D. (lämnat till Exc. 15/10 40) R. B.

5 oktober 1940, kl. 14.00

skulle därom konsultera Sovjetunionen, ävensom en förklaring, att signatärmakternas rättigheter och förpliktelser enligt konventionen skulle utsträckas att gälla även Sovjetunionen. Å finsk sida fann man sig böra gå med på kravet på demolering även av artilleriunderlagen, under det att beträffande art. 4 framhölls, att det ryska förslaget måste godkännas även av de övriga signatärmakterna till 1921 års konvention. Därtill genmälades från rysk sida, att Sovjetunionen kunde självt taga hand om Tyskland och att finnarna kunde ordna med de andra makterna. Finnarna gjorde en underhandsförfrågan i Stockholm rörande svenska regeringens ståndpunkt till denna fråga. Man kom här överens om att, i fall finnarna gjorde en officiell framställning i saken, man skulle avvakta Tysklands ställningstagande. I slutet av september utvidgade därefter ryssarna sitt avtalsförslag. De sade sig icke hava någonting att erinra mot att Sverige fick samma ställning som Sovjetunionen; dessa tre makter hade nämligen intresse i Ålandsfrågan, men inga andra makter. Enligt vad finske ministern i Stockholm, Wasastjerna, meddelat utrikesministern, hade Molotov, när detta meddelande lämnades till Paasikivi, sagt, att ”ingen annan hade ärende till Åland”. Som svar på Wasastjernas förfrågan rörande Sveriges ställning ställdes från svensk sida den 30 september en motfråga, om det vore bekant, huru Tyskland ställde sig till saken. Därpå svarades från finsk sida, att Tyskland hörts men förklarat sig intaga en passiv hållning till saken och att de andra signatärmakterna ännu icke hunnit svara. Innan från svensk sida något svar lämnats, infann sig Wasastjerna på nytt hos utrikesministern. Då hade andra tonarter kunnat förmärkas å rysk sida. Det tysk-finska transiteringsavtalet hade nämligen under mellantiden ingåtts och sålunda ett nytt läge inträtt. Nu hade Molotov under samtal med Paasikivi förklarat sig vilja omedelbart få till stånd ett avtal. I det förslag till avtal, som nu framlades, hade ovannämnda art. 4 strukits och kvar från det ursprungliga förslaget funnos endast bestämmelserna om demilitarisering och om en rysk konsul på Åland med uppgift att övervaka demilitariseringen. Avtalet skulle ratificeras inom en vecka. Då Paasikivi invände, att detta icke kunde gå på så kort tid, förklarade Molotov, att ”det skall gå på en vecka”. Paasikivi förklarade vidare, att man måste utgå från att Ålandskonventionen fortfarande vore giltig. Därtill genmälde Molotov, att det för honom vore likgiltigt, om den vore giltig eller icke.

I anslutning till denna redogörelse framhöll utrikesministern, att dessa händelser varit anledningen till att meddelandet i tidningarna om det tysk-finska avtalet kommit så plötsligt. Ryssarna vore fortfarande beredda att betrakta Sverige såsom intresserad makt men å andra sidan funnes därom ingenting uttryckt. Beträffande det ryska konsulatet på Åland

5 oktober 1940, kl. 14.00

kunde man från svensk sida icke gärna anlägga några synpunkter därå, ehuru väl det svenska konsulatet i Mariehamn hade en helt annan karaktär. Det ryska konsulatet hade, enligt det intryck man hade å finsk sida, ett militärt inslag. Konsulatets medlemmar reste omkring på Åland förmodligen i inspektionssyfte.

Finske ministern i Stockholm 1940–1943, professor Jarl Wasastjerna, fotograferad på legationen.

I Sverige hade man enligt utrikesministerns åsikt icke annat att göra än att följa utvecklingen. Utrikesministern kunde icke finna någon anledning till ingripande från svensk sida.

Med anledning av en fråga av herr Skoglund förklarade utrikesministern, att finnarna hela tiden lämnat svenskarna mycket detaljerade informationer rörande utvecklingen.

Herr Pauli frågade, om utrikesministerns uttalande rörande det efter det tysk-finska transiteringsavtalets ingående inträdda nya läget hade någon vidare syftning, men medgav, att det kanhända icke vore lämpligt att nu svara på denna fråga.

Herr Pauli undrade vidare, om nå-

got tydde på att förhållandet mellan Tyskland och Sovjetunionen nu vore kyligare.

Utrikesministern förklarade sig komma att i det följande närmare ingå på hithörande spörsmål.

Herr Wistrand frågade, hur man skulle tolka Molotovs yttrande, att Ålandskonventionen icke längre intresserade honom.

Till svar förklarade sig utrikesministern anse, att detta yttrande i och för sig icke vore märkligt. Förfarandet inför Nationernas förbund kunde nämligen icke längre komma i fråga och ej heller kunde konventionens signatärmakter, sådant läget nu vore, komma i fråga. För närvarande vore konventionen rent praktiskt sett otillämplig.

Herr Wistrand undrade, om icke i Molotovs yttrande låge ett underkännande av Sveriges rätt.

Med anledning därav framhöll utrikesministern, att Molotov dock hela tiden betonat, att Sverige hade särskilda intressen i avse-

ende å Åland. Inga tecken finnes på en ändring i hans ståndpunkt i detta hänseende.

Herr U n d é n framhöll, att 1921 års konvention vore indelad i två avdelningar, bestämmelserna om demilitarisering och bestämmelserna om garantisystemet. I förstnämnda hänseende vore konventionen en utbyggnad av 1856 års konvention. Enligt den uppfattning, som hystes å svensk sida, vore Sovjetunionen part i denna gamla konvention, vilken icke upphävts genom 1921 års konvention. Om det avtal mellan Finland och Sovjetunionen, som nu hölle på att ingås, betraktades ur folkrättslig synpunkt, utgjorde det endast ett nytt papper på att man från rysk sida kunde kräva demilitarisering av Åland. Argumentationen mot Stockholmsplanen hade grundat sig på att därigenom demilitariseringen upphävts. Nu hade ryssarna skaffat sig bekräftelse på en rättighet, som de redan förut haft. I fråga om garantisystemet kunde sägas, att detta vore de facto redan förfallet, när den förutsedda proceduren icke kunde tillämpas. En fråga hade icke lösts i 1921 års konvention och vore fortfarande olöst, nämligen frågan om Finlands rätt att vända sig till en annan signatärmakt, närmast Sverige, för hjälp, för den händelse Nationernas förbund icke fungerade och Finland självt vidtog åtgärder enligt konventionen. I Stockholmsplanen var man ense om den tolkningen av konventionen, att Finland hade rätt att begära hjälp från Sverige. Såvitt herr Undén kunde förstå, ändrades icke detta genom det nya rysk-finska avtalet. I det avseendet medförde detta avtal icke någon försvagning av Sveriges ställning ur folkrättslig synpunkt. Sovjetunionen hade under förhandlingarna visat sig beredd att erkänna Sveriges intresse i fråga om Ålandsöarna. Den politiska konklusion, som därav kunde dragas, vore, att Sovjetunionen ingalunda bestrede Sveriges speciella status. Däremot vore det ett bakslag för Finland och Sverige, att Stockholmsplanen och de befästningsåtgärder, som vidtagits sedan början av stormaktskriget, nu fått uppgivas, samt att ryssarna fått ett konsulat på Åland. Detta konsulat kunde nämligen betraktas som en femte kolonn. I övrigt kunde herr Undén icke i avtalet se någon försämring av Sveriges status i avseende å Ålandsöarna.

U t r i k e s m i n i s t e r n redogjorde därefter för den finsk-tyska överenskommelsen rörande tyska transiteringar genom Finland. Denna hade kommit plötsligt och oväntat. Wasastjerna hade sålunda icke vetat något därom, förrän tyska trupper redan anlant till Finland. Det förefölle som om förhandlingarna i saken förts genom andra kanaler än regeringarna. Saken vore föremål för många gissningar. Avtalet innebure, såvitt utrikesministern hade sig bekant, att underhållstjänsten för de två tyska bergsdivisioner, som befunne sig i Nordnorge, finge ske via Fin-

5 oktober 1940, kl. 14.00

land. Vapen och trupper skulle transporteras var för sig. Skydd för transporterna skulle lämnas av finnarna. I vardera av orterna Vasa, Rovaniemi och Ivalo skulle upprättas s.k. "Leitstelle". De tyska trupperna skulle tills vidare urlastas i Vasa, men senare skulle detta ske i Björneborg, där förberedelser därför vidtoges. I de tre "Leitstelle" skulle stora permanenta förläggningar av tyska trupper finnas. Truppstyrkor på inalles 1 500 man hade redan anlänt, vilka tills vidare endast skulle uppföra baracker m.m. Man tänkte sig, att så småningom eventuellt sammanlagt 3 000 man skulle finnas på dessa tre orter. Hittills hade endast materiel skickats norrut genom Finland.

Detta avtal vore, enligt utrikesministern, något helt annat än de svensk-tyska transiteringsöverenskommelserna. När man å finsk sida sade, att det föreläge parallellitet, vore detta anmärkningsvärt. Ett dylikt framställningssätt vore icke riktigt. Här vore det fråga om underhållningstjänst. Avtalet hade väckt reaktion i Moskva. Sättet att behandla Ålandsfrågan under de senaste dagarna vore ett tecken därpå. Finnarna dolde icke, att förhållandet mellan Finland och Sovjetunionen försämrats. På inofficiell väg hade från finskt håll framförts till Sverige, att man i Finland såge på avtalet med blandade känslor. Det betraktades som sista steget i en räddningsaktion i händelse av fara. Detta hindrade dock icke, att man undrade, huru saken skulle ta sig i framtiden. Det hade icke uttryckligen sagts från tysk sida, vilken inställningen vore i Berlin till det finsk-tyska spörsmålet. Tyska militärer hade mycket tydligt sagt ifrån att i och med avtalet saken vore klar, men ingen officiell bekräftelse därpå förelåg. Utrikesministern hade frågat den tyske ministern i Stockholm, vilken inställning Tyskland hade, och till svar hade prinsen av Wied förklarat, att dess förhållande till Sovjetunionen vore detsamma som förut, men understrukit, att Tyskland vore vänligt sinnat mot Finland, samt antytt, att de tyskvänliga stämningarna i Finland borde hava motsvarighet i Sverige. Något officiellt ställningstagande hade som sagt icke skett å tysk sida. Förhållandet mellan Tyskland och Sovjetunionen kunde emellertid i framtiden måhända bliva sämre. Från finsk sida hade i det nuvarande läget framhållits, att man vore angelägen om att upprätthålla kontakten med Sverige. Detta hade under inofficiella samtal framhållits i Stockholm bland annat av den finske riksdagstalmannen Hakkila. Wasastjerna hade också uttalat sig bestämt i samma riktning. Under samtal med svenskar hade vidare från finskt regeringshåll bekymmer uttryckts för att Finlands förbindelser med Sverige komme att uppmjukas. Det vore anmärkningsvärt, att icke obetydliga tyska truppstyrkor förlagts till Finland och att baracker uppfördes i Rovaniemi. I Fin-

5 oktober 1940, kl. 14.00

land ansåge man emellertid icke, att det vore fråga om någon egentlig förläggning av trupper.

Till svar på en fråga av herr Skoglund upplyste u t r i k e s m i n i s t e r n, att de tyska trupperna syntes transporteras obebäpnade, men att de förlagda trupperna vore bebäpnade.

Herr P a u l i framhöll det anmärkningsvärda i de tyska truppörläggningarna. Han frågade sig, varför så stora örläggningar behövdes för underhållstjänst och varifrån hotet kunde komma. Måhända från Sovjetunionen? Det vore svårt att förstå, varför finnarna gått med på transiteringen. Herr Pauli frågade sig vidare vad avsikten vore med de stora tyska truppörläggningarna i Nordnorge. Väl så stor vikt borde fästas därvid som vid de ryska påtryckningarna i Ålandsfrågan. Om tyskarna inlett en penetration av Finland, skulle detta innebära en tysk inringning av Sverige. Detta vore ett allvarligt perspektiv. Han frågade, om ytterligare upplysningar skulle kunna lämnas rörande motiveringen för de tyska truppörläggningarna. De finska bekymren för deras återverkningar å Sverige vore fullt befogade. Ett helt tyskorienterat Finland vore ett problem för Sverige.

På en fråga av herr Vougt svarade u t r i k e s m i n i s t e r n, att det förelåge förvånansvärt noggranna uppgifter rörande storleken av de tyska truppstyrkorna i Nordnorge. Man trodde sig nämligen veta, att det finnes 31 200 man därstädes. I Norge finnes tillsammans cirka 8 divisioner, 2 divisioner i Nordnorge och 6 i de övriga delarna av landet.

Herr A n d e r s o n i N o r r k ö p i n g förklarade sig vilja ansluta sig till herr Paulis uttalanden, att den finska frågan vore av utomordentlig betydelse för Sverige. Man måste övergiva den passiva hållning, som man å svensk sida hittills intagit. I Finland hoppades man, att Sverige icke nu skulle draga sig undan, enär den tyska utrikespolitiken vore så labil och dynamisk, att Finland skulle kunna offras i en framtid. I en överenskommelse mellan Tyskland och Sovjetunionen skulle från tysk sida hava förklarats, att inga krigsoperationer finge företagas i Finland, men däremot hade ingenting sagts för den eventualiteten, att ryssarna på annat sätt sökte penetrera Finland. Man vore i Finland orolig för att tyskarna icke skulle lämna någon hjälp, i fall Sverige icke trädde fram. Herr Anderson i Norrköping ville understryka nödvändigheten av att Sverige toge ståndpunkt till denna sak och förde en aktiv politik. Från finsk sida hade antydningar redan lämnats om åt vilket håll denna politik borde riktas.

U t r i k e s m i n i s t e r n sade sig för sin personliga del anse, att det låge mycket i vad herr Anderson i Norrköping yttrat om att man å svensk sida borde upptaga denna fråga till begrundande. Men vid da-

5 oktober 1940, kl. 14.00

gens sammanträde ville utrikesministern endast redogöra för vad som skett. Annars skulle han lämna en felaktig bild av svenska regeringens politik just nu. Med anledning av herr Paulis uttalanden om det läge, i vilket Finland befunno sig, ville utrikesministern framhålla, att man icke på grund därav borde vända finnarna ryggen. Man borde i stället fråga sig, om man skulle kunna förhindra en fortsatt utveckling i den av Finland nu inslagna riktningen. Efter denna linje borde man å svensk sida resonera.

Herr P a u l i framhöll, om fara funnes för växande tyskt inflytande i Finland, detta vore anledning till misstro och vaksamhet å svensk sida. Han hade icke velat säga, att Sverige borde vända sig ifrån finnarna, utan att man i stället borde söka att såvitt möjligt få till stånd ett samarbete. Herr Pauli hyste även för sin del den uppfattningen att, om Sverige överhuvudtaget kunde göra något för att förhindra en fortsatt utveckling i samma riktning, detta borde göras. Det vore emellertid en vansklighets fråga vad som skulle göras. Herr Pauli ville endast framhålla, att det funnes tyskar i Norge och tyskar i Finland. Det borde undersökas, om man från svensk sida kunde göra något för att för finnarna klargöra, att ett fast ställningstagande från deras sida mot tyskarna skulle understödjas från svensk sida.

Herr V o u g t menade, att den i dagarna tillkomna nya borgerliga partibildningen i Finland, vilken omfattade även personer med förbindelser åt IKL-håll, vore symptomatisk för utvecklingen. I avseende å frågan om vad Sverige skulle kunna göra i det inträdda läget, stode man rådlös. Man hade ett intryck av att Sovjetunionen under den senaste tiden försatt sig i ett svårare läge. Det vore emellertid svårt att giva ryssarna något råd. Det vore önskvärt att från Finland få en garanti för att gränser skulle sättas för medgivande[n] till tyskarna. Denna fråga vore så besvärlig, att man icke borde hava någon pressdiskussion därom i Sverige. Det vore bäst, om man finge tid [p]å sig att studera saken.

Herr U n d é n fann det tysk-finska transiteringsavtalet vara synnerligen olycksbådande. Det innebure visserligen en viss balans för Finland. Men det visade också, att Tyskland icke väjde för något och när som helst skulle kunna komma med nya krav på Sverige. Tyskarna syntes förbereda sig för en kraftmätning med Sovjetunionen. Om en dylik inträffade, skulle Tyskland söka pressa Sverige in i densamma, om icke annat genom att försöka skaffa sig baser här. Tyskarna skulle betrakta Sverige och Finland som bundsförvanter och stöd i ett sådant krig. Man stode nu vid en skiljeväg. Å ena sidan gällde det att icke pressas in i ett krig utan hålla sig så stilla som möjligt och icke bliva så starkt engagerad[e] med finnarna, att man bleve indragen i kriget. Å andra sidan

5 oktober 1940, kl. 14.00

kunde det emellertid sägas, att, om man å svensk sida vore aldrig så passiv, det knappast vore troligt, att tyskarna, när ögonblicket komme, skulle väja för att begära baser o.s.v. från Sverige, även om man icke närmat sig Finland. Men om samarbetet mellan Finland och Sverige toge sådana former, att tyskarna icke hölle så stora trupper i Finland, skulle tyskarna möjligen icke vara benägna att pressa de båda länderna in i kriget. Herr U n d é n trodde icke, att Sverige skulle vinna något i Finland enbart genom goda råd att icke mottaga flera tyska trupper. Det vore betecknande, huru transiteringsavtalet med Tyskland kommit till stånd. Herr Undén trodde att, om tyskarna ökade sina krav, finnarna skulle gå med därpå. Det skulle därför icke räcka med goda råd. Det hela vore en svår fråga. Ett försvarsförbund med Finland förutsatte en enhetlig utrikespolitik. Det vore möjligt, att man icke behövde engagera sig så djupt. Man torde emellertid icke böra väja för en diskussion med finnarna rörande spørgsmålet om huruvida några vägar funnes för ett verkligt samgående, en sammansmältning av de båda länderna, ett gemensamt försvar, en gemensam utrikespolitik. Detta borde emellertid icke komma till stånd, om det skulle fattas såsom ett anfall mot någon stat. Måhända vore emellertid tyskar och ryssar intresserade av [att] en sådan gruppbildning kamm[e] till stånd, som icke skulle bliva ett byte för stormaktspolitik. Man kunde kanske tänka sig att sondera tyskar och ryssar rörande detta spørgsmål.

Ivar Anderson utanför Svenska Dagbladet, där han var huvudredaktör och verkställande direktör.

Herr A n d e r s o n i Norrköping uttryckte tillfredsställelse med herr Undéns uttalanden. Han sade sig hava upptagit spørgsmålet till behandling i Svenska Dagbladets spalter i syfte att framlägga det för svenska folket. Man borde nämligen icke låta folket överrumplas.

En pressdiskussion kunde icke vara till skada. Herr Anderson i Norrköping förstode, att utrikesministern icke kunde taga ståndpunkt till frågan i dag. Han hoppades emellertid, att utrikesministern skulle från dagens utskottssammanträde medföra ett intryck av att utskottets medlemmar hyste en mycket stark känsla av oro inför det läge, i vilket Sverige nu be-

5 oktober 1940, kl. 14.00

funne sig, och att han skulle undersöka möjligheten att finna någon utväg ur den förhandenvarande situationen.

Detta vore den enda möjligheten att hävda sig mot Tyskland. Passivitet från svensk sida skulle draga tyskarna hit, under det att aktivitet snarare skulle föranleda ett visst hänsynstagande.

Herr Österström förklarade sig icke hava något att invända mot herr Anderson[s] i Norrköping uttalanden i fråga om den oro, som hystes inför det rådande läget. Herr Österström hade emellertid en något annan synpunkt på frågan om huru detta läge uppstått än den, som hittills kommit till uttryck inför utskottet. Enligt hans uppfattning hade nämligen finnarna i sin nöd energiskt arbetat i Berlin. Man kunde nästan säga, att de "kastat sig i tyskarnas armar". Finnarnas arbete hade varit onyanserat. Nu hade de blivit bönhörda över hövan. Detta vore förklaringen till transiteringsavtalet. Det finnes även andra tecken på att Finland spelade med två stråkar. Detta vore icke något oärligt spel. Det vore klart, att Finland, när tyskarna satt sig fast där, måste uppbjuda alla ansträngningar för att den tråd, som förenade det med Sverige, icke skulle brista.

Finnarna måste helt enkelt hava känning åt två håll. Det finnes emellertid ingen möjlighet för Sverige att därvidlag överbjuda Tyskland. Såsom tecken på stämningarna i Finland ville herr Österström omnämna dels ett rent tyskororienterat föredrag för några dagar sedan i den finska radion rörande Östersjöstaternas politiska orientering, och dels ett anförande, som i dagarna hållits i Berlin av en finsk vetenskapsman, vilken däri öppet förklarat, att han hoppades på Tysklands seger. Herr Österström sade sig måhända hysa en annan uppfattning om huru man i Finland såge på sitt eget läge än vad som tidigare framgått vid dagens sammanträde med utskottet.

Till svar på en fråga av herr Skoglund förklarade utrikesministern, att det ännu icke rådde klarhet huruvida de förhandlingar, som föregått det tysk-finska avtalet, förts av finska regeringen eller icke. Att regeringen emellertid varit med på saken, framginge därav, att de tyska trupperna varit nästan framme i Vasa, då avtalet ingicks.

Herr Undén ville i anledning av herr Österströms anförande säga, att det givetvis i Finland finnes tyskvänliga krafter, vilka nu trädde fram i dagen. Lika klart vore det, att det ur svenska synpunkter vore viktigt, att dessa krafter icke finge övertaget. Om Sverige icke försökte göra något genom sonderingar i Finland, fruktade herr Undén för att man skulle komma att ångra sig efteråt. Man borde snarare undersöka, huruvida man skulle kunna göra något för att förhindra en fortsatt utveckling i den nu inslagna riktningen.

5 oktober 1940, kl. 14.00

Herr V o u g t förklarade sig dela U n d é n s uppfattning. Han ville ånyo understryka att, innan svenska regeringen fattat något beslut i saken, en pressdiskussion om dessa frågor knappast vore lycklig.

Herr Ö s t e r s t r ö m sade sig hysa en mera pessimistisk uppfattning om möjligheterna för Sverige att påverka utvecklingen. Detta vore emellertid icke någon kritik av vad som sagts i utskottet.

U t r i k e s m i n i s t e r n övergick därefter till att behandla frågan om den finska snabbkolonisationslagen och sade sig vilja såsom en förklaring till den passiva hållning i saken, som å svensk sida intagits, meddela följande. Wasastjerna hade under ett samtal för kort tid sedan med utrikesministern sagt sig ämna sända en rapport till Helsingfors angående samtal, som han haft med svenskar i denna fråga. I rapporten ämnade han framhålla, att det skulle uppstå stark misstämning å svensk sida, om icke tillbörlig moderation visades vid lagens tillämpning. Wasastjerna frågade, om utrikesministern kunde stödja denna hans uppfattning. Därtill svarade utrikesministern, att man å svensk sida hyste tillit till att statsministern Ryti skulle tillse, att moderation visades. Vad särskilt Åland beträffade, ville utrikesministern understryka den särställning, som detta landskap intog genom den inlösningsrätt till jord på Åland, som tillkomme ålänningarna enligt gällande bestämmelser. Finska regeringen hade emellertid tillsatt en kommission för att med tanke på möjligheterna för snabbkolonisation undersöka förhållandena på Åland och resultatet av undersökningen hade blivit, att 37 smärre lägenheter skulle kunna komma i fråga. Ålänningarna hade icke hänvänt sig till Sverige i denna sak. Akademiska utredningar hade företagits rörande sakens rättsliga sida och den uppfattningen syntes vara rådande, att garantilagens bestämmelser om inlösningsrätt givet skulle kunna tillämpas. Det såge emellertid ut, som om lösningen av frågan vad Åland beträffade skulle bli den, att Åland icke skulle förekomma i förslaget till genomförande av snabbkolonisationslagen. Svenska regeringen följde givetvis med uppmärksamhet sakens utveckling.

Herr P a u l i frågade, vad som egentligen vållade motståndet från svensk-finskt håll. Det förefölle, som om oppositionen uppstått mest i anledning av den större proportion, i vilken de svensk-finska egendomarna syntes komma att beröras av lagen. Herr Pauli frågade, om utrikesministern hade några sakuppgifter rörande denna proportion.

U t r i k e s m i n i s t e r n sade sig icke hava några precisa uppgifter att lämna till svar på denna fråga. Han ville bekräfta, att svensk-finnarna icke ställde sig avvissande till snabbkolonisationen överhuvudtaget. Karaktären av de svensk-finska egendomarna vore emellertid sådan – de vore huvudsakligen stora egendommar – att de särskilt ägnade sig för ut-

5 oktober 1940, kl. 14.00

nyttjande. Å svensk-finskt håll befarade man även att genomförandet av snabbkolonisationen skulle inverka på levnadsstandarden i svenskbygderna, då karelarnas arbetslöner vore lägre.

Herr Anderson i Norrköping ville även för sin del framhålla, att det icke kunde påstås, att svensk-finnarna motsatt sig själva lägen. Skälen för deras kritiska inställning vore av rent praktisk natur. De stora egendomarna skulle komma att styckas i småbruk och detta ansågs vara nationalekonomiskt oklokt. Vidare skulle de svenska lantarbetarna komma att lida hårt och lämnas utan arbete. De skulle antagligen gå norrut och bli koloniserare, vilket karelarna icke ville bli. Enligt herr Andersons i Norrköping uppfattning borde den svenska pressen icke skriva för mycket om saken och särskilt icke om de motsättningar, som funnes i Finland. Han ville framhålla, att Helsingin Sanomat talat till förmån för moderation. Det vore emellertid viktigt att, såsom utrikesministern understrukt, under hand framhålla, att man i Sverige följde saken med uppmärksamhet.

Utrikesministern upptog slutligen frågan om de tyska transiteringarna genom Sverige och lämnade en kort redogörelse för de framställningar från tyskt håll, som på sista tiden gjorts i detta hänseende – S.S.-bataljonen till Luleå, 1 100 man "Ersatzmannschaft" m.m. Han framhöll därvid bland annat, att det på sista tiden inkommit rätt många ansökningar om licens för transitering av materiel från Tyskland till Norge. Han sade sig vilja särskilt framhålla detta av den anledningen, att han i sitt riksdagsanförande för någon tid sedan meddelat, att några sådana ansökningar då icke inkommit.

Herr Undén ville hemställa, att regeringen skulle söka hålla sig inom ramen för den ingångna överenskommelsen. Han ville särskilt betona att medgivandet till S.S.-bataljonen att resa Luleå–Narvik icke vore behagligt.

Herr Pauli framhöll, under hänvisning till utrikesministerns ovan nämnda meddelande till riksdagen, att ansökningar för materieltransport från Tyskland till Norge icke gjorts, att många i Sverige tyckte sig väl kunna förstå transporter från en del av Norge till en annan men hade betydligt svårare att förstå transporter från Tyskland till Norge. Herr Pauli ville förena sig med herr Undén i önskemålet, att man i görigaste mån skulle söka begränsa de medgivanden, som lämnades tyskarna. Det skulle annars tendera till att giva tyskarna det intrycket, att det svenska transportväsendet stode till deras förfogande. Det borde finnas någon punkt, där en begränsning skulle kunna ske. Sålunda torde enligt herr Paulis uppfattning ansökan om S.S.-bataljonens genomresa hava kunnat vägras.

5 oktober 1940, kl. 14.00

Utrikesministern sade sig väl förstå de föregående talarnas uppfattning och dela deras betänkligheter. Vad beträffade krigsmaterieltransporterna från Tyskland till Norge, medg[å]ves dessa i överenskommelsen och detta hade meddelats riksdagen. Vägen över Luleå vore en ny väg och detta vore i och för sig otrevligt. I detta sammanhang ville emellertid utrikesministern framhålla, att man från svensk sida ursprungligen försökt att få transporterna just över vägen Luleå–Narvik, men tyskarna hade hållit på transportvägen Trelleborg–Narvik. Vad beträffade S.S.-bataljonen hade tyskarna begärt, att den skulle få resa igenom landet beväpnad, men detta hade vägrats och vapnen hade transporterats för sig. De 1 100 "Ersatzmannschaft" hade anlämt utan vapen, men vapnen hade kommit senare. Slutresultatet av permittenttransporterna genom Sverige vore hittills, att mellan 10 och 11 tusen man mer hade rest ut ur Norge än som rest tillbaka dit. Särskilt så länge denna breda marginal funnes, ville man å svensk sida icke ställa sig alltför avvissande till olika framställningar från tysk sida.

Herr Vougt ville för sin del understryka, att han, när transiteringsöverenskommelsen ingicks, fått intrycket, att det vore fråga om en affär över sommaren. Utvecklingen vore ganska betänklik. Herr Vougt förutsatte, att regeringen skulle söka begränsa transiteringarna.

Herr Ward ville ansluta sig till herr Undéns uttalanden. Även om vägändringen från Trelleborg till Luleå i och för sig icke vore så märklig vore dock de tyska framställningarna symptomatiska. Därför vore det ännu större anledning att understryka, vad herrar Undén och Anderson i Norrköping yttrat rörande frågan om förbindelserna mellan Sverige och Finland.

Herr Werlöf frågade, huru det förhöll[e] sig med ryktena om Konungens medverkan i förhandlingarna rörande Norges status.

Till svar förklarade utrikesministern, att någon svensk medverkan däri icke förekommit och att ryktena från London om Konungens roll vore osanna. Tvärtom hade Konungen i juni månad telegrafiskt vädjat till rikskanslern Hitler att visa moderation i fråga om det norska konungahuset. Vidare hade Konungen, när frågan om kronprinsessan Märta resa till Förenta Staterna uppkommit, telegrafiskt meddelat konung Haakon, att enligt hans uppfattning ett dylikt steg vore oklokt. Utrikesministern ville framhålla, att svenska regeringen icke gjort något i denna fråga.

Med anledning av en fråga av herr Wistrand meddelade utrikesministern, att det blivit ytterligare uppskov med Rågö-svenskarnas hemresa till Sverige, och att han icke hade sig bekant, vad läget för dagen vore. Beträffande de övriga Estland[s]-svenskarna företog[e]s för

5 oktober 1940, kl. 14.00

närvarande en utredning om vilka som skulle kunna komma i fråga för överflyttning till Sverige. Ingen framställning komme att göras i Moskva beträffande dem, förrän man visste, hur många som skulle komma i fråga för utresa.

Signerat R. B.¹

¹ Förste sekreteraren i Utrikesdepartementet R. R:son Bagge var sekreterare i utrikesutskottet 1940

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE TISDAGEN DEN 3 DECEMBER 1940, KL. 14.00

Utrikesministern konstaterade inledningsvis, att den tid, som förflutit sedan utrikesnämndens sista sammanträde, varit en relativt lugn period, ehuru naturligtvis en hel del händelser inträffat. Han ville inleda sin redogörelse idag med att omtala, att Goebbels, då han på väg till sitt nu avslutade besök i Norge reste genom Sverige, till de svenskar, som uppvaktade honom under tågresan, sagt bl.a., att Hitler betraktade kriget på den europeiska kontinenten såsom snart avslutat och utgick ifrån att några ytterligare större krigshändelser icke där skulle inträffa. Han hade liknat England vid en boxare, som redan vore groggy men som under hela världens – och även Tysklands – beundran tappert kämpade vidare. Det vore emellertid endast en kort tidsfråga, till dess att allt skulle vara slut. Goebbels hade icke berört det italiensk-grekiska kriget, och detta kunde möjligen anses såsom en bekräftelse på att den italienska aktionen företagits utan samförstånd med Tyskland eller kanske rent av mot dess önskningsar.

Utrikesministern sade sig därefter vilja redogöra för ett antal olika frågor, som berörde Sverige, och därvid börja med de finska frågorna.

Vid utskottets senaste sammanträde hade uttalanden gjorts till förmån för en mera positiv svensk politik i den finska frågan. Utrikesministern ville idag endast säga, att svenska regeringen gått in för en mera positiv linje och att detta vore fallet även med finska regeringen. Man hade enats om att vad som nu skulle göras borde ske i samförstånd och icke i opposition till tyska och ryska regeringarna. Med stor försiktighet hade sonderingar nu företagits i Berlin och Moskva, varvid man icke bara framställde en förfrågan utan även sökte verka för förståelse för våra synpunkter. Man hade icke anledning att vänta sig något bestämt resultat under de närmaste dagarna.

Beträffande de tyska transiteringarna genom Finland meddelade utrikesministern, att dessa, enligt tillgängliga uppgifter, resulterat i att hittills ca 5 000 man – mest flygtrupper – och mycket materiel transporterats till Kirkenes. Någon återtransport hade kommit i gång först nu. Avsikten vore, att denna skulle hava ungefär samma karaktär som i Sverige.

3 december 1940, kl. 14.00

Man trodde, att permittenttransporterna skulle omfatta ungefär 400 man i veckan i vardera riktningen. 800 man vore stationerade i Finland – största delen i Rovaniemi, och därutöver i Vasa, Ivalo och några andra ställen. I samband med Molotov's nyligen timade besök i Berlin hade rykten kommit i omlopp om att de tyska trupperna skulle dragas tillbaka från Finland. Dessa rykten vore fullständigt oriktiga. Beträffande resultatet av detta besök hade vi icke fått några officiella meddelanden. Mme Kollontay hade på uppdrag av Molotov sagt sig vilja framföra till utrikesministern, att det icke gjorts upp någon gränsdragning mellan tyska och ryska intressesfärer. Beträffande Sverige vore man enig om intresset av att dess neutralitet upprätthölls. Molotov hyste alltjämt det största intresse av att så skedde. Beträffande Finland hade ingenting sagts utom vad som berörde ekonomisk-tekniska frågor. Mme Kollontay visste, att man talat ingående om Balkan-frågor. Utrikesministern hade frågat, om hon trodde, att Bulgarien skulle medverka till en aktion mot Grekland – detta spörsmål hade varit aktuellt vid tiden för samtalet – men det hade hon förklarat sig icke tro. Allt tydde på att under Molotov's besök Norden endast obetydligt berörts. Man hade för det mesta fört allmänna resonemang och särskilt diskuterat ekonomiska frågor. Besökets huvudsakliga betydelse låge däri, att det kommit till stånd.

I fråga om nickelgruvorna i Petsamo hade ryssarna framställt krav på en förändring i förhållandena. De hade sålunda krävt, att koncessionen, som nu låge i händerna på ett brittisk-kanadensisk-amerikanskt konsortium, skulle överlåtas till antingen Ryssland eller ett finsk-ryskt konsortium. Finnarna hade förklarat sig vara bundna av sitt kontrakt. Ryssarna hade emellertid pressat på. Engelsmännen hade slutligen förklarat sig beredda att gå med på den önskade förändringen men endast under förutsättning, att produktionen icke ginge till Tyskland. Som det nu låge till, komme kontraktet troligen att hävas. Engelsmännen förefölle att vara resignerade i avseende å den angivna förutsättningens uppfyllande. Engelske ministern i Helsingfors hade förklarat, att finnarna befunne sig i ett omöjligt läge och att engelsmännen icke skulle göra svårigheter.

I vad anginge Ålands demilitarisering nämnde utrikesministern, att på rysk begäran minorna upptagits och rester av smärre pjäsunderlag förstörts samt att man kommit överens om en procedur vid kontrollens utövande – ryska konsulatet skulle i förekommande fall göra anmälan hos länsstyrelsen, vilken skulle föra saken vidare till Helsingfors.

I fråga om snabbkolonisationen såge det ut, som om ett avgörande snart skulle träffas. Von Born hade ju framlagt ett ändringsförslag, gående ut på att genomförandet skulle i vissa delar uppskjutas till slutet av år 1941 och att under tiden möjligheterna för utbyte skulle utredas. Det

3 december 1940, kl.14.00

uppgåves, att meningarna inom regeringen vore jämt fördelade för och emot, med någon obetydlig majoritet emot. Å finlandssvensk sida vore man mycket ivrig för denna plan.

Utrikesministern övergick därefter till att behandla spörsmål berörande de svensk-tyska förbindelserna. Han konstaterade till en början, att förhållandet mellan Sverige och Tyskland utvecklat sig i påtagligt vänskaplig riktning. På alla områden hade uttryck givits åt en vänskaplig inställning å tysk sida gentemot Sverige.

Tyskarna hade gjort vissa framställningar, som utrikesministern ville redogöra för. De hade sålunda begärt, att de svenska radioutsändningarna skulle upphöra kl. 9. Detta hade avböjts men med tillägg, att om det visade sig, att utsändningarna från en sydsvensk station vållade olägenheter, man vore villig att upptaga saken till övervägande. På detta hade tyskarna icke svarat. Utrikesministern ansåge saken utagerad.

Vidare hade framställning gjorts om frigivning av fem internerade tyska flygare, vilka befunnit sig ombord å nödlandade flygplan. Sju brittiska flygare vore internerade här. Från svensk sida föreslogs, att de fem tyskarna skulle frigivas mot att fem engelsmän också frigåves. Tyskarna ville först icke, att engelsmännen skulle frigivas, men gåvo slutligen med sig. De tio flygarna hade nu begivit sig iväg.

Tyskarna hade vidare begärt uppgift å de personer av tysk härkomst, som vore internerade i allmänna interneringsläger i Sverige. Som motiv hade angivits, att en regering alltid hade rätt att tillvarataga sina medborgares intressen. Detta krav hade man å svensk sida vägrat gå med på. Tyskarna hade gång på gång återkommit till frågan. I våras ville de hava uppgift å alla tyska flyktingar i landet. Detta hade man å svensk sida vägrat. Vi hade förklarat oss skola göra klart för de internerade, att de kunde sätta sig i förbindelse med de tyska myndigheterna. Det visade sig emellertid, att de internerade icke önskade förbindelse med Berlin. I Sverige funnes även desertörer från den tyska krigsmakten. Å svensk sida vägrade man att utlämna dem, då de betraktades som politiska flyktingar. Å andra sidan hade stränga order givits gränsbevakningen mot Norge att vid gränsen avvisa desertörer. Vidare hade vid ett tillfälle en tysk soldat flytt från ett permittenttåg någonstans i Halland; han hade satts ombord på nästa tåg.

De tysk-svenska transiteringsöverenskommelserna stode kvar i allt väsentligt. För någon tid sedan hade en framställning gjorts om att sända trupper till Norge – man hade tänkt sig ca 15 000 man. Framställningen hade synbarligen emanerat icke från högsta ort utan från militärmyndigheterna i Norge. Den avlogs under hänvisning till att ett sådant arrangemang skulle strida mot grunderna för transiteringsöverenskommelser-

3 december 1940, kl. 14.00

na och innebära ett avsteg från neutraliteten. Därvid stannade det. Nyli-
gen hade tyskarna återkommit med en begäran om en obetydlig ökning
av de manskapsstyrkor, som varje vecka transporterades genom Sverige,
ävensom om att handvapen skulle få transporteras på samma gång, att
”Ersatzmannschaft” skulle få sändas i stället för permittenter, att om
hinder mötte för transport via Sassnitz–Trelleborg, tåg undantagsvis
skulle få passera över Helsingör–Hälsingborg samt att passlätnader skul-
le medgivas enstaka tyska officerare för resor från Norge till Finland.
Från svensk sida svarades därpå, att man ginge med på ytterligare ett tåg
i veckan på båda de sträckor, som komme i fråga, under förutsättning,
att de trafiktekniska möjligheterna medgäve det och med de inskränk-
ningar, som kunde krävas av hänsyn till jultrafiken i Sverige; att handva-
pen icke finge medföras på samma gång; att transport av ”Ersatz-
mannschaft” skulle tillåtas – det vore icke möjligt att i praktiken kon-
rollera, att samma soldater återtransporterades – varvid handvapen skul-
le få transporteras på sådant sätt, att de framkomme samtidigt i den mån
detta vore tekniskt möjligt – man hade ju redan i juli medgivit krigsma-
terieltransporter genom Sverige; att transporter via Helsingör–Hälsing-
borg skulle kunna få ske som en nödfallsutväg; och slutligen att man
icke kunde medgiva enstaka resor av tyska officerare från Norge till Fin-
land utan särskilt viseringstillstånd. I ett fall hade medgivande lämnats
till en transport, som fölle utanför transiteringsöverenskommelsernas
ram. Detta avsåge en begäran om att från Charlottenberg till Torneå
samtidigt med ett antal tyska militärbilar få sända 40 militärchaufförer
utan vapen. En del andra framställningar angående transitering hade
gjorts, men dessa hade varit av mindre betydelse.

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade vidare, att envoyén von
Grundherr under en veckas tid uppehållit sig i Stockholm för att när-
mare informera sig om läget. Därvid hade tillfälle givits till samtal i utri-
kesdepartementet, varvid alla frågor berörande de svensk-tyska förbin-
delserna genomgingos. Utrikesministern hade haft ett avslutande sam-
tal med Grundherr och därvid först upptagit frågan om Sveriges neutra-
litet. Han hade framhållit, att Sverige vore beslutet att till krigets slut
fullfölja sin neutralitetspolitik och att genom skriftväxlingen mellan
Konungen och Hitler klarlagts, att grundvalen för de svensk-tyska för-
bindelserna vore upprätthållande[t] av Sveriges fullständiga neutralitet.
Han hade vidare understrukt, att svenska regeringen vore beredd att
inom neutralitetens ram eftersträva ett närmande till Tyskland. Härtill
hade Grundherr icke haft något att anmärka. – Utrikesministern hade
därefter upptagit den norska frågan och därvid understrukt, att man i
Sverige betraktade Quisling-regimen såsom ett synnerligen olyckligt

3 december 1940, kl. 14.00

experiment, som kunde hava återverkningar även på förhållandet mellan Sverige och Tyskland. Denna regim kunde aldrig bliva vad tyskarna väntade. Grundherr invände, att tyskarna måste anlita norrmän, som vore beredda till hundraprocentigt samarbete med Tyskland. Härtill genmålde utrikesministern, att det väl vore fråga om samarbete ej med Quisling utan med Norge och det norska folket. Grundherr hänvisade då till Rumänien som ett exempel på möjligheten av samarbete genom regimförändring, vilket föranledde utrikesministern att framhålla den stora skillnaden mellan Balkan och Norden. Grundherr lovade att i Berlin framföra utrikesministerns synpunkter. – Utrikesministern förklarade i anslutning härtill, att han ej visste, om Goebbels besök i Norge stode i något samband härmed. Från Berlin hade emellertid försports rykten om att någon regimförändring planerades i Norge.

Beträffande handelsförbindelserna med Tyskland meddelade utrikesministern, att en tysk 25-mannadelegation infunnit sig i Stockholm för de pågående förhandlingarna. Det rörde sig om stora värden för Sverige. Clearingomsättningen omfattade inalles 1,5 miljard kronor, och nu förhandlades om en ökning upp till 2 miljarder. Denna handelsomsättning vore av betydelse även för Tyskland. Omsättningen med Sverige vore större än med något annat land. I avseende å prisfrågor såge det emellertid mindre lovande ut för Sverige. Kolpriserna inom Tyskland vore lägre än de priser, som erlades av svenskarna. I detta hänseende kunde man vänta sig en försämring.

De tyska överflygningarna hade visserligen fortsatt men i betydligt mindre omfattning än förut. På några få undantag när hade det varit fråga om oavsiktliga överflygningar. Den 1 oktober hade tyske understatssekreteraren Woermann till envoyén Richert framfört riksregeringens beklagande av överflygningarna och förklarat, att förnyade instruktioner utfärdats för förekommande därav. Den 19 oktober beordrades förnyad protest, denna gång även till tyska beskickningen i Stockholm. Denna meddelade den 22 oktober, att vederbörande flygare komme att strängt bestraffas, särskilt i två från svensk sida med synnerlig skärpa påtalade fall. Idag hade dock ånyo 3 fall inträffat i Värmland.

Utrikesministern sade sig därefter vilja redogöra för några frågor rörande Norge. Man hade haft åtskilliga bekymmer med 30 norska handelsfartyg, som i sammanhang med händelserna den 9 april blivit kvarliggande i svenska hamnar. Fartygen ägdes av norska redare, bosatta i Norge. Norska regeringen i London hade förklarat sig hava förfoganderätten över dessa fartyg. 9 st. vore koleldade, de övriga oljeeldade. Redarna begärde att få ut dem, antagligen efter påtryckningar från tysk sida. Norska regeringen i London ansåg sig emellertid förfoga över

3 december 1940, kl. 14.00

dem. Å svensk sida ansåg man spørsmålet om förfoganderätten vara en rättsfråga, som borde avgöras av svensk domstol. Administrationsrådet i Norge begärde till slut att få ut de 9 koldrivna fartygen. Detta medgav norska beskickningen i Stockholm, synbarligen mot norska regeringens i London vilja. Den 25 september tog emellertid beskickningen tillbaka sitt medgivande. Inför hotet av ytterligare komplikationer och tonnagebrist i Östersjön rekvirerades då fartygen av svenska regeringen för svenskt bruk, för användning endast i fraktfart och icke för transport av krigsmateriel eller malm. Tillgången på fartyg för malmtransporter vore tryggad, men så vore icke fallet för transport av cellulosa. Där rådde tvärtom brist på tonnage. Norrmännen protesterade mot rekvisitionen, och den brittiske ministern i Stockholm stödde protesten. I betraktande av det inträdda faktiska läget gjordes från norska beskickningens sida framställning om att man från svensk sida skulle avgiva vissa försäkringar avseende bl.a. besättningarnas förhållanden och fartygens icke-användande för tyska krigstransporter. Dessa försäkringar gåvos. Engelsmännen ansågo sig därmed tillfredsställda. Norrmännen funno sig stillatigande i läget. – De oljeeldade fartygens öde vore ovisst. De låge fortfarande kvar. På grund av brist på smörjoljor vore det svårt att flytta dem.

Utrikesministern behandlade därefter mistämningen i Norge mot Sverige. Grunden därtill vore av allmänt psykologisk karaktär och vore ganska klar. En del oriktiga rykten om den svenska politiken vore även i omlopp. Envisa rykten ginge sålunda om tyska materiel- och trupptransporter till Norge redan under den tid kriget där pågick. Tyvärr saknades icke i Sverige röster, som gäve näring åt sådana rykten. Från den 25 september hade Quislingregimen tagit hand om saken; den dirigerade pressen hade förklarat, att de internerade norska soldaterna blivit illa behandlade. Detta torde snarast verka i motsatt riktning. Utrikesministern föreställde sig, att man kunde taga saken rätt lugnt. Oriktiga rykten tillrättalades med tiden. Ett försök hade gjorts till interpellation i svenska riksdagen om att man i radio skulle göra några uttalanden till förklaring av den svenska politiken. Utrikesministern trodde icke detta vara någon framkomlig väg. Det vore icke nog att göra några allmänna uttalanden. Riktigast vore att vänta och se. Utrikesministern sökte under hand genom resande svenskar och norrmän överbringa en riktig uppfattning och hade ibland även givit skriftliga uppteckningar till ledning därvidlag.

Beträffande förhållandet till England omnämnde utrikesministern bombningen av Malmö. Från svensk sida hade protest avgivits i anledning därav. Engelsmännen förklarade först, att det icke kunde hava varit engelska flygare, men den 22 oktober framförde brittiske ministern i

3 december 1940, kl. 14.00

Stockholm ett beklagande ävensom löfte att betala skadestånd. Senare hade Hälsingborg bombats, varemot vi protesterat. Svar därpå hade icke kommit och torde näppeligen komma.

I avseende å förhållandet till U.S.A[.] redogjorde utrikesministern för rekvisitionen av de 110 Republic-planen och annulleringen av kontraktet beträffande de 144 Vultee-planen, vilka nu sålts till Canada. Den amerikanska åtgärden hade motiverats uteslutande av hänsynen till de egna försvarsintressena och hade tydligen icke något samband med tvivel om Sveriges neutralitet. Inga tecken på ett dylikt samband hade förspotts.

Utrikesministern förklarade sig slutligen vilja för utskottet föredraga några allmänna uttalanden om Sverige från ledande håll i olika länder.

U.S.A[.]: Den 2 augusti hade presidenten Roosevelt förklarat för envoyén Boström, att han behjärtade Sveriges läge och uppskattade, att man här lyckats motstå påtryckningar. – Den 10 november hade utrikesministern Hull givit Boström uttryck för sina vänliga känslor gentemot Sverige. Han framhöll emellertid samtidigt svårigheterna att tillfredsställa de svenska önskemålen rörande krigsmaterielleveranser. – Utrikesministern konstaterade i anslutning härtill, att den i januari utsända stora handelsdelegationen varit en besvikelse.

I t a l i e n: Den 28 november hade de svenska handels- och flygkommissionerna mottagits av Mussolini, som därvid givit uttryck för sin sympati för Sverige och förklarat, att han beordrat, att flygkommissionens uppdrag skulle på allt sätt underlättas.

S o v j e t u n i o n e n: Vid flera tillfällen hade framhållits ryska regeringens stora intresse av att Sveriges neutralitet bibehölls. Detta hade framförts 4 à 5 gånger, en gång i den formen – från Molotov – att Sovjetunionen ansåge detta som en viktig punkt i sin politik.

E n g l a n d: Liknande uttalande som från U.S.A. Under hand hade det sagts, att man starkt hölle på fortsatta vänskapliga förbindelser och att man i Sverige icke borde taga ett eller annat uttalande i den engelska pressen alltför hårt. Understatssekreteraren Butler hade nyligen sagt till envoyén Prytz, att eventuella yttranden av okunniga parlamentsledamöter eller pressnotiser icke finge förväxlas med regeringskretsarnas inställning, vilken innebure stor förståelse för svenska regeringens svårigheter.

Herr Å k e r b e r g undrade, huru det kunde förhålla sig med ryktena om att tyskarna lade beslag på våra fartyg och järnvägsvagnar och att det på grund av sistnämnda förhållande skulle hava varit svårt att få fram trähusen till Norge.

U t r i k e s m i n i s t e r n förklarade, att det icke vore möjligt, att fartyg kvarhållits. Beträffande järnvägsvagnar visste han icke riktigt,

3 december 1940, kl. 14.00

huru det kunde förhålla sig. Måhända hade ett antal sådana kvarhållits, men någon politisk bakgrund därtill finnes icke.

Herr Skoglund ville fråga, vad som under tiden kunde väntas hända i Finland och om de grupper där, som vore tyskorienterade, vore stadda i tillväxt. Vore det möjligt att få någon uppfattning om hur stadigt finska regeringen sutte? I fall av svårigheter finge dess sammansättning måhända ändras.

Herr Skoglund ville även fråga, huru det förhölle sig med möjligheterna att bryta spärren i väster. Ett fartyg hade ju fått komma igenom.

Martin Skoglund i Doverstorp under en remissdebatt i andra kammaren.

Utrikesministern sade sig hava märkt, att i de kretsar i Finland, där intresse finnes för samarbete med Sverige, oro hystes för att andra riktningar skulle få överhanden. Han vågade icke säga, huruvida den tyskorienterade riktningen vuxit på sista tiden. Det vore svårt att veta; läget ändrade sig ständigt. Utrikesministern hade gjort efterfrågningar i Finland om regeringens ställning och fått till svar, att denna vore säker. Det hade talats om att Ryti skulle bliva president, och i så fall komme regeringen att undergå en ändring. Om snabbkolonisationsfrågan utvecklade sig i en för finlandssvenskarna oförmånlig riktning,

3 december 1940, kl. 14.00

bleve det nog en partiell ombildning av regeringen. Utrikesministern sade sig icke för ögonblicket se något, som tydde på en ändring i finska regeringens kurs i den svensk-finska frågan. – Beträffande spärren åt väster ville utrikesministern säga, att det såge ut, som om vissa möjligheter funnes att komma igenom densamma. Utsikter funnes för en mycket begränsad trafik.

Herr S a n d l e r ville understryka, att varje möjlighet, som svenska och finska regeringarna hade att driva den svensk-finska frågan, borde utnyttjas. I varje fall tidigare hade vissa farhågor funnits för att de tyskorienterade kretsarna i Finland skulle få överhand i samband med presidentvalet. – Beträffande de svenska järnvägsvagnarna ville herr Sandler framhålla, att dylika ginge i inre tysk trafik och att detta icke vore som det skulle vara. – Han ville vidare fråga, om de tyska soldaterna hade sina vapen, när de befunno sig på Sassnitz-färjan, ävensom huru resorna från Norge kontrollerades. Det ginge nämligen rykten i Norge om att permittenttågen utnyttjades för transport av norska fångar till Tyskland. Slutligen ville herr Sandler i anledning av den svenska officersdelegationens besök i Tyskland och på västfronten framhålla, att det vore en naturlig sak, om en motsvarighet ordnades på andra sidan, så att det bleve balans mellan de krigförande. Man hade mycket att lära i England. Det vore önskvärt, att svårigheterna för ett besök där övervunnes.

Till svar på herr Sändlers frågor ville u t r i k e s m i n i s t e r n säga, att han icke visste, huru kontrollen av de resande ordnades i detalj. De, som reste, gjorde detta utan vapen. I avseende å "Ersatzmannschaft", som ju finge med sig vapen, komme frågan upp, men den finge väl praktiskt avgöras mellan militären och järnvägen. I varje fall landstege icke tyskarna i Trelleborg med gevär på axeln. Det vore synnerligen otroligt, att norska fångar transporterades genom Sverige. Svenskt bevakningsmanskap medföljde varje tåg. Utrikesministern hade flera gånger frågat norrmän, om fångar förts ut ur Norge, och därvid fått det bestämda svaret, att de stannat i landet. Slutligen meddelade utrikesministern, att man verkligen försökt sända flygofficerare till England men att detta avböjts av engelsmännen.

Herr E w e r l ö f ville understryka, att det vore av största intresse att erfaras, att sonderingar vore i gång i Moskva och Berlin i den svensk-finska frågan. Beträffande Norge ville han framhålla vikten av att begagna alla möjligheter att få fram en annan uppfattning där om den svenska politiken. Han hade haft tillfälle att sammanträffa med flera danskar och norrmän och därvid fått ett starkt intryck av att det norska folket vore mycket felaktigt informerat. Man vore i såväl Danmark som Norge irriterad bl.a. däröver, att vår gränspasskontroll vore så småktslig och lade

3 december 1940, kl. 14.00

direkta hinder i vägen. Vidare ville herr Ewerlöf säga, att han från dessa norska bekanta fått uppgifter om att disciplinen inom den tyska hären i Norge vore undermålig. Det sadet, att nyligen i Bergen 10 tyska soldater skjutits och att vid ett tillfälle 100 man förts hopkedjade genom Oslos gator på natten för att föras till Tyskland. Beträffande U.S.A. sade sig herr Ewerlöf hava svårt att värja sig för att tro, att man där hade en felaktig uppfattning om Sveriges ställning. Om amerikan[a]rna tillfullo insåge denna, hade han svårt att tro, att de skulle kvarhålla flygplanen. Någon misstro funnes nog gentemot Sverige. Vore det icke möjligt att genom upplysningsverksamhet i U.S.A. få fram en annan ståndpunkt?

U t r i k e s m i n i s t e r n varnade för att tro på rykten från Norge om dålig disciplin hos de tyska trupperna. Intet därom hade kommit till utrikesdepartementets kännedom. Han trodde för sin del icke på sådana historier. – Han ville i detta sammanhang nämna, att för ungefär 14 dagar sedan upprepade varningar kommit från Norge (direkt till honom genom vänner i Norge ävensom genom konsulatet i Oslo), att tyskarna förberedde ett anfall på Sverige. Trupper fördes fram, bensin lagrades och t.o.m. en viss dag angavs. Noggranna undersökningar hade i anledning därav företagits å svensk sida, men därvid hade inga tecken på en dylik aktion förmärkts. Norrmännen vore ett fantasifullt folk. Möjligen vore det fråga om en skrämseltaktik, emanerande från okänd källa. – Utrikesministern förklarade sig icke dela herr Ewerlöfs uppfattning beträffande anledningen till rekvirerandet av våra amerikanska flygplan. Det antal plan, som det här vore fråga om, vore icke en så liten droppe för amerikan[a]rna. De ansåge, att varje flygplan borde sättas in på den plats, där de enligt deras uppfattning mest behövdes, och detta vore icke fallet med Sverige. Den egna försvarslinjen vore viktigast för amerikanerna. Vi förhandlade nu i Washington genom bankdirektör M. Wallenberg Junior om möjligheterna att få skadestånd för planen. Utrikesministern trodde icke, att det funnes någon utsikt att från U.S.A. erhålla själva flygplanen.

I anledning av herr Ewerlöfs uttalanden om passvarigheter för norrmän och danskar ville herr U n d é n säga, att han nyligen frågat envoyén friherre Hamilton i Köpenhamn, om vi vore mindre generösa mot danska besökande. Hamilton hade bestämt bestritt detta och upplyst, att det för närvarande beviljades ett 100-tal viseringar om dagen för danskar att besöka Sverige. Det vore klart, att en eller annan ibland finge avslag, och då bleve han givetvis missnöjd.

Herr L i n d q v i s t ville fråga, huru det förhölle sig med uppgifterna om att utrikesdepartementet skulle hava vidtagit åtgärder för att inbjuda tyska pressmän att besöka Sverige någon gång vid nyåret.

3 december 1940, kl. 14.00

Utrikesministern bekräftade, att uppgifterna om ett sådant besök vore riktiga. Initiativet därtill hade icke tagits av utrikesdepartementet utan från presshåll. Publicistklubben vore intresserad av saken. Då nyligen en tjänsteman i tyska utrikesministeriets pressavdelning varit på besök här, hade han ombetts framföra en underhandsinbjudan för 5 å 10 tyska pressmän att i januari besöka Sverige.

Herr Hallén sade sig hava personlig erfarenhet av huru obehagligt det kändes i gränsområdena mot Norge på grund av den där rådande misstämningen. Han ansåg det icke tillräckligt att, på sätt utrikesministern antytt, anlita endast underhands- och personliga kanaler för att bibringa norrmännen en riktig uppfattning. Han ville hemställa, huruvida det icke vore alldeles otänkbart, att något radiouttalande kunde göras om vad Sverige gjort, resp. icke gjort. Vi finge icke underskatta verkan av propagandan i Norge. Det nordiska samarbetet i framtiden skulle åsamkas stor skada därav. Skulle icke något objektivt informationsmaterial kunna lämnas?

Herr Fast ville i anledning av uppgifter om att många norska arbetare rest eller skulle resa till Tyskland fråga, om utrikesministern visste, om denna överföring skedde frivilligt. Man kunde nämligen befara, att tryck utövades.

Utrikesministern sade sig icke kunna säga så mycket om denna sak. Från Norge hade emellertid hittills inga arbetare rest. Beträffande Danmark ville han säga, att han frågat härvarande danske minister, huru överförandet av arbetare går till. Han hade fått till svar, att det skedde helt frivilligt. Många danskar hade redan tidigare plägat resa till Tyskland, närmast Hamburg, för att söka arbete. Det låge sålunda anorlunda till beträffande danska arbetare. Utrikesministern sade sig betvivla, att några norska arbetare skulle frivilligt resa till Tyskland.

Herr Anderson i Norrköping hade varit intresserad av att höra om utrikesministerns samtal med envoyén Grundherr. Det vore icke säkert, att detta skulle hava någon omedelbar verkan. Kanske Mogens skulle komma i stället för Quisling. Däremot vore det av betydelse, att tyskarna finge ökade insikter om de speciella svårigheterna för samarbete med de nordiska folken. Detta vore av särskild vikt i avseende å Danmark, där man planerat en regimförändring. Herr Anderson i Norrköping undrade, om man icke underskattade faran av den tyska agitation, som bedreves i Sverige. Man spelade exempelvis ut utrikesministern mot regeringens medlemmar i övrigt och vunne därmed en viss framgång. Han ville fråga, om icke utrikesministern ville lämna en offentlig redogörelse för vårt läge och därvid även beröra förhållandet till

3 december 1940, kl. 14.00

Norge. Inga tecken syntes till, att det där bleve bättre i avseende å bitterheten mot Sverige.

Herr Åkerberg ville instämma i vad som senast anförts. Han ifrågasatte, om icke en sådan redogörelse kunde lämnas i riksdagen, innan urtiman åtskildes. – Herr Åkerberg ville även fråga, huru det förhölle sig med våra ekonomiska uppgörelser med Sovjetunionen. Visste utrikesministern anledningen till att vi icke fått de utlovade bensinförråden? Kunde man vänta sig att få något över huvud taget?

Utrikesministern underströk, att bensinimporten vore en komplicerad affär på grund av dess sammanhang med importen till Sovjetunionen från Sverige och U.S.A. av hjulpar. Komplikationer funnes även i avseende å prisfrågor. Det såge emellertid nu ut, som om det hela skulle gå i lås. Att bensinen hittills icke kommit, borde icke giva anledning att tro, att någon hake uppstått. Från början hade man nämligen hyst den uppfattningen, att det skulle dröja därmed till årets slut.

Herr Österström ville i anledning av herr Lindqvists fråga om de tyska pressmännens besök nämna, att Publicistklubben icke tagit initiativet därtill men givetvis vore beredd att lämna sin medverkan vid besökets realiserande. Han visste icke, hur saken kommit i gång.

Erik Fast i Nässjö, Harald Åkerberg i Örebro och Axel Lindqvist i Kosta ingick i den socialdemokratiska riksdagsgruppen.

3 december 1940, kl. 14.00

Herr V o u g t ville i anledning av herr Fasts fråga framhålla, att tyskarna, vad Danmark beträffade, först själva rekryterat danska arbetare. Stora annonser hade satts in i tidningarna, och många arbetare, däribland även ett antal äventyrare, för att icke säga äventyrerskor, hade rest. Då detta utfallit mindre väl, hade tyskarna vänt sig till de danska myndigheterna, och rekryteringen skedde nu genom dem (Emigrationskontoret). Vissa arbetare stannade, andra återvände. Tyskarnas avsikt vore, att arbetskraften skulle vara frivillig.

Herr U n d é n frågade sig, om det verkligen vore möjligt att lämna en offentlig redogörelse angående de punkter, som utrikesministern idag berört inför utskottet. Han tänkte därvid på vad som sagts om Molotov's besök i Berlin, om den finska frågan o.s.v. Såvitt han kunde förstå, kunde dessa upplysningar icke nämnas offentligt. I avseende å förhållandet till Norge skulle möjligen en redogörelse kunna lämnas för vad som förekommit. Men i likhet med utrikesministern ville han säga, att det vore svårt att undanröja misstämningen i Norge. Det vore klart, att denna misstämning vore en olycklig sak. Om emellertid en utförlig redogörelse skulle lämnas, måste sjukvårdstransporterna till Narvik m.m. dylikt nämnas. Det vore icke säkert, att en sådan utförlig redogörelse skulle hava effekt eller väntad effekt. Herr Undén fruktade, att man måste se tiden an. Man borde under tiden begagna varje tillfälle att genom enskilda norrmän överbringa en riktig uppfattning om den svenska politiken. En ingående debatt om saken vore knappast möjlig under kriget. Vad som därefter återstode av de av utrikesministern berörda frågorna – exempelvis våra U.S.A.-flygplan – skulle knappast fylla en officiell redogörelse i riksdagen och alltså icke motivera apparaten med ett särskilt sammanträde. Däremot skulle givetvis regeringens olika medlemmar kunna i föredrag, som de ändå hölle, inskjuta några upplysningar.

Herr Å k e r b e r g sade sig anse, att det funnes tillräckligt kvar i utrikesministerns långa lista för att fylla en offentlig redogörelse, och hemställde, att utrikesministern ville lämna en sådan.

U t r i k e s m i n i s t e r n förklarade sig redan hava övervägt riktigheten av att lämna en redogörelse inför riksdagen. Han hade därvid nog närmast kommit till det resultatet, att en sådan för ögonblicket knappast vore lämplig. Möjligen skulle man kunna tala så i riksdagen, att man riktade sig till folket. Han ansåge det emellertid icke lämpligt att beröra Sveriges ställning till Quisling-regimen. Han hade på olika vägar framfört den svenska ståndpunkten och trodde icke, att offentliga deklamationer skulle gagna saken. Det vore bättre att under hand avgiva bestämda förklaringar rörande den svenska opinionen. Utrikesministern ville ock-

3 december 1940, kl. 14.00

så säga, att det för närvarande icke skulle vara möjligt att offentligt beröra den finska frågan; å andra sidan vore det olämpligt att förbigå den. Han ansåge det därför lämpligare att skjuta på saken till nästa år. Han konstaterade emellertid, att det rådde olika meningar i saken inom utskottet.

Herr A n d r é n ville ansluta sig till vad ordföranden yttrat. Han trodde icke, att det skulle gagna till något att hålla ett innehållslöst anförande. – Herr Andrén ville på tal om finska regeringens svårigheter med snabbkolonisationslagen framhålla den misstämning, som skulle uppstå å svensk sida, om regeringen splittrades i denna fråga. Han förstode mycket väl, att svenska regeringen icke kunde göra något i saken. Han uppskattade utrikesministerns initiativ att i Finland göra förfrågningar rörande regeringens ställning. Han ifrågasatte, huruvida icke den svenska socialdemokratiska partiledningen skulle kunna upptaga saken med den finska socialdemokratiska partiledningen. Det vore värdefullt, om denna utväg försöktes.

Herr S a n d l e r förklarade sig dela utrikesministerns och herr Undéns uppfattning om lämpligheten av att nu lämna en offentlig redogörelse. Han sade sig icke anse, att det skulle gagna saken att offentligt säga, vad som inför utskottet sagts om Quisling-regimen.

Herr L i n d q v i s t sade sig dela herr Sandler's uppfattning. För närvarande funnes det icke någon särskild anledning att lämna en offentlig redogörelse.

1941–1942: KRIGET TYSKLAND–SOVJETUNIONEN

av Krister Wahlbäck

När det tyska angreppet på Sovjet inleddes den 22 juni 1941, visste svenska regeringen sedan ett par veckor att Finland skulle försöka återvinna Hangö och de karelska områden som gått förlorade i mars 1940 genom att sluta upp på Tysklands sida. Finlands regering stödde också de tyska krav på Sverige som framfördes den 22 juni, i första hand transiteringen på svenska järnvägar från Norge till Finland av en fullt beväpnad tysk division ("Division Engelbrecht"). Det var dock i Utrikesnämnden, inte i utskottet, som den frågan behandlades under midsommaren 1941.

Östen Undén, finansminister Ernst Wigforss och Rickard Sandler inför det hemliga riksdags-sammanträde då division Engelbrecht trots deras motstånd gavs tillstånd att passera genom Sverige.

När utrikesutskottet den 9 december för första gången sammanträdde med utrikesministern efter krigsutbrottet i öster, var det en avgörande – fast utsagd – förutsättning för överläggningen att Sverige nu hade en förbättrad ställning genom att en viss maktbalans inträtt i Östersjöområdet. Så länge huvuddelen av Tysklands militära resurser skulle vara engagerade mot Sovjet, kunde man anta att risken minskat för att tyskarna skulle söka betvinga Sverige genom ett storskaligt angrepp och ockupation.

Denna risk kunde väntas minska ytterligare på längre sikt genom Japans angrepp på USA den 7 december 1941, förutsatt att kongressen i USA skulle biträda ett eventuellt förslag av president Roosevelt att träda in i kriget även mot Tyskland. Detta var dock ovisst vid utskottets möte den 9 december. Genom Hitlers krigsförklaring mot USA den 10 december säkerställdes emellertid, utan behov av något beslut i kongressen, att USA:s enorma industriella och ekonomiska resurser skulle sättas in även mot Tyskland, i själva verket främst mot Tyskland. Därmed blev det också uppenbart att Storbritannien skulle kunna hålla ut under Churchills ledning.

Att Tyskland under dessa förutsättningar skulle kunna besegra Sovjetunionen tedde sig i december 1941 högst diskutabelt för välinformerade bedömare. Inför Hitlers dödliga hot mot de ryska och ukrainska nationerna hade sovjetregimen framgångsrikt mobiliserat folket till ett förbittrat motstånd, vars styrka överraskade tyskarna. Så förblev läget även under hela 1942, då utskottet hade två sammanträden med utrikesministern.

UTRIKESUTSKOTTETS
MEMORIALPROTOKOLL 1941

20 februari

13 maj

9 december

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE TORSDAGEN DEN 20 FEBRUARI 1941, KL. 14.00

Utrikesministern förklarade, att han beträffande det allmänna utrikespolitiska läget icke hade några i egentlig mening nya informationer att lämna. Så mycket vore emellertid uppenbart, att man såväl inom som utom Tyskland nu räknade med förberedelser för en kraftig aktion inom en ganska nära framtid. Tidpunkten angäves olika, men hölle sig i allmänhet inom ramen mars-juni innevarande år. Vad som komme att ske, därom svävade emellertid även annars mycket initierade tyska kretsar i okunnighet.

Förhållandena på Balkan förtjänade givetvis i nuvarande läge det största intresse och utrikesministern ville meddela, att Sovjetunionens härvarande sändebud vid ett par tillfällen fört läget i Sydosteuropa på tal i Utrikesdepartementet. Mme Kollontay hade därvid framhållit, att Sovjetunionen noggrant följde Bulgariens hållning, och att man i Moskva vore angelägen om att inga åtgärder vidtoges från tysk sida mot Bulgarien. Vid ett samtal som Mme Kollontay för ett par dagar sedan haft med kabinetssekreteraren, hade hon meddelat, att Sovjetunionen för sin del gjorde allt för att förhindra en utsträckning av stormaktskriget till Balkan, och att Sovjetunionen inlagt sitt veto mot en tysk genommarsch genom Bulgarien. Mme Kollontay hade tillagt, att Moskva hade intresse av att även Jugoslavien lämnades i fred. Utrikesministern underströk, att det vore svårt att avgöra vilket värde som kunde tillmätas dessa uttalanden. Å ena sidan kunde man utgå ifrån, att Mme Kollontay, då hon lämnade dem till kabinetssekreteraren och icke till utrikesministern, saknat utrikeskommissariens uppdrag att framföra synpunkterna. Å andra sidan finge man antaga, att hon med den försiktighet, som kännetecknade henne, icke skulle ha yttrat sig på sätt som skett, om hon icke haft ett visst bemyndigande från Kreml.

Mme Kollontay hade vidare berört Finland, varvid hon sagt sig förstå den oro som i vissa kretsar och särskilt Finland försports rörande ryska planer på Norden. Hon kunde emellertid försäkra, att inga angreppsplaner föreläge från rysk sida. Viss irritation förefunnes visserligen alljämt mellan Sovjetunionen och Finland, men denna irritation vore

20 februari 1941, kl. 14.00

icke av den art, att den kunde medföra fara för väpnad konflikt. I Moskva hade man för övrigt klart för sig, att ett anfall nu på Finland icke skulle inskränka sig till ett ensidigt finskt-ryskt mellanhavande utan betyda, att Sovjetunionen skulle indragas i storkriget.

Sovjetunionens sändebud i Stockholm under åren 1930–1945, Alexandra Kollontay, inhämtar nyheter om kriget.

Utrikesministern underströk vikten av att de meddelanden han lämnat rörande Mme K o l l o n t a y s samtal av utskottets medlemmar behandlades med största diskretion.

U t r i k e s m i n i s t e r n övergick därefter att redogöra för vissa speciella frågor beträffande Norden, vilka på sista tiden behandlats i pressen.

För några dagar sedan hade den danska regeringen som bekant nödgats överlämna tio torpedbåtar till Tyskland. Svenska regeringen hade i mitten av januari erhållit kännedom om de tyska kraven såväl från danska regeringen som från kung Christian själv. Danskarna hade varit bekymrade och önskade hålla svenska regeringen underrättad, ehuru man icke från oss begärt något råd angående den ställning som borde intagas till de tyska kraven. Svenska regeringen hade sedan hållits fortlöpande

20 februari 1941, kl. 14.00

underrättad bl.a. genom en av kung Christian speciellt utsänd person. Denne hade särskilt framhållit som ett danskt önskemål, att saken hemlighölls. Önskemålet att ingen publicering skulle ske dikterades i första hand av tanken på att ett offentliggörande skulle göra det svårare för Tyskland ur prestigesynpunkt att frångå eller modifiera sina krav. Den danska regeringen beslöt slutligen den 5 februari att tillmötesgå de tyska anspråken under protest. Det var vid denna tidpunkt klart, att förhållandet icke skulle gå att hemlighålla, allrahelst som saken var väl känd i Danmark, där marinen som bekant påbjudit allmän flaggning på halv stång. På detta stadium i händelseutvecklingen förnyade emellertid härvarande danske minister sin regerings anhållan att saken icke skulle offentliggöras, då man i Danmark själv önskade utgiva en kommuniké. Som bekant offentliggjorde likväl Dagens Nyheter händelsen några dagar senare. En följd härav blev bl.a. att det från många håll och särskilt i landsortspressen antydde, att Utrikesdepartementet skulle ha velat hemlighålla incidenten för att tillmötesgå tyskarna, ja, man drog till och med den slutsatsen, att det kanske låge till på samma sätt med många andra förhållanden, som den svenska allmänheten borde erhålla kännedom om. I själva verket hade tyskarna aldrig talat med oss i saken, och det var naturligtvis aldrig fråga om att hemlighålla den. Frågan var blott när, hur och var publicering skulle äga rum, och det var i denna fråga som svenska regeringen velat tillmötesgå den danska.

Beträffande Norge önskade utrikesministern beröra ett par frågor. Norska arbetare, vilka erhållit anställning i Tyskland, hade rest från Norge till Tyskland. I samband därmed hade man på vissa håll i svenska pressen talat om tyska fångtransporter under svensk medverkan. Norska arbetare skulle sålunda ha förts såsom fångar till Tyskland och några tidningar hade till och med talat om transporter genom Sverige av norska kvinnor, vilka skulle föras till bordeller i Tyskland. Det vore riktigt, att ett par tåg med norska arbetare gått genom Sverige, men detta hade skett utan någon som helst tysk övervakning och utan medverkan av tysk personal. Tågen hade endast medfö[rt] några representanter från svenska statspolisen. Under färden hade intet gjorts för att hindra de resandes fullständiga frihet. De hade till och med kunnat lämna tåget om de så önskat.

En annan i svensk press omskriven transport gällde de norrmän som inskrivit sig i det s.k. nordlandsregementet. De flesta medlemmarna i detta regemente hade avrest till Tyskland med flyg. Vid ett tillfälle hade emellertid en grupp av omkring 80 personer, som icke vore vare sig uniformerade eller beväpnade men som tillhörde regementet ifråga, kommit med ett av arbetartågen. Gruppen hade varit försedd med tyskt

20 februari 1941, kl. 14.00

militärpass och på svensk sida hade man icke fått reda på saken förrän tåget befann sig långt innanför gränsen. Tyskarna hade numera vidtagit åtgärder för att förhindra ett upprepande av denna incident, som förklarats bero på ett misstag. I övrigt påginge transporter av tyska permittenter som förr, den enda olikheten vore, att dessa på allra senaste tiden förlagts över Helsingör–Helsingborg i stället för över Sassnitz–Trelleborg, detta givetvis beroende på ishinder.

En annan norsk fråga, sade utrikesministern, vore försörjningsläget. På denna punkt hade det visat sig svårt att vinna full klarhet. Av de undersökningar som gjorts hade man emellertid fått den uppfattningen, att allvarliga bekymmer, särskilt i Nordnorge, förelåge beträffande den framtida försörjningen med brödsäd. Detta vore ju onekligen ägnat att förvåna, då det norska kornmonopolet för ett år sedan avlämnat en ganska tillfredsställande rapport, av vilken bl.a. syntes framgå, att utsikterna för brödsädesförsörjningen i Norge vore relativt bättre än i Sverige. Den s.k. Norge-hjälpen, som icke kunde misstänkas för att gå Nasjonal Samlings ärenden, hade likväl försäkrat, att bristen nu alldeles icke berodde på tyska rekvisitioner. Inom Norge-hjälpen betonades tvärtom, att tyskarna sänt mjöl och spannmål till sina trupper i Norge.

Enligt de undersökningar, som verkstälts av Norge-hjälpen, skulle stor risk föreligga för spannmålsbrist i Nordnorge redan under instundande april och för det övriga Norge något senare. Norge-hjälpen hade gjort fåfänga ansträngningar för att erhålla hjälp från den norska regeringen i London och från Canada. För närvarande fördes förhandlingar med Ryssland om försäljning av spannmål till Norge, och viss utsikt syntes föreligga för ett avtal om leverans av 10 000 ton. Svårigheterna låge emellertid i fråga om kredit och fraktmöjligheter. Från norsk sida hade man därför vänt sig till svenska regeringen med begäran dels om hjälp för att bestrida krediter för en eventuell leverans från Ryssland och dels för att härifrån erhålla förskott å den ryska leveransen. Någon större svårighet att ställa svensk spannmål till Norges förfogande förelåge icke i sak. Däremot förefunnes vissa komplikationer av utrikespolitisk art. I vårt krigshandelsavtal med England hade vi nämligen förbundet oss att icke exportera livsmedel till av Tyskland ockuperade länder. Det vore icke tillrådligt, framhöll utrikesministern, att göra avsteg från denna princip utan vidare. Ett sådant handlingssätt kunde vara farligt icke minst med hänsyn till våra handelsförbindelser med Förenta staterna. Innan någonting kunde göras för att bispringa Norge, måste alltså denna fråga redas ut. Svenska regeringen hade också vänt sig till norska regeringen i London med en fråga, hur denna skulle ställa sig till saken. Något svar härpå hade hittills icke ingått. Därest svaret bleve jakande, kom-

20 februari 1941, kl. 14.00

me svenska regeringen att låta frågan gå vidare till den engelska regeringen. Blev svaret nekande, finge man söka lägga upp frågan på annat sätt. Innan något beslut fattades, skulle utrikesnämnden bli satt i tillfälle taga ställning till saken. Utrikesministern underströk vikten av att intet rörande detaljerna ifråga om hjälpen till Norge komme utanför utskottets krets.

Även i Finland vore, yttrade utrikesministern i fortsättningen, försörjningsläget bekymmersamt. Finland hade en allmän knapphet på födoämnen och bristen på brödsäd vore där, liksom i Norge, den mest brännande frågan. Man beräknade att Finland skulle behöva stora tillskott av spannmål före nästa års skörd. Läget i Finland vore dock så tillvida bättre än i Norge, att man kunde räkna på tillförsel, därest trafiken över Petsamo icke stoppades upp. Finland hade vidare ett avtal med Sovjetunionen om leverans av spannmål, som likväl hittills icke medfört någon införsel. Under de pågående handelsavtalsförhandlingarna mellan Sverige och Finland hade frågan om viss spannmålsleverans från Sverige tagits upp till behandling.

Beträffande Finlands utrikespolitiska läge meddelade utrikesministern att uppfattningen såväl här som i Helsingfors närvarande vore den, att ingen omedelbar fara för blixtingrepp från SSSR föreläge. Under de förhandlingar som på senaste tid förts mellan Finland och SSSR i olika frågor hade man dock å finsk sida haft intrycket av en föga vänlig atmosfär. En av dessa frågor gällde en rysk konsession på nickelgruvorna i Salmijärvi. Alternativt hade ryssarna begärt en blandad finsk-rysk drift av bolaget. Det föreföll, som om man nu skulle kunna enas kring denna sista lösning. Därmed vore emellertid icke problemet Salmijärvi löst, i det att såväl tyska som engelska intressen vore inblandade. Tyskarna hade sålunda rest krav på att övertaga en väsentlig del av produktionen, medan engelsmännen, som tidigare fått lejonparten av leveranserna från gruvorna, vore villiga att avstå därifrån endast under förutsättning, att produktionen icke ginge till Tyskland. I dessa oförenliga stormaktsintressen låge onekligen ett hot bland annat mot Petsamotrafiken. Finnarna för sin del vore nog villiga att acceptera vad som helst beträffande produktionen, bara stormakterna kunde göra upp frågan inbördes.

U t r i k e s m i n i s t e r n kom därefter in på frågan om Sveriges trafik över haven. Den s.k. Göteborgstrafiken hade genom parallella förhandlingar med England och Tyskland på senaste tid tagit ett steg framåt. Sålunda hade en uppgörelse rörande såväl in- som utgående trafik träffats för en tid framåt. Speciellt intresse erbjöde utsikterna till svensk export i viss utsträckning på denna väg, särskilt av cellulosa. Man finge dock akta sig för alltför stor optimism. Just i dagarna hade t.ex. vissa

20 februari 1941, kl. 14.00

svårigheter uppstått därigenom, att de tyska marina myndigheterna velat lägga om fartygens kurser enligt en route, som engelsmännen icke kunde acceptera. Man hoppades emellertid att denna fråga skulle ordnas, men någon absolut säkerhet funnes icke och i varje fall vore denna trafik ingenting på vilket vår framtida försörjning kunde byggas.

En fråga, som utrikesministern också ville beröra, vore spørsmålet om ett svenskt-finskt samarbete. De sonderingar som gjorts hade stött på såväl motstånd från rysk sida som varningar från tyskt håll, varför man både i Sverige och Finland beslutat att tills vidare vila på hanen. Utrikesministern ville i detta sammanhang framhålla, att den nya finska regeringen i en förklaring helt anslutit sig till den gamla regeringens politik beträffande de svensk-finska förbindelserna.

I den diskussion som följde på utrikesministerns anförande yttrade sig först herr Johan Bernhard Johansson. Herr Johansson erinrade om, att i en föredragning i statsutskottet meddelande lämnats, att ett stort antal svenska godsvagnar befunne sig i utlandet. Sålunda skulle cirka 1 400 vagnar nu finnas i Norge. Att dessa icke återlämnats skulle icke ha berott på någon ovilja från norsk sida att skicka vagnarna tillbaka utan på bristande organisation. Detta vore en allvarlig fråga, då man ju visste att Sverige lede brist på godsvagnar. Utrikesministern sade sig sakna närmare kännedom om förhållandet och lovade verkställa en undersökning, huruvida någonting annat än rent trafiktekniska hinder låge i vägen för vagnarnas återsändande.

Herr Skoglund frågade utrikesministern, om Sverige beträffande Göteborgstrafiken underhandlat jämväl med Förenta staterna. Herr Skoglund sade sig veta, att ett flertal svenska oljeimportörer önskade träffa avtal om import av drivbränsle från Amerika och att särskilt jordbruksorganisationerna fäste stora förhoppningar om införsel av oljor på denna väg. Utrikesministern upplyste, att förhandlingar i saken endast förts med Tyskland och England men att naturligtvis inga hinder komme att resas från Förenta staternas sida. Beträffande oljeimporten meddelade utrikesministern, att läget vore osäkert, men att något hade kommit in. Hur försäljningen här sedan komme att gestaltas visste utrikesministern icke. Det skulle emellertid förvåna, om några enskilda firmor ägde möjlighet att taga initiativet i egen hand.

Herr Sandler uttalade sin tillfredsställelse över att man från svensk sida icke släppt taget ifråga om Göteborgstrafiken. Även om nu inga större resultat kunde nås, så vore det viktigt, att möjligheten hölls öppen, då man ju inte finge glömma att förbindelserna över haven en gång måste återställas.

20 februari 1941, kl. 14.00

Beträffande det svensk-finska samarbetet uttalade herr Sandler en förhoppning, att frågan ånyo skulle tagas upp till behandling. Man borde därvid ha klart för sig vad man önskade uträtta och tänka sig in i vad som folkrättsligt skulle kunna göras.

Herr S a n d l e r uttalade vidare det starkaste intresse för livsmedels-hjälp till Norge, varvid han särskilt nämnde Nordnorge. En hjälp dit vore viktig icke minst av politiska skäl, då man hade anledning frukta, att kommunismen skulle vinna starkt isteg, om livsmedelsförhållandena bleve svåra. Sverige finge ta risken av att sakna verklig garanti för, att den tyska ockupationsmakten kunde tillgodogöra sig en del av spannmålsleveranserna. Vi finge också ta risken av ett visst missnöje från brittiskt håll. Man måste ju tänka på de stora risker som den nuvarande inre spänningen i Norge hade om den kombinerades med ren hungersnöd. Därest oroligheter uppstode i Norge, kunde även fientligheterna komma i ett nytt läge, och en sådan fråga som permittenttransporterna rullas upp på nytt. Det vore sålunda icke bara ett humanitärt utan också ett rent politiskt intresse för Sverige att hjälpa Norge.

Herr W a r d instämde i herr Johan Bernhard Johanssons uttalande rörande de svenska godsvagnarna i Norge och förklarade sig taga fasta på utrikesministerns löfte om en undersökning i saken. En noggrann redogörelse för hur frågan låge till skulle vara av det största intresse för utskottet.

Herr A n d e r s o n ville framhålla, att alla meddelanden från Förenta staterna tydde på att en bitter stämning alltjämt rådde mot Sverige därute. Beskickningen hade visserligen ingripit och rättat till de värsta misstagen, men inom affärs- och industrikretsar vore misstron fortfarande stark och den meningen gängse, att Sverige mer eller mindre vore ett tyskt lydland. Herr Anderson vore övertygad om, att utrikesdepartementet gjorde allt vad som kunde göras, men framhöll önskvärdheten av att pressavdelningen på svenska beskickningen i Washington förstärktes.

Herr A n d e r s o n ville instämma i vad herr Sandler yttrat angående nödvändigheten av att hjälpa Norge. Finland borde också erhålla hjälp. Herr Anderson vore övertygad om, att åtgärder till förhindrande av hungersnöd i Finland också skulle betyda ett sträck i räkningen för kommunisterna. Inom riksdagen saknades det icke röster som menade, att vi skulle ha gjort nog. Herr Anderson framhöll som sin mening, att det skulle vara ytterst betänkligt, om vi höjde våra egna livsmedelsransoner i stället för att hjälpa grannländerna. En hjälp till Norge och Finland vore en hjälp till självhjälp.

20 februari 1941, kl. 14.00

Herr W i s t r a n d ville instämma med herr Sandler och herr Anderson. Herr Wistrand hade nyligen haft ett samtal med en framskjuten finländare, som framhållit, att de finska spannmålslagren med en till visshet gränsande sannolikhet vore otillräckliga samt att hjälp från Sverige vore erforderlig. Därest våra resurser vore tillräckliga för att hjälpa både Norge och Finland skulle vi göra detta, framhöll herr Wistrand. Vikten för vårt land att undvika hungersnöd i Finland förefölle emellertid större.

Herr U n d é n förklarade sig instämma med de föregående talarna rörande vikten av att bringa Norge och Finland hjälp. Han undrade, om man icke jämsides med förarbetena på en större hjälpaktion omedelbart kunde med kraft igångsätta en mera begränsad hjälp. Därest vi icke redan nu kunde sända spannmål, så vore det säkerligen av största värde, om vi som kompensation kunde sända andra livsmedel, även om dessa icke direkt vore knappa i det hjälpbehövande landet. Det skulle betyda en hel del för överbryggande av de omedelbara svårigheterna. Herr Undén pekade vidare på vikten av att geografiskt bestämma de områden som i första hand skulle ha hjälp. Det förefölle härvid som om distributionssvårigheterna i Norge och särskilt då det nordligaste Norge skulle göra behovet särskilt starkt där. Risken för att varorna icke skulle komma rätt person i hand, skulle kunna undanröjas, om distributionen av livsmedel organiserades genom svensk medverkan, exempelvis Röda Korset.

Herr B j ö r n s s o n instämde i de tidigare uttalade önskemålen om att bispringa Finland och de delar av Norge som befunne sig i särskilt trångmål. Herr Björnsson framhöll emellertid att den hjälp vi kunde ge måste bero på årets skörderesultat. Man borde därför icke taga definitiv ställning till frågan förrän klarhet vunnits på denna punkt.

Herr L i n d q v i s t ville icke direkt instämma och inte heller avslå tanken på hjälp. Han insåge, att om nöd härskade i Finland och Norge så skulle vi inte kunna stå likgiltiga. Han hade emellertid begärt ordet för att framhålla, att vi här rörde oss på mycket ömtålig mark. Vår egen brödranson vore visserligen tillräcklig, men i vissa fall ganska knapp. Skulle vi utföra spannmål utan att bringa det till allmänhetens kännedom, så kunde situationen även här lätt bli allvarlig. Utrikesministern hade talat om att utrikesnämnden skulle underrättas, men detta vore icke nog. Om vi icke ginge försiktigt fram, så kunde ett handlingssätt sådant som det föreslagna leda till en ökning av kommunistfaran i Sverige och skapa missnöje långt in i andra kretsar av befolkningen. Herr Lindqvist ville ha sagt detta i samband med ett instämmande i själva sakfrågan.

20 februari 1941, kl. 14.00

Herr Gränebø underströk vikten av att hjälpa våra grannländer. Det viktigaste vore utan tvekan brödsäd och fettämnen. Såvitt nu kunde bedömas hade vi överskott av båda, även om man inte kunde direkt ange några siffror. För brödsäd vore säkert ingen större kvantitet nödvändig. 10 000 ton, den siffra som nämnts, skulle icke nämnvärt inverka på vår brödförsörjning.

Herr Gränebø ansåg, att man först borde ställa hjälp i utsikt och sedan, då man kunde bedöma läget, sätta igång med hjälpen. Beträffande fett så vore tillgången i Sverige säkert så stor, att vi även här skulle kunna hjälpa.

Herr Udné framhöll, att vi under förra kriget i ett visst kritiskt skede erhållit spannmål från Norge och Danmark. Vad som nu begärdes av oss vore endast en återtjänst.

Utrikesministern konstaterade, att en önskan att hjälpa Finland och Norge vore tydlig på alla håll. Utrikesministern förklarade sig dela de meningar, som framförts, men framhöll, att det icke funnes någon anledning att rusa iväg utan att först söka undanröja de svårigheter, som vore att vänta från brittiskt och även amerikanskt håll.

Beträffande herr Andersons uttalande rörande vårt anseende i Amerika förklarade utrikesministern, att det vore svårt att göra något effektivt. Utrikesministern trodde emellertid ej att man finge överdriva betydelsen av ofördelaktiga uttalanden särskilt från norskt håll i Amerika. En personalförstärkning på vår beskickning vore i görningen.

Herr von Heland tyckte det var tråkigt att höra utrikesministern uttala en viss pessimism beträffande Göteborgstransporterna, då dessa onekligen väckt stor glädje bland importörerna. Herr von Heland önskade veta, om utrikesministern ansåge det funnes möjlighet att med Amerikas hjälp pressa engelsmännen att ge navycerts för trafiken över Göteborg. Herr von Heland framhöll vidare att hjälpen till Norge vore en känslig sak. Det vore klart att vi borde hjälpa Norge, men det vore beklagligt, om resultatet av våra hjälpåtgärder bleve ett försvårande av våra import- och exportmöjligheter över Petsamo och Göteborg.

Utrikesministern framhöll, att det nog vore riktigt att Förenta staterna tidigare visat intresse för att få igång trafiken över Göteborg, men att detta intresse tagit sig ringa uttryck i praktiken. Nu vore det väl närmast så, att Förenta staterna handlade i brittiskt intresse.

Herr Skoglund förklarade sig dela herr Lindqvists uppfattning att det vore bäst att låta folket få reda på den hjälp, som vi skulle lämna Norge, därest detta låte sig göra utan att störa våra förbindelser med England.

20 februari 1941, kl.14.00

Herr S k o g l u n d ville fråga utrikesministern hur det nu låge till med de tyska intressena i Finland. Vore förbindelserna mellan Finland och Tyskland i tilltagande? Utrikesministern förklarade, att två riktlinjer gjorde sig gällande i Finland. Den ena förordade en nära anslutning till Tyskland under det att den andra påyrkade ett intimare samarbete med Sverige. Detta vore dock ingenting nytt.

Signerat: Gm¹

¹ Förste sekreteraren i Utrikesdepartementet S. Hj:son Grafström var sekreterare i utrikesutskottet 1941

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE TISDAGEN DEN 13 MAJ 1941, KL. 14.00

Utrikesministern kom först in på förhållandet till Tyskland och erinrade därvid om den transiteringsöverenskommelse, som ingicks mellan Sverige och Tyskland förra sommaren. Sedan utrikesutskottet sist sammanträdde hade man kunnat konstatera en betydande ökning i antalet transiterat manskap och krigsmateriel till Norge, medan vagnarna från Norge ofta icke utnyttjades till sin fulla kapacitet. Då härigenom ett ganska avsevärt saldo uppstått, förklarades från svensk sida, att detta förhållande icke kunde fortsätta. Tyskarna å sin sida begärde rätt att utan motsvarande transporter i andra riktningen få överföra ytterligare 10 000 man till Norge. Denna begäran avslogs av svenska regeringen, varvid man hänvisade till möjligheten för tyskarna att verkställa sina transporter sjöledes. Under de konversationer som följde framhölls från svensk sida, att möjlighet skulle kunna beredas tyskarna att verkställa sjötransporterna innanför svenskt territorialvatten under förutsättning, att det endast vore fråga om handelsfartyg. Man hade sedermera konstaterat, att tyskarna verkligen i viss utsträckning använt sig av sjövägen för trupptransporter, varvid det svenska territorialvattnet emellertid icke berörts på vägen upp till Norge. Däremot hade fartygen i viss mindre omfattning gått tomma innanför den svenska tremilsgränsen på väg tillbaka till Tyskland. I samband med förhandlingarna angående transiteringen hade tyskarna fått avslag jämväl på en begäran att transportera monterat kustartilleri, i allmänhet i form av s.k. järnvägsartilleri genom Sverige till Narvik. Däremot hade man å svensk sida förklarat sig icke ha något emot transport av lösa delar till dylikt artilleri inom avtalets ram. Det skulle alltså röra sig icke om transport av på järnvägsvagnar monterade pjäser utan om vanlig godsvagnsbefordran. Dessa transporter skulle emellertid icke gå över Kornsjö utan över Norge till Storlien och därefter till Narvik. Dylika försändelser hade i viss utsträckning ägt rum. Utrikesministern ville i detta sammanhang meddela en uppgift, som erhållits från tyskt militärt håll, enligt vilken det tyska kustförsvaret i Norge på senaste tid undergått en betydlig förstärkning, vilken emellertid skett sjövägen.

13 maj 1941, kl. 14.00

Efter den svenska regeringens avvisande hållning i transiteringsfrågan hade de s.k. permittenttransporterna nedgått till en bråkdel av vad de tidigare varit. För närvarande ginge endast två tåg i vardera riktningen i veckan på linjen Kornsjö–Trelleborg och ett tåg var fjortonde dag på sträckan Narvik–Trelleborg. Detta betydde som sagt närmast ett upphörande av trafiken och någon protest vore alltså icke att vänta från svensk sida, därest permittenttransporterna skulle öka i omfattning. Tyskarna hade även framställt en begäran om transitering av materiel från Nordnorge över Storlien–Haparanda och Finland till Kirkenäs, där enligt uppgift antalet tyska trupper numera fördubblats. Svenska regeringen hade i mindre utsträckning medgivit dylika materieltransporter, i något undantagsfall åtföljda av mindre grupper bevakningspersonal men inga trupper.

Svenska regeringens avböjande svar å den tyska framställningen om transport av 10 000 man genom Sverige till Norge hade upptagits ganska illa i Berlin, där man i detta sammanhang talat om en småaktig och ovänlig hållning från svensk sida. Tydligt vore att saken varit föremål för diskussion på mycket inflytelserikt tyskt militärt håll, och det hade t.o.m. sagts, att ämnet tagits upp i ett krigsråd, varunder röster höjts för åtgärder avsedda att tvinga Sverige till eftergift genom ekonomiska repressalier.

Samtidigt med förhandlingarna i transiteringsfrågan hade Sverige som bekant ökat sin försvarsberedskap. Denna åtgärd ägde kanske ett visst samband med transiteringsfrågan, men det vore ju i och för sig klart, att de hemförlovingar som verkställts under vintern icke kunde fortgå under våren i synnerhet som det allmänna läget hade tillspetsats. Från tysk sida hade emellertid de vidtagna åtgärderna tagits ganska illa upp, och man hade visat misstänksamhet särskilt med hänsyn till ökningen av antalet trupper i Skåne, vilket uppfattats som en ovänskaplig gest gentemot Tyskland.

En ytterligare anledning till tysk misstämning gentemot Sverige hade varit att tyskarna trodde sig ha anledning förmoda, att Sverige i fråga om den s.k. Göteborgstrafiken icke bedreve rent spel utan hade ingått ett hemligt avtal med England i ämnet, vilket stode i strid mot vad som överenskommits med Tyskland. Denna anklagelse saknade givetvis varje grund. Saken hängde samman med vissa svårigheter i fråga om kurserna för fartygen, vilka noggrant måste avpassas med hänsyn till såväl Englands som Tysklands fordringar och som komplicerats bl.a. därigenom, att tyskarna utsträckt sin blockadzon att omfatta Grönlands kuster. Engelsmännen å sin sida krävde, att de svenska fartygen skulle passera vissa farvatten kring Färöarna för att räkning skulle kunna hållas över att

13 maj 1941, kl. 14.00

lika många fartyg ginge ut som in. I några fall hade båtarna vid denna passage kvarhållits ganska länge för undersökning och detta hade missuppfattats från tysk sida. Ett par svenska fartyg på ingående hade som bekant blivit sänkta av tyskarna, vilket föranlett démarcher från svenska regeringens sida och uttryck av missnöje från tysk, där man påstod att svenskarna icke hölle de avtalade kurserna. Allt detta hade gjort, att frågan om Göteborgstrafiken för närvarande låge mycket illa till och att inga båtar kunde gå. Svenska regeringen förhandlade emellertid med de krigförande i saken och det vore kanske icke alldeles omöjligt, att en lösning kunde finnas, som möjliggjorde trafikens återupptagande.

Till sammanfattning ville utrikesministern säga, att atmosfären i de svensk-tyska förbindelserna under förvåren icke varit särskilt god. Man hade härvid tyckt sig märka, att det varit de tyska militärerna, som angivit tonen, ja, det hade t.o.m. hänt, att frågor tagits upp av militärerna innan det tyska utrikesministeriet över huvud ägt kännedom om desamma.

Även de svenska riksdagsmännen ägnade pressen ett stort intresse, här i Riksdagsbibliotekets tidsningsrum.

Den svenska pressens hållning vore givetvis fortfarande föremål för tyskarnas stora intresse. Man hade härvid å svensk sida trott sig kunna iakttaga en viss skärpning i betraktelsesättet. Från början anklagades ju den svenska pressen för bristande balans, varvid man särskilt reagerade mot smädliga yttranden mot Hitler och andra. Som ett andra stadium kommo tyska anklagelser mot allmänna politiska uttalanden i de svenska tidningarna, vilka man funnit misshagliga. På sista tiden slutligen hade tys-

13 maj 1941, kl. 14.00

karna lagt kritiken på en bredare bas i det man angrepe den svenska allmänna opinionens förmenta tyskfiendlighet sådan den toge sig uttryck i pressen. Sålunda sades det t.ex. att den svenska regeringen intoge en korrekt hållning gentemot Tyskland, men att man med Jugoslaviens exempel för ögonen icke kunde känna sig säkra på svenska folket, som ofta genom pressen visade en rent tyskfiendlig hållning.

Utrikesministern tillade, att den tyska irritationen gentemot Sverige på allra senaste tiden börjat lägga sig och att man följaktligen icke kunde betrakta läget just nu som mera spänt än i vintras.

Utrikesministern berörde därefter frågan om beslaget av svenska fiskekuttrarna. Det rörde sig om tio kuttrar med ca 60 mans besättning, som fiskat i ett område, vilket tyskarna förklarat förbjudet, och som därför uppbringats av tyska krigsfartyg och förts till dansk hamn. Helt nyligen hade båtarna förts från Danmark till Kiel under förklaring, att misstanke förelåge, att fiskarna medverkat i den engelska underrättelsetjänsten. Man kunde antaga, att förhör i saken skulle komma till stånd inför prisrätt. Anklagelsen vore givetvis absurd och svenska regeringen hade gjort den ena *démarchen* efter den andra för att få båtarna och deras besättningar frigivna men hittills dessvärre utan resultat. Under hand hade ett vagt löfte lämnats att ärendet skulle påskyndas och behandlas i välviljig anda.

I Rysslands förhållande till Sverige kunde, sade utrikesministern, på senaste tid iakttagas en till synes avsiktlig vänskaplighet, som väl sammanhänge med lägets allmänna utveckling. Denna attityd hade visat sig så väl under de ekonomiska förhandlingarna som på annat sätt. I och med införlivandet av de Baltiska staterna och ryssarnas nationalisering av all egendom därstädes hade som bekant en rad svenska ekonomiska fordringar uppstått. Dessa beräknades till ett sammanlagt belopp av högst 100 miljoner kronor, utgörande varufordringar, fastigheter, lån o.s.v. Denna summa anmäldes för ersättning hos ryssarna vid förhandlingar, som togo sin början i Moskva för ett par månader sedan. Efter att till en början ha intagit en mycket snäv hållning och erbjudit förhandlingar på basis av 10 % ersättning för s.k. erkända fordringar, ändrade ryssarna snart metod och blevo mera tillmötesgående. Den svenska regeringen stode nu inför möjligheten av en överenskommelse, innebärande en ersättning med omkring 20 miljoner kronor för fordringar utom varufordringar och utom fordringar, som grundade sig på den s.k. Kegumaffären. För varufordringar skulle lämnas full betalning med fem miljoner kronor och för Kegum, vilket utgör ett mycket komplicerat förhandlingsobjekt, ca 20 miljoner kronor. Utrikesministern under-

13 maj 1941, kl. 14.00

strök, att siffrorna icke vore definitiva och därför måste behandlas konfidentiellt.

Kring handelsavtalet hade segslitna specialförhandlingar ägt rum, vilka nu såge ut att kunna leda till en uppgörelse snabbare än väntat. Enligt det ursprungliga avtalet skulle huvudtransaktionen utgöras av ett byte mellan svensk järnvägsmateriel (hjulpar) mot olja. Då emellertid hjulparsaffären av olika skäl icke gick att genomföra, lades förhandlingarna om på grundval av ett utbyte av olja mot andra verkstadsprodukter och på denna väg hade man nått så långt, att man såge en ljusning. Under tiden hade ju det normala varuutbytet löpt vidare och Sverige hade hittills fått ca 10 000 ton olja från Ryssland, medan från svensk sida leveranser skett endast i mindre omfattning.

Utrikesministern övergick därefter till en redogörelse för sina intryck från den finska resan. Resan hade varit planlagd för ganska länge sedan och vore att betrakta som en naturlig återvisit efter utrikesminister Wittings upprepade besök i Stockholm. Liksom Wittings resor till Stockholm hade herr Günthers besök i Helsingfors haft en inofficiell karaktär utan uppgjort program. Utrikesministern underströk särskilt att resan saknat varje samband med den diskussion angående svensk och finsk utrikespolitik som förts på senaste tid.

Utrikesminister Christian Günther besöker Helsingfors och tas emot av Finlands utrikesminister Rolf Witting (i mitten). Till vänster ses den svenske ministern Karl Ivan Westman.

13 maj 1941, kl. 14.00

Under vistelsen i Helsingfors hade informella samtal förts med presidenten och olika regeringsmedlemmar angående finsk utrikespolitik. Presidenten Ryti hade därvid bestämt understrukit, att ingen ändring ägt rum i den finska regeringens önskan att hålla Finland utanför kriget. Detta gällde även för det fall, att en tysk-rysk konflikt komme till stånd. Man ämnade även i sådant läge söka stå emot varje påtryckning. På minister Günthers fråga om finska regeringen också skulle kunna genomföra denna avsikt, då den allmänna opinionen ju närmast förefölle att med iver vänta på möjligheten till en revansch, hade presidenten svarat, att man icke finge fästa alltför stort avseende vid dylika opinionsyttringar. Det stora flertalet av Finlands befolkning vore enligt presidenten med på regeringens linje. Folket önskade ingen revanschpolitik. Regeringen räknade sålunda med att kunna genomföra sin politik, även i fall av en rysk-tysk konflikt. Från finsk sida hade ingen fråga riktats till utrikesminister Günther angående Sveriges ställning till dessa spörsmål och utrikesministern hade inte heller tagit upp ämnet till behandling.

Den finska regeringen och särskilt dess försvarsminister hade för övrigt varit övertygad om att intet tysk-ryskt krig vore förestående och detta främst därför, att ryssarna säkerligen vore redo till åtskilliga eftergifter för att undvika en öppen konflikt. I denna fråga liksom i frågan om den finska politiken hade utrikesministern emellertid trots sig finna en motsättning i uppfattning mellan regeringen och mannen på gatan, som vore övertygad om ett snart krig mellan Tyskland och Ryssland. Från icke officiellt tyskt håll i Finland spreds en liknande uppfattning.

Rörande den finska upprustningen och försvarsberedskapen hade utrikesministern erhållit ganska detaljerade uppgifter, vilka, om de vore korrekta, måste innebära, att den finska beredskapen för närvarande vore ofantligt mycket starkare än under kriget mot Ryssland. Enligt presidenten Rytis uppgift färdigställdes för närvarande fasta befästningsanläggningar såväl vid den nya gränsen mot Ryssland i söder som i Salla-avsnittet.

Utrikesministern kom därefter in på försörjningsläget i Finland. I denna fråga hade han funnit herr Ryti mindre pessimistisk än han väntat. Presidenten hade visserligen konstaterat en knapphet på livsmedel, särskilt på kött och vissa andra varor, men därjämte kunnat meddela, att försörjningen av matfett vore tillräcklig. Brödsädestillgången ingåve emellertid bekymmer, men det funnes utsikter att den kunde klaras fram till nästa års skörd. Ganska mycket komme över Petsamo, men om denna tillförselväg stoppades, kunde läget snart bli allvarligt. Ryssland, som enligt handelsavtalet skulle leverera brödsäd, hade hittills icke sänt

13 maj 1941, kl. 14.00

något. Den största oron hyste man för årets skörd, då grödan vore katastrofalt sent utvecklad.

Utrikesministern ville till sist beröra ett par detaljer. I privattelegram till vissa tidningar hade uppgifter varit synliga, att amerikanerna hade för avsikt att lägga beslag på svenska fartyg och svenska tillgångar i För-
enta staterna. Utrikesministern framhöll, att dessa uppgifter så till vida vore oriktiga som intet officiellt avhörts i saken. Det vore ju icke alldeles otänkbart, att frågan om fartygsbeslagen komme att aktualiseras. Däremot förefölle det icke som om några verkliga planer förelågo på ett beslagtagande av svenska tillgångar i U.S.A. Härvarande amerikanske minister hade på förfrågan meddelat, att inga dylika planer vore för handen.

Med anledning av en fråga som framställdes till utrikesministern av herr J o h a n B e r n h a r d J o h a n s s o n vid föregående utskottssammanträde rörande svenska godsvagnar i utlandet och särskilt i Norge bad utrikesministern att få meddela ett par upplysningar. Vid förfrågan å Järnvägsstyrelsen hade man meddelat, att för närvarande 457 svenska järnvägsvagnar funnes i Norge. Detta vore på intet sätt något onormalt antal, utan finge anses motsvara det normala vagnsutbytet mellan de båda länderna. Tidigare hade emellertid ett betydligt större antal vagnar funnits i Norge. I december i fjol nåddes den högsta siffran med icke mindre än omkring 1 300 vagnar. I Tyskland funnes för närvarande dels de 500 svenska järnvägsvagnarna, varom särskilt avtal träffats och dels ett antal cisternvagnar, som gingo mellan Rumänien och Stettin. Enligt en överenskommelse med tyska vederbörande skulle dessa vagnar transportera olja till Sverige. Sedan avtalet ingicks i höstas hade Sverige på denna väg med ett undantag för januari i år erhållit cirka 4 000 ton rumänsk olja per månad, därav 2 400 ton bensin och 1 600 ton motorfotogen.

På utrikesministerns redogörelse följde diskussion.

Herr Å k e r b e r g frågade om några bestämda uppgifter stått att erhålla angående de tyska trupperna i Finland. Tidigare hade sagts, att endast ytterligt små tyska förband placerats i Finland för att trygga transporterna norröver, men hur förhölle det sig härmed? Vore det icke så, att ganska mycket tysk militär hade samlats bl.a. i trakten av Vasa?

Herr Åkerberg önskade därjämte veta om utrikesministern hade sig något bekant rörande bakgrunden till Hessaffären.

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade, att han i Finland gjort mycket närgångna frågor rörande de tysk-finska mellanhavandena. Därvid hade från olika håll bestämt försäkrats, att intet hemligt avtal förelåge mellan Tyskland och Finland, att intet krav rests på Finland att ansluta

13 maj 1941, kl. 14.00

sig till tremaktspakten, att inga tysk-finska generalstabsförhandlingar ägt rum samt att inga tyska trupper funnes i Finland. De senaste ryktena om landsättning av 12 000 man i Åbo vore som bekant alldeles felaktiga. Den enda närvaron av tysk militär utgjordes av transiteringstransporter och, som herr Åkerberg mycket riktigt framhållit, vissa etappförläggningar. Dessa vore likväl ytterligt obetydliga och även transiteringarna hade på senaste tiden haft ringa omfattning.

Beträffande Hessaffären sade sig utrikesministern sakna närmare underrättelser.

Herr S a n d l e r önskade framställa ett par frågor. Den första gällde transiteringen av tyska trupper till och från Norge. Hur stort vore överskottet av trupper i nordlig riktning för närvarande?

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade, att han icke hade några siffror för dagen, men att saldot vid den sista räkningen hade uppgått till omkring 20 000 man. Ministern ansåg icke för troligt, att några större förändringar hade ägt rum därefter.

Herr S a n d l e r s andra fråga gällde de finska angelägenheterna. Att den finska regeringen varit så förbehållsam beträffande förbindelserna Finland-Tyskland vore ju ungefär vad man kunde vänta sig. Det förefölle emellertid herr Sandler märkvärdigt, att man från finskt håll icke framställt några frågor angående Sveriges ställning och att intet meningsutbyte ägt rum i det stora spørsmålet om ett närmare samarbete mellan Sverige och Finland. Herr Sandler föreställde sig, att Sverige skulle komma i ett svårt dilemma, om man i Finland började komma på glid mot Tyskland. Herr Sandler ville icke spekulera om möjligheterna om en brytning mellan Tyskland och Ryssland. Kanske skulle ett närmande först komma till stånd och därefter en brytning ske. I varje fall vore faran för Sverige uppenbar. Antingen kunde samarbetet mellan Sverige och Finland brista eller också kunde Sverige via Finland drivas in i storkriget på Tysklands sida. Herr Sandler utgick ifrån, att svenska regeringen försökte motverka en fortsatt finsk glidning mot Tyskland. Han vore intresserad av att höra utrikesministern yttra sig i saken även om intet sagts därom i Helsingfors.

U t r i k e s m i n i s t e r n yttrade, att herr Sandler bättre än han själv visste hur dylika utrikesministermöten försiggingo. De finge icke betraktas som något fristående utan inginge som ett led i de allmänna diplomatiska förbindelserna. Den diplomatiska kontakten mellan Sverige och Finland upprätthölls dagligen såväl här som i Helsingfors. Det hade alltså icke varit nödvändigt att vid ett möte av denna karaktär taga upp frågan om de svensk-finska relationerna. Finnarna visste mycket väl hur saken låge till. Herr W i t t i n g och utrikesminister Günther

13 maj 1941, kl. 14.00

hade varit klara över, att det icke tjänade något till att närmare diskutera de olika alternativ, som kunde uppstå. Planerna på ett svenskt-finskt samarbete hade givetvis varit på tal, men man hade därvid konstaterat, att någon militärallians för närvarande icke vore möjlig.

Utrikesministern hade funnit det klokast att icke alltför mycket sys-selsätta sig med dessa spörsmål utan att i stället behandla mera närliggande eventualiteter. Han hade endast med yttersta försiktighet vidrört frågan angående Finlands politiska orientering, enär han icke i nuvarande läge kunde lämna något auktoritativt uttalande rörande Sveriges hållning.

Herr P a u l i vore intresserad av den finska majoritetens inställning till och behandling av den svenska minoriteten. Trodde utrikesministern att behandlingen av snabbkolonisationsfrågan vore symptomatisk för finnarnas allmänna förhållande till de svenska intressena?

Vidare önskade herr Pauli veta om vi praktiskt taget i obegränsad omfattning förbundit oss att transitera tysk materiel genom Sverige. Om så vore fallet, varför hade då transporten av järnvägsartilleriet icke tillåtits? Herr Pauli önskade veta hur vid transiteringsramen egentligen vore. Under urtiman hade sagts, att transiteringarna berodde på licensgivning.

Herr Pauli berörde vidare den svenska pressens hållning. Han hade funnit antydningen om en jämförelse mellan Sverige och Jugoslavien otrevlig.

Till sist önskade herr Pauli veta om några nyheter funnes i samband med förlusten av envoyén Malmars väska. Därest dokument på detta sätt kommit i oriktiga händer, vore det ju en betänklig sak.

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade i sitt svar till herr Pauli, att såväl president Ryti som flera regeringsmedlemmar hade hoppats på en lösning av snabbkolonisationsfrågan enligt den svenska linjen. Utrikesministern hade för sin del framhållit, att det säkerligen skulle väcka misstämning i Sverige, om ingen hänsyn toges till de svenska synpunkterna. Snabbkolonisationen tycktes ha befordrats av folk som ville bedriva valfiske bland karelarna. Huruvida frågan hade något sammanhang med önskemål att få till stånd en konflikt mellan Sverige och Finland vore svårt att säga.

Beträffande transiteringarna meddelade utrikesministern, att överenskommelsen gällde transport av alla slags varor, men att särskild licens i vissa fall måste inhämtas. Någon begränsning i mängden transitogods funnes icke. Anledningen till att järnvägsartilleri icke fått transiteras berodde därpå, att det icke kunde betraktas såsom varor.

13 maj 1941, kl. 14.00

Utrikesministern hade icke funnit det särskilt anmärkningsvärt, att tyskar i privata samtal framfört Jugoslavien som exempel på att en regerings hållning icke vore tillräcklig garanti för samförstånd, utan att man också måste taga hänsyn till folkopinionen.

Vad slutligen Malmars väska beträffade, så hade denna förutom värdepapper innehållit en del av beskickningens arkiv samt ett något äldre chiffer. Utrikesministern hade givit vederbörande i Utrikesdepartementet i uppdrag att verkställa en undersökning. Han trodde icke att händelsen skulle medföra allvarigare olägenheter. Enligt en uppgift hade värdepappren återfunnits.

Herr Ward erinrade om, att utrikesministern nämnt något om mindre transporter av tyskar över Haparanda. En inkallad värnpliktig hade i brev till herr Ward omtalat, att den 10 maj 300 man och mycket materiel gått den vägen. Innebure icke detta en åtminstone teknisk utvidgning av avtalet? Säkert vore att det skapade en underlig stämning, när uppgifter av denna natur spredes i militärförläggningarna.

Utrikesministern ville precisera hur dessa transporter låge till. Det hade vid ett tillfälle förekommit en mindre transport från Norge över Haparanda till Rovaniemi, då sjövägen Kirkenäs–Rovaniemi icke kunde begagnas. Vid två olika tillfällen hade materieltransporter jämte personal tagit samma väg upp. Ena gången den 10 maj var det en något större kontingent av folk, som tog vägen över Haparanda, dock ej 300 man utan 147. Tyskarna ha därefter fått avslag på en framställning om liknande transporter och denna ståndpunkt har man tänkt vidmakthålla framdeles.

Herr Undén uttryckte tillfredsställelse över att regeringen avböjt ytterligare trupptransporter, då utanför avtalets ram saldot ändå överstigit 20 000 man. Parentetiskt bad herr Undén få omnämna en egenomlig uppgift i amerikansk press, enligt vilken Sveriges minister i Washington skulle ha uppgivit, att transportererna söderut från Norge hade varit tio gånger större än transportererna till Norge.

Med hänsyn till den reaktion som visats från tysk sida med anledning av den svenska regeringens avböjande hållning, måste man ju draga den slutsatsen, att transportfrågan från tysk sida betraktades såsom en mycket viktig sak. Tyskarna gjorde ju gång på gång försök för att få oss på glid, för att så småningom, då man hoppats bryta motståndet, kunna kasta stora truppmassor in i Sverige. Kanske spekulerade man i möjligheten att vid en tysk-rysk konflikt sända trupper från Norge över Sverige, kanske hade man andra kombinationer. Man finge akta sig för uppfattningen att även till synes relativt obetydliga jämkningar i transiteringsavtalet vore utan vikt. De kunde lätt förleda tyskarna att tro, att Sverige

13 maj 1941, kl. 14.00

inför starkare press skulle vara redo ställa sig till förfogande som transiteringsland för tyska trupper.

Vad utrikesministern sagt om att tyska missnöjet alltmera började framföras från militärt håll vore betänkligt, och jämförelsen mellan den allmänna opinionens hållning i Sverige och i Jugoslavien, vore obehaglig. Det vore ju så, att den jugoslaviska regeringen, så vitt man visste, utan parlamentets hörande anslutit sig till tremaktspakten, och att regimskiftet på grund härav framtvings av folkopinionen. Herr Undén visste icke om detta varit inkonstitutionellt i Jugoslavien. I varje fall borde man till en sådan jämförelse kunna genmäla, att också den svenska regeringen mycket väl kunde störtas, om den träffade avtal om Sveriges anslutning till tremaktspakten utan riksdagens hörande.

Beträffande Finland ifrågasatte herr Undén om det icke hade varit värdefullt för finska regeringen att få besked om, att vad som än hände, man icke kunde räkna på svenska folket för ett krig på Tysklands sida, och att en finsk anslutning till tremaktspakten skulle betyda en brytning av det svensk-finska samarbetet. Finland borde äga kännedom om gränserna för samarbetet med Sverige inför de olika alternativ, som kunde uppstå.

Då den tyska propagandan i Finland, sade herr Undén vidare, syntes arbeta med hypotesen av en blivande tysk-rysk konflikt för att på så sätt förbereda finnarna på ett samgående med Tyskland, så måste en sådan propaganda betecknas som oärlig. Tyskarna visste mycket väl, att läget icke vore sådant, att en konflikt inom en nära framtid kunde väntas. Tvärtom vore ju en uppgörelse ännu en gång mellan Tyskland och Ryssland på Finlands bekostnad alldeles icke omöjlig. Kunde man icke från svensk sida göra något för att motverka denna propaganda? Det vore olägligt att den svenska pressen vore förhindrad att sysselsätta sig med ifrågavarande spörsmål. Typiskt hade ju det lilla uttalandet i Svenska Dagbladet varit, som väckt så mycket ont blod i Finland. Herr Undén kunde icke tolka reaktionen på annat sätt än som ett utslag av dåligt samvete. I varje fall vore det nog ingen tvekan om, att vissa kretsar i Finland dreve bort från ett samarbete med Sverige och mot ett samgående med Tyskland.

Herr B e r n h a r d J o h a n s s o n uttalade som sin uppfattning att det vore gott att regeringen visade fasthet. Släppte man efter komme man snart på glid, och plötsligt skulle Sverige icke ha någonting kvar av sin neutralitet. Kriget vore icke slut ännu och man finge akta sig för att skapa ett dåligt intryck i England och U.S.A. Förberedelserna i Förenta staterna till beslag av svenska tillgångar och fartyg borde observeras i detta sammanhang. Herr Johansson önskade veta, om man sedan freds-

13 maj 1941, kl. 14.00

slutet Finland-Ryssland erfarit något om de ryska befästningarna på Hangö och ryska flygfält där.

Utrikesministern svarade, att den enda uppgift han erhållit varit, att ganska få ryska trupper för närvarande funnes i Hangö. Detta betydde emellertid inte så mycket i och för sig, då befästningsarbetena givetvis vore det viktigaste.

Utrikesministern ville därefter göra en replik med anledning av herr Undéns yttrande. Herr Undén hade efterlyst ett uttalande av utrikesministern i Finland av innebörd, att om Finland ginge med på tysk sida i ett tysk-ryskt krig, så skulle Finland icke kunna påräkna någon hjälp från svenskt håll. Utrikesministern förklarade, att detta just varit den typ av uttalanden, som han icke hade velat göra. Det vore ju klart, att ett sådant läge kunde uppstå, att Sverige icke hade anledning ingripa. Det berodde väl i första hand på hur konflikten uppstode. Däremot vore det ju orimligt att avgiva en förhandsförklaring, som skulle innebära, att vi komme att emotsätta oss hjälp till finnarna, bara därför, att tyskarna vore på samma sida som Finland.

Herr Wistrand bad att få livligt instämna med vad utrikesministern sagt om olämpligheten av förhandsuttalanden av denna art.

Herr Sandler yttrade, att hans tidigare uttalanden avsåge visa, att det vore ett svenskt intresse, att Finland icke glede ut ur sitt neutralitetsläge. Den svenska utrikespolitiken måste alltid söka motverka detta.

Utrikesministern svarade, att han låtit finnarna förstå, att Sveriges linje givetvis vore neutralitetens linje till det yttersta och att man hoppades på detsamma för Finlands vidkommande. Detta hade också varit den finska regeringens ståndpunkt.

Herr Undén hade ordet för en slutreplik. Det funnes utan tvekan oro här i landet för att Sverige över Finland skulle komma att dragas in i storkriget genom lock eller press. Herr Undén hade alltid svarat de oroliga, att Sverige icke läte sig pressas in i kriget via Finland och att vi komme att vidmakthålla en strikt neutralitet liksom tidigare. Herr Undén visste icke riktigt hur man skulle fatta utrikesministerns mening, men trodde att det skulle bli tillfälle att återkomma till saken i annat sammanhang.

Herr Bernhards Johnson bad att få ansluta sig till utrikesministerns försiktiga hållning.

Signerat Gm¹

¹ Förste sekreteraren i Utrikesdepartementet S. Hj:son Grafström var sekreterare i utrikesutskottet 1941

13 maj 1941, kl. 14.00

[Tillägg av Lars Frykholm i dennes manus:

Utrikesministern nämnde, att det kommit till hans kännedom, att hjälpsändningar till Finland icke nått mottagaren, varför han tagit kontakt med järnvägsmyndigheterna, varvid han fått intrycket, att man icke helt hade kontroll över järnvägsnätet.]

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE TISDAGEN DEN 9 DECEMBER 1941, KL. 14.00

Utrikesministern upptog till en början frågan om Englands krigsförklaring till Finland. Ministern önskade framhålla, att svenska regeringen under förhistorien till denna kris icke mottagit någon framställning om överbringande av meddelanden eller dylikt från vare sig finskt eller engelskt håll. Detta hade emellertid, då läget tillspetsades, icke hindrat regeringen från att under hand på diplomatisk väg låta såväl London som Washington förstå den svenska opinionens inställning till en eventuell krigsförklaring. Man hade därvid särskilt understrukit Sveriges förståelse för Finlands läge och svårigheter.

Utrikesminister Christian Günther talar i första kammaren.

En följd av den brittiska krigsförklaringen hade varit, att den norska regeringen i London sett sig föranlåten att bryta de diplomatiska förbindelserna med Helsingfors. Utrikesministern hade lördagen den 6 december haft besök av härvarande norske chargé d'affaires, herr Bull,

9 december 1941, kl. 14.00

varvid denne föredragit texten till den norska regeringens note i ämnet och samtidigt riktat en framställning till svenska regeringen att tillvarata-ga den norska regeringens intressen i Helsingfors. Herr Günther hade djupt beklagat nyheten om brytningen. Det vore första gången sedan ett fritt Norden skapats som ett nordiskt land vidtagit en sådan åtgärd mot ett annat nordiskt land. Det måste betecknas som ett dåligt omen för framtiden. På utrikesministerns fråga till herr Bull, om det norska steget vore en följd av påtryckningar från engelskt håll hade svarats, att så icke vore förhållandet. Vad slutligen övertagandet av norska regeringens in-tressen i Helsingfors anginge, hade herr Günther meddelat, att besked i ämnet sedermera skulle lämnas.

Utrikesministern hade i själva verket umgåtts med tanken att svara nej utan vidare, men frågan vore av alltför liten betydelse för att giva an-ledning till en demonstration. Regeringen hade nu anmodat envoyén Westman i Helsingfors att sondera terrängen för att erfara finnarnas in-ställning. Det vore nämligen icke utan vidare klart, att finnarna skulle förklara sig villiga att emottaga en efterträdare till den norska represen-tation, som nu komme att lämna Helsingfors. Utrikesminister Günther meddelade, att Sverige såsom skyddsmakt haft tidigare erfarenheter av komplikationer på detta område. Sålunda hade varken finnar eller italie-nare velat erkänna ett svenskt skyddsmaktsuppdrag för den landsflyktiga holländska regeringen. Finnarna hade slutligen givit med sig, och i Ita-lien hade frågan lösts på så sätt, att svenska beskickningen in casu skulle med italienska regeringen få upptaga praktiska frågor berörande hol-ländska intressen – alltså ett slags representation de facto men ej i prin-cip.

En annan verkan av Englands krigsförklaring till Finland kunde spå-ras i vårt handelspolitiska förhållande till England. Blockaden komme ytterligare att skärpas. Vi ingingo som bekant ett krigshandelsavtal med England redan i början av kriget, varigenom vi iklädde oss vissa restriktioner i vår handel med Englands fiender och länder i ”liknande läge”. Undantag från dessa restriktioner hade ursprungligen gjorts för de nordiska länderna. Då sedan Norge och Danmark genom ockupationen föllo bort hade Finland ensamt blivit kvar. Denna förmån för Finland gällde ända fram till den tidpunkt då Finland gick med i kriget mot Sovjet. England stoppade då Petsamotrafiken och förklarade, att Finland från den brittiska regeringens ståndpunkt vore att betrakta som ett av Tyskland ockuperat land. Detta vore visserligen en ensidig engelsk för-klaring, men vi måste ju taga hänsyn till de praktiska förhållandena. Dessa innebure, att vi ej kunde påräkna navycerts för samma slags varor som vi exporterade till Finland. Var gränserna för de tillåtna operatio-

9 december 1941, kl. 14.00

nerna låge vore i vissa fall svårt att avgöra. Så mycket vore emellertid säkert, att en export av yllevaror till Finland skulle omöjliggöra för oss att få navycerts för ull. Huruvida en export av smör till Finland skulle innebära navycertsförbud för vegetabiliska oljor vore däremot mera osäkert. Hittills hade vi klarat dessa frågor och för närvarande påginge förhandlingar i London. Säkert vore att vi nu måste ytterligare begränsa vår export till Finland, om icke hela navycertspolitikerna skulle falla samman. Utrikesministern meddelade, att förhandlingarna hittills förlöpt relativt gynnsamt. Det faktiska läget vore likväl, att England krävde deltagande från Sveriges sida i blockaden mot Finland, en sak som vi naturligtvis icke i vidsträcktaste bemärkelse kunde gå med på. Å andra sidan vore det orimligt att icke gå med på några som helst restriktioner, vilket skulle innebära att vi helt avspärrades västerifrån. Någonstades mellan dessa alternativ finge man försöka lotsa sig fram. Vi finge i vart fall förbehålla oss rätten att fortfarande till Finland utföra varor, som icke hade något direkt samband med vår import västerifrån.

Utrikesministern kom därefter in på vårt förhållande till Tyskland. Detta sammanhänge i stor utsträckning med den finska frågan och Finlands läge. Utskottets medlemmar hade redan tidigare underrättats om de ganska vittgående krav, som för kort tid sedan framställts från tysk sida och vilka i huvudsak avböjts. Starka tecken tydde dock på, att tyskarna icke uppgivit hoppet att få dessa krav tillgodosedda. Kraven gällde dels transitering av permittenter och avlösningstrupper från nordligaste Finland till Tyskland och vice versa, dels inköp av stora mängder ylleartiklar, pjäxor och diverse annan vinterutrustningsmateriel för de tyska trupperna i Finland.

I det avböjande svenska svaret beträffande järnvägstransporterna hade framhållits, att det väl icke skulle vara omöjligt att föra permittenter och avlösningstrupper med järnväg till en isfri finsk hamn och sedan vidare med fartyg därifrån. Det tyska svaret härpå hade varit, att en dylik lösning vore utesluten på grund av de finska järnvägarnas dåliga skick. Då den finske trafikministern Ramsay för någon tid sedan besökt Stockholm hade denne emellertid förklarat, att saken borde kunna lösas och utlovat en välvillig prövning. Vid ett senare samtal med envoyén Westman hade trafikministern uttryckt sig än mera positivt, varför herr Günther ansett sig böra fästa tyskarnas uppmärksamhet vid, att de tydligen baserade sina uttalanden i saken enbart på meddelanden från finska militärkretsar. Just i dagarna hade emellertid finnarna hissat ändrade signaler och förklarat, "att en närmare undersökning visat, att saken vore omöjlig".

9 december 1941, kl. 14.00

Det rådde intet tvivel om, att de finska kommunikationerna vore dåliga, detta visades bl.a. därav, att livsmedelsbristen i Finland till stor del berodde på transportsvårigheter. Men därifrån till att säga, att det vore omöjligt att föra fyra tåg i veckan från Torneå till en isfri hamn vore säkerligen överdrivet. Man visste för övrigt att den finska rullande materielen på sistone fått avsevärd förstärkning från Estland, något som måste underlätta situationen. Från svensk sida hoppades man alltså på, att en lösning skulle kunna finnas efter denna linje. Att en tysk misstämning alltid komme att kvarstå genom att vi ej medverkat tillräckligt i öster, måste vi i varje fall alltid räkna med.

Beträffande kravet på varor för vinterutrustningen sade excellensen, att detta icke kunde uppfyllas redan av det skälet, att leveranser till Finland av ylle och skor med visshet skulle göra slut på Göteborgstrafiken. Därtill komme flera andra skäl.

U t r i k e s m i n i s t e r n övergick därefter till vissa speciella svensk-tyska frågor.

Som bekant hade ett tyskt handelsfartyg inom svenskt territorialvatten nedskjutit en svensk flygmaskin i tro att fartyget vore föremål för angrepp från fientligt flyg. Frågan togs upp med tyskarna, som utlovat en undersökning. I en note hade tyskarna numera medgivit, att ett misstag begåtts och förklarat sig beredda till ersättning antingen i pengar eller genom leverans av ett likadant plan. Därmed finge incidenten anses vara tillfredsställande uppklarad.

Med Tyskland påginge för närvarande i Stockholm avtalsförhandlingar angående 1942 års clearing. Utrikesministern kunde icke ingå på detaljer men ville nämna att förhandlingarna hittills haft ett tillfredsställande förlopp så till vida som ingen förändring ifrågasatts i den hittillsvarande politiken. Tyskarna hade gått med på leveranser av krigsmateriel i betydande omfattning, vilket komme att fördelaktigt påverka clearingbalansen. Avtalet komme icke heller att medföra större prisförhöjningar på våra importvaror från Tyskland. Kolimporten hade under hösten haft mycket stor omfattning och påginge alltjämt i stor skala, varför man kunde räkna med en mindre clearingbalans vid årsskiftet än som förutsetts.

På senaste tid hade ett angrepp mot Sverige i "Danziger Vorposten" låtit mycket tala om sig. Tidningen hade bl.a. tillåtit sig jämföra svenskarna med asgamar o.s.v. Sverige hade gjort en démarche i Tyskland som resulterat i ett beklagande av tidningens förlöpning. Man hade försäkrat, att de tyska journalisterna skulle förbjudas nedskriva "sådana obestämbara smädelser", varjämte man meddelat, att artikelförfattaren i "Danziger Vorposten" skulle ställas inför en yrkesdomstol. I samband härmed

hade man från tysk sida icke underlåtit att påtala svenska pressens ovänliga hållning.

Utrikesministern gav till sist en redogörelse för behandlingen av vissa aktuella flyktingfrågor.

1) Norska medborgare hade i betydande utsträckning flytt till Sverige. Tidigare hade fem à tio personer per dag tagit sig över gränsen men på senaste tid, då svårigheterna i Norge ökats, hade de dagliga flyktingfallen uppgått till tio à femton. I princip mottogos alla dessa flyktingar och översändes efter förhör av gränsmyndigheterna till ett allmänt norskt läger i Småland, varifrån de antingen skickades ut i arbete på olika platser i landet eller fortsatte utomlands, dock givetvis icke tillbaka till Norge. Ett litet antal hade av olika skäl avvisats; några därför att de icke kunde betraktas som flyktingar, andra på grund av att de vore ur säkerhetssynpunkt icke önskvärda element.

Utrikesministern berörde i detta sammanhang permittenttransporterna, varvid som bekant förekommit ett fall, då en norrman rymt under färden genom Sverige. Enligt det svensk-tyska avtalet skulle endast tyska militärpersoner få följa med dessa tåg. I praxis hade emellertid bestämmelserna tillämpats så, att vissa civilpersoner fått medfölja, som i ett eller annat hänseende varit knutna till krigsmakten, såsom poliser, sjuksystrar, skådespelare o.s.v. Däremot skulle icke norska civila få medfölja, vilket i några fall tycks ha förekommit, då kontrollen på denna punkt varit besvärlig. En svensk officer och svenska ordonnanser medföljde visserligen under hela färden genom Sverige i kontrollsyfte och noggrann passvisitering skedde vid in- och utresan, men om någon norrman upptagits som tillhörande Wehrmacht hade detta varit svårt att upptäcka. Däremot kunde man fastställa, att ryktena om att tvång skulle ha utövats voro helt grundlösa. Enligt de nya instruktioner, som på grund av det inträffade utfärdats, skulle endast personer i tysk uniform samt särskilt angivna tyska och civila Wehrmachtsangehörige få medfölja tågen men däremot inga civila, icke tyska personer. Utrikesministern ville understryka, att även om instruktionerna nu skärpts, så hade meningen alltid varit densamma.

2) Efter ockupationen av Norge inträffade, att tyska desertörer rymde till Sverige. Från tysk sida framhölls såsom ytterst betydelsefullt, att den uppfattningen icke spreds bland trupperna, att desertörer mottoges i Sverige. Tyskarna fruktade tydligen, att de lyckade deserteringarna skulle mana till efterföljd i stor skala. Den 1 november 1940 utfärdade Kungl. Maj:t föreskrifter till vederbörande myndigheter, att personer, som flytt från den tyska krigsmakten, omedelbart skulle återsändas. Man utgick därvid från, att enbart egenskapen av desertör icke gjorde veder-

9 december 1941, kl. 14.00

börande till politisk flykting. Enligt under hand meddelade instruktioner skulle desertörerna bli föremål för en human avvisning, d.v.s. få tillfälle att obemärkt taga sig över gränsen.

3) *Utländska sjömän.* Det förekom en ganska betydande rymning från tyska fartyg av såväl holländska, belgiska som tyska sjömän. Skälen till rymningarna vore olika. I åtskilliga fall hade de varit politiska. Flera tiotal rymlingar hade fått kvarstanna och sedan vidarebefordrats härifrån huvudsakligen till England och Amerika. De ökade rymningarna visade sig emellertid vara mycket olämpliga för sjöfarten, varjämte de skapade irritationmoment i förhållandet till de olika därav berörda staterna. Tyskarna påstodo till och med, att vissa konsulära representanter vore verkamma här för att framkalla rymningar. I början förbjöds från svensk sida varje landstigning, men detta system gick icke att upprätthålla. Sedan instruerades polismyndigheterna att återsända sjömän, som avvikit, till fartyget eller, om detta lämnat riket, till hemlandet. Sjömännen under rättades om påföljden av rymning redan vid landstigning i Sverige genom cirkulär på vederbörandes eget språk. Hittills hade norska sjömän, som rymt, behandlats på särskilt sätt därigenom att de fått kvarstanna och betraktats som flyktingar. Skulle ett stort antal norska fall inträffa, finge man emellertid, slutade utrikesministern, förmodligen tillgripa andra åtgärder även beträffande dessa.

Den diskussion som följde på utrikesministerns anförande inleddes av herr Vo u g t med en fråga, om man icke kunde befara, att Japans inträde i kriget komme att skapa ytterligare stora besvärligheter för vår transatlantiska trafik.

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade, att han förfrågat sig i krigsförsäkringskommittén, där man förklarat sig tro, att den svenska trafiken vore mindre berörd än man först befara. Man trodde, att fartyg och laster till omkrig 40 à 50 millioner kronors värde befunne sig i farozonen. Ett stort fartyg låge i Hongkong och ett i Bangkok.

Herr L a r s s o n önskade vissa ytterligare upplysningar rörande behandlingen av desertörer. Det funnes ingenting att anmärka mot systemet att vederbörande avvisades vid gränserna och finge tillfälle att obe-

Allan Vougt i Malmö i talarstolen i andra kammaren.

märkt taga sig över, men enligt uppgifter som herr Larsson erhållit skulle den österrikiske desertören ha kommit in i Sverige och stannat här ett par dygn innan han utlämnats. Vore detta riktigt, så finge man icke förundra sig över, att en vidsträckt opinion reagerat.

Utrikesministern trodde sig veta, att mannen mycket snart skickats tillbaka. Desertören hade sprungit förbi finnarna utan att stanna och fortsatt över till svenska sidan, där han blivit tillbakavisad. Att han överlämnats till de finska myndigheterna överensstämde visserligen icke med de underhandsanvisningar som lämnats, men mannen hade ju redan observerats och igenkänts på den finska sidan, när rymningen företogs, varför en diskret avvisning icke varit till någon hjälp.

Herr Skoglund önskade veta, huruvida Finlands försörjningsläge föranlett ytterligare framställningar om svensk hjälp.

Utrikesministern bejakade detta. Förfrågningar hade gjorts beträffande smör, ärtor och potatis. Smör och ärtor kunde icke lämnas. Däremot hade 3 000 ton potatis ställts till förfogande. Vidare hade finnarna erhållit 8 000 ton ungerska ärtor, som Sverige haft på hand.

Herr Åkerberg frågade utrikesministern, om icke Sverige lämnat Finland löften om smörleveranser. Detta intryck hade man fått under journalistresan till Finland.

Utrikesministern förnekade att så vore fallet. Den svenska regeringen hade beträffande smör hänvisat till den mycket skärpta svenska ransoneringen.

Herr Gränebø frågade om storleken av den svenska försvarsberedskapen, huruvida någon ändring vidtagits eller planerats.

Utrikesministern förklarade, att ingen ändring planerats. Några andra uppgifter kunde han icke lämna.

Herr Lindqvist förklarade, att han vid ett slutet sammanträde i Halmstad med 50 à 75 personer närvarande, fått den uppgiften, att de svenska kontrollofficerna under permittenttransporterna varit mycket förtroliga med tyskarna. Herr Lindqvist ville veta, huruvida den skärpta kontrollen beträffande dessa transporter, som av utrikesministern omnämnts, även tagit sikte på detta förhållande. På tal om desertören i Haparanda meddelade herr Lindqvist, att han fått den uppgiften, att desertörer ej bleve utvisade om de tagit av sig uniformen innan de inkommit på svenskt område. Slutligen önskade herr Lindqvist veta, huruvida svensk kredit åter komme att lämnas Tyskland i samband med de pågående handelsförhandlingarna.

Utrikesministern kunde försäkra, att ingen anledning till anmärkning förelagat mot de svenska kontrollofficerna. De hade följt sina instruktioner.

9 december 1941, kl. 14.00

Beträffande frågan om desertörerna sade sig utrikesministern icke känna till det av herr Lindqvist berörda förhållandet.

Vad slutligen kreditfrågan beträffade, så torde säkert någon form av kredit komma ifråga, bl.a. statliga exportkrediter av sedvanligt slag.

Herr P a u l i sade sig ha hört ett rykte i engelsk radio, att Sverige skulle ha fått en anmodan under hand att ansluta sig till antikominternpakten. Herr Pauli ville icke begära direkt besked i saken, då ju en underhandsförfrågan kunde ha en mycket delikat karaktär.

U t r i k e s m i n i s t e r n svarade, att Sverige icke på något sätt eller i någon form anmodats ansluta sig till pakten eller ens underrättats om planerna på en utvidgning av densamma. Utrikesministern betonade, att om så skulle ha varit fallet, han givetvis icke underlåtit att nämna det inför utskottet, även om framställningen skett under hand. Herr Günther beklagade på det högsta, om man inom utskottet hyste den uppfattningen, att viktiga utrikespolitiska avgöranden av denna karaktär undanhölles utskottet.

Herr P a u l i förklarade, att han avsett en underhandsframställning utan varje som helst officiell karaktär.

Herr L u n d b e r g önskade veta, om icke Östersjön nu blivit säkrare genom att finnarna återerövrat Hangö, varför båttransporter även med tyska trupper borde kunna ske tämligen obehindrat. Å andra sidan vore väl att frukta, att de tyska kraven på transport genom Sverige skulle återkomma, därest vi finge en svår isvinter.

U t r i k e s m i n i s t e r n underströk, att Hangös besättande givetvis spelade en roll. Att den ryska flottan av allt att döma berövats största delen av sin rörelsefrihet komme att få en väsentlig betydelse för östersjötrafiken. Som herr Günther tidigare hade framhållit hade icke tyskarna släppt taget ifråga om järnvägstransporterna utan det funnes tvärt om anledning förmoda, att frågan snarast åter skulle tagas upp.

Herr v o n H e l a n d hade ett par frågor att ställa. Den första gällde huruvida Utrikesdepartementet undersökt möjligheten av att hjälpa finnarna med transitering av smör från Danmark. Vidare förefölle sockerskörden i Sverige att bliva god, varför man också kanske borde tänka på möjligheten att exportera socker till Finland. Herr von Helands andra fråga berörde beredskapen på Gotland. Skulle man icke kunna minska på trupperna där, då väl Gotlands läge nu vore mindre utsatt? Herr von Heland ville vidare veta, huruvida under hand något hörts angående tyskt intresse för frågan om kommunistpartiets indragning. Slutligen frågade herr von Heland om några rapporter stode till buds, som utvisade, att den tyska offensiven i öster ebbat ut på grund av oljebrist.

9 december 1941, kl. 14.00

Beträffande exporten till Finland av danskt smör meddelade utrikesministeren, att denna fråga övervägts. Dess lösning fordrade emellertid, att vi lämnade kompensation till Danmark. Frågan om det svenska handelsutbytet med Danmark komme inom kort att tagas upp. Sockerbristen vore icke akut i Finland och för övrigt kunde finnarna säkert, om så behövdes, få socker från Danmark.

En minskning av beredskapen på Gotland kunde ju förefalla rimlig, och regeringen komme säkert att taga saken under övervägande.

Frågan om upplösning av kommunistpartiet intresserade Tyskland, därom vore ingen fråga. Inga framställningar hade gjorts, men man hade under hand visat sitt intresse och under samtal låtit förstå, att en upplösning skulle upptagas mycket gynnsamt i Berlin.

Vad slutligen läget i öster beträffade så ansågs det icke, att offensivens upphörande sammanhängde med brist på olja. Utrikesministern meddelade, att han just sett en icke officiell krigsrapport, varav framginge, att ryssarna hade överlägsenhet i luften på sydfronten.

Herr Undén hade ordet för några allmänna anmärkningar i avslutning till utrikesministerns anförande. Herr Undén trodde, att regeringens ståndpunkt beträffande desertörerna vore den enda riktiga i nuvarande läge. Folkrättsligt sett hade en regering fria händer att låta desertörer kvarstanna eller skicka dem tillbaka. Tyskarna skulle alltså ej ur folkrättslig synpunkt ha något att anmärka, om svenskarna behölle desertörerna, men inför risken av ett alltför stort tillopp av desertörer vore det onekligen svårt att följa en mera human utlämningspolitik. De direktiv som gäves de underordnade myndigheterna gjorde ju för övrigt själva formen för återsändandet så human som möjligt. I Haparandafallet förefölle det ju som om den underordnade myndigheten ej hade handlat fullt omdömesgillt. Här hade det givetvis varit bättre att avvakta ett beslut från högre instans. Mannen hade då sannolikt fått stanna i Sverige, enär en diskret avvisning i detta fall icke låtit sig göra. Enligt vad Herr Undén hade sig bekant hade en tysk soldat, som nyligen hoppat i vattnet från ett trupptransportfartyg och upptagits av ett svenskt fartyg, fått stanna kvar i Sverige, trots att man från tysk sida begärde hans utlämnande. Det förekomme givetvis gränsfall, då det vore mera rimligt och lämpligt att vederbörande finge stanna, trots eventuella senare komplikationer. Det vore önskvärt om vederbörande underordnade tjänsteman i Haparanda erhöle kännedom om, att han icke handlat i överensstämmelse med regeringens intentioner, men detta vore väl närmast en sak för Socialdepartementet.

Krigsförklaringarna mellan England och Finland å ena sidan och Norge och Finland å den andra vore mycket beklagliga ur svensk syn-

9 december 1941, kl. 14.00

punkt. Beträffande den engelska krigsförklaringens återverkan, så hade utrikesministern berört handeln. Det vore väl icke omöjligt att saken längre fram kunde få också militär betydelse genom krigshändelser i norra Finland. I dessa dagar, då man från finsk sida sökte motiv till sin inställning vore det ganska påfallande, att man velat taga skydd bakom svenska "precedensfall". Man förklarade sålunda, att man icke gjort något större avsteg från neutraliteten än vad Sverige gjort genom transiteringarna. Ryssland hade ju icke anfallit Sverige trots våra permittenttransporter. Även om man vore kritiskt inställd till permittenttransporterna, måste man ju säga, att detta finska resonemang vore uppenbart felaktigt. Fallen vore ju på intet sätt identiska. Det förefölle högst olägligt ur svensk synpunkt att finnarna i detta sammanhang använde sig av argument, som vore så vilseledande.

Stockholm den 9 december 1941

[Ej signerat i RA:s ex]

UTRIKESUTSKOTTETS
MEMORIALPROTOKOLL 1942

17 februari

9 juli

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE TISDAGEN DEN 17 FEBRUARI 1942, KL. 14.00

Utrikesministern började med en redogörelse för Sveriges förhållande till Tyskland. Det kunde icke fördöljas, att den påfallande dåliga stämningen under hösten nu ytterligare försämrats. Det påginge en metodisk propaganda mot Sverige i den tyska pressen, och det vore nog ingen tvekan om, att denna propaganda hade sina rötter i den högsta ledningen. Denna propaganda mot Sverige hade som bekant tidigare huvudsakligen förekommit i mera obetydliga pressorgan i rikets utkanter men fördes numera även i de stora ledande tyska tidningarna. Det vore icke enbart så, att man i allmänhet framställde Sverige i ofördelaktig dager, utan propagandans art visade sig även däri, att vad som kunde tala till fördel för Sverige systematiskt undertrycktes. Sålunda hade t.ex. Rytis tal mycket fullständigt refererats utom just i de punkter, där han uttalade sig välvilligt mot Sverige och svensk politik. När man läste de tyska referaten av Rytis tal, hade man snarast fått uppfattningen, att det varit riktat mot Sverige.

En sådan kampanj kunde naturligtvis icke fortgå utan att avsätta vissa spår hos den tyska opinionen, och bl.a. hade man kunnat iakttaga en stark misstämning mot Sverige särskilt i Nordtyskland.

Samtidigt med denna kampanj hade vissa rykten uppstått angående förestående tyska militära planer mot Sverige. Dessa rykten hade kommit till beskickningens och vissa konsulats kännedom genom personer, som utan varje tvekan vore i god tro. Tidigare hade man icke velat fästa alltför stor vikt vid dylika rykten, men under den senaste veckan hade så många varningar kommit från håll, som måste betraktas såsom tillförlitliga, att såväl beskickningen som militärattachéerna blivit oroade. Utrikesministern sade sig för egen del sakna ett faktiskt och påtagligt underlag, som skulle motivera dessa rykten. Ryktena hade likväl tagit ett sådant omfång, att utrikesministern icke ansåge sig rimligtvis kunna lämna en redogörelse för läget utan att omnämna desamma med allt allvar. Hos Hitler funnes säkerligen en misstro mot Sverige. På senaste tiden hade såväl från Auswärtiges Amt som från annat håll frågor riktats till beskickningen, om man kunde lita på den svenska neutraliteten i alla

17 februari 1942, kl. 14.00

väder, exempelvis därest England skulle sätta sig fast i Norge och begära en allians. Utrikesministern vore angelägen understryka, att hans ord icke finge uppfattas som ett uttryck för regeringens åsikt, att vi stode inför ett plötsligt anfall från Tyskland. Han önskade endast lämna ett referat av vad som kommit till regeringens kännedom angående stämningen mellan Sverige och Tyskland just nu.

Utrikesministern övergick därefter till vissa speciella spörsmål beträffande Tyskland.

Ifråga om permittenttransporterna hade man iakttagit en minskning i antalet resande från Norge, under det att permittenter till Norge reste i full utsträckning. Ännu så länge finnes emellertid ett överskott i antalet resande söderut. Ökningen i transporterna till Norge kanske sammanhängde med den förstärkning av tyska krigsmaktens anläggningar i Norge, särskilt kustbefästningarna, som iakttagits från svenskt håll.

Beträffande de norska fartygen i Göteborg hade i princip ingen förändring inträtt. Handläggningen inför domstol påginge. Ett försök att inleda process mot den brittiska regeringen hade misslyckats, då någon stämning icke kunnat delgivas vare sig genom engelska beskickningen här eller på annat sätt. Käranden hade emellertid i Göta Hovrätt överklagat Rådhusrättens beslut att icke taga upp processen mot brittiska regeringen. En mot befälhavarna inledd process har utsatts till avgörande av Rådhusrätten den 19 mars.

Vid sidan av dessa processer påginge ett kvarstadsförfarande. Högsta domstolen beslöt i slutet av januari att delgivning skulle ske med de norska redarna och utsatte tidpunkten härtill 30 dagar efter utslaget. Sådan delgivning hade nu skett och det vore möjligt, att målet om kvarstad kunde komma upp i början av mars i Högsta domstolen. För ett par dagar sedan hade brittiska regeringens advokat anmält, att fartygsbefälhavarna ansåge kvarstaden förfallen, enär rättegång mot den brittiska regeringen icke kunnat ske. De hade begärt att få löpa ut då kvarstaden, enligt deras mening, vore hävd. Teoretiskt kunde det tänkas, att de hos överexekutor skulle kunna få ett uttalande om, att kvarstaden vore att betrakta såsom hävd. Detta vore dock icke troligt, då målet icke endast berörde brittiska regeringen utan även befälhavarna. Därjämte låge ju frågan om den brittiska regeringens immunitet för närvarande under Göta Hovrätts prövning.

Utrikesdepartementet hade fått protester från båda parter. Den brittiska beskickningen hade protesterat i ett flertal punkter, senast mot att Högsta domstolen icke omedelbart upptagit immunitetskravet till prövning. Denna protest hade varit hållen i aggressiv och ovänlig ton. Den

17 februari 1942, kl. 14.00

hade besvarats i största korthet med att man från svensk sida undanbad sig en diplomatisk inblandning i svensk domstolsangelägenhet.

Sverige hade som bekant biträtt ett avtal angående trävarufrågor. Utrikesministern ville nämna några ord angående omständigheterna härvid. Det funnes som bekant fasta svensk-tyska regeringskommissioner, vilka sammanträdde flera gånger om året för att handlägga frågor i samband med förlängning, förnyande eller omläggning av handelsöverenskommelserna på kort sikt. För något år sedan hade i denna kommission bildats ett särskilt underutskott för trävaruexporten på Tyskland. Med utgångspunkt från att liknande utskott skapats mellan Tyskland och ett antal andra länder hade tyskarna sedan ett år tillbaka framställt önskemålet om att samordna dessa. Sverige hade fått del av en avtalstext, som emellertid icke godkänts. Ett nytt förslag, som framlades i slutet av 1941, ansåg man sig emellertid kunna vara med på. Förslaget ginge ut på en organisation av utbytet av trävaruprodukter mellan export- och importländer och skulle bl.a. beröra transportfrågor, vissa vetenskapliga frågor och möjligen prisförhållandena. Innehållet i överenskommelsen vore mycket vagt, det förklarades egentligen bara, att utskotten skulle ägna dessa frågor uppmärksamhet samt därefter underställa desamma de normala regeringskommissionerna. Det hade icke saktats en tendens från tysk sida att utmåla överenskommelsen som ett led i nyordningsplanerna. Från svensk sida hade man icke sett saken på det sättet, och det funnes heller ingen anledning att befara sådana konsekvenser. Egentligen innebure avtalet ingen ändring alls i rådande förhållanden.

Utrikesministern kom därefter in på vissa frågor rörande Norge.

Beträffande fallet Seip hade en särskild redogörelse redan lämnats inför partigrupperna. Från svensk sida funnes ingenting vidare att göra åt saken, och man vore för övrigt övertygad om, att varje aktion till Seips förmån haft en rakt motsatt effekt.

Till den s.k. statsakten i Akershus hade de olika konsulära representanterna i Oslo inbjudits, däribland svenske generalkonsuln. Medan de övriga accepterat inbjudan, hade generalkonsul Westring just vid detta tillfälle avrest till Sverige. I förhållandet mellan Sverige och Norge hade ingen ändring inträtt genom Quislings utnämning till ministerpresident. Det vore för övrigt svårt att se att saken över huvud taget hade någon betydelse. Den nya norska regeringen hade icke fått någon utrikesminister, och tyskarna hade meddelat, att de skötte Norges utrikespolitik. Frågan om något erkännande kunde därför knappast uppstå. En effekt hade saken dock haft därigenom, att man från tysk sida förklarar, att Sveriges skyddsmaktsuppdrag för Norge i Tyskland upphört. Denna démarché hade förmodligen skett på Quislings begäran för att skaffa ho-

17 februari 1942, kl. 14.00

nom en fjäder i hatten och markera en viss förändring. I själva verket hade ju uppdraget redan de facto förlorat sin betydelse.

I Göteborgstrafiken hade sedan den senaste redogörelsen en del förändringar inträtt. Förenta staterna hade genom sitt inträde i kriget fått ett ökat behov av råvaror samtidigt som Förenta staterna och Storbritannien genom kriget i öster avskurits från sina rikaste råvarukällor. Det hade därför blivit svårare för dem att till oss leverera vissa betydelsefulla varor, såsom gummi, hudar, ull o.s.v. De hudar och den ull som låge skeppningsklara för Sverige i Sydamerikanska hamnar skulle vi emellertid få införa inom ramen för kvartalets kvoter. Det enda gummi som vi för närvarande kunde vänta vore 400 ton på hemväg från Brittiska Indien. Ett villkor för att denna skeppning medgivits hade varit, att man från svensk sida gått med på varans lossande i engelsk hamn, därest krav därom skulle resas.

Man hade väntat sig ökade svårigheter för vår export till länderna i Syd- och Mellanamerika på grund av dessa republikers inställning till kriget. Så hade likväl icke blivit fallet. Tyskarna hade i princip visat sig villiga medverka till svensk export till alla dessa länder utom Venezuela och Colombia, vilka som bekant redan före Riokonferensen tagit ställning mot Tyskland.

Beträffande importen från Sydamerika hade inga svårigheter rests från tysk sida. Importen från Förenta staterna och Mellanamerika kom dock säkerligen att möta vissa hinder även från tyskt håll. Som helhet kunde sägas, att marginalen för Göteborgstrafiken hade blivit smalare och att risken för att densamma helt skulle stoppas utan tvivel föreläge. Hittills hade 41 fartyg löpt in och 42 löpt ut. Från 1 april skulle engelska navycerts upphöra för importen från Förenta staterna, för vilken uteslutande skulle fordras amerikanskt exporttillstånd.

Utrikesministern övergick därefter till vissa spörsmål beträffande Finland.

Presidenten Rytis tal hade lämnat den finska regeringens syn på det utrikespolitiska läget. Utrikesministern ville understryka de vänskapliga ord som yttrats om Sverige, bl.a. att ett ekonomiskt och militärt starkt Sverige i hög grad vore ett finskt intresse.

Utrikesministern övergick därefter till Sveriges hjälpkationer för Finland.

Frivilligrörelsen. Officerare och manskap ur den hemkomna bataljonen hade tillsammans med nya frivilliga bildat ett kompani på 95 man, som på ostfronten inginge i en finsk bataljon vid Svir under svenskt befäl. Dessutom funnes för närvarande i Finland omkring 75 andra frivilliga

17 februari 1942, kl. 14.00

på olika håll. Slutligen arbetade cirka 100 svenskar i Finland som bil- eller stridsvagnsmekaniker.

Varuleveranser. Under 1941 hade Sverige till Finland levererat livsmedel i följande huvudposter: spannmål 23 000 ton, mjöl 8 400 ton, bröd 3 400 ton, potatis 6 290 ton, kött och fläsk 5 270 ton, smör 1 840 ton, margarin 460 ton, socker 230 ton och melass 500 ton.

I november och december 1941 utfäste sig Sverige att därutöver till Finland leverera ytterligare 3 000 ton potatis och 5 000 ton kålrötter. Utfästelse lämnades dessutom även till leverans av 10 000 ton tackjärn.

I samband med nyligen slutförda svensk-danska handelsförhandlingar i Köpenhamn hade leveranser från Danmark till Finland av 1 900 ton smör, 5 000 grisar samt fläsk- och köttkonserver till en kvantitet motsvarande ytterligare 5 000 grisar möjliggjorts genom att Danmark beretts tillfälle att för köpeskillingen – cirka 12 miljoner svenska kronor – inköpa varor i Sverige.

Spannmålsutbyte. Sedan rådande isförhållanden lagt hinder i vägen för transport från Tyskland till Finland av ett antal fartygslaster spannmål, hade Sverige åtagit sig att ur egna förråd till Finland leverera motsvarande kvantiteter spannmål – cirka 8 300 ton råg och rågmjöl. De infrusna finska fartygslasterna komme att i stället levereras till Sverige.

Handelsförhandlingar. För närvarande påginge som bekant förhandlingar i Stockholm om ett nytt avtal i stället för det gamla som skulle utlöpa med innevarande månad. Dessa förhandlingar hade ännu icke avancerat så långt att något kunde sägas.

Krigsmaterielleveranser. Från juni 1941 och fram till innevarande månads början hade Sverige till Finland levererat krigsmateriel för 16,9 miljoner kronor, däribland ammunition (9,7 miljoner), vapen (168 000), signalmateriel (1,2 miljoner), intendenturmateriel (225 000), krut (2,8 miljoner) och diverse (1,8 miljoner).

Insamlingar. Röda Korset hade för lindrandet av nöden i de nordiska grannländerna insamlat 1,2 miljoner kronor, som bl.a. komme att anslås till vården av finska invalider och hjälp åt finska barn. Svenska Dagbladets insamling för finska barn hade hittills inbragt cirka 320 000 kronor.

Finska barn. 25 000 svenska familjer hade anmält sig vilja omhändertaga finska barn. 7 000 barn hade hittills anlänt, och under rådande isförhållanden anlände cirka 1 000 barn i veckan. Genom Föreningen Rädda Barnens förmedling hade 7 000 svenska medborgare åtagit sig fadderskap för barn i Finland och ställt erforderliga medel till förfogande.

17 februari 1942, kl. 14.00

Invalidvård. Sedan riksdagen anslagit en miljon kronor för bekostande av sjukhusvård i Sverige av finska krigsinvalider hade 500 dylika anlännt hit och ytterligare 75 väntades.

U t r i k e s m i n i s t e r n önskade i korthet beröra ytterligare ett par frågor.

Aktiebolaget Aerotransport hade företagit en provflygning till England och meningen vore, att man skulle upprätta en svensk flyglinje på England för svenska kurirer, persontrafik och eventuellt även för post.

Estlandsdelegationen hade just återkommit och en rapport komme att avgivas till Utrikesdepartementet en av de närmaste dagarna. Läget bland estlandssvenskarna hade varit bättre än man haft anledning befara. Sålunda härskade ingen livsmedelsbrist. Några hade det emellertid bekvämligt på annat sätt, främst Odinsholmsborna, som till största delen fått sina gårdar förstörda. Flertalet hade också förlorat sitt lösöre och vore i starkt behov av hjälp, framför allt med båtar och redskap, såväl för fiske som för lantbruk. Delegationen hade anmält en stor välvilja från tyskt håll mot det svenska elementet. Sålunda hade den konstitution, som man ämnade upprätta, givit svenskarna en förmånlig ställning. Icke desto mindre förefunnes en bestämd önskan från öbornas sida att komma till Sverige, medan tyskarna icke tycktes ha någon förståelse för en sådan lösning.

Utrikesministern meddelade till sist, att de svenska skyddsmaktsuppdragen blivit något utökade genom Amerikas och Japans inträde i kriget, men dock icke så mycket som man hade kunnat vänta. Bland annat hade Sverige övertagit Bolivias intressen i Japan.

Efter utrikesministerns anförande följde diskussion.

Herr P a u l i anhöll att få ställa några frågor.

Utrikesministern hade omnämnt en förstärkning av de tyska kustbefästningarna i Norge. Genom pressen hade gått en notis om gränsbefästningar mot Sverige. Vore något bekant härom och kunde några slutsatser med anledning härav dragas i samband med den allmänna tyska inställningen till Sverige?

Beträffande träavtalet hade herr Pauli med intresse noterat, att det samma icke innebure någon ändring men ville dock veta, huruvida någon förskjutning därigenom ägt rum i proportionen mellan export av obearbetat och bearbetat virke. Nyordningen ginge ju ut på, att tyskarna i stor utsträckning förbehölle sig den industriella bearbetningen och helst såge import till Tyskland huvudsakligen av råvaror.

17 februari 1942, kl. 14.00

I fallet Seip kunde man nog, sade Herr Pauli, förstå, att enligt tysk mening en svensk inblandning bara skulle vara till skada. Man hade emellertid icke kunnat undgå att lägga märke till, att Seips straff förkortats till en och en halv vecka i stället för en månad. Kanske hade ändå opinionsyttringen i Sverige varit till någon nytta.

Herr Pauli ville till slut beröra en uppgift i norska Londonradion enligt vilken en kontingent norska arbetare skulle avrest från Kirkenäs till Petsamo. Det vore av intresse få veta, om någonting vore bekant i denna sak och, därest uppgiften vore riktig, huruvida det rörde sig om frivillig norsk arbetskraft.

Utrikesministern meddelade ifråga om gränsbefästningarna mot Sverige, att någon bekräftelse icke ingått på att dylika skulle vara under uppförande. Enligt de svenska militärernas mening tydde ingenting på, att de förstärkningar i den norska krigsmakten, som för närvarande påginge, hade något att göra med fronten österut. Militärerna hade omnämnt, att en ganska stor kontingent tillhörande "Organisation Todt" transporterats till Norge. Enligt militärernas uppfattning vore dessa emellertid avsedda för järnvägsbygge i Nordnorge.

Träavtalet behandlade, som utrikesministern tidigare meddelat, inga konkreta och faktiska saker – det vore icke ens att betrakta som ett ramavtal – det gäve endast möjlighet till gemensamt studium av frågor, som sedermera skulle framföras i regeringskommissionerna. Avtalet innebure ingen ändring i princip. Just nu pågingo för övrigt förhandlingar om årets leveranser mellan tyska och svenska trävaruintressenter.

Beträffande fallet Seip underströk utrikesministern ånyo den bestämda uppfattningen, att en protest eller hänvändelse från svensk sida endast skulle ha förvärrat saken. Utrikesministern trodde icke på uppgiften, att straffet blivit avkortat. Däremot hade nog straffet från början varit ett annat något mindre hårt, men beträffande tiden hade ingen ändring skett.

Beträffande de norska arbetarna till Finland sade sig utrikesministern känna till ryktena men kunde icke säga med bestämdhet, huruvida de hade någon grund.

Herr Vougt meddelade, att finnarna, som från början med ganska stor motvilja drivits in i ett motsatsförhållande till England, nu helt skulle ha svängt om. Enligt uppgifter som man från flera håll hört, skulle stämningen nu vara hatfull mot engelsmännen. Anledningen härtill vore bland annat, att de flygmaskiner, som nyligen bombat Helsingfors, skulle ha varit engelska. Herr Vougt ansåg, att denna stämning kunde få ganska vittgående konsekvenser även för oss.

17 februari 1942, kl. 14.00

Utrikesministern uttryckte sin förvåning över att höra detta, som icke alls stämde med vad beskickningen inrapporterat och icke heller med den finska pressens inställning, Helsingin Sanomat och Suomi Sosialdemokraatti t.ex. hölle ju icke alls den tonen.

Herr Skoglund undrade om svenska regeringen ansett sig böra öka vaksamheten och beredskapen med anledning av de oroande ryktena från Tyskland.

Utrikesministern meddelade, att frågan om en ökad beredskap vore under övervägande i regeringen.

Herr Hallén ville veta, varpå beskickningen grundade sina farhågor. Gällde det allmänna uttalanden eller vissa symptomatiska företeelser inom Tyskland?

Utrikesministern meddelade, att beskickningen byggde på direkta uttalanden från vissa personer, varmed beskickningen sedan lång tid stode i kontakt och på vilkas tillförlitlighet man kunde räkna.

Herr Lindqvist undrade om icke pressen borde erhålla del av dessa mindre goda nyheter, så att den icke skreve på ett sätt som skulle komma att öka våra svårigheter.

Herr Lindqvist hade hört rykten om förhandlingar mellan finnarna och oss som, om de besannades, skulle kunna inverka skadligt på folklånet. Han begärde icke att få veta vad som krävts från finsk sida, men förklarade, att man kunde gissa sig till en hel del.

Hjälpen till Finland vore en mycket ömtålig sak. Det vore visserligen bra att vi hållit samman med finnarna. Allmänheten vore emellertid känslig och det vore säkert bra, om den finge veta vad som skedde. Vi finge icke gå för långt i hjälpen till finnarna, det kunde verka skadligt på enigheten. Några ansåge redan att vi glömt Norge. Vilken ställning intog Tyskland till den norska hjälpen? Det vore ju meningslöst att propagera om hjälp till Norge, om tyskarna intog en avog ställning härtill.

Herr Björnsson hade hört sägas, att regelbundna transporter av ammunition och krigsmateriel ägde rum inom Sverige. Han visste emellertid icke om dessa transporter ginge till Finland eller till Norge. Till Finland behövdes de ju. Det vore intressant att få veta, om de skedde i större utsträckning till Norge. Därest den skärpta tonen mot Sverige vore att uppfatta som ett intensifierat nervkrig, så vore det kanske nyttigt att låta riksdagen i sin helhet få reda på det och det därigenom svenska folket, som skulle kunna få en väckelse därav.

Herr Björnsson framhöll, att Finland rent militärt betydde mycket för Tyskland, varför Finland borde ha ett ganska gott förhandlingsläge då det gällde att utverka livsmedel från Tyskland. Finlands verkliga prövostund skulle komma den dag, då kriget slutade. Männe icke Fin-

17 februari 1942, kl. 14.00

lands behov av hjälp från Sverige då skulle bli oändligt mycket större och pressande. Tyskland kanske då icke skulle ha så stort intresse för att hjälpa.

Utrikesministern meddelade, att ammunitionståg nu liksom tidigare ginge genom Sverige både till Norge och Finland. Sedan Finland gått med i kriget hade transporterarna dit varit större, men ganska mycket ginge även till Norge.

Utrikesministern ansåg, att tillräckligt underlag saknades för ett meddelande till riksdagen angående de rykten som här berörts.

Beträffande de uttalanden som fällts rörande hjälpen till Finland ville ministern framhålla, att denna hjälp ju vore av olika slag och viss del av hjälpen hade ju värde endast för närvarande. Utrikesministern kunde icke finna, att vi i hjälpverksamheten till Finland sedan vinterkrigets slut på något sätt hade överansträngt oss.

Herr J. B. Johansson önskade veta, om hetsen mot Sverige i Tyskland bedreves på ett sätt som läte förmoda, att den vore organiserad.

Herr Undén delade utrikesministerns mening, att tidpunkten icke vore inne för en redogörelse inför riksdagen med anledning av ryktena. Däremot framhöll han, att dessa borde tagas med allt allvar, även om deras omedelbara syfte endast vore att mjuka upp Sveriges motståndskraft med hänsyn till kommande viktiga krav. Det vore all anledning att noggrant undersöka, vad som i beredskapsväg kunde göras på olika punkter. Skulle dessa beredskapsåtgärder komma till tyskarnas kännedom, så borde de därav förstå, att enligt vår uppfattning vissa tänkbara krav icke vore förenliga med svensk neutralitetspolitik.

Beträffande Finland vore herr Undén intresserad att få veta, huruvida vårt förhållande till Finland vore så förtroligt, att vi kunde få erfaras, hur finska regeringen såg på sitt nuvarande läge och om man gäve oss del, uppriktigt och förtroligt, av Finlands förhållande till Tyskland och de förhoppningar som Finland kunde hysa om att slippa aktivisera kriget. Kunde vi med Finland diskutera den situation som skulle uppkomma, om vi bleve angripna av deras allierade?

Herr Undén uttalade sin tillfredsställelse över, att generalkonsul Westring icke hade deltagit i statsakten i Akershus. Herr Undén trodde icke, att uppgiften om att Seip skulle ha fått lindring i sitt straff vore alldeles ogrundad. Herr Undén hade upplysningar i saken från Seips familj. Det vore nog i alla fall så, att man från tysk sida vore känslig för opinionsyttringar i Sverige angående Gestapos metoder, låt vara att den omedelbara reaktionen vore dubbelsidig, dels ett häftigt motstånd och dels, i stillhet, en viss jämkning. Saken berörde ju dessutom Sveriges inställning till det

17 februari 1942, kl. 14.00

norska folket. Herr Undén hade hört talas om en besvikelse i Norge på grund av en utebliven opinionsyttring från svenskt universitetshåll. Även med de risker som utrikesministern hade framhållit trodde herr Undén, att det varit av en viss vikt, att någonting gjorts i saken med hänsyn till vårt framtida förhållande till Norge.

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade till svar på herr Johanssons fråga, att agitationen mot Sverige i Tyskland huvudsakligen fördes i pressen, som ju vore dirigerad. Källan kunde spåras från Berlin även till den ungerska och italienska pressen. Det förelåge en metodisk kampanj. Det vore parollen inom de ledande kretsarna och syntes spridas bland folket även genom andra kanaler än pressen.

Beträffande ordförandens uttalanden om svenska aktioner med hänsyn till förhållandena i Norge kunde nog framföras skäl både för och emot. Vad utrikesministern närmast ville ha sagt vore, att det funnes en gräns utöver vilken man icke borde gå. Utrikesministern ansåg det väl optimistiskt att hoppas på, att man från tysk sida skulle taga intryck av svenska opinionsyttringar.

Ordföranden hade frågat om kontakt hade förelegat med finska regeringen. Kontakten vore god, med högsta ledningen till och med utomordentligt bra, men utrikesministern kunde icke säga, att vi kunde räkna med att vara fullt au courant med vad som förekomme mellan finska och tyska regeringarna. Han trodde dessutom icke, att vi kunde gå så långt som att framställa en hypotetisk fråga av den karaktär, som herr Undén antytt.

Herr A n d r é n ville framställa ett antal frågor.

Riksdagen hade för någon tid sedan inom försvarsberedningen fått intrycket att de tyska trupperna i Norge icke vore så talrika eller disponerade på så sätt, att de kunde hota Sverige. Närmare upplysningar på denna punkt vore värdefulla.

Beträffande Göteborgstrafiken önskade herr Andrén veta, huruvida vid planerandet av resorna ett intimt samarbete förelåge med Industri-kommissionen för att möjliggöra lastutrymmets bästa utnyttjande med hänsyn till våra beredskapsbehov.

Herr Andrén önskade vidare veta, huruvida alltjämt, som vid något tidigare tillfälle skett, ammunitionstågen genom Sverige på vissa sträckor vore sammankopplade med trupptåg.

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade, att såvitt man visste ingen ändring ägt rum beträffande dispositionen av de tyska trupperna i Norge.

17 februari 1942, kl. 14.00

Det vore givet att ett intimt samarbete ägde rum med Industrikommissionen vid planerandet av lastutrymmen för Göteborgstrafikens båtar.

Rörande ammunitionstågen kunde utrikesministern icke ge ett alldeles precist svar. Så mycket kunde han emellertid säga, att man, särskilt efter Krylboolyckan, bemödat sig om att framföra tågen på minst riskabla sätt.

Herr v o n H e l a n d ville veta, om den tyska misstämningen mot Sverige huvudsakligen berodde på pressen och det faktum, att Sverige vore det enda land, som icke förbjudit kommunismen. Vore så förhållandet, ville herr von Heland fråga, om man inom regeringen övervägde några åtgärder för att med hänsyn härtill lätta den tyska misstämningen. Det vore ju ingen otrevlig åtgärd ur neutralitetssynpunkt utan enbart en gest. Ju längre vi kunde hålla oss utanför kriget dess bättre. Det vore svårt att bedöma läget ur militärpolitisk synpunkt. Skulle man icke kunna få en redogörelse från militärerna angående våra och tyskarnas resurser?

U t r i k e s m i n i s t e r n svarade, att det uppebarligen varit vår politik å den ena sidan och "vårt ansikte" å den andra sidan, som förorsakat det tyska missnöjet. Läget hade naturligtvis varit ett annat, om vi intagit samma hållning som Rumänien, Finland och Ungern. Regeringen övervägde emellertid ingen förnyad prövning.

Därest utskottet önskade en redogörelse från militärt håll, vore det en angelägenhet, som icke fölle inom utrikesministerns område.

Herr v o n S t o c k e n s t r ö m ville veta, om några nya tyska krav vore aktuella just nu.

U t r i k e s m i n i s t e r n förnekade detta men tillade, att man ju aldrig visste vad som kunde komma. Avslaget å framställningen om permittenttransporter till Dietls trupper hade ju väckt mycken ond blod. I nuvarande isläge i Bottenhavet betydde detta avslag ovedersägligen också en fullständig isolering mellan dessa trupper och Tyskland.

Stockholm den 17 februari 1942

17 mars 1942, kl. 14.30

Nr 3

Protokoll, hållet vid sammanträde med utrikesutskottet
tisdagen den 17 mars 1942 kl. 14.30.

Närvarande ledamöter:

Ordföranden, herr Undén, ävensom
från *första kammaren* herrar Sandler, Åkerberg, Johan Bernhard Johansson, Gränebo, Bärg, Ivar Anderson och Sam Larsson samt
från *andra kammaren* herrar Skoglund, Ward, Vougt, Hansson i Rubbestad, Fast, Eriksson i Stockholm, Österström och Lundberg i Häl-singborg.

Närvarande suppleanter:

från *första kammaren* herrar Björnsson, Lindström, Pauli, Ekman och von Stockenström samt
från *andra kammaren* herrar Olsson i Gävle, Wallentheim, Carlström och Hagberg i Malmö.

Envoyén Björn Prytz på besök i Stockholm.
Prytz var svensk minister i London 1938–
1947.

§ 1.

Ordföranden meddelade, att han å utskottets vägnar inbjudit Sveriges minister i London envoyé B. G. Prytz att vid dagens sammanträde lämna en redogörelse för sina intryck från London.

§ 2.

Envoyé Prytz intog plats i utskottet och lämnade ifrågasvarande redogörelse.

§ 3.

Under överläggningen yttrade sig herrar Sandler, Undén, Björnsson, von Stockenström och Pauli.

17 mars 1942, kl. 14.30

§ 4.

Avlägsnade sig envoyé Prytz.

§ 5.

Upplästes och godkändes protokollet vid utskottets sammanträde den 17 februari 1942.

☪ ☪

Härefter upplöstes sammanträdet, varpå utskottets herrar ledamöter åtskildes kl. 16.00.

Vid protokollet:
Lars Frykholm

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE TORSDAGEN DEN 9 JULI 1942, KL. 14.00

U t r i k e s m i n i s t e r n kom först in på frågan om de i Östersjön opererande ryska u-båtarna. Den första underrättelsen om, att ryska u-båtar förekommo i Östersjön, erhöles i mitten av juni genom ett meddelande från finskt håll. Därav framginge att ett ganska stort antal ryska u-båtar forcerat minspärren utanför Kronstadt och att några lyckats taga sig igenom. Huru många som sluppit ut i Östersjön visste man icke, men man gissade på tre à fyra, knappast flera. Det vore osannolikt, att dessa skulle kunna taga sig tillbaka till Kronstadt. Man trodde icke ens att de skulle våga försöka att än en gång forcera minbältet, som numera förstärkts. Då fartygen sålunda saknade landbaserings måste deras operationsmöjligheter vara starkt begränsade. Man antog, att varje båt medförde sex à sju torpeder, men någon visshet på den punkten förelåge icke.

Den 16 juni torpederades en finsk ångare söder om Åland och samma dag avsköts en torped mot det svenska fartyget "Ulla" på ungefär samma plats utan att träffa. Från svenska marinens sida vidtoges i anledning härav en serie försiktighetsåtgärder. För passagerarfartyg i Ålands hav ordnades svensk eskort. De svenska örlogsmännen åtföljde härvid fartygen även på internationellt vatten. Svenska örlogsfartyg sändes ut för att varna svenska handelsfartyg på nord- och sydgående för u-båtsfara i vattnen mellan Gotland och fastlandet. Viss minering verkställdes jämväl i Ålands hav. Den 19 juni torpederades det danska fartyget "Orion" mellan Visby och Landsort, och den 22 juni sänktes på samma sätt svenska ångfartyget "Ada Gorthon" utanför Ölands ostkust. I anledning härav ordnade flottan patrullering med örlogsfartyg och flygplan mellan Landsort och Kalmarsund. Vidare eskorterades handelssjöfarten – den svenska såväl som den utländska – mellan Svartklubben i Ålands hav och Ölands södra udde. Eskortererna ginge alltefter fartygens djupgående antingen genom Kalmarsund eller utanför Öland.

Frågan om "Ada Gorthons" torpedering upptogs redan påföljande dag den 23 juni med härvarande ryska beskickning. Dessutom anmodades envoyén Assarsson att bringa det inträffade till sovjetregeringens

9 juli 1942, kl. 14.00

kännedom. Då ett par dagar senare med full säkerhet kunde konstateras, att torpedering ägt rum på svenskt territorialvatten, instruerades envoyén Assarsson att framföra svenska regeringens allvarliga protest mot neutralitetskränkningen och göra förbehåll om skadestånd. Ryssarna hade först vägrat mottaga protesten men så småningom givit med sig och utlovat en undersökning. Vid den svenska undersökningen av vraken efter "Orion" och "Ada Gorthon" påträffades torpedsplitter med inskription på ryska språket.

Den 1 juni avfyrades en torped mot svenska ångfartyget "Galeon", som befann sig i närheten av två eskorter i farvattnet utanför Västervik. Torpeden träffade icke. Envoyén Assarsson instruerades samma dag att informera ryska vederbörande om denna nya incident, att framhålla att allt tydde på, att även detta försök till torpedering utförts av en rysk u-båt samt hemställa, att ryska u-båtar måtte instrueras att avhålla sig från stridshandlingar på svenskt område. De funna torpeddelarna förevisades av statsministern för Madame Kollontay, som uppkallats till honom den 4 juli. Statsministern framhöll för Sovjetunionens sändebud, att saken här betraktades såsom allvarlig och att man utginge ifrån, att Sovjetregeringen med hänsyn till det förebragta materialet nu komme att på annat sätt än hittills beakta den svenska protesten.

Den 6 juli avsköts en torped mot en på svenskt vatten sydgående eskort utanför Landsort. Även denna gång missade torpeden sitt mål. Samma dag iaktogs från jagaren Nordenskiöld utanför Ölands ostkust ett periskop, tillhörande annan u-båt, mot vilken jagaren fällde sjunkbomber.

Från rysk sida hade bestritts, att de neutralitetskränkande u-båtarna skulle vara ryska. Man hade bl.a. framhållit, att den ryska inskriptionen på torpedstyckena icke utgjorde något bevis, enär torpeden ändock mycket väl kunde vara "made in Germany". Ryska vederbörande hade likväl utlovat fortsatt undersökning av Galeonfallet. Den 7 juli instruerades vårt sändebud i Kujbychev att göra allvarliga föreställningar i anledning av de nya torpedangrepp, som föregående dag företagits mot en svensk eskort på svenskt vatten samt hemställa om påskyndande av undersökningen av dessa upprepade incidenter.

Excellensen meddelade, att den svenska marinledningen med anledning av dessa upprepade neutralitetskränkningar önskat vidtaga mycket drastiska åtgärder, så drastiska att man ur politisk synpunkt icke kunnat gå med på desamma. Vissa särskilda bestämmelser hade emellertid utfärdats. Sålunda hade marinens fartyg order att, därest en främmande u-båt iakttoges göra förberedelser för angrepp mot fartyg eller eskort inom svenskt territorialvatten, u-båten skulle angripas även om den själv be-

9 juli 1942, kl. 14.00

funne sig på internationellt vatten. Vidare försigginge dag och natt spaning från luften och på vattnet för att iakttaga var u-båtarna befunne sig och för att, om de vore på internationellt vatten, genera dem utan att gå till direkt angrepp. Excellensen meddelade till slut, att man av skäl, som han tidigare antytt, trodde sig kunna hoppas, att u-båtspålgan skulle upphöra av sig själv någon gång under augusti månad.

En annan form av övergrepp från krigförandes sida, som med allt skäl väckt stort uppseende i Sverige, vore, fortsatte utrikesministern, beskjutningen från tyska flygplan av svenska fiskefartyg på västkusten. I dessa vatten finnes vissa minområden, vilka kunde befaras endast med risk för beskjutning. Det hade emellertid inträffat, att fiskefartyg, som av allt att döma icke befunnit sig inom dessa områden, likväl blivit föremål för angrepp av tyska flygplan. I dessa fall hade protest avgivits i Berlin med hemställan om åtgärder för undvikande av en upprepning. Å tysk sida hade man beklagat det inträffade, som förklarades icke stå i överensstämmelse med instruktionerna för det tyska flygvapnet, samt utlovat rättelse. Tyska vederbörande hade i detta sammanhang framfört önskemål om, att, därest beskjutning mot förmodan ånyo skulle inträffa, anmälan därom för underlättande av undersökning måtte göras omedelbart och icke först sedan man från svensk sida med visshet kunnat konstatera att övergreppet skett utanför de av tyskarna fastställda riskzonerna. Detta hade också skett efter den senaste incidenten, varvid svenska regeringen framställt följande bestämda önskemål:

- 1) att inga aggressiva handlingar skulle få äga rum mot fartyg som ej med säkerhet befunne sig i riskzonen samt
- 2) att tyskarna alltid skulle varna vederbörande innan de ginge till angrepp. Å denna framställning avvaktade man för närvarande svar.

Ett tredje ärende, som utrikesministern ville bringa på tal, vore frågan om reparationer av tyska bilar i Sverige. Det rörde sig om last- och personbilar, vilka använts av tyskarna i Finland och som efter reparation härstädes återutfördes till Finland för fortsatt användning där. I princip innebure detta icke något anmärkningsvärt. Sålunda erfordrades exempelvis intet licensförfarande. En överenskommelse i ämnet hade skett under mars månad i den permanenta svensk-tyska kommissionen tillsammans med en hel del andra småärenden. De svenska kommissionsmedlemmarna hade hållit såväl Handelskommissionen som Trafikkommissionen underrättade. Reservdelarna införskaffades i mån av behov från Tyskland. Enligt överenskommelsen skulle tyskarna få taga 300 000 kronor i anspråk för ifrågavarande reparationer. Utrikesministern meddelade i detta sammanhang, att en ganska stor import av bilar ägde rum

9 juli 1942, kl. 14.00

till Sverige från Tyskland. Sålunda skulle under innevarande sommar 600 terränggående militärbilar levereras. Utrikesministern framhöll till sist, dels att engelsmännen underrättats om reparationerna och dels att den i en viss tidning synliga uppgiften, enligt vilken gummi, olja och drivmedel på detta sätt undandroges det svenska folkhushållet, vore helt gripnen ur luften.

Tyska inflygningar över Sveriges gränser behandlas i riksdagen 1942.

Utrikesministern lämnade därefter några uppgifter rörande överflygningarna. För någon tid sedan passerades Stockholm av chefen för tyska luftflottan i norr, general Stumpff. Denne hade därvid överläggningar med de svenska militära myndigheterna, varvid han framhöll såsom för sin del angeläget att göra allt för att undvika gränskränkningar av tyska flygplan. Han förklarade sig bl.a. ämna kategoriskt förbjuda flygningar utmed svenska västkusten. Detta skulle innebära en större risk för tyskarna, men denna risk finge man taga. Från tysk sida lämnades därjämte en lång redogörelse för anledningen till de upprepade felflygningarna utefter kurirlinjerna. Om dessa förklaringar vore riktiga, komme frågan i ett annat ljus. Sålunda hade generalen jämte en del andra skäl framhållit, att radiopejling på grund av de sparsamma svenska flygstationerna endast kunde företagas i ringa utsträckning. Överenskommelse hade numera träffats med tyskarna att endast utnyttja de två nordliga kurirflyglinjerna. Linjen över Stockholm hade härigenom strukits. Därest undantagsvis något flygplan önskade flyga över Stockholm skulle särskild framställning härom göras av Stumpff personligen. Den sydligaste flyglinjen ginge alltså numera över Dalarna. Å svensk sida hade man utlovat radiopejling från en station i närheten av Falun samt från ytterligare en

9 juli 1942, kl. 14.00

station. Dessa skulle vara i gång hela dygnet. Slutligen hade general Stumpff uttalat önskemålet om omedelbar rapport om fel, som begåtts från tyska flygares sida, samt utlovat hård bestraffning för disciplinära brott.

I en note den 12 juni hade tyska regeringen meddelat, att den på grund av militära skäl icke kunde vidare tillåta upprätthållandet av utländska konsulat i Norge och Holland. Man hade tillagt, att ehuru dessa skäl icke vore tillämpliga i förhållande till Sverige, man likväl icke kunde göra undantag ifråga om de svenska konsulaten i Oslo och Rotterdam. Svenska regeringen hade i sitt svar framhållit, att detta önskemål vore ytterst olägligt. Vårt intresse att äga en representation i Oslo vore så påfallande och av så särskild art, att man måste taga hänsyn därtill. Tyskarna hade under hand förklarat, att de förstode de svenska synpunkterna, och att man nog kunde finna någon form. Så låge saken till för närvarande och från svenskt håll ämnade man icke vidtaga några åtgärder. Kanske bleve lösningen den, att vår representation finge lov att uppträda under kamouflerad beteckning. Ett förslag från tyskt håll, att endast inrätta ett "Passestelle" vore oantagbart. Det svenska kravet om en representation i Norge komme att vidhållas.

Beträffande Rotterdam vore läget något annorlunda. Den svenska sjöfarten på denna hamn vore ju i hög grad ett tyskt intresse. Tyskarna hade under hand låtit förstå, att någon form av representation även här vore tänkbar, och man väntade från svensk sida närmare besked härom.

Excellensen berörde därefter den svenska hjälpen till Grekland. Vårt Röda Kors hade härvid många gånger tagit initiativ. Sålunda hade ångaren "Hallaren" fört åtskilliga spannmålslaster från Haifa och Lissabon till Grekland. Genom Internationella Röda Korsets medverkan ställde de engelska och amerikanska regeringarna i början av mars 15 000 ton spannmål per månad till Greklands förfogande från Canada. Denna spannmål skulle föras till sin destination på svenskt tonnage, som befunde sig i svenska hamnar. Lejd för dessa fartyg hade beviljats under vissa villkor, innebärande bl.a. garantier ifråga om fördelningen av spannmålen (svensk distribution). Från svensk sida hade 50 000 ton tonnage ställts till förfogande men dessvärre hade förhandlingarna dragit ut på tiden. Nu såge det emellertid ut som om transporterna skulle kunna börja. En representant för det Internationella Röda Korset, som besökt Stockholm, hade framkommit med ett förslag, som hade accepterats av alla parter. Enligt detta skulle fördelningen verkställas av en kommission bestående till hälften av svenskar och till hälften av schweizare. Denna kommission komme att infinna sig i Athen omkring den 1 augusti och man väntade, att det första fartyget skulle anlända till Grekland omkring

9 juli 1942, kl. 14.00

den 1 september. Åtta fartyg skulle tagas i anspråk för dessa transporter och man hoppades att de 15 000 tonnen per månad skulle räcka att nödtorftigt försörja Grekland med spannmål intill slutet av maj månad nästa år.

Utrikesministern ville till slut nämna några ord om den engelsk-amerikansk-ryska pakten. Svenska regeringen hade kunnat följa förhandlingarna i saken alltsedan Eden's besök i Moskva. Ryssarna hade från första stund sökt få till stånd en överenskommelse med västmakterna angående territoriella frågor av intresse för Ryssland, bl.a. ett engelskt förhandserkännande angående ryska gränskrav. Uppgifterna angående vad som begärts i detta hänseende vore icke enhetliga från engelskt, ryskt och norskt håll. Så mycket hade emellertid kunnat fastställas, att ryssarna rest krav på erkännande av rätt till vissa hittillsvarande polska områden, de baltiska staterna samt Bessarabien. Beträffande Finland syntes närmast Moskva-fredens gräns ha kommit ifråga. Man hade vidare erfarit, att något bestämt avståndstagande häremot icke skett från engelskt håll, men att en stark oro gjort sig förmärkt i Washington, där man icke velat erkänna några som helst territoriella ryska krav. På grund av den amerikanska oviljan mot de ryska önskemålen hade avtalet sedan fått den form det hade med det tämligen dunkla uttalandet om, att "de territoriella kraven skulle anstå till efter krigets slut". Det hade sagts, att bakom avtalet skulle ligga hemliga klausuler. Såvitt man härifrån kunde bedöma, saknades grund för ett sådant antagande. Det förnekades också alldeles bestämt såväl från engelsk som från rysk sida. Utrikesministern framhöll, att det vore klokast att utgå ifrån, att avtalet vore just sådant som det presenterats. Naturligtvis hade ryktena om hemliga klausuler väckt oro i Finland, och finska regeringen hade också tagit upp saken med den svenska. Finnarna hade förklarat sig ha all anledning tro, att en uppgift om att ryssarna ville ha Åland vore riktig. Vi hade med anledning därav vänt oss till den brittiska regeringen. Eden hade meddelat Prytz, att engelsmännen visserligen icke hade någon som helst anledning att lugna finnarna, men att han likväl kunde försäkra den svenska regeringen, att Åland icke ens nämnts under förhandlingarna.

Efter utrikesministerns anförande följde diskussion.

Herr P a u l i önskade veta, om det vore riktigt, att ett svenskt passagerareflygplan från England blivit beskjutet av ett tyskt jaktplan. U t r i k e s m i n i s t e r n bekräftade detta. Den tyske flygaren hade sett det svenska planet mot solen och tagit detsamma för ett engelskt plan, då nationalitetsbeteckningen icke varit skönjbar. Beskjutningen hade icke skett över svenskt område. Så snart planet landat på Bromma, hade

9 juli 1942, kl. 14.00

general Stumpff, som av en händelse befann sig på platsen, blivit satt i tillfälle att se de skador som åtstadkommits.

Herr Skoglund frågade, om man kunde säga, att större anledning funnes nu än tidigare för ryska u-båtar att torpedera våra fartyg. Hade exempelvis tyskarna på senare tid i större utsträckning verkställt transporter på svenskt vatten? Utrikesministeren sade, att detta vore ganska troligt. Såväl svenska som tyska ångare gingo med malm söderut. Utrikesministern trodde emellertid, att ryssarnas taktik närmast vore att angripa allt som komme inom räckhåll. De uppträdde säkerligen särskilt hänsynslöst i anledning av det desperata läge, i vilket de befunno sig.

Herr Lundberg uttalade sin oro för de stridshandlingar, som på senaste tid ägt rum i Hälsingborgs omedelbara grannskap. I Hälsingborg samlades som bekant stora mängder gods på bangården, bl.a. tyska vagnar med ammunition. En fruktansvärd olycka kunde lätt inträffa om en projektil hamnade i dessa vagnar. Man visste redan, att projektiler som avskjutits på danska sidan slagit ned i Hälsingborg. Utrikesministeren framhöll, att de lokala förhållandena dess värre gjorde det svårt att träffa speciella anordningar för minskande av riskerna. Att stoppa transiteringen över Hälsingborg vore av tekniska skäl svårt, men det förefölle som om man skulle kunna undvika anhopningar av farligt gods på bangården. Excellensen lovade att taga upp saken med de militära myndigheterna och med järnvägsmyndigheterna.

Herr Undén framhöll, att ordnandet av konvoj utanför svenskt territorialvatten på leden Gotland–fastlandet lätt kunde leda till komplikationer. Konvojen i teknisk bemärkelse innebure ju en garanti för att de i densamma ingående fartygen ej förde kontraband. Herr Undén utgick ifrån, att våld mot angripande u-båtar ej skulle brukas annat än på svenskt vatten. Utrikesministeren bekräftade detta och meddelade, att örlogsfartygen på internationellt vatten icke skulle konvojera utan eskortera.

Herr Undén förklarade, att aktionen ifråga om Grekland vore mycket tacknämlig. Han önskade veta, huru kostnaderna ställde sig för de fartyg, som skulle transportera spannmål; om staten skulle bidra eller hur frågan skulle regleras. Utrikesministeren meddelade, att frakterna skulle betalas av den amerikanska regeringen. Den svenska regeringens utgifter i saken vore icke stora. De skulle bl.a. utgöra ersättning åt kommissionsmedlemmarna.

Stockholm den 10 juli 1942

1943: VÄNDPUNKTEN

av Krister Wahlbäck

När utrikesutskottet sammanträdde den 26 och 27 januari 1943, var det tydligt att Tysklands offensiva kraft höll på att ebba ut och att de allierade vunnit övertaget i världskriget. I det engelsk-tyska kriget om kontrollen över Suez och Mellanöstern hade Montgomery besegrat Rommel vid el-Alamein i oktober 1942. De allierade hade landstigit i Algeriet i november 1942, och vägen hade öppnats för att tränga ut axelmakterna ur Nordafrika och förbereda en invasion i Mussolinis Italien. Framför allt stod Tyskland inför en katastrof på östfronten mot Sovjet. Det tyska överkommandot hade den 16 januari 1943 offentligen medgivit att en hel armégrupp sedan flera veckor varit avskuren vid Stalingrad. Den tyska armégruppens kapitulation kom visserligen först den 31 januari, men vid utskottets möte den 26 januari var det i alla händelser uppenbart att den tyska offensiven mot oljekällorna i Kaukasus brutit samman.

Av utskottets tre sammanträden den 26–27 januari 1943 ägnades två åt handelspolitiska föredragningar av chefen för UD:s handelsavdelning Gunnar Hägglöf och ett åt en militärpolitisk föredragning av översten C.A. Ehrensvärd. Det blev alltså inte överbefälhavaren general Thörnell som nu ombads ge sin bedömning inför utrikesutskottet utan Ehrensvärd, som gjort sig känd som skarp kritiker av regimen i Tyskland och på hösten 1942 blivit sektionschef i försvarsstaben. Protokollet återger inte den del av hans föredragning som gällde det allmänna läget i stormaktskriget utan bara avsnittet om Sveriges utsikter att försvara sig. Protokollet säger heller ingenting om diskussionen som följde på Ehrensvärds översikt. Vid utskottets två följande möten med utrikesministern den 12 och 22 mars märktes omslaget i världskriget: huvudämnen var nu Finlands möjligheter att sluta separatfred med Sovjet och Sveriges möjligheter att säga upp avtalet med Tyskland från sommaren 1940 om permittenttrafiken till och från Norge. På den sista punkten verkställdes uppsägningen i augusti 1943, ungefär samtidigt som Mussolini avlägsnades från makten i Italien och marskalk Badoglio på kungens uppdrag kapitulerade för västmakterna.

1943: Vändpunkten

När kabinetssekreterare Boheman vid utskottets sista möte under året i november 1943 gav en utrikespolitisk översikt, hade emellertid tyskarna fritagit Mussolini och ockuperat Rom, medan kungen och Badoglioregeringen tagit sig till den del av södra Italien som de allierade befriat. Men huvudämnet i Bohemans föredragning var utrikesministerkonferensen i Moskva med ”de tre stora” och vad den kunde innebära för efterkrigstiden.

UTRIKESUTSKOTTETS
MEMORIALPROTOKOLL 1943

26 januari

27 januari

12 mars

22 mars

11 november

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 26 JANUARI 1943, KL. 14.00

Utrikesrådet Gunnar Hägglöf.

Utrikesrådet Hägglöf inledde sin redogörelse för aktuella handelspolitiska frågor med en översikt över den tekniskt administrativa behandlingen av de handelspolitiska ärendena. Det förfarande som för närvarande tillämpades hade vuxit fram under kriget. Vid krigsutbrottet gällde den ordningen, att de flesta handelspolitiska frågor remitterades till traktatberedningen, vilken fungerade som en centralinstans inom vilken förslag utarbetades till instruktion för förhandlingarna. Dessa förslag förelades regeringen. Avtalsförhandlingarna med Tyskland hade emellertid redan under 30-talet börjat äga rum mellan särskilda regeringskommissioner.

Under hösten 1939 koncentrerades samtliga förhandlingsfrågor till Utrikesdepartementets handelsavdelning, som föredrog desamma för någon medlem i regeringen, vanligen handelsministern, eller för regeringen in pleno. Den vanliga gången vid förhandlingarna nu vore, att Utrikesdepartementets handelsavdelning remitterade de olika frågorna till kommissionerna (huvudsakligen handelskommissionen, industrikommissionen, livsmedelskommissionen och någon gång trafikkommissionen). Därjämte hördes ofta riksbanken, varefter handelskommissionen samlade samtliga yttranden och återremitterade desamma till Utrikesdepartementet, vars handelsavdelning föredrog ärendet inför handelsministern eller, då det gällde större frågor, inför regeringen i dess helhet. Att själva förhandlingarna mer och mer koncentrerats berodde på att huvudparterna (tyskar och italienare) vore hårt pressade och i regel icke hade mer än 14 dagar på sig för överläggningar. Regerings-

26 januari 1943, kl. 14.00

kommissionerna måste därför vara försedda med ganska vida fullmakter, då det ju vore ogörligt att under så kortfristiga förhandlingar erhålla instruktioner på alla punkter. Själva avtalsinstrumenten vore av växlande karaktär. De viktiga avtalen med Tyskland skedde sålunda i ganska lösa former genom undertecknande av sammanträdesprotokoll. Besluten måste ofta fattas i sista stund.

De allmänna synpunkter som lades på de handelspolitiska frågorna vore nu helt olika mot före kriget. Före kriget hade huvudintresset samlats kring möjligheterna att gynna den svenska exportindustrin, medan det centrala nu vore nödvändigheten att tillgodose importbehovet. Härvidlag komme bränslet i främsta rummet, såväl fasta (kol och koks) som flytande bränslen (mineraloljor av olika slag). Före kriget hade vi en import av 9 millioner ton kol och koks, vilken emellertid nu nedgått till 4 millioner ton. Skillnaden, eller 5 millioner ton, motsvarade icke mindre än 35 millioner kubikmeter ved, vilket gäve en god bild av de inskränkningar i konsumtionen, som måst vidtagas. Näst bränslet i betydelse komme paradoxalt nog järn och stål. Före kriget hade vi en import av 500 000 ton handelsjärn, huvudsakligen från Tyskland, Frankrike, Luxemburg och Belgien. Den nuvarande importen uppginge till 300 000 ton och komme uteslutande från Tyskland. Därefter på importlistan stode vissa malmer och mineralier, främst koppar, tenn och volfram. Dessa förnödenheter hade vi icke lyckats införa i en utsträckning, som tillgodosåge behovet. Sveriges importbehov av kemikalier, främst tunga kemikalier för lantbrukets behov, hade däremot under kriget kunnat väl tillgodoses. Kemikalierna komme såväl från Tyskland som från Norge. Vårt behov av textilier, främst ull och bomull, hade någorlunda tillfredsställande kunnat tillgodoses genom lejdtrafiken västerifrån. Däremot vore importen av lin och jute otillfredsställande. Cellul och konstsilke infördes från Italien. En betydande import av maskiner hade skett. Sålunda hade vi under år 1942 kunnat införa för över 100 millioner kronor maskiner från Tyskland.

Exporten hade under krigets förra del icke erbjudit några svårigheter. Järnmalmen hade varit lätt att avvara och dess brytning hade krävt relativt liten arbetskraft. Trävaror, cellulosa och papper hade Sverige också fram till år 1941 kunnat avvara och exportera utan större svårigheter. Under 1941 började emellertid beträffande dessa varor en knapphet att göra sig gällande, som nödvändiggjorde en exportransonering. Denna knapphet blev än mera märkbar under 1942. Beträffande järn, stål och maskiner inträdde ett ransoneringsbehov redan 1940. I bedömandet av dessa frågor hade givetvis de olika kommissionerna stort inflytande.

26 januari 1943, kl. 14.00

Herr Hägglöf övergick därefter till det handelspolitiska förhållandet till olika länder.

Sveriges huvudönskemål i förhandlingarna med *Tyskland* utgjordes av kol- och koksimporten. Under 1940 uppginge importen av kol och koks till 5,7 millioner ton fördelade på 4 millioner ton kol och 1,7 millioner ton koks. Under 1941 minskade importen till 5 millioner ton och under 1942 sjönk den ytterligare till 3,8 millioner ton. Anledningen till den stora tillbakagången under förra året vore den stränga vintern, som under februari, mars och april framtvingat en stark begränsning av skeppningarna. I programmet för 1943 hade uppställts en import till en kvantitet av 5 millioner ton. Denna siffra hade i årets avtal specificerats i skeppningskvantiteter per månad, varvid programmet hittills åtminstone kunnat hållas på grund av den gynnsamma issituationen.

Avtalskvoten för järn och stål under 1942 utgjorde 300 000 ton, som i det närmaste kunnat utnyttjas. För innevarande år förutsåges samma kvantitet, men utsikterna att få ut lika mycket vore mindre gynnsamma. Beträffande kemikalier hade de uppställda kvoterna kunnat hållas även ifråga om import från Norge, och utsikterna vore goda också för 1943. Maskinimporten uppehölls på en tillfredsställande nivå, men tendensen här vore sjunkande. Under 1942 infördes maskiner för 105 millioner kronor.

Det sammanlagda importvärdet från *Tyskland* uppgick 1942 till 740 millioner kronor, vartill komme frakter och hamnavgifter för 67 millioner kronor.

Huvudposten på den svenska exportsidan utgjordes av järnmalm. Den fastslagna kontingenten uppginge här till 10 millioner ton per år, vilken emellertid på grund av tonnagebrist icke kunnat hållas. Under 1942 skeppades 8,2 millioner ton. En balans finnes nu från 1941–1942 på ca 3 millioner ton, vilket finge svara mot brister i tyska exporten av kol, koks och handelsjärn. Herr Hägglöf trodde icke, att vi under 1943 beträffande järnmalm skulle komma upp ens till 1942 års siffror.

Beträffande trävaror, papper och cellulosa hade som tidigare nämnts en omkastning skett i det att den tidigare exportivern år 1942 förbyttes i en av folkhushållningsskäl betingad restriktivare politik. Exporten av dessa varor 1942 uppginge till ett värde av 180 millioner kronor mot ett exportvärde för järnmalmen av 167 millioner kronor.

Den svenska exporten av järn och stål hade under kriget undergått en förskjutning mot mera högvärdiga produkter i kullagerstål och kvalitetsstål. Värdet utgjorde 1942 omkring 100 millioner kronor.

Maskinexporten hade 1942 uppgått till 34 millioner kronor.

Det totala exportvärdet 1942 utgjorde ca 540 millioner kronor. Här-till finge läggas den osynliga exporten i form av frakter, tull m.m., var-vid sjöfrakterna utgjorde den ojämförligt största posten eller 122 millio-ner kronor. Sedan 1940 hade tyskarna dragit tillbaka sitt tonnage från Östersjön, varför den mesta handeln drevs på svenska kölar. Detta vore anledningen till att sjöfrakterna spelade så stor roll i clearingen.

Utanför clearingen skedde den svenska importen av krigsmateriel från Tyskland. Före kriget hade vi erhållit flygplansmotorer och färdig-monterade flygplan. De order som för närvarande stode ute utgjordes av ett antal 10,5 cm haubitser, 21 tunga haubitser, optisk materiel från Zeiss-fabrikerna för marinens räkning samt 600 terrängbilar, varav 200 levererats. Kontraktsbeloppet för krigsmateriel under 1942 utgjorde 80 millioner kronor. Å dessa leveranser kunde emellertid en ganska kraftig eftersläpning konstateras.

En viktig roll i de svensk-tyska förhandlingarna spelade importen av Buna-gummi. Västerifrån kunde vi icke få något gummi och vi blevo 1941 tvungna att taga upp frågan med tyskarna, som då hade vittgående planer. De önskade, att vi skulle bygga upp en Buna-industri här för svensk och tysk räkning. Dessa förslag avböjdes från svenskt håll. I stället slöts i höstas ett avtal enligt vilket tyskarna skulle leverera 1 800 ton gummi 1943, en kvantitet som successivt skulle stiga till 3 500 ton per år under en period fram till 1946. Som motprestation hade Sverige åta-git sig att leverera vissa garvämnen till Tyskland i samma utsträckning som hittills, trots att man på svensk sida ursprungligen tänkt inskränka exporten av dessa varor på grund av rådande brist.

I förhandlingarna med tyskarna spelade prisfrågorna en central roll. Den tyska taktiken i förhandlingar med olika länder hade redan vid kri-gets början gått ut på att höja de egna priserna och söka trycka ned im-portpriserna så mycket som möjligt. Detta hade också lyckats väl i de flesta länder. Sverige hade dock ett gott utgångsläge beträffande prissätt-ningen för de mest begärliga varorna, nämligen järnmalm och stål, enär dessa redan före kriget vore föremål för stor efterfrågan. Beträffande cel-lulosa och vissa andra trävaror, hade utgångsläget varit mindre gynn-samt. Tyskarnas läge beträffande kol och koks vore tämligen ofördelak-tigt, då priserna här på grund av internationell konkurrens pressats ned väsentligt.

Under det första krigsåret fram till avspärrningen på våren 1940 stego de svenska priserna något mera än de tyska. Då spärren kom skulle emellertid ett synnerligen otrevligt läge ha inträffat för oss i prisfrågan, därest vi icke på vintern 1939–1940 gjort ett prisavtal, som bundit pri-serna på våra huvudexportvaror ända fram till 1940 års slut. För de

26 januari 1943, kl. 14.00

obundna importvarorna blev emellertid en höjning ofrånkomlig och vid avtalsförhandlingarna i december 1940 nödgades vi dra konsekvenserna av avspärningen, som medförde en tysk höjning av kol- och kokspriserna med i genomsnitt 20 % gentemot 1940 års priser. Själva fingo vi ingen nämnvärd höjning i priserna på våra exportvaror. Under 1941 var den tyska prisökningen på andra varor än kol och koks högre än de svenska höjningarna. Under 1942 lyckades vi åstadkomma en höjning av priserna på trävaror, cellulosa, järn och stål. De nuvarande prisförhandlingarna avsåg att få till stånd en svensk priskontroll med stabilisering av importpriserna. Tyskarna hade ingenting emot detta, men då de begärde motsvarande stabilisering av priserna på våra exportvaror, stötte problemet på svårigheter. Det vore nämligen icke så lätt att reglera denna fråga i Sverige, där handeln vore fri. För att få ett avtal enligt dessa linjer till stånd med tyskarna nödgades vi nog gå med på en del höjningar av priset på de tyska exportvarorna.

Kreditfrågan måste ses mot bakgrunden av prisutvecklingen. Schweizarna betalade 100 kronor per ton kol vid den schweiziska gränsen, medan vi endast betalade 26 kronor per ton i tysk östersjöhamn. Skulle svenskarna tvungits betala samma pris som schweizarna, så hade kreditfrågan förmodligen aldrig blivit aktuell för Sveriges vidkommande. Icke desto mindre hade schweizarna på toppen av de höga priser de nödgats betala måst lämna krediter till ett belopp av 800 millioner schweiziska francs. Sverige inledde år 1942 med en kreditgivning på 115 miljoner kronor, vilken emellertid återbetalades under året. År 1942 lämnades så på basis av ett avtal från 1941 nya krediter på samma belopp. För 1943 hade inga nya krediter lämnats.

Utsikterna för den svensk-tyska handeln under 1943 finge ses mot bakgrunden av de ständigt ökade svårigheterna i Tyskland, dels beträffande råvarutillgången och dels och framför allt beträffande arbetskraften. För närvarande försigginge i Tyskland en bottenkrapning av folkresurserna för att stampa fram nya arméer till våren. De svenska förhandlarna hade sökt gardera sig genom att knyta samman de svenska exportprestationerna med frågan om tyska leveranser. Skulle vi icke kunna upprätthålla handeln på Tyskland, så finge vi räkna med svåra folkförsörjningsproblem. Skulle Tyskland falla samman, kunde vi icke få någon nämnvärd ersättning för vår kol- och koksimport därifrån genom införsel från England. Herr Hägglöf meddelade, att Portugal, som hade kontingent på en million ton kol från England icke lyckats erhålla mer än 100 000 ton under år 1942.

Efter herr Hägglöfs föredrag följde diskussion.

Herr Åkerberg återkom till frågan om exporten av garvextrakt. Om han förstått rätt hade vi utlovat leveranser under år 1943 trots att stor brist på dessa varor rådde inom landet. Genom att vi sålde garvämmen till Tyskland finge vi ju icke någon import västerifrån av dessa varor. Herr Åkerberg hade icke förut vetat, att garvexporten vore kompensation för import av konstgummi, men undrade om förhandlarna verkligen gjort alla försök som varit görliga för att komma ifrån detta medgivande, som för den svenska läderindustrien vore mycket betänkligt.

Herr Hägglöf förklarade, att det vore mycket svårt vid förhandlingar med tyskarna att framför argumentet om svensk brist på en viss vara. Tyskarna exporterade ju nästan uteslutande varor på vilka de ledobrist, varor vilkas försäljning vore förbjuden i Tyskland. En leverans av svenska garvämmen hade varit ett bestämt önskemål och vi hade nödgats giva med oss på denna punkt i utbyte mot Buna-gummi samt de viktiga kemikalierna kali och kalkkväve.

Herr Pauli begärde upplysning i följande frågor:

- 1) Hur vore det tysk-schweiziska clearingläget just nu? Enligt en uppgift i pressen skulle clearingavtalet icke ha blivit förnyat i januari.
- 2) Hade icke herr Hägglöf uttryckt sig litet för pessimistiskt beträffande utsikterna för vår folkförsörjning, därest det skulle komma till en militär katastrof i Tyskland? Vår import av kol och koks från Tyskland utgjordes ju huvudsakligen av polska kol. Det vore väl icke omöjligt, att denna export skulle kunna fortsätta i ganska stor utsträckning under ny regim efter kriget? De nuvarande engelska leveransmöjligheterna måste ju för övrigt i stor utsträckning hämmas av en arbetsbrist, som väl borde upphöra eller åtminstone lättas efter kriget.

Herr Hägglöf meddelade:

- 1) Schweizarna hade hittills lämnat tyskarna krediter på 800 millioner schweizerfrancs. I höstas hade tyskarna begärt en ökning av krediterna till 2 miljarder, varvid man å schweizisk sida svarat, att detta vore onödigt diskutera, då ju de 800 millionerna ännu icke utnyttjats. Tyskarna hade då skyndat sig att placera mycket stora beställningar i Schweiz, varefter de under förhandlingarna i januari återkommo till kravet på en miljardkredit. Härpå gavs ett blankt schweiziskt avslag. Att förhandlingarna avbrutits vore ingenting märkvärdigt. Det vore en vanlig företeelse mellan Tyskland och Schweiz.
- 2) Beträffande herr Paulis andra fråga, ville herr Hägglöf framhålla, att hela den tyska exporten till Sverige vore möjlig endast genom ett intensivt tryck från de tyska myndigheternas sida mot exportörerna. Skulle

26 januari 1943, kl. 14.00

detta maskineri brista, kunde man icke vänta sig någon export i större utsträckning.

I Riksdagshusets korridorer: Rickard Sandler och Ivan Pauli tillsammans med Ruben Wagnsson.

Herr S a n d l e r tackade särskilt för redogörelsen för avtalens tekniska utformning. Herr Hägglöf hade redogjort för varför det gamla maskineriet icke längre kunde fungera. Herr Sandler ville i detta sammanhang påpeka, att Utrikesnämnden helt och hållet "borttappats" i systemet. Att Utrikesnämnden icke kunde konsulteras under förhandlingarnas gång vore ju uppenbart, men detta förklarade dock icke, att nämnden ej finge vara med om förberedelserna. Herr Sandler ville till sist meddela sitt intryck, att förhandlingarna sköts med sedvanlig skicklighet. Detta gällde särskilt kreditspörsmålets handläggning, som tydligen ställt Sverige i bättre läge än Tysklands övriga handelspartner.

O r d f ö r a n d e n önskade veta, om tyskarna betraktade krigsmaterielexporten till Sverige med blida ögon och huru priserna ställde sig beträffande denna export.

Herr H ä g g l ö f meddelade, att det vore svårt att tala om en enhetlig tysk inställning till denna export. Mycket litet hade för övrigt kommit ut av det ursprungliga ganska omfattande exportprogrammet. På högsta ort i Tyskland syntes intresset vara ringa medan vissa lägre instanser, och då särskilt de personer som hade intresse av att clearingerna skulle gå i lås samt vissa militära grupper, visat intresse.

26 januari 1943, kl. 14.00

Herr Hägglöf övergick därefter till en summarisk översikt över handeln med vissa andra länder.

Beträffande *Italien* hade vårt importbehov blivit ganska väl täckt. Under 1942 införde vi textilier för 40 millioner kronor, krigsmateriel (i motsats till från Tyskland särskilt flygmateriel) för 20 millioner kronor samt sydfruktur. Den totala importen 1942 uppgick till ett värde av 125 millioner kronor.

Exporten utgjordes av trämassa och papper för 95 millioner kronor, varjämte en svensk utförsel av järn, stål och maskiner balanserade det hela. Under de pågående förhandlingarna önskade man helst från svensk sida av säkerhetsskäl ett kortfristigt avtal endast omfattande första halvåret. Italienarna ville emellertid tydligen av prestigehänsyn ha ett ettårigt avtal, varför förhandlarna fått instruktioner att formellt förhandla på basis av ett ettårigt avtal men med reella siffror endast för första halvåret.

Den svenska handeln med *Frankrike* och *Spanien* påginge otillfredsställande på kompensationsbasis. Kompensationsvägen vore nödvändig på grund av de starka prishöjningarna i dessa länder.

Sveriges handel med *Holland* och *Belgien* vore mycket dålig och skedde inom ramen för den tyska clearingen. Särskilt vad beträffar Belgien vore läget ytterst ogynnsamt.

Beträffande *Balkanländerna* gällde detsamma som för Holland och Belgien med undantag för *Rumänien*, från vilket land vi på rent privat väg lyckades köpa en icke obetydlig mängd betydelsefulla varor mot höga priser. Dessa affärer, som bland annat möjliggjort en import av 100 000 ton mineraloljor, skedde kontant mot franska francs och ägde rum bakom tyskarnas rygg. Varorna smugglades faktiskt genom Tyskland huvudsakligen på pramar på Donau.

Sveriges handel med *Ungern* vore relativt profitabel. Vår import därifrån bestode huvudsakligen av aluminium och produkter av verkstadsindustrien.

I den korta diskussion, som följde på detta avsnitt, begärdes ordet av herr J o h a n s s o n , som återkom till frågan om vår gummiförsörjning. Funnes här några ytterligare uppgifter att lämna?

Herr H ä g g l ö f meddelade, att de med västmakterna förda förhandlingarna icke haft nämnvärd framgång. Under 1942 hade man fått in 300 ton. När japanerna togo Singapore hade Sverige ett stort lager gummi liggande där och likaså hade ett lager funnits i Brasilien, som emellertid numera försålts till Amerika. Allt detta vore anledningen till att vi måste försöka få in Buna-gummi från Tyskland. Herr Hägglöf ville tillägga att vissa förhandlingar som förts i början av 1942 med japanerna för leverans av gummi från Malacka runnit ut i sanden.

26 januari 1943, kl. 14.00

O r d f ö r a n d e n önskade några uppgifter beträffande vår handel med *Schweiz*.

Herr H ä g g l ö f meddelade, att denna handel egentligen vore vår gynnsammaste. Exporten uppginge 1942 till 60 millioner kronor, huvudsakligen järn och stål till höga priser jämte 60 000 ton cellulosa. Importen från Schweiz utgjordes dels av rustningsmateriel för 25 millioner kronor och dels av textilvaror, såsom sytråd m.m. Tyvärr måste man nog antaga, att handelsutbytet med Schweiz nådde sin höjdpunkt 1942, då nu där liksom annorstädes inträtt en råvarubrist särskilt beträffande textilvaror. Sveriges beställningar av rustningskaraktär lede dessutom mot sitt slut. Schweiz utgjorde en stor tillgång som exportmarknad. I förhandlingarna med svenska exportörer kunde man ofta genom att utlova möjlighet till export på Schweiz till förmånliga priser förmå vederbörande till priseftergifter ifråga om exporten på Tyskland.

O r d f ö r a n d e n önskade vidare upplysning, huruvida man även i framtiden kunde hoppas på en så pass god svensk tillgång på schweizerfrancs, att underhandsaffärerna med Rumänien kunde fortgå.

Herr H ä g g l ö f meddelade härom, att tillgången på schweizerfrancs vore ganska god, då Italien betalade en hel del av sin import med schweizerfrancs, och då även tyskarna i viss utsträckning honorerat sin import med fria deviser, huvudsakligen schweizerfrancs.

Herr H a l l é n frågade, om tyskarna gjort några svårigheter beträffande transitohandeln, varpå herr Hägglöf svarade, att vissa påtryckningar nog stundom gjorts i detta hänseende vid förhandlingarna med Schweiz.

Stockholm den 26 januari 1943

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 27 JANUARI 1943, KL. 10.15

Efter en redogörelse för det allmänna militärpolitiska läget kom överste Ehrensvärd in på situationen för Sveriges vidkommande. Då nu en relativt lång tid förflutit sedan tyskarnas blixtingrepp på Polen, Norge, Holland, Belgien och Frankrike hade begreppet blixtanfall nästan hunnit glömmas i det allmänna medvetandet i Sverige. Detta vore en fara. Vi borde dock genom de allierades landstigningar i Nordafrika ha fått en påminnelse om, att blixtingreppens tid i detta krig ännu icke vore förbi.

De förhållanden som gynnade blixtingreppets taktik vore av såväl politisk som militär art. Politiskt möjliggjordes dylika angrepp främst därigenom, att den absoluta statsledningen erbjudit ökade möjligheter att hålla dispositionerna hemliga, något som vore en förutsättning för framgång i dylika företag. Militärt möjliggjordes blixtingreppet genom krigsmedlens utveckling, särskilt då flyget, varigenom luftlandsättningar i större skala kunde ske. Överste Ehrensvärd ville särskilt understryka de möjligheter som nu funnes till luftlandsättningar av förband upp till flera armsfördelningars storlek. De krigförande begagnade sig härvid såväl av transportplan som av bogserade glidflygplan. Dessa kunde medföra och på kort tid landsätta förutom stora truppmängder även artilleri, motorcyklar, bilar och kanske till och med lättare stridsvagnar.

Flygteknikens utveckling möjliggjorde en snabbare omgruppering av flygförbanden. Tyskarna hade helt frigjort sig från den gamla ordningen, som innebure, att den flygande personalen och markpersonalen måste följas åt. I stället hade man numera på en serie flygplatser runt om i Europa utbildad markpersonal i beredskap, varigenom flygeskaderna efter en snabb förflyttning kunde slå ned på ett nytt flygfält, där allt vore förberett på förhand. Som exempel kunde nämnas, att 800 tyska plan på ett dygn förflyttats från Sevastopol till Voronesj, där allt vid framkomsten var förberett för deras mottagande och operationer omedelbart kunde igångsättas.

Även på det marina området hade teknikens utveckling gynnat blixtingreppet. Hastigheterna på de olika fartygen hade ökats och landstig-

27 januari 1943, kl. 10.15

ningsförfarandet hade revolutionerats genom tillkomsten av speciella invasionsfarkoster, som kunde transportera upp till 500 man jämte stridsvagnar. Vid landsättningsföretag på kortare sträckor kunde flyget övertaga skyddet.

Blixttaktiken hade under detta krig lyckats i samtliga fall utom i två. Det ena vore det ryska anfallet mot Finland under vinterkriget och det andra och stora exemplet vore Tysklands anfall mot Ryssland. Ryssland vore det enda land, som konsekvent ställt det totala försvaret mot det totala kriget. Överste Ehrensvärd varnade för att icke draga ut konsekvenserna härav, [dvs. att] det moderna kriget fordrade hela samhällets medverkan. En angripares uppgift vore ju betydligt lättare i länder, där den överrumplade makten ställde sin administration till fiendens förfogande än i stater, som gjorde passivt motstånd även sedan ett ockupationsförfarande inletts. Överste Ehrensvärd ville varna för att uppställa Danmarks handlingssätt som exempel på klokt förfarande, något som då och då onekligen förekommit. Det vore sannerligen icke förebildligt att låta sin egen administration utsuga landet till ockupantens förmån.

Översten beskrev Sveriges militärpolitiska läge som en motti, där vi vore omgivna av tyskar eller av tyskarna kontrollerade områden på alla håll. En fördel vore likväl, att vi låge bakom den smalaste delen av Tysklands västligaste nordvall, där ett verkligt modernt djupförsvar ur tysk synpunkt icke kunde åstadkommas.

I nuvarande situation vore ett blixtanfall mot Sverige endast tänkbart från tyskt territorium. Ett blixtanfall därifrån kunde emellertid snabbt ändra vårt militärpolitiska läge genom avfall av Norge och Danmark med alla de konsekvenser detta skulle föra med sig.

Hur kunde man tänka sig ett blixtanfall mot Sverige ansatt? Sannolikt skulle den anfallande inleda sina operationer med terrorangrepp i avsikt att slå ut den civila och militära organisationen och förstöra kommunikationslederna. Det sistnämnda vore icke det minst viktiga. Slutsatsen skulle alltså bli ett sannolikt anfall från luften på många olika platser samtidigt men med tyngdpunkten på huvudstaden och Mellansverige. Därjämte skulle landsättningsoperationer företagas på olika platser. Funnes förutsättningar för ett blixtanfall från Tyskland på många platser samtidigt? Överste Ehrensvärd trodde att så vore fallet. Invasionstonnage funnes samlad i de nordtyska hamnarna och flyget vore säkerligen ännu mycket slagkraftigt. Den tyska örlogsflottans huvudkraft vore visserligen förlagd utanför Östersjön, men en omgruppering vore lätt att göra. Därjämte finge man icke glömma, att landsättningsoperationer även kunde ske med luftskydd.

27 januari 1943, kl. 10.15

Beträffande de militära styrkeförhållandena vid våra gränser önskade Ehrensvärd lämna en del sifferuppgifter under kraftigt betonande av dessas hemliga natur. I norra Finland finnes, norr om en linje i höjd med Uleåborg, sju tyska divisioner under ledning av Dietl. Dessa vore, såvitt man visste, hårt engagerade österut och i reserv finnes endast ett regemente i Rovaniemi. Längs norska kusten vore grupperade tio à elva tyska divisioner motsvarande svaga svenska arméfördelningar. Dessa trupper utgjorde i själva verket ett mycket litet skydd för en så lång kust och i reserv finnes blott en, för övrigt ofullständig, pansardivision, som vore förlagd i trakten av Namsos. Som ett exempel på hur spridda de tyska trupperna i Norge måste vara meddelade översten, att den tillgängliga styrkan icke medgäve en gruppering av mer än vad som skulle svara mot en svensk fördelning längs kuststräckan mellan Stockholm och Ångermanälvens mynning.

Däremot vore det fasta tyska kustförsvaret i Norge mycket starkt, varjämte tyskarna där hade utmärkta möjligheter att basera sjöstridskrafter. Även om det icke finnes så många flygplan i Norge, så vore flygbassystemet väl utvecklat, varför man ju som ovan nämnts hade möjligheter att verkställa oförmärkta omgrupperingar. Vad vi här i Sverige icke kunde snabbt få reda på vore hastiga förändringar i läget. Översten beklagade, att vårt hemliga underrättelseväsen icke utbyggs i fredstid. Nu finge man icke hysa några förhoppningar om, att vi i tillräckligt god tid skulle få underrättelser om förberedelser och omgrupperingar. Kanske faran för ett blixtanfall just nu icke vore särskilt stor med hänsyn till att tyskarna hade händerna fulla i öster och i söder. Ett annat läge kunde dock snabbt inträda.

Händelseutvecklingen kring vårt land kunde även utveckla sig därhän, att Sverige bleve hotat på ett annat sätt än som nu nämnts. Översten syftade på ett allierat anfall mot Danmark och Norge. Många tecken tydde på, att ett sådant anfall vore tänkbart, varvid en samverkan mellan ryska och allierade trupper låge inom det möjligas ram. Engelska operationer mot Danmark skulle försätta de tyska stridskrafterna i Norge i ett brydsamt läge. Man kunde också tänka sig ett allierat företag riktat mot den nordligaste delen av kalotten, vilket skulle kunna få politiska verkningar ifråga om Finland. Däremot vore det svårt att tänka sig operationer mot Sverige i samband med allierade företag norröver.

Beträffande Finland hade man särskild anledning ha uppmärksamheten riktad på möjligheterna för ryssarna att spela sig fria vid Leningrad. Tyskarna strävade vid sin reträtt att förkorta fronterna så mycket som möjligt. Under sådana förhållanden finge man icke anse ett tillbakaskjutande av den tyska fronten till Dynalinjen som otänkbar. Härigenom

27 januari 1943, kl. 10.15

skulle ryssarnas möjligheter till flygbasering vid Östersjön ökas och hotet mot Finland bli kraftigare. Därest ryssarna skulle tränga på funnes i Finland intet hållbart försvar även med tyskarnas hjälp.

För Sveriges vidkommande underströk översten, att en verklig beredskap mot blixtanfall endast vore möjlig, därest landet i dess helhet mobiliserades. Men det vore ju ogörligt att hålla landet helt mobiliserat, såvida man icke hade absolut säkra uppgifter om, att ett blixtanfall vore omedelbart förestående. Man nödgades därför taga vissa risker och så hade också vår beredskap varit upplagd. För närvarande gällde som bekant ökad beredskap, varunder arméfördelningar kallats till samövningar. Härigenom funnes för närvarande större krigsförband disponibla att omedelbart sättas in mot ett blixtanfall och detta förhållande finge tillmätas ett stort preventivt värde. I övrigt funnes för närvarande svaga förband grupperade överallt kring våra gränser, dock icke vid ostkusten. Denna täcktrupperberedskap vore dock, det ville översten särskilt understryka, mycket svag. I övrigt funnes en viss beredskap organiserad inom de olika fördelningarna. Fördelningsövningarna skulle hållas i de trakter, där fördelningarna vore avsedda att komma till användning. Luftvärnsförbanden hade låg beredskap, men de kunde snabbt inkallas och på detta område hade försvaret undergått en väldig utveckling. Vad marinen beträffade hade kustartilleriet en låg beredskap medan flottan hade sin beredskap i huvudsak ordnad. Flyget vore lagt helt på utbildning. Beredskapen inom detta vapenslag i form av krigsorganiserade förband vore alltså låg. Potentiellt däremot måste beredskapen inom flygvapnet betraktas som mycket hög.

Hur skulle Sverige försvaras? Först och främst ville översten varna för begrepp sådana som "Fästningen Sverige". Vi finge akta oss för överdrifter. Sannolikt måste vi vid ett anfall snabbt uppgiva vissa områden. Däremot skulle säkerligen de vitala delarna av landet kunna försvaras med framgång under mobiliseringstiden. Vi måste också gå till anfall vid gränserna, där så vore möjligt. Vi finge icke glömma, att ett angrepp på Sverige måste lyckas snabbt, och det vore detta vi skulle hindra. Vi måste kunna slåss länge och icke kvaddas i första stöten. Enligt den militära ledningens uppfattning, måste vi samtidigt göra allt för att ha så stor kraft som möjligt i startögonblicket. Vi skulle akta oss för att på bekostnad av denna viktiga faktor handla som om vi vore inställda på ett 10 à 12 års krig. Begreppet "business as usual" vore i detta sammanhang ödesdigert.

Överste Ehrensvärd avslutade sin framställning med att uppläsa vissa delar av överbefälhavarens order till krigsmakten.

Efter föredraget följde diskussion.

Stockholm den 27 januari 1943

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 27 JANUARI 1943, KL. 14.00

Utrikesrådet H ä g l ö f fortsatte sin översikt över Sveriges handelspolitiska förbindelser med en redogörelse för vår handel med *Finland*.

Sverige hade före kriget en export till Finland till ett värde av icke mindre än 100 millioner kronor mot en relativt obetydlig import på 20 à 25 millioner kronor. Den finska exporten var före kriget koncentrerad på trävaror till de stora marknaderna västerut, varigenom man erhöle valuta för betalning av bl.a. överskottsimporten från Sverige. Då kriget bröt ut blev den finska exportförmågan mindre och försvann så småningom nästan helt, varför finansieringen av den svenska exporten blev en viktig fråga. Denna ordnades redan före vinterkriget med krediter, som blevo allt större under vinterkriget och tiden därefter. I de handelsförhandlingar, som fördes efter den 13 mars 1940, erhöles finnarna löfte om bistånd vid återuppbyggandet i form av nya statskrediter, varjämte ett system med exportkrediter infördes. Under hela tiden därefter hade man laborerat med dels ett system av exportkrediter och dels rena statskrediter. Kreditsituationen vore för närvarande följande. Från tiden före kriget kvarstode en kredit på omkring 160 millioner kronor. Då riksbanken på hösten 1939 lämnat en specialkredit på 40 millioner kronor, uppgingo alltså de svenska krediterna redan före vinterkriget till 200 millioner kronor. Under vinterkriget lämnade riksbanken ytterligare en kredit på 50 millioner kronor, varjämte leveranser från svenska försvaret skedde dels i form av gåvor och dels mot betalningar på tämligen lösa villkor. De krediter som härav uppstodo torde kunna beräknas till omkring 35 millioner kronor, varför vinterkrigets krediter tillsammans uppginge till omkring 85 millioner kronor. Efter vinterkriget lämnade Riksbanken i september 1940 ett lån på 30 millioner kronor för återuppbyggnadsverksamheten, varjämte skattkammarväxlar, som fingo formen av exportkrediter garanterade av exportkreditnämnden, fortlöpande lämnats till ett belopp, som för närvarande uppginge till 80 millioner kronor. Inom ramen för det sista avtalet den 20 november 1942 hade vidare lämnats statskrediter till ett belopp av 10 millioner kronor. Slutligen hade krediter lämnats till finska riksbanken för inköp i Danmark till

27 januari 1943, kl. 14.00

ett belopp av 40 200 000 kronor. Totalt hade alltså svenska krediter lämnats Finland till ett belopp av cirka 445 200 000 kronor. Detta belopp växte emellertid fortgående, dels genom exportkrediter och dels genom krediter för inköp i Danmark. Med den nuvarande takten komme beloppet sannolikt att före 1943 års utgång uppgå till 480 millioner kronor.

Det sista handelsavtalet med Finland i november 1942 avsåge handeln under första halvåret 1943. Avtalet byggde på förutsättningen av en svensk export till Finland å 18 millioner kronor, varav 5 millioner skulle falla på järn och stål och 2,5 millioner på arbeten av järn och stål. Dessa båda poster skulle likvideras medelst utnyttjande av den direkta statskrediten på 10 millioner kronor, som ännu icke tagits helt i anspråk. Resten av exporten måste likvideras med exportkrediter, som skulle lämnas av exportkreditnämnden med från fall till fall varierande procentsatser.

I avtalet förutsåges en import från Finland till ett belopp av icke fullt 1,5 million kronor. Förmodligen komme emellertid mera att kunna levereras trots att den finska leveransförmågan vore i starkt avtagande. En stor svårighet låge också däri, att den finska prisnivån vore i hastigt stigande, vilket gjorde det svårt att placera finska varor i Sverige med betalning enligt officiell kurs.

Finnarna hade som bekant under 1941 och förra delen av 1942 haft en mycket kritisk inställning mot den svensk-finska handeln och vid upprepade tillfällen angripit Sverige för förment bristande hjälpsamhet. Under det senaste halvåret hade emellertid en förändring härutinnan inträtt och det sista avtalet, som ju i själva verket vore att betrakta som mycket magert, hade till och med väckt tillfredsställelse i Finland.

Herr Hägglöf övergick därefter till handeln med *Norge*. Våra handelsförbindelser med detta land vore svårtolkade, främst på grund av den formlöshet som betecknade det handelspolitiska samarbetet. Motsidan vore ju söndersplittrad. Med norska regeringen i London påginge fortlöpande förhandlingar rörande lånetjänsten på norska statslån och statsgaranterade lån. Denna hade skötts väl från norska regeringens sida och sammanlagt hade ett belopp av 120 millioner kronor influtit. Vid ett tillfälle hade norska regeringen velat avbryta servisen på de statsgaranterade lånen och framfört förslag till svenskarna att söka finna räntebetalning för dessa i det ockuperade Norge. Då våra ansträngningar i denna riktning icke medförde resultat, lovade den norska London-regeringen i höstas att fortsätta betjäningen av dessa lån. I själva verket hade den norska London-regeringen aldrig bestritt betalningsskyldigheten men haft svårigheter att skaffa svenska kronor.

27 januari 1943, kl. 14.00

I höstas gjorde den norska London-regeringen ett försök att upptaga lån i de svenska affärsbankerna. Anledningen härtill vore, enligt en av norske finansministern Hartman lämnad uppgift, norska regeringens svårigheter att växla sina dollartillgodohavanden i svensk valuta. Amerikanerna hade intagit en mycket sträv hållning gentemot sådana önskemål, särskilt då det gällde frågan om understöd av norska flyktingar i Sverige. För närvarande vore de norska tillgodohavandena i Sverige slut. Man hoppades likväl kunna fortsätta lånetjänsten samt honorera övriga förbindelser med utnyttjande av de belopp, som svenskarna skulle betala för de nio norska fartyg, som rekvirerats av svenska staten hösten 1940.

På allra sista tiden hade norska London-regeringen gjort en förfrågan, huruvida vi skulle vara villiga att medverka till återuppbyggnadsarbetet i Norge. Härtill hade ett jakande svar lämnats och en lagring i Sverige komme att ske av materiel för framtida leveranser till Norge. Man hoppades under våren kunna börja försäljningar från detta lager till norrmännen. Dessutom hade diskussioner förts angående byggande av norska fartyg på svenska varv.

Handeln med det ockuperade Norge vore svårare att reglera, då någon egentlig motpart saknades. Då man icke kunde spärra gränserna, måste man emellertid söka någon form. På sommaren 1940 hade det kanske varit möjligt att ordna varuutbytet genom underhandlingar med administrationsrådet, som ju hade ett visst mandat från den legala norska regeringen. På grund av den provisoriska karaktären hos denna styrelseform, vågade man dock icke här ordna saken på det sättet, utan klarade sig fram medelst en clearinganordning mellan riksbanken och Norges bank i Oslo.

Sommaren 1940 besöktes Sverige av en norsk-tysk handelsdelegation. Den egentligen bestämmande parten i de förhandlingar som då ägde rum och sedan följt vore emellertid den tyska regeringskommissionen för Sverige, som alltid undertecknade avtalen. Kommissionen förhandlade dock icke utan läte förhandlingarna skötas av en norsk-tysk grupp, bestående av två à tre lägre tjänstemän i rikskommissariatet i Oslo, ett par norska quisling-sympatisörer samt fyra à fem norska sakkunniga, de flesta affärsmän och alla i opposition mot regimen i Norge. Dessa senare deltog i förhandlingarna för att tillgodose de norska synpunkterna. På grund av gruppens heterogena sammansättning bleve förhandlingarna ofta brydsamma och det vore svårt att erhålla besked.

Kärnan i den norska exporten till Sverige utgjordes av vissa stora produkter, främst kalksalpeter, kalkkväve, svavel och molybden. Därtill komme en mindre kvantitet trävaror i handel utefter gränsen och slutli-

27 januari 1943, kl. 14.00

gen en export, som under 1942 uppgick till 6 millioner kronor, av fisk och hummer och en del andra livsmedelsprodukter. I allt hade den norska exporten till Sverige under 1942 ett värde av 57 millioner kronor.

Mot detta ställdes en svensk export till Norge av livsmedel och vissa produkter av livsmedelsindustrien till ett belopp av 8 millioner kronor samt i övrigt trävaror, järn och stål, maskiner m.m., allt till ett sammanlagt värde av 60,4 millioner kronor. Det norska huvudintresset torde röra sig omkring järn- och stålimporten samt införseln av maskiner, alltså vad Sverige kan leverera ifråga om produktionsmedel. Intresset för en import från Sverige av livsmedel vore varierande. Vid ett tillfälle hade man t.ex. begärt, att hela den norska fisk- och gödselexporten till Sverige skulle kompenseras av livsmedel, men detta önskemål hade man sedermera frångått. Den svenska exporten av livsmedel till Norge hade hämmats dels av de egna livsmedelssvårigheterna och dels särskilt under 1940–1941 av den avoga inställningen från engelskt håll. Engelsmännen motsatte sig i själva verket rigoröst nästan all livsmedelsexport till Norge med undantag för grönsaker.

Sverige importerade före kriget ganska betydande mängder fisk från Norge. Vid de förhandlingar som nu börjat hade vi likväl avböjt import av fisk och fiskprodukter. Detta avböjande hade väckt överraskning å norskt håll. Norrmännen ville i själva verket gärna exportera åtminstone en del av dessa livsmedel såsom hummer, fiskrom och torsklever för att erhålla betalningsmedel för inköp här av järn och stål. Svårigheten vore, att vi icke visste var vår export till Norge egentligen hamnade lika litet som vi kunde vara säkra på, att den norska fiskexporten ej toges av den kvot som egentligen skulle tillkomma den norska befolkningen. I det kommande avtalet hade emellertid Sverige i princip avböjt inköp av livsmedel annat än i form av medicinaltran.

Beträffande räntebetalningarna på de icke statsgaranterade lånen tillämpades ett ganska komplicerat förfarande. Grängesbergsbolaget hade att betala skulder för underhåll av Narviksbanan och för skatter, vilka inbetalades till ett särskilt konto. De uppginge sammanlagt till cirka 6 à 7 millioner kronor per år och därifrån utbetalades räntor till Sverige å de icke statsgaranterade lånen. Norska regeringen i London vore underlättad om våra avtal med det ockuperade Norge.

Efter detta avsnitt i herr Hägglöfs redogörelse följde diskussion.

Herr S a n d l e r uttalade sin tillfredsställelse över den nya plattform, från vilken frågan om livsmedelsinköpen från Norge numera behandlades. Det hade ju varit mycket stark misstämning på norskt håll i frågan och även här i Sverige hade förhållandet väckt undran. Livsmedel

27 januari 1943, kl. 14.00

för 6,7 millioner kronor vore ju ganska mycket. Även om livsmedlen, såsom nämnts, tagits från den tyska kvoten, så visste man ju bestämt, att tyskarna gjorde inköp också på den öppna marknaden. Herr Hägglöf hade nämnt, att den norska regeringen i London hölles underrättad. Det vore intressant att erfar, huruvida regeringen hölles fortlöpande underrättad eller om besked endast gaves sedan avtal slutits.

Herr H ä g g l ö f meddelade, att London-regeringen endast fick besked sedan avtal slutits. Möjligheterna att giva besked under förhandlingarnas gång vore ringa, då dessa liksom avtalen med tyskarna i allmänhet fördes mycket snabbt. Beträffande de finansiella arrangemangen hölles likväl regeringen i London fortlöpande underrättad. Förhandlingarna med ockupationsmakten i lånefrågorna skedde på den norska London-regeringens uppdrag.

O r d f ö r a n d e n meddelade, att han beträffande livsmedelsimporten från Norge haft ett samtal med finansminister Hartman. Denne hade därvid givit uttryck åt stark misstämning och yttrat: "Vi äro naturligtvis tacksamma för insamlingarna för Norge, men det blir ju i alla fall en obetydlighet jämfört med den svenska importen av livsmedel enligt gällande avtal." Då efter vad ordföranden hade sig bekant igen démarché gjorts av den norska regeringen i saken, vore det intressant att veta, varifrån misstämningen härledde sig. Det funnes ju knappast någon grund för missnöje, därest vi gäve kompensation i andra livsmedel. Vore det icke så, att den faktiska svenska importen av livsmedel vore en annan än den avtalsmässiga?

Herr H ä g g l ö f meddelade, att en plan i allmänhet uppgjordes för export och import av livsmedel, där dessa balanserade för hela året. Vi hade kunnat hålla våra leveranser, men norrmännen hade i allmänhet legat något efter. För närvarande återstode en norsk leverans på 2 millioner kronor, som vi emellertid förklarar oss icke insistera på. Norrmännen hade dock gärna velat fullfölja planen. Herr Hägglöf trodde, att den allmänna opinionen i Sverige främst upprörts genom att en kompensationsaffär (tjärugnar mot fisk till ett belopp av 1,1 million), som under 1942 verkställdes inom avtalets ram, då den blivit känd, åstadkommit missförstånd och givit upphov till reaktion.

Herr F a s t undrade, om exporten av fisk till Sverige spelade så stor roll för Norges försörjningsläge. Därest icke svenskarna fick fisken, skulle säkert tyskarna taga den.

O r d f ö r a n d e n genmälde härtill, att detta icke vore relevant, då ju norsk livsmedellexport till Sverige i varje fall gjorde ett dåligt intryck under nuvarande förhållanden. Ordföranden ville begagna tillfället att

27 januari 1943, kl. 14.00

fråga herr Hägglöf, hur man kunde komma till enhetliga förslag vid avtalsförhandlingar med en så heterogen församling.

Herr Hägglöf svarade, att man å svensk sida i allmänhet icke kunde få reda på vad som vore tyska och vad som vore norska önskemål. Järn- och stålspecialisten vore t.ex. en typisk ”jössing”, som ej ens kunde deltaga i de officiella förhandlingarna. Privat kunde naturligtvis de svenska förhandlarna taga kontakt med honom.

Herr Hägglöf kom därefter in på vår handel med *Danmark*, i fråga om vilken icke förelåge samma störande moment som beträffande handeln med Norge. Hittills hade tyskarna låtit danskarna förhandla relativt fritt. En svårighet vore likväl att få fram danska varor. Den danska livsmedelsexporten vore bunden i avtal med Tyskland och vad vi kunde få vore i huvudsak socker och vissa surrogat. Något kött hade vi icke kunnat få och icke heller ägg. Den svenska livsmedelsimporten från Danmark uppginge 1942 till 43,5 millioner kronor. Tillsammans med maskiner och apparater steg importen från Danmark till cirka 77 millioner kronor, varvid man emellertid måste taga starka prisförhöjningar med i räkningen.

Den svenska exporten till Danmark låge på en betydligt högre nivå, främst på grund av de s.k. triangelfaffärerna, Danmark–Sverige–Finland, varigenom Finland finge smör och fläsk från Danmark mot att vi sålde varor till Danmark till motsvarande värde. Denna av triangelfaffärerna betingade export till Danmark hade 1942 ett värde av 40 millioner kronor, varför den svenska exporten till Danmark uppginge till något över 110 millioner kronor. Det vore främst trä, järn och stål samt maskiner som utfördes.

För första halvåret 1943 hade ett avtal slutits på betydligt lägre nivå, bl.a. kunde vi icke få mer än 9 500 ton socker gentemot 20 000 ton för motsvarande period 1942. På andra punkter hade liknande inskränkningar skett, så att totalvärdet belöpte sig på endast 24 millioner kronor. Den svenska exporten uppehölls däremot på samma nivå. Därtill komme triangelfaffärerna som för första halvåret 1943 skulle bestå i en export från Danmark av smör till ett värde av 12 millioner kronor. För detta hade man å svensk sida likväl endast förklarat sig villig kompensera med järn-, stål- och träexport till Danmark för 6 millioner kronor. Dessa 6 millioner kronor komme med säkerhet igen som ett finskt kreditönskemål gentemot Sverige. Om triangelfaffärerna kunde fortsätta under hela detta år, så hade man byggt upp en export till Danmark, som med 20 millioner kronor överstege importen från Danmark.

27 januari 1943, kl. 14.00

Vid den diskussion som följde på detta avsnitt i herr Hägglöfs anförande frågade ordföranden, om de dansk-svenska avtalen diskuterades med en blandad dansk-tysk kommission.

Herr Hägglöf meddelade, att man endast hade att göra med rent danska förhandlare.

Beträffande Sveriges handelsförbindelser med *Sovjet-Unionen* erinrade herr Hägglöf om det avtal, som ingicks i september 1940, varigenom Sverige gav löfte om krediter till ett belopp av 100 millioner kronor. Efter åtskilliga svårigheter i början kom handelsutbytet igång och visade kort före det tysk-ryska krigsutbrottet en mycket gynnsam utveckling. Därefter förde vi långvariga underhandlingar med *Sovjet-Unionen* angående en avveckling av avtalet, underhandlingar som ledde till ett i Kujbysjev undertecknat protokoll. Lösningen blev, att ryssarna satsa 10 millioner kronor, den svenska exportkreditnämnden betala en del och de svenska industriföretagen avstå från några av sina engagemang. Ryssarna hade uttalat sin tillfredsställelse med denna lösning.

Sedan dess hade från rysk sida önskemål uppställts om licenser för export av svenska varor till *Sovjet*. Detta hade ansetts vara en ömtålig sak med hänsyn till tyskarna. Licenser hade dock i viss utsträckning beviljats. Som motprestation måste vi begära import av ryska varor. Ryssarna vore också villiga att lämna sådana, varför man från svensk sida begärde leverans av vissa svåråtkomliga varor, vilka också omgående levererades per flyg. Rent handelspolitiskt skulle man nog kunna komma fram till en tillfredsställande lösning av handelsförbindelserna, men trafiksvårigheterna stode i vägen. Ryssarna hade vid upprepade tillfällen och på sista tiden med en viss irritation drivit frågan om upprättande av en svensk-rysk flyglinje. Det vore mycket möjligt, att man finge taga upp denna fråga till avgörande behandling.

I diskussionen efter detta avsnitt yttrade sig herr Skoglund, som ville veta vilka varor ryssarna begärde, och vilka varor som vi fått från dem.

Herr Hägglöf meddelade, att ryssarna fått kullager och små verktygsmaskiner medan vi fått platina från Ryssland.

Ordföranden frågade, om vi icke skeppat någonting till Ryssland över England.

Herr Hägglöf meddelade, att detta skett dels med fartyg och dels med engelska plan till England. Ryssarna hade emellertid beklagat, att de icke bereddes större plats för sina varor i de engelska planen.

Herr Hägglöf kom därefter in på vår handel *västerut*. På hösten 1939 hade krigshandelsavtalsförhandlingar förts, vilka lett till avtal både med England och Tyskland angående normala handelsförbindelser. I decem-

27 januari 1943, kl. 14.00

ber 1939 undertecknades ett nytt avtal med England, vilket fortfarande ägde bestånd. Detta innebure 1) att Sverige åtog sig förbjuda exporten till Tyskland av ett stort antal varor; 2) att exporten av övriga varor till Tyskland skulle baseras på 1938 års siffror; 3) att Sverige i viss utsträckning skulle ställa sitt tonnage till engelsmännens förfogande. Engelsmännen å sin sida lovade att underlätta passagen till och från transoceaniska länder för svenska fartyg genom blockadkontrollen. Under de första sju månaderna ägde också en betydande handel rum som likväl avklippes i april 1940. Vi kommo då i ett säreget läge därigenom, att våra förpliktelser gentemot England bestode samtidigt som ingen import kunde ske västerifrån. Engelsmännen beaktade den ogynnsamma förskjutning som ägt rum i förutsättningarna för det svensk-engelska avtalet och det var på grundval härav som lejdtrafiken kom till stånd. Att tyskarna efter en lång tids vägran gävo sitt bifall till lejdtrafiken, förklarade herr Hägglöf till största delen bero på, att frågan så småningom gled över till en rent teknisk diskussion med tyska specialister. Då saken löstes, hade ärendet också legat särskilt väl till genom att tyskarna trodde, att kriget snart skulle vara slut. När så trafiken kom igång och tog så stor omfattning som den gjorde, ville tyskarna icke göra några svårigheter med hänsyn till den svenska opinionen.

För närvarande låge lejdtrafiken nere och dess framtid tedde sig mycket oviss. Amerikanerna gjorde som bekant svårigheter, som främst bottnade i ovilja att sälja. Genom att man å svenskt håll gått med på kravet på utlöpandet av de båda norska fartygen "Lionel" och "Dicto" från Göteborg, väntades också svårigheter från tyskt håll.

Herr Gränebo erinrade om, att Sverige hade 600 000 ton tonnage utanför spärren, varav 300 000 förlorats. Hade någon ersättning lämnats för detta tonnage? Herr Gränebo undrade vidare, om den känslighet för svensk opinion, som herr Hägglöf sade att tyskarna ådagalagt, kunde tänkas komma att inverka på våra förhandlingar med dem.

Beträffande tonnagesförlusterna meddelade herr Hägglöf, att ersättning avtalsmässigt lämnats med överenskomna belopp, och att betalningen skedde över clearingen. Beträffande tyskarnas hänsyn till svensk opinion, så vore den nog helt beroende av krigslyckan. För närvarande förefölle den vara stark.

Herr Skoglund undrade hur det skulle bli med lejdtrafiken, om de sydamerikanska staterna alla komme i krig.

Herr Hägglöf svarade härpå, att det berodde på tyskarna. Vi hade ju fått tillstånd att importera i ett fall från U.S.A. och i åtskilliga fall från Brasilien, sedan båda dessa länder kommit med i kriget.

27 januari 1943, kl. 14.00

Herr v o n H e l a n d önskade veta, hur läget i dag vore beträffande lejdtrafiken. Sverige hade ju tre båtar liggande i Azorerna och tre i Bahia till stor del lastade med lättförstörbara varor. Om det droge för långt ut på tiden, vore det då meningen att dessa varor skulle avyttras?

Herr H ä g g l ö f meddelade, att de engelska och amerikanska regeringarna numera underrättats om, att de två norska fartygen i Göteborg, som ju utgjorde stötstenen för trafiken, skulle få lämna. Tyska regeringen å sin sida hade förklarat, att om dessa båtar utlöpte, grundvarlarna för Göteborgstrafiken hade förstörts, vad nu detta uttalande kunde anses innebära. Den svenske marinattachén i Berlin hade också underrättats om, att tyskarna ej ville lämna tillstånd för något svenskt fartyg att lämna Göteborg, vilket ju de facto innebure, att lejdtrafiken upphört. Vi å vår sida hade icke vågat låta de utlöpande lejdbåtarna fortsätta resan till Sverige på grund av risk för att de skulle betraktas som blockadbrytare av tyskarna och måhända torpederas. De hade därför destinerats till Azorerna och Bahia.

Herr S a n d l e r undrade, om det icke alltid vore ett tyskt intresse att lejdtrafiken fortginge, då de ju annars måste riskera, att de svenska lejdfartygen utanför spärren fölle i de allierades händer.

Herr H ä g g l ö f meddelade, att denna risk icke kunde tillmätas någon större betydelse. Det rörde sig bara om 120 000 ton.

Stockholm den 27 januari 1943

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE FREDAGEN DEN 12 MARS 1943, KL. 14.00

Utrikesministern inledde sin redogörelse med vissa upplysningar i frågan om eventuell finsk-rysk separatfred. Från rysk sida hade intet förslag eller anbud riktats till finska regeringen vare sig direkt eller genom någon mellanhand och inte heller hade finska regeringen tagit några positiva steg mot en överenskommelse. Den engelska regeringen hölle sig likaledes tillbaka, och dess inställning tycktes ganska väl överensstämma med hållningen i brittisk press, som uppmanade finnarna att taga direkt kontakt med Moskva. Däremot hade Förenta staterna under de senaste månaderna visat ett aktivt intresse i det att de amerikanska sändebuden i Helsingfors, Stockholm och Moskva tagit upp frågan om möjligheterna att få till stånd fredsförhandlingar. Hittills hade man emellertid icke av amerikanerna lyckats erfara ryssarnas inställning.

Den svenska regeringen hade inte från något håll ombetts att intressera sig för saken. Från amerikansk sida hade man emellertid antytt, att svenska regeringen skulle kunna taga initiativet till finsk-ryska underhandlingar dock utan att något förslag i dylik riktning hade framställts. Den svenska regeringen hade erhållit ganska utförliga informationer angående läget, framför allt genom envoyén Assarssons rapportering. Vår minister i Kujbysjev ansåge det otvivelaktigt, att Sovjetunionen hade intresse för en separatfred. Utan att känna de villkor, som ryssarna skulle uppställa, hade envoyén Assarsson därjämte uttalat en bestämd förmodan, att finnarna skulle kunna erhålla fred på basis av finskt oberoende. Dessa meddelanden jämte andra informationer hade av oss vidarebefordrats till Helsingfors. Utrikesministern trodde, att Helsingforsregeringen vore fullständigt klar över att man från svensk sida funne det önskvärt att en separatfred komme till stånd. Vi hade dock icke lämnat några råd i saken och än mindre utövat någon påtryckning på finnarna. Beträffande Tysklands inställning meddelade utrikesministern, att han för några veckor sedan från finsk sida erfarit, att tyska regeringen icke meddelat finnarna något angående sin uppfattning i saken. Däremot hade som bekant de tyska tidningarna kraftigt reagerat mot det finska socialdemokratiska partiets förklaring om Finlands rätt att avsluta kriget,

12 mars 1943, kl. 14.00

då så funnes lämpligt. Den tyske underhandlaren Dr. Schnurre hade, då han för någon tid sedan passerade Stockholm, sagt utrikesministern, att ingen ansvarig finsk politiker ännu yttrat ett ord till Tyskland om saken, samt att han vore övertygad om, att ingen i Finland reflekterade på något så dumt. Hela separatfredstanken vore enligt Schnurres mening ett led i den brittisk-amerikanska propagandan.

Utän att känna den nya finska regeringens program vore det svårt att uttala sig om vilken hållning denna komme att intaga till frågan om separatfred. Utrikesministern vore emellertid av den uppfattningen, att den nya regeringsbildningen icke innebure något steg framåt mot en lösning av separatfredsfrågan, utan att denna närmast hade skjutits på framtiden.

Ett annat spörsmål som stode i förgrunden vore utsikterna till en fortsättning av lejdåttrafiken. Denna vore som bekant för närvarande avbruten på grund av åtgärder från tysk sida, där man förklarade sig för närvarande icke kunna tillåta trafiken av operativa skäl. Dessa operativa skäl sammanhängde, som utskottet hade sig bekant, i sin tur med frågan om de båda norska fartygens utlöpande från Göteborg. Då tillstånd gavs till fartygens utlöpande skedde detta under framhållande från engelskt håll, att saken vore ytterst brådskande. Icke desto mindre låge ju fartygen alltjämt kvar i Göteborg. Man kunde icke fritaga sig från misstanken, att fartygens kvarliggande berodde på andra omständigheter än omöjligheten att löpa ut. Tyskarna hade ju vidtagit omfattande marin-strategiska åtgärder för att hindra fartygens utlöpande, åtgärder som innebure, att icke obetydliga enheter ur den tyska krigsflottan bundits i farvatten kring Skagen. Detta vore utan tvivel fördelaktigt för engelsmännen, som under tiden kunnat framföra betydande konvojer till Murmansk med mindre risk för fientliga angrepp än tillförne. Detta samband mellan de norska båtarna och de engelska och tyska marina operationerna hade antytts av amiralitetet i London. Däremot hade det bestämt förnekats såväl av engelske ministern i Stockholm som av Foreign Office i London.

På direkt fråga till engelsmännen här hade man lämnat de mest energiska försäkringar, att man önskade få iväg de norska båtarna så fort som möjligt. Situationen vore nu i varje fall den, att lejdåttrafiken råkat i bakvatten. Våra förhoppningar hade från början varit att kunna upptaga förhandlingar med tyskarna om en fortsatt trafik så snart de norska båtarna löpt ut. Nu kunde man icke upptaga saken med tyskarna, som i rådande läge icke vore villiga att diskutera lejdåttrafiken utan endast villkoren för att de norska båtarna skulle få löpa ut, villkor som man varken ville eller kunde diskutera från svensk sida.

12 mars 1943, kl. 14.00

Den svenska regeringen hade låtit förstå i London, att den icke funne det engelska tillvägagångssättet fullständigt fair samt anhållit om besked, huruvida båtarna skulle gå nu eller om man måste vänta till nästa mörka säsong. Ännu hade intet klart besked lämnats, men envoyén Mallet hade utlovat svar inom kort. Utrikesministern trodde knappast att läget skulle uppklaras så snart. Han ämnade likväl i Berlin undersöka möjligheterna att erhålla tillstånd för de fartyg, som nu låge i Azorerna och för dem, som för närvarande lastade i Argentina att få fortsätta resan till Sverige. Redan ett dylikt medgivande skulle vara betydelsefullt, då det rörde sig om ett icke ringa antal båtar. Såsom framginge av tidningspressen hade också från argentinskt håll gjorts påtryckningar i Berlin för att få trafiken igång igen. Utrikesministern förklarade sig hoppas, att något resultat skulle kunna uppnås och att man icke behövde anse lejdrafiken stoppad för alltid. De fortsatta förhandlingarna om lejdrafiken med England och Amerika vore en annan fråga. De komme säkerligen att bli svåra nog, även om de icke gällde själva båtarna utan kvoter, varumängder, navycerts o.s.v. Utrikesministern funne det beklagligt, att den svenska pressens opinionsyttringar beträffande kriget vore så ensidiga. Den svenska pressen bibragte faktiskt engelsmän och amerikanare det intrycket, att de kunde ställa allt högre fordringar på oss. De kunde ju icke själva kräva mindre än vad den svenska opinionen krävde för engelsk och amerikansk räkning. Skriverier sådana som dagens ledare i Social-Demokraten i anslutning till parlamentsyttrandet rörande eventuell export av svenska dieselmotorer till Tyskland, förbättrade sannerligen icke vårt förhandlingsläge med England och Förenta staterna.

Utrikesministern kom därefter in på ett par specialfrågor. Den första gällde judarna. Svenska regeringen hade i slutet av januari mottagit en note ifrån tyska regeringen, vari meddelades, att den förmånsställning, som utländska judar i Tyskland och i de besatta områdena i Frankrike, Belgien och Holland, hittills åtnjutit, från och med den 1 april komme att upphöra. Man ville emellertid giva svenska regeringen tillfälle att före den 1 april hemtaga judar med svensk nationalitet från ifrågavarande områden. Svenska regeringen hade erkänt mottagandet av noten samt meddelat, att man här utginge från, att inga åtgärder komme att vidtagas, som stode i strid mot allmänt erkända internationellrättsliga regler. Den svenska regeringen hade därjämte omedelbart genom svenska beskickningen i Berlin och våra konsulat i Tyskland låtit verkställa en undersökning i ärendet. Denna hade visat, att antalet judar med svenskt medborgarskap i ifrågavarande områden uppginge till ett antal under trettio. De flesta av dessa vore nu på väg hem. Det tyska medgivandet

12 mars 1943, kl. 14.00

hade senare utsträckts att gälla utländska judar jämväl i Balticum och Polen.

Judarna i Norge hade från 1942 successivt utsatts för allt skarpare åtgärder från quislinghåll såväl som från tysk sida. I januari 1942 infördes J-stämpling av judarnas legitimationshandlingar och i slutet av oktober samma år verkställdes indragning av judars egendom i samband med vittgående razzior och interneringar. I november förra året skedde så den beryktade transporten sjöledes av 500 à 600 norska judar till Tyskland för vidarebefordran till okänd ort. Enligt tämligen säkra informationer skulle man ha kunnat spåra åtminstone en del av dessa judar till vissa interneringsläger i Oberschlesien. Man kunde beträffande dessa befara det värsta, då åtgärderna säkerligen vore ett led i en allmän utrotning av judarna i Europa. Efter denna massdeportering av norska judar försökte de kvarvarande att taga sig över till Sverige och i själva verket hade omkring 700 lyckats fly hit. De som nu vore kvar i Norge vore säkerligen ganska få; utrikesministern trodde högst 100 à 200, vilka vore internerade i ett läger där. Hela judefrågan i Norge finge nu betraktas som avvecklad. Sverige hade på sin tid meddelat såväl Berlin som Oslo, att vi vore beredda att taga emot alla judar i Norge. På denna hemställan erhöles mycket avvisande svar från bägge håll. Från Ausvärtiges Amt hade man meddelat, att démarchen vore lönlös, och i Norge hade Norska Röda Korset meddelat Svenska Röda Korset, att det svenska önskemålet "icke skulle överensstämma med de tyska avsikterna beträffande judarna i Norge".

Frågan om transporter av civilpersoner genom Sverige från och till Norge hade behandlats i svenska pressen. Det vore svårt att fastställa, huruvida dylika resor berodde på tvång eller om de vore frivilliga. Särskilt kunde tveksamhet uppstå ifråga om gruppresor. Några dylika hade ägt rum från Norge till Tyskland och från Norge till Finland över Stockholm. Från svensk sida hade man sökt få klarhet i om dessa vore frivilliga. Vi hade klargjort för tyskarna, att kollektivvisering endast kunde lämnas för frivilliga resor. I år hade ett par dylika grupper passerat genom Sverige, den ena gällde sjömän för bemanning av norska båtar i Finland och den andra omfattade ett antal quislinganhängare på väg till en ledarkurs i Tyskland. En ansökan om kollektivvisering för skogsarbete i Finland hade avslagits, då en hänvändelse till de finska myndigheterna givit vid handen, att dessa stode främmande till saken. På generalkonsulatet i Oslo finge deltagare i gruppresor avlämna skriftlig förklaring angående frivilligheten, varjämte var och en i enrum tillfrågades i samma sak. Det vore emellertid givet, att tvång icke desto mindre kunde utövas, exempelvis i form av repressalievhot mot släktingar i Norge,

12 mars 1943, kl. 14.00

och dylika förhållanden låge naturligtvis utanför kontroll. Under resorna genom Sverige tillsåges, att passagerarna icke vore utsatta för tvång. Det hade också förekommit, att resenärer avvikit under passagen genom Sverige, varvid det vid några tillfällen visat sig, att deltagandet i resan skett just i avsikt att kunna avvika.

Utrikesministern kom därefter in på hjälpaktionerna till Norge. Då man från svensk sida sökt hjälpa norrmännen enligt samma linjer som beträffande Grekland hade detta stött på motstånd från England och Amerika. Vi hade då försökt organisera en mera allmän hjälpverksamhet i samarbete med norrmännen. Detta stötte dock på svårigheter framför allt genom att lejdtrafiken låge nere. Enligt det svensk-norska handelsavtalet skulle i år från Sverige till Norge exporteras 750 ton socker, 1 000 ton morötter, 2 000 ton vitkål samt 2 000 ton sockerbeter. Därjämte skulle norrmännen härifrån få utsäde, tarmar, läkemedel m.m. till ett värde av 800 000 kronor. Importen till Sverige bestod bl.a. av torskrom, medicinaltran och havre i utbyte mot svenskt utsäde. Då man emellertid i London förklarat, att man icke hade någonting emot att vi avstode från havren som kompensation för utsädet, hade denna ställts till Norgehjälpens förfogande i Norge. Vid sidan härav hade "Norgehjälpen" under egen regi exporterat vissa mängder livsmedel till Norge bl.a. morötter, vitkål och andra här i landet producerade varor.

På senaste tiden hade som bekant vissa otrevliga överflygningsincidenter ägt rum i Skåne. Ett tyskt plan hade överflugit Ystad, där det i brist på luftvärn icke kunnat avvisas, och sedan följt kusten upp till Åhus på ett sätt som tydde på systematisk spaning. Detta strede mot den uttryckliga förklaringen 1941 från tysk sida, att undvika överflygningar i andra fall än vid uppenbar felorientering. Vi hade protesterat i Berlin samtidigt som vi gått i författning om en förstärkning av luftvärnet längs vår södra kust. Ett annat fall som väckt uppmärksamhet gällde det tyska kurirplan, som störtade i Värmland den 24 februari. Det gällde ett vanligt kurirplan med 16 passagerare. Det havererade planet komme säkerligen att få utföras ur landet och passagerarna hade fått fortsätta resan. Det rörde sig om militärer i uniform på väg från Finland till Norge. Det vore klart att tillstånd till kurirflygningarna även innebure tillstånd för planetens passagerare att överflyga svenskt territorium.

Efter utrikesministerns redogörelse följde diskussion.

Herr L i n d s t r ö m berörde excellensens klagomål mot dagens artikel i Social-Demokraten rörande export av dieselmotorer till Tyskland. Tidningen hade noga övervägt artikeln. Man hade frapperats av, att varken i utrikesministerns interpellationssvar eller i kommunikén klarhet hade lämnats angående exporten av motorer. Man förstode, att

12 mars 1943, kl. 14.00

de i fiskebåtarna monterade dieselmotorerna icke vore lämpade för u-båtar, men frågan hade ute i världen tydligen tagits upp i ett vidare sammanhang. Syftet med Social-Demokratens artikel vore att få klarhet i saken. Herr Lindström vore tacksam få veta, huruvida någon annan export av dieselmotorer än de i fiskebåtarna monterade ägt rum till Tyskland och huruvida en kommuniké i saken vore att emotse.

Utrikesministern framhöll till en början, att det icke funnits någon anledning för honom att i interpellationssvaret eller i annat sammanhang upptaga frågan om export av dieselmotorer till Tyskland. Denna fråga hade ju intet samband med fiskebåtsexporten utan hade ju uppstått genom en fråga i engelska parlamentet. Utrikesministern visste icke, om någon export av dieselmotorer ägde rum till Tyskland. Han kunde icke följa med allt vad som exporterades inom avtalets ram. Om en dylik export verkligen ägt rum trodde icke utrikesministern att det funnes någonting att anmärka därpå. Vi exporterade som bekant ingen krigsmateriel till Tyskland och säkerligen heller inga dieselmotorer avsedda för u-båtar. Utrikesministern ville emellertid än en gång opponera sig emot, att frågan om denna export insinuant hade tagits upp i samband med fiskebåtssaffären.

Den svenska regeringen kunde icke varje dag skicka ut meddelanden om vad som exporterades till Tyskland. Man kunde icke heller begära, att en undersökning skulle verkställas för att utröna om ett objekt vore avsett för ett visst ändamål och icke för någonting annat. Dessa frågor uppstode genom att andra utifrån begärde upplysningar och det vore nog oundvikligt att tillvägagångssättet jämväl framdeles finge bliva detta.

Herr Åkerberg önskade veta, om icke de olika objekten i handelsavtalsförhandlingarna vore föremål för regeringens prövning, eftersom utrikesministern förklarade sig icke känna till exporten av en viss vara. Förekomme större handelsutbyte vid sidan av handelsavtalet? Den förklaring som utrikesministern lämnat i riksdagen rörande båtaffären syntes tillfredsställande, men herr Åkerberg undrade, om icke denna sak vore av sådan vikt, att den borde ha dragits i nämnden innan avtal träffades.

Utrikesministern meddelade, att han icke kände till det svensk-tyska handelsavtalet i detalj. Beträffande båtaffären hade utrikesministern till exempel icke hört talas om den, förrän den publicerats i tidningen. Det företag som framställt båtarna i Sverige hade vänt sig till Trafikkommissionen genom vars mellankomst det erhållit licens. I de svensk-tyska handelsförhandlingarna hade frågan icke berörts vidare än att saken omnämnts vid ett sammanträde, varvid kontraktet utan vidare hade godkänts. Affären hade icke föredragits för regeringen. Det vore ju

12 mars 1943, kl. 14.00

omöjligt att på förhand räkna ut, att engelsmännen skulle komma med protest, då denna ju grundade sig på felaktiga förutsättningar. Regeringen kunde icke följa alla detaljer i handeln med Tyskland och på förhand beräkna varje möjlighet till missförstånd.

Herr W a r d framhöll, att båtaffären vore en bagatell jämfört med andra frågor och vore övertygad om, att den formellt vore utan anmärkning. Saken hade emellertid stor betydelse för den svenska opinionsbildningen, varför det vore av vikt att den finge dryftas offentligt. På herr Ward hade det gjort ett egendomligt intryck, att en affär på detta sätt kunde ske vid sidan om de regelrätta överenskommelserna utan att regeringen visste något därom. Det måste vara något fel i systemet. Regeringen måste räkna med eventuella missförstånd som en politisk realitet.

Herr U n d é n återkom till Social-Demokratens artikel, som han funnit tvetydig och insinuant formulerad. Det måste utanför landet uppfattas icke som en dementi angående export av dieselmotorer utan som om det låge en halvsanning bakom regeringens förklaring.

Beträffande fiskebåtarna låge ju saken så till, att här förekommit en fristående affär utanför handelsavtalets ram som icke blivit föremål för något politiskt bedömande. Det vore ett absolut fel i systemet, att en ur både rättslig och politisk synpunkt så betydelsefull fråga prövats av underordnade instanser utan regeringens hörande. Överlåtelse av fartyg under krig vore ju alltid en känslig sak, och Sverige hade ju för övrigt en lagstiftning härom. Det vore då naturligtvis icke mindre känsligt att exportera nya fartyg. Detta vore utan tvekan en politiskt fråga, som borde ha prövats av högre instans. Herr Undén uttalade förhoppning om, att anordningar vidtoges för att dylika affärer ej framdeles kunde avgöras av underordnade instanser.

Herr P a u l i undrade, om icke förhandlingarna med tyskarna angående lejdboatrafiken kunde tagas upp på ny basis. Nog måste det väl finnas några svenska förhandlingspanter. I Sverige släppte vi igenom permittenter och krigsmateriel. På regeringshåll hade frågan om permittenttransporterna och lejdtrafiken ställts i viss relation till varandra. Herr Pauli ville ifrågasätta om icke detta samband mellan lejdtrafiken och permittenttransporter skulle kunna beaktas vid förhandlingarna. Hade detta spörsmål övervägts inom utrikesledningen?

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade, att han som tidigare sagts hyste förhoppning om att snarast kunna upptaga lejdfrågan med tyskarna utan att i samband därmed dryfta vittgående kompensationsfrågor. För övrigt kunde utrikesministern icke erinra sig, att regeringen vid något tillfälle ställt lejdtrafiken i samband med permittenttransporterna.

12 mars 1943, kl. 14.00

Herr U n d é n avrådde bestämt från att vid förhandlingar ställa dessa saker i relation till varandra. Transiteringen vore ju ett medgivande på obestämd tid och kunde när som helst uppsägas. Det vore en fara att göra transiteringsmedgivandet till ett kompensationsobjekt, då detta onekligen skulle försvåra en avveckling av permittenttrafiken.

Herr Å k e r b e r g delade herr Undéns uppfattning angående olämpligheten att använda permittenttransporterna som ett bytesobjekt för lejdtrafiken. Däremot kunde man gott tänka sig att en situation kunde uppstå, då frågan om permittenttransporternas upphörande bleve aktuell.

Herr Åkerberg återkom till frågan om den tekniska regleringen av handelsförbindelserna med Tyskland. Han hade fått den uppfattningen att alla varor mättes med tumsticka. Det vore därför märkvärdigt, att en så betydelsefull och ömtålig affär som denna med båtarna kunnat ske så att säga utanför regeringskommissionen och utan att regeringen visste om den.

U t r i k e s m i n i s t e r n bekräftade att båtaffären icke låge inom ramen för avtalet, den inginge icke i clearingen, men hade naturligtvis skett med regeringskommissionens medgivande.

Herr A n d r é n ansåg det rimligt, att Utrikesdepartementet borde känna till en transaktion av denna karaktär. Vid behandlingen av frågan om en eventuell svensk export av dieselmotorer till Tyskland finge man icke glömma, att vi också hade ett stort importbehov av flygmotorer, vilket vi enligt uppgift skulle få täckt genom export av specialkullager från Sverige. Det vore intressant att veta, huruvida tyskarna verkligen levererade några motorer eller om de bara accepterade våra kullager utan att giva någon kompensation.

U t r i k e s m i n i s t e r n sade sig icke kunna besvara denna fråga. Allt vad som rörde utrikeshandeln sköttes av departementets handelsavdelning med statsrådet Eriksson som närmaste chef inom regeringen.

Herr v o n H e l a n d framhöll, att handelskommissionen, som ju meddelade exportlicenser, hade till uppgift att följa handelsutbytet. I det tyska handelsavtalet funnes ingen grupp för motorer. Det funnes visserligen en grupp betecknad "Eisen und Stahl" men inom den kunde knappast några motorer inrymmas. Inom handelskommissionen vore man för närvarande i färd med att undersöka, huruvida någon export förekommit av motorer. Herr von Heland ville påpeka, att handelskommissionen utövade kontroll särskilt med hänsyn till de allierades önskemål.

Vid denna punkt i diskussionen avlägsnade sig u t r i k e s m i n i s t e r n.

12 mars 1943, kl. 14.00

Herr Björnsso n erinrade sig att fiskefartygen beställts av firman Stinnes i Ruhr, vilken onekligen borde givit anledning att se upp, då denna stora koncern säkerligen stode i förbindelse med den tyska regeringen. Visste man nu verkligen att fartygen byggdes efter ritningarna? Det vore ju lika viktigt att utöva kontroll på denna punkt som att granska ritningarna. Det vore intressant att veta vilka varv som byggde fiskefartygen och huru kontrollen där vore organiserad.

Erik von Heland ses i samtal med Harald Åkerberg (t.v.) och Petrus Gränebo (t.h.).

Herr Å k e r b e r g sade sig ha blivit smärtsamt överraskad av att finna, att det existerade en möjlighet att träffa privata uppgörelser utanför avtalet, uppgörelser som skedde vid sidan om clearingen och mot kontant betalning. Detta tydde på stort tyskt intresse för just denna affär, vilket borde givit så mycket större anledning till prövning av saken från svenska regeringens sida. Det vore egendomligt, att trafikkommissionen kunde träffa ett avgörande i en dylik fråga utan regeringens hörande.

Herr J o h a n s s o n framhöll, att utrikesministern under dagens debatt utsatts för åtskilliga anmärkningar i form av tillspetsade frågor m.m. Herr Johansson kunde icke finna annat än att utrikesministern alltjämt väl hävdade vår neutralitetspolitik åt alla håll. Det måste irritera utrikesledningen, att den svenska pressen skreve i den anda som Social-Demokraten hade gjort. Beträffande permittenttransporterna underströk herr Johansson, att de tillkommit i ett farofyllt tidsläge, och man skulle vilja

12 mars 1943, kl. 14.00

fråga de kretsar, som nu krävde permittenttransporternas upphörande, om de önskade driva detta krav även med risk att det skulle skärpa vårt utrikespolitiska läge. Utrikesministern hade en realistisk syn på problemen och sökte lotsa oss igenom svårigheterna.

Herr F a s t undrade, om det icke skulle vara nyttigt för svenska folket att få en lektion i neutralitetsreglerna. Nu förefölle det som om det funnes en uppluckring i den allmänna opinionen och att många hade den uppfattningen, att vi endast hade att välja ställning i kriget. Den allmänna opinionen borde känna till neutralitetsreglerna annars kunde opinionen skada förhandlingarna.

Beträffande Herr Björnssons fråga angående tillverkningskontrollen framhöll herr v o n H e l a n d att denna kanske skulle kunna ske på samma sätt som i fråga om bilreparationerna för Tysklands räkning. Vid det tillfället hade ett statligt organ skapats av handelskommissionen för fortlöpande kontroll. Herr von Heland skulle taga upp denna fråga vid nästa plenum inom handelskommissionen.

Herr V o u g t framhöll som ett önskemål, att utrikesutskottet skulle sammanträda oftare. Det vore icke bra, att riksdagen vore sämre informerad än pressen.

Herr U n d é n förklarade, att hans tanke vore, att utskottet skulle sammanträda en gång i månaden. Dagens sammanträde hade uppskjutits av olika anledningar men framdeles skulle man söka få till stånd överläggningar en gång i månaden.

Herr P a u l i återkom till frågan om permittenttransporterna. Herr Johansson sade, att permittenttransporterna beslutats i ett farligt läge och undrade, om man icke i de kretsar där man önskade permittenttransporternas avskaffande tänkte på, att läget ånyo kunde skärpas. Här i landet hade man tagit för vana att endast tala om en skärpning i läget i förhållandet till Tyskland, men en dylik skärpning kunde uppstå även på annat sätt. Man finge icke glömma, att kriget kunde taga en för Tyskland mindre gynnsam utgång, och man måste ha i minnet, att permittenttransporterna icke stode i överensstämmelse med vår neutralitet. Ett rent svenskt intresse vore upprätthållandet av en strikt neutralitetspolitik.

Herr Pauli ville till sist understryka vad herr Fast uttalat rörande behovet av allmän upplysning rörande neutralitetsreglerna.

Herr G r ä n e b o framhöll, att en export av båtar och dieselmotorer tydligen stode i överensstämmelse med neutralitetsreglerna. Icke desto mindre kunde en situation uppstå, då en dylik export icke borde tillåtas, enär den vore till skada för oss. Då borde regeringen ingripa. I det engelska parlamentet utkastades ofta påståenden i rent propagandasyfte, och

12 mars 1943, kl. 14.00

det vore angeläget, att den svenska tidningspressen icke utnyttjade sådant på sätt som kunde skada oss. Det hade man rätt att vänta sig av svenska chefredaktörer.

Herr Gränebo underströk behovet av ytterligare sammanträden inom utskottet för information men skulle detta ske, borde först statsmakten vara representerad, annars bleve utskottet enbart en diskussionsklubb.

Herr W a r d tyckte att både herr Johansson och herr Gränebo varit för hårda mot den svenska pressen. Nog hade väl både Social-Demokraten och andra tidningar reagerat mot felaktiga påståenden även från allierat håll.

Herr J. B. J o h a n s s o n återkom till frågan om permittenttrafiken. Då denna beslöts hade vi tillfrågat engelsmännen och fått till svar, att man i England förstode medgivandet med hänsyn till det läge, i vilket vi befunno oss. Detta hindrade icke att svenska pressen i nummer efter nummer förklarade, att denna trafik stode i strid mot vår neutralitet, vilket ju måste skada regeringens ställning.

Herr P a u l i hade ordet för en kort replik till herr Johansson. Den engelska regeringen hade förklarat, att den förstode den svenska regeringens hållning beträffande permittentresorna. Detta vore riktigt i dåvarande läge, men man finge icke glömma, dels att den engelska regeringen aldrig förklarat permittentöverenskommelsen såsom neutral och dels att läget nu vore ett helt annat. När de svenska journalisterna sammanträffade med Eden i London, hade denne sagt, att Sverige icke längre befunno sig i en sådan situation, att pemittenttrafiken vore lika förståelig som då den kom till stånd.

Stockholm den 12 mars 1943

[Tillägg av Lars Frykholm i dennes manus:

Under tjänstgöring i försvarsstabens G-byrå hade Frykholm tillfälle att se fotografier av bestyckade fiskebåtar.]

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE MÅNDAGEN DEN 22 MARS 1943, KL. 14.00

Östen Undén, utrikesutskottets ordförande
1938–1945.

Ordföranden erinrade om, att vid föregående utskottssammanträde beslut hade fattats om en sammankomst inom utskottet för behandling av vissa utrikespolitiska problem, som framdeles kunde uppkomma. Några medlemmar hade uttryckt en särskild önskan att få dryfta spörsmål, som kunde uppstå vid framtida krigshändelser i våra grannländer. Ordföranden hade åtagit sig att lämna en inledande översikt och ville därvid särskilt beröra de tyska transiteringarna genom Sverige. Frågan om transitotrafiken torde, sade ordföranden, bliva den som tidigast komme att aktualiseras.

Under förra kriget medgav Sverige varken transitering av krigsmateriel eller trupper och icke heller förekom någon export av krigsmateriel från vårt land. Problemet rörande transitering genom Sverige av varor blev visserligen aktuellt i samband med stora försändelser från England till Ryssland över Sverige, men någon krigsmateriel gick icke denna väg.

Vid krigsutbrottet 1939 intogs samma ståndpunkt såsom självfallen. I gällande neutralitetsregler av år 1938, som endast avse marin- och luftmilitära frågor, berördes icke transporter till lands. All export och transport i transit av krigsmateriel förbjöds vid krigsutbrottet, och undantag därifrån kunde endast lämnas efter licensgivning i varje särskilt fall. Folkrättsligt stödde man sig härvid på bestämmelserna i 1907 års Haag-

22 mars 1943, kl. 14.00

konvention rörande landkrigföring, som innehölle regler rörande export av och transitering av krigsmateriel. Medan konventionen förbjöde s.k. konvojer, rådde däremot icke förbud mot transport och transitering av krigsmateriel under förutsättning att samma politik tillämpades gentemot båda de stridande parterna. Närmast hade man vid konventionens tillkomst säkerligen tänkt på normal, kommersiell trafik, men detta hade ej direkt uttalats. Att trupper ej finge transiteras vore självfallet. Femte Haag-konventionen förbjöde transitering av trupper genom ett neutralt land. Däremot tillätes sjuka och sårade att genomresa på järnväg under villkor att å tåget ej medfördes annan militär personal eller krigsmateriel.

Det ansågs som nämnts givet, att vi skulle intaga samma hållning 1939. Under det finsk-ryska vinterkriget utfärdade svenska regeringen icke någon neutralitetsförklaring och följde ej de folkrättsliga neutralitetsreglerna, och följaktligen kunde man icke lägga de normer, som då tillämpades, till grund för vår hållning under storkriget.

Under kriget i Norge begärde norska regeringen transitering av krigsmateriel. Denna begäran avböjdes likväl under hänvisning till vår strikta neutralitet i storkriget, som innebure att vi avhöllo oss såväl från export som transitering av krigsmateriel till de krigförande. Då därefter ett liknande krav framställdes från tysk sida, blev den svenska regeringens svar detsamma, oaktat kravet framfördes med stor styrka. Förutom en hänvisning till vår allmänna neutralitetspolitik angavs gentemot tyskarna som skäl till avslaget vår tidigare mot Norge intagna hållning samt att vi betraktade det som förhatligt att lämna handräckning till Norges fiender.

Då kriget i Norge upphört, återkom den tyska regeringen med krav på transitering av krigsmateriel. Kravet hade karaktären av en stark påtryckning och åtföljdes av ett föga beslöjat hot. Tyskarna hänvisade till, att Haag-konventionen tilläte transitering och framhölle, att Sverige nu borde gå med på dylik, då, som man sade, striderna i Norge hade upphört. Detta inträffade i mitten av juni 1940, då Tyskland redan i väsentlig grad besegrat Frankrike och stod på höjden av sin makt.

Den 19 juni beslöt regeringen i princip att medgiva transitering av krigsmateriel. Tyske ministern hade dessförinnan under samtal i saken jämväl framfört kravet på transitering av militär personal, framför allt permittenter. Vid de förhandlingar, som fördes mellan delegationerna, utformades närmare detaljer till ett avtal. Detta torde ha haft formen av noter, vilkas exakta innebörd ordföranden dock icke kände. Resultatet blev tillstånd till en omfattande trafik av permittenter och krigsmateriel till och från Oslo över Trelleborg och Hälsingborg. Under förhandlingarna hade från svensk sida därjämte tillstånd lämnats till den s.k. hästsko-

22 mars 1943, kl. 14.00

trafiken Trondheim–Storlien–Riksgränsen–Narvik. Denna kunde knappast betraktas som permittenttrafik. Avtalen träffades att gälla tills vidare utan tidsbegränsning och utan uppsägningstid. Vardera parten ägde sålunda uppsäga avtalet när som helst.

Engelske ministern framförde vid detta tillfälle muntligen, att brittiska regeringen betraktade det svenska medgivandet som ett allvarligt avsteg från neutraliteten, vilket man likväl kunde förstå med hänsyn till Sveriges svåra läge. Senare lämnade London-regeringen en skriftlig protest, vari medgivandet betecknades som ett flagrant avsteg från neutraliteten. Notan andades visserligen förståelse för Sveriges svåra läge men utsade därjämte, att medgivandet bådade illa som en inledning till en underkastelsepolitik. Även norska regeringen protesterade. I svaret till engelska regeringen uttalades, att det gjorda medgivandet icke under rådande förhållanden finge betraktas som ett avsteg från neutraliteten. Till Norge meddelades därjämte, att neutralitetspolitiken begränsades av de möjligheter som stode den neutrala staten till buds.

Permittenttrafiken påginge som bekant alltjämt. Man såge från svensk sida noggrant till, att samma antal permittenter reste norr- och söderut, så att intet överskott genom denna trafik skulle uppkomma till förstärkning av de tyska trupperna i Norge. I början av 1941 inträffade dock, att avsevärda överskott kunde konstateras i antalet permittenter på resa norrut. Svenska regeringen hade därvid ingripit och fått en rättelse till stånd, varefter dylika incidenter icke syntes ha förekommit.

Frågan om permittenttrafiken hade tagits upp i samband med lejd-
båtsförhandlingarna. Kabinettssekreterare Boheman hade i London meddelat, att vi ämnade i viss utsträckning minska transiteringen av permittenter och krigsmateriel.

Efter det tysk-ryska krigets utbrott hade Sverige som bekant medgivit transitering av en fullt utrustad division från Norge till Finland. Härvid gjordes intet försök att förneka, att medgivandet vore ett avsteg från neutraliteten. I enstaka fall hade därjämte transitering av permittenter beviljats från Finland till Tyskland. Sedermera hade emellertid Sverige sagt nej till tyska krav på dylika transporter.

Engelska och ryska regeringarna protesterade mot transiteringen av divisionen till Finland. Ryska regeringen reagerade icke så starkt, protesten kom först en månad efteråt. Tidigare hade man dock gjort muntliga föreställningar.

Vid sidan av dessa reguljära transiteringar av personal och krigsmateriel hade Sverige lämnat Tyskland en del andra förmåner. Sålunda hade militär medgivits resa vissa dagar i veckan i särskilt reserverade vagnar

22 mars 1943, kl. 14.00

mellan Finland och Norge, varjämte flygtrafik av visst slag som bekant medgivits.

Frågan om permittenttrafikens upphörande hade förra våren berörts av statsministern under ett hemligt riksdagssammanträde. Statsministern hade därvid yttrat, att denna fråga komme att lösas av sig självt om kriget i Norge ånyo skulle blossa upp. Tyskarna komme nämligen då ej att bevilja några permissioner. Statsministern hade därjämte i utrikesnämnden antytt, att Sverige komme att mobilisera, om det bleve krig i Norge, varför redan av denna anledning ingen järnvägsmateriel kunde ställas till förfogande för tyska transiteringar. Regeringens standpunkt torde alltså vara den, att transiteringarna omedelbart komme att upphöra, därest allvarliga krigshändelser skulle inträffa i Norge.

Skulle krigshändelser på annat håll kunna beröra frågan om transiteringen? Överste Ehrensvärd hade förklarat, att en invasion på Jylland skulle te sig lockande för västmakterna. Om en dylik invasion företoges, skulle Tyskland få sina förbindelser med Norge avskurna. I det ytterst kritiska läge, som då skulle uppstå, finge man, sade herr U n d é n , utgå ifrån, att transiteringarna måste upphöra.

Man hade också att taga ställning till frågan, huruvida spörsmålet om transiteringarnas upphävande kunde komma att aktualiseras oberoende av ett invasionsföretag. Vid bedömande härav måste man ha två faktorer i minnet: 1) att eftergifterna lämnats på grund av starka påtryckningar samt 2) att de åtminstone i vad gällde permittenttransporterna konstituerade ett bestämt avsteg från den folkrättsliga neutralitetspolitiken. Den fråga som närmast måste lösas vore alltså när vi kunde återgå till en korrekt neutralitetspolitik. Sverige borde återgå så snart trycket minskat. Medgivandet till tyskarna hade skett under stark påtryckning. Det vore ingen konjunkturbetonad politik om Sverige, som under ett visst tryck ansett sig nödgat föra en inkorrekt neutralitetspolitik, återginge till en korrektare politik så snart detta vore möjligt.

Frånsett den folkrättsliga synpunkten föreläge här en politisk bedömningsfråga. Dess lösande berodde på hur pass farofyllt vårt läge skulle betraktas och vilka risker vi vore benägna att taga. Man kunde icke bortse ifrån att vår ställning hos de allierade till stor del bleve beroende av vår neutralitetspolitik. England hade visserligen i svåra lägen ej hållit så styvt på rättssynpunkterna för egen del och kunde följaktligen betraktas som tolerant. Då emellertid det svåra läget icke längre vore för handen för Sveriges vidkommande, kunde man nog förutse, att England skulle bliva mindre tolerant. På ryskt håll hade man på senare tid sett kritiskt på den svenska neutralitetspolitiken, och norrmännen vore ganska bittra. Norrmännen saknade förståelse för argumentet, att per-

22 mars 1943, kl. 14.00

mittentresorna icke bidroge till att öka antalet trupper i Norge. Man hade framhållit, att transiteringen likväl utgjorde en försäkran mot sjörisk varjämte den bidroge till att spara tonnage för Tyskland.

Tyskland vore för närvarande knappast i stånd att utöva någon starkare påtryckning. Däremot funnes en stor risk för försämring i vårt förhållande till den andra parten, om vi icke korrigerade vår neutralitetspolitik. Det vore bättre om svenska regeringen spontant ändrade politiken än att detta skedde efter uttryckligt krav från de allierade. Västmakterna hade många möjligheter att göra svårigheter för oss, exempelvis då det gällde att fastställa kvoter, bevilja navycerts o.s.v. för de varor vi önskade importera. Frågan om permittenttrafiken kunde då spela in i bakgrunden. Kritiken i Sverige bidroge också att skärpa kraven från England och U.S.A. Man kunde visserligen säga, att detta vore olyckligt, men det kunde icke hindras. Allmänheten vore intresserad och såge saken rent principiellt.

Ingen uppsägningstid vore avtalad med tyskarna beträffande transiteringsöverenskommelsen. På vissa håll hade man antytt, att vi skulle vara bundna av en lojalitetsplikt. Ett dylikt påstående vore ohållbart. Avtalet hade ingåtts under stark påtryckning, ja, man kunde säga utpressning, och utpressaren kunde sannerligen icke resa några lojalitetskrav mot den utpressade. Herr Undén trodde icke heller, att regeringen komme att låta hindra sig av sådana synpunkter från att uppsäga avtalet, då så ansåges lämpligt. Man finge alltså betrakta det rent politiska läget såsom avgörande.

Herr Undéns slutsats vore, att man från svensk sida borde ställa in sig på att i en nära framtid uppsäga permittenttrafikavtalet. Man kunde säga tyskarna, att denna överenskommelse från början vore oneutral och att man icke ansåge sig kunna fortsätta på samma sätt.

Efter herr Undéns inledningsanförande följde diskussion.

Herr Å k e r b e r g erinrade om den livliga resolutionstrafik som förekommit i saken, särskilt i fackföreningarna. Det vore ytterst önskvärt, att regering och riksdag intoge en klar hållning, då nu landet tagit upp frågan. Alla vore nog ense om att Sverige borde begagna första lägliga tillfälle att lösgöra sig från en överenskommelse som ingåtts i ett nödläge och under hot emot oss. Frågan vore blott när detta tillfälle vore inne. Ordföranden hade sagt, att det icke vore någon konjunktursak, om man begagnade en tillfällig svaghet hos Tyskland för att uppsäga ett avtal, som saknade uppsägningstid. Som en konjunktursak komme det likväl att uppfattas, därest man icke anförde ett giltigt skäl för att lösgöra sig. Ordföranden hade talat om invasionsmöjligheter i Norge och Danmark. En invasion vore naturligtvis ett giltigt skäl. Kanske skulle det vara till-

22 mars 1943, kl. 14.00

fyllest att åberopa den potentiella möjligheten av ett invasionsföretag. Man kunde ju framhålla att Sverige med hänsyn till risken av ett invasionsföretag i Norge eller Danmark måste helt disponera sina transportmedel och sitt territorium.

Det vore givet, att man måste räkna med risker vid ett avbrytande av transiteringen. Dessa risker behövde icke vara av militär natur. Man kunde bland annat utgå ifrån, att lejdtrafiken för all framtid bleve omöjliggjord. Handeln med Tyskland komme också att utsättas för svåra störningar. Tyskarna vore icke längre så angelägna om vår malm, medan vi vore mer och mer beroende av kolimporten från Tyskland. Man borde kanske för allmänheten klagöra dessa risker ifråga om folkhushållningen. Frågan om transiteringens upphörande måste emellertid underkastas en allvarlig prövning. Utrikesministern borde inbjudas att diskutera ämnet i utskottet.

Herr V o u g t framhöll, att permittenttågen verkligen befordrade permittenter. Det vore fastställt att de soldater som reste norrut tillhörde samma förband, som de, vilka tidigare rest på permission söderut. Nya trupper reste över havet. Herr Vougt hade på sin tid icke räknat med, att ett nej till tyskarna skulle medföra krig. Han visste, att samma uppfattning delades av stats- och utrikesministrarna. Däremot hade man varit övertygad om, att det allmänpolitiska såväl som det handelspolitiska läget skulle ha försämrats och skärpts, därest man icke tillmötesgått tyskarna.

Engelsmännen hade ansett att tillmötesgåendet den 19 juni vore ett flagrant avsteg från neutraliteten, men de hade icke lämnat någon folkrättslig tolkning av permittentresornas karaktär. Det hade emellertid norrmännen gjort. På den engelska noten hade man därför svarat i allmänna ordalag, medan man i noten till Norge sökt klarlägga varför vi ej ansåge vårt handlingsätt stridande mot neutraliteten. Herr Vougt undrade om det vore klokt att nu förklara, att man vid överenskommelsens ingående handlat i strid mot neutraliteten, då detta icke påståtts från annat än norskt håll.

Herr Vougt framhöll, att han givetvis för egen del gärna skulle se ett slut på transiteringarna. Den övervägande delen av allmänna opinionen önskade detsamma. Herr Vougt ifrågasatte likväl lämpligheten av en samlad démarche i saken från utrikesnämndens sida.

O r d f ö r a n d e n insköt här, att det icke vore fråga om en samlad démarche utan endast ett meningsutbyte.

Herr S a n d l e r menade, att den folkrättsliga sidan av saken icke vore avgörande. Om någon före detta krig sagt, att det stode i överensstämmelse med god neutralitet att skicka krigförande trupp fram och

22 mars 1943, kl. 14.00

tillbaka genom landet, skulle han ha blivit utskrattad. Avgörandet finge bero på det politiska bedömandet av läget. Enligt herr Sändlers uppfattning vore tidpunkten nu inne att upptaga frågan om ett uppsägande av hela den noteväxling, som undertecknats av någon tjänsteman i Utrikesdepartementet. Herr Sandler trodde våra möjligheter att i Norden bevaka Sveriges politiska intressen i hög grad berodde på, om vi i tid upphörde med permittenttrafiken. En sådan åtgärd skulle också betyda en reglering av vårt förhållande till västmakterna och Ryssland på bättre grundval än den nuvarande. Ett bestämt steg i transiteringsfrågan vore därjämte det enda verkligt betydande som vi kunde göra för att förbättra vårt nuvarande och framtida förhållande till Norge. Detta vore ett så avgjort svenskt intresse, att det borde väga tungt.

Man hade talat om giltiga skäl. Det bästa skälet vore väl, att vi måste bevaka våra politiska intressen för framtiden. Den diplomatiska motivering kunde Utrikesdepartementet klara av.

Man hade sagt, att om kriget i Norge skulle blossa upp på nytt, så måste man upphöra med permittenttransporterna, hästskotrafiken och transiteringen av krigsmateriel. Folkrättsligt sett vore de båda viktigast, reellt däremot vore nog krigsmaterieltransporterna betydelsefullare. Därmed ville herr Sandler icke undervärdera permittenttrafiken. I vilken situation skulle man kunna upphöra med transiteringarna? Givetvis vid öppet krig i Norge eller vid invasion i Danmark eller Norge; ett tredje fall vore en sovjetoffensiv mot Nordnorge, då de krigförandes intressen skulle beröras av transiteringens fortsättande.

Man borde nog icke bygga för mycket på vad engelsmännen sade, då eftergiften kom till. I ett läge då transiteringen finge större betydelse för engelsmännen, bleve naturligtvis deras reaktion kraftigare.

Det vore farligt att dröja tills någonting inträffade. Det skulle icke ha något politiskt värde, om vi upphävde transiteringen under tvång från västmakterna. Det kanske skulle glädja tyskarna om vi väntade så länge, men vi skulle icke tjäna någonting på det politiskt i förhållande till de förenade nationerna eller Norge. Med hänsyn till Finland vore det dessutom nyttigt om en ändring i den svenska politiken komme till stånd. Från Sverige gäves nu råd till Finland att manövrera ut ur dess belägenhet. Man hade rätt stor anledning vänta den reflexionen från finsk sida, att Finland hade sju tyska divisioner i landet. Om Sverige icke kunde reda upp permittenttrafiken och hästskotrafiken hur mycket svårare skulle det då icke vara för Finland med de sju tyska divisionerna? Det skulle vara lättare att giva finnarna råd om vi avbröte transiteringen.

Ett upphörande av permittenttrafiken skulle säkert medföra vissa konsekvenser. Lejdtrafiken kunde stoppas, men den vore ju avbruten

22 mars 1943, kl. 14.00

redan nu, och man visste ej om den kunde fortsätta. Om Argentina ginge med i kriget, så vore det i alla fall slut på lejden. Herr Sandler kunde icke finna, att hänsynen till lejdtrafiken gjorde någon skillnad i det faktum, att det vore bättre att uppsäga avtalet nu. Överenskommelsen vore intet gentlemen's agreement. Vi vore icke bundna, då avtalet skett genom tvång. Om vi dröjde "till dess det smälde", skulle det bliva mycket svårare att uppsäga avtalet. Konsekvenserna på det handelspolitiska området skulle då sannolikt bliva mycket värre. Konsekvenserna skulle icke utebliva eller bliva mindre kännbara om vi dröjde tills vi bleve tvungna.

Herr H a n s s o n i R u b b e s t a d vore i hög grad tveksam. Den opinion som gjorde sig gällande i landet hade skapats av tidningsuppsatser. Man tycktes utgå ifrån, att Tyskland vore så gott som slaget och att ingenting vore att frukta därifrån. Herr Sandler vore kanske av samma mening. Hans uppfattning att vi skulle stå väl med engelsmännen för att få en god ställning vid fredsslutet vore sannerligen för tidigt väckt.

Inte skulle vi gagna Finland och Norge genom att uppsäga avtalet. En ny front i Norge skulle vara den största olycka för Norge och Sverige. Det vore en lycka för oss, att norska kusten genom tyskarnas åtgöranden vore så starkt befäst att de allierade ej vågade landstiga där. Ett avskaffande av permittenttransporterna skulle skada våra handelsförbindelser.

Herr J. B. J o h a n s s o n ytrade, att man finge vara ytterst försiktig och betänka sig mer än en gång, innan man kastade om sin politik i det kanske farligaste läget under kriget. Skälet skulle väl närmast vara hänsynen till folkmeningen. Herr Johansson ville avråda från att låta utrikespolitiken dikteras av en uppagiterad folkmening.

En förklaring att vi varit oneutrala men nu önskade bliva neutrala igen vore knappast att rekommendera. En ändrad politik ifråga om permittenttrafiken skulle skapa en stor debatt i Sverige och i utlandet, som vore ytterst farlig. Det kunde också tänkas att tyskarna, om de bleve underrättade om dylika planer, kunde ändra sina antiinvasionsplaner på ett sätt som bleve mycket obehagligt för oss. Det kunde också förefalla som om vi ville hjälpa motsidan. Vi ville naturligtvis komma ifrån avtalet, men det borde icke ske i ett läge som ej på förhand kunde överblickas. Krigets slutskede vore det farligaste. Herr Johansson vore icke beredd att tillstyrka ett initiativ från utskottet.

Herr S k o g l u n d förklarade sig icke vilja taga ställning till saken utan att höra den ansvariga utrikesledningen. I en så allvarlig fråga måste man veta dess mening. Herr Skoglund tänkte också på Sveriges försvarsmöjligheter. Blev vi avstängda från bränsle och livsmedel, så skulle

22 mars 1943, kl. 14.00

vårt försvarspolitiska läge snabbt försämrats. Herr Skoglund uttryckte förhoppning om att utskottet skulle behålla diskussionen i detta ämne för sig själv.

O r d f ö r a n d e n kom tillbaka till frågan om en återgång till korrekt neutralitet. Uppenbart vore att en deklaration i detta ämne kunde uttalas mer eller mindre diplomatiskt. Då de första kraven kommo 1940 vägrade vi ju med hänvisning till vår neutralitet. Tyskarna visste alltså, att vi icke ansåge oss handla i överensstämmelse med neutraliteten, då vi sedermera gåvo vika.

Vad beträffade de handelspolitiska konsekvenserna så syntes man på vissa håll utgå ifrån, att vi skulle komma i ett dåligt läge, om tyskarna önskade utöva repressalier. Herr Undén trodde, att tyskarna vore väl så beroende av oss som vi av dem. Tyskarna vore beroende på många sätt av Sverige, icke minst beträffande malmen.

Man hade att välja mellan två möjligheter: 1) Att uppsäga avtalet utan direkt tryck från engelsk och amerikansk sida och utan att någon kritisk situation föreläge. 2) Att vänta tills en kritisk situation inträdde. Om exempelvis Danmark skulle bli utsatt för en allierad invasion, så skulle Tyskland säkerligen under kraftigt hot kräva mera transiteringar till Norge. Det vore nog icke så angenämt att då icke endast säga nej till nya krav, utan dessutom upphäva bestående avtal. Ett sådant handlingssätt skulle snarare av motparten anses utmanande och föranleda desperata åtgärder.

Herr L i n d q v i s t funne ordförandens och herr Sändlers synpunkter värda allt beaktande. Meningsutbytet borde fortsätta i närvaro av utrikesministern och eventuellt statsministern. För egen del vore herr Lindqvist tveksam rörande lämpligheten av att i nuvarande läge uppsäga avtalet.

Herr S a n d l e r underströk, att vi ju icke alltid sagt ja till tyskarna. Vi hade sagt nej till krav på ytterligare transiteringar, trots att dessa framförts med stor styrka. Vi hade upphört tillämpa eskorteringstjänst i svenska vatten och vi hade redan starkt begränsat krigsmaterieltransporterna till Norge. Allt detta hade skett utan några repressalier.

Herr Sandler hade icke intryck av att vi finge kol för våra vackra ögons skull eller för permittenterna. Att vi fått så hyggliga avtal berodde på att tyskarna haft fördel av överenskommelserna. Så komme det också att vara i fortsättningen. Därmed ville herr Sandler icke säga, att ett upphävande av transiteringarna vore alldeles riskfritt. Det gällde blott att väga de nya riskerna mot de gamla.

Herr B j ö r n s s o n ville icke beröra den folkrättsliga sidan av saken utan dess realpolitiska konsekvenser. Lejdtrafiken vore sannerligen osä-

22 mars 1943, kl. 14.00

ker. Tyskarna långhalade frågan och till sist sutte vi där utan att våra kvoter hade något värde. Mängden av det kol, som vi kunde få från Tyskland, berodde på många osäkra faktorer. Vi gjorde klokt att räkna med, att hur det än ginge så komme lejden att försvinna och kollevaranserna att krympa. Då vore det viktigare att taga hänsyn till framtidsvärdena. Vi kunde förlora mycket om vi vore för försiktiga. Det vore fördelaktigt att få fortsätta debatten under ledning av regeringen.

Herr *V o u g t* underströk, att alla ville avskaffa permittenttransporterna, men att meningarna ginge i sär beträffande den lämpliga tidpunkten. Här uppskattades riskerna olika och det funnes ju många ovissa faktorer att taga hänsyn till. Debatten borde snarast fortsätta i närvaro av utrikesministern.

Herr *W a r d* framhöll, att den som varit ovillig mot transporterna från början måste vara ense med ordföranden och herr Sandler. Det skulle vara tillfredsställande om vi bleve kvitt den belastning som transporterna innebure. Men hur finna ett lämpligt motiv? I arbetarlägret vore man mindre betänksam mot permittenttransporterna än mot vapentrafiken och hästskotrafiken. Den senare innebure ju faktiskt till stor del förflyttning av trupp över svenskt område. Herr Ward vore i princip på ordförandens och herr Sändlers linje men ville gärna ha ett bärande argument för att handla just nu. Det vore intressant att få frågan närmare utvecklad.

Herr *F a s t* anmälde stark betänksamhet. I sin andra replik hade herr Sandler yttrat, att regeringen avslagit långtgående krav och att vi gjort väsentliga inskränkningar i det gamla avtalet. Vore icke detta den väg man borde slå in på? Alltså intet bryskt avbrytande utan en successiv avveckling under hänvisning till våra trafikförhållanden.

Herr *W i s t r a n d* påpekade, att inga framstötter skett från engelsk eller amerikansk sida sedan medgivandet kommit till stånd. Skulle icke avtalets uppsägande nu medföra två konsekvenser: 1) Mycket obehöriga misstankar från tysk sida att den svenska neutraliteten ej följde samma linjer som tidigare och kanske icke vore pålitlig. 2) Rent överdrivna förhoppningar från de allierade att kunna driva Sverige över på deras sida i kriget. Skulle icke vårt handlings sätt göra vårt läge svårare? Skulle det icke tillspetsa läget och åstadkomma just den situation som vi ville undvika?

Herr *W i s t r a n d* vore icke så rädd för vad som skulle sägas om oss efter kriget. Mycket snart efter 1918 vore vi favoriserade av segrarmakterna. Den nordiska frågan måste behandlas från realistiska utgångspunkter.

22 mars 1943, kl. 14.00

Herr v o n H e l a n d bekände sig till de mycket betänksamma. Han undrade om utrikesutskottet vore lämpligt forum för att fatta beslut.

O r d f ö r a n d e n avslutade här debatten med att ånyo erinra om, att utskottet endast samlats för ett meningsutbyte.

Stockholm den 22 mars 1943

[Tillägg av Lars Frykholm i dennes manus:

V o u g t påpekade, att ordföranden som sakkunnig i folkrätt i utrikesdepartementet uttalat, att transiteringarna icke stred mot folkrätten. O r d f ö r a n d e n genmälde, att hans roll närmast var att jämföra med en försvarsadvokats.]

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 11 NOVEMBER 1943

Herr B o h e m a n inledde sin översikt med några meddelanden rörande Moskvakonferensen och de nordiska frågor, som kunde stå i samband med denna.

Erik Boheman, kabinettssekreterare i Utrikesdepartementet 1938–1945.

I Sverige hade man sökt följa den rent militära utvecklingen i Norge och Finland. Verkställda undersökningar tydde på, att ingen minskning ägt rum av de i norra Finland förlagda tyska trupperna. Där funnes för närvarande sju tyska divisioner. Hur mycket detta representerade i manskap vore svårare att fastställa. Förmodligen rörde det sig om cirka 180 000 man, häri inberäknad personal tillhörande Organisation Todt.

Beträffande Norge låge förhållandena annorlunda till. Sedan åtskilliga månader tillbaka försigginge därifrån en successiv avtransport av trupper samtidigt som vissa trupper anlände till Norge. Enligt slutsatser som man kunde dra av uppgifter ur olika källor hade omkring 45 000 man förts från Norge medan 17 000–18 000 man transporterats dit. Detta innebure alltså en nettominskning av cirka 25 000 man. Av allt att döma hade från Norge transporterats hela förband varjämte en viss uttunning av en del kadrer ägt rum. Tillförseln hade däremot utslutande bestått av rekryter i det allra första utbildningsstadiet, varför slutsatsen måste bliva, att styrkeförhållandena i Norge avsevärt försva-

11 november 1943

gats. Detta finge emellertid icke tydas som en avsikt att utrymma Norge utan betydde nog snarast, att man fått lov att förstärka trupperna på annat håll. En division hade troligen gått till Italien. Hur mycket trupper funnes för närvarande i Norge? Herr Boheman angav som approximativ siffra 250 000 man. När minskningen till största delen gått ut över de strategiska reserverna måste förändringen betraktas som en fördel för oss. De trupper som nu vore kvar i Norge måste anses bundna vid försvar mot eventuell invasion västerifrån.

I Danmark hade ingen förändring ägt rum annat än på allra sista tiden. Man hade hittills haft en division på Sjælland och tre divisioner på Jylland, vilka nu förstärkts med ytterligare en. Förmodligen rörde det sig här om någorlunda utbildade trupper. Divisionerna utgjordes av ungefär 15 000 man utom för pansardivisionerna, som hade ett betydligt mindre manskapsantal, omkring 9 000–10 000 man.

Beträffande Moskvakonferensen finge man hålla sig till kommunikén samt vissa kompletterande upplysningar från Sveriges minister i Moskva, som noggrant följt konferensen och införskaffat uppgifter särskilt från amerikanerna. Under konferensen hade såväl militära som politiska ämnen varit på tal. Beträffande de militära planernas närmare utformning sade sig kabinetssekreteraren sakna bestämda uppgifter. Så mycket vore emellertid klart, att ryssarna erhållit ett kategoriskt löfte om upprättandet av en andra front under första kvartalet 1944. Vidare hade man kunnat fastställa, att de tidigare ryska invändningarna mot en engelsk-amerikansk expedition på Balkanhalvön numera förfallit och att ryssarna ej längre reste anspråk på att betrakta Balkanhalvön som en rysk intressesfär. Härav kunde man kanske dra slutsatsen, att ett anglo-amerikanskt företag mot Balkan icke finge betraktas som uteslutet. Kanske skulle ett dylikt företag komma till stånd samtidigt med den andra fronten i Västeuropa. Läget på Balkan vore av allt att döma fördelaktigt för de allierade. För närvarande opererade sju partisandivisioner på Balkan, varav tre under general Tito och resten under general Michailovitsj. Italienarna hade överlämnat större delen av sina förråd till dessa partisangrupper som arbetade med brittisk stabspersonal. Även i Grekland hade partisanverksamheten i hög grad intensifierats på senare tid. Läget vore faktiskt för närvarande sådant, att den tyska ockupationen där måst begränsas till städerna. Som ett kuriosum meddelade kabinetssekreteraren, att enligt en rapport som ingått till Utrikesdepartementet en resa från Athén till Saloniki – om den icke företogs under stark konvojering av pansarbilar o.s.v. – måste skyddas genom ett av den hemliga partisanorganisationen i Athén för färddeltagarna utställt visum.

11 november 1943

Beträffande Turkiets läge finnes inga säkra informationer. Sannolikt vore att Turkiet icke nu skulle övergiva sin neutrala hållning. För övrigt vore det tvivelaktigt om Turkiets betydelse vid en eventuell invasion skulle bliva så särskilt stor.

I politiskt hänseende utgjorde Moskvakommunikén ett ganska märkligt dokument. Den hade i Sverige studerats noga, särskilt med hänsyn till möjligheterna att därur utläsa något om Sovjets inställning till Norden och i synnerhet till Finland och till Finlands fredsproblem. Av kommunikén framginge, att de allierade med all makt komme att samverka till ett snart slut på kriget. Det vore icke klart, huruvida man av Finland komme att fordra en ovillkorlig kapitulation eller ej. Vi hade försökt få klarhet på denna punkt men utan framgång. Det förefölle som om declarationen vore utarbetad efter ett utkast av utrikesminister Hull. Det allmänna intrycket vore nog, att man velat hålla frågan om Finland öppen eller med andra ord, att man komme att begära kapitulation utan villkor endast om detta skulle visa sig lämpligt. Man ville ha fria händer att sluta en förhandlingsfred mellan Finland och Moskva. Härfor torde emellertid erfordras att Finland först bröte med Berlin.

Inga gränsfrågor syntes hava diskuterats i Moskva. Från engelsk och amerikansk sida hade emellertid förståelse visats för ryska krav beträffande Balticum, det av Ryssland ockuperade Polen samt Bessarabien. Den allmänna uppfattningen vore nog, att ryssarna utginge från 1940 års gränser. Man hade dock intet intryck av att Hangö med nödvändighet inkluderades i de ryska kraven. Såvitt man i Stockholm visste, vore alla rykten om fredsförhandlingar mellan Finland och Ryssland gripna ur luften. I varje fall hade ingen svensk medling ägt rum.

Herr Boheman övergick därefter till en redogörelse för läget i den s.k. fiskebåtsaffären. Efter den offentligt gjorda noteväxlingen hade från tysk sida kommit ännu en note, varvid en hel rad omständigheter framdroges, som skulle hava berättigat det tyska handlingsättet. Samtidigt bestred man vissa påståenden i den svenska noten. Sålunda sades, att beskjutningen hade ägt rum på ett avstånd av 1 500–3 000 meter och icke på 300–400 meter, som framhållits från svensk sida. Tyskarna vidhölle därjämte påståendet om sabotage mot lysbojarna. Noten slutade emellertid med en förklaring, att man från tysk sida vore villig gå in på det svenska förslaget om underhandlingar om en bättre ordning för fisket i Skagerack och Kattegatt. Vi hade svarat, att innehållet i den tyska noten icke ändrade vår inställning, samt att man från svensk sida toge fasta på förslaget om underhandlingar. Härvid komme två saker att krävas från svenskt håll: 1) En försäkran om att svenska båtar, då de befinna sig inom enligt tysk synpunkt förbjudet område icke skola utsättas för

11 november 1943

skarp beskjutning utan avvisas på annat sätt. 2) Fastställande av ett område inom vilket fisket kan bedrivas med säkerhet. Härvid komme man att från svensk sida i första hand begära en gräns längre västerut och i andra hand fastställande av den nuvarande gränsen.

I samband med dessa konversationer med tyskarna hade man inom Utrikesdepartementet erinrat sig, att engelsmännen år 1940 reserverat sig rätten att förklara vissa områden inom Skagerack som spärrområde inom vilket fiske icke finge äga rum och där fiskebåtar komme att beskjas. Svenska regeringen hade nu protesterat häremot i London. I det engelska svaret hade man icke velat frånträda sin principiella ståndpunkt men lovat på förhand utsända radiovarning, därest ett dylikt spärrområde skulle proklameras. Kabinettssekreteraren underströk, att samma inställning till frågan om neutralt fiske i internationellt vatten sålunda gällde gentemot båda de krigförande parterna.

I fråga om beskjutningen av flygplanet "Gripen" hade något definitivt svar ännu icke kommit från Tyskland. Allt tydde på att tyskarna komme att medgiva lejd för vårt Englandsflyg men som villkor härfor framställa krav på uppfyllandet av vissa förpliktelser. Den tyska kurirtrafiken hade aldrig påtalats från engelsk eller amerikansk sida. Snarare hade engelsmännen försiktigt varnat för att röra vid den tyska kurirplantrafiken. Förklaringen härtill vore att man i Moskva kommit överens om en flygning över Sverige av ryska och engelska plan utan mellanlandning. Dylika flygningar hade olovandes skett tidigare men upphört sedan ett år tillbaka. Nu hoppades man tydligen få till stånd en dylik linje med svenskt tillstånd, vilket väl vore den egentliga orsaken till engelsmännens overseende med den tyska trafiken.

Beträffande lejdtrafiken föreläge icke mycket nytt. Tyskarnas militära skäl för avbrytandet måste betraktas som förevändningar. Den verkliga orsaken vore av politisk natur. Det vore emellertid en fördel att tyskarna angivit militära skäl som orsak, enär ett återupptagande av lejdmedgivandet då kunde ske utan några hindrande prestigesympunkter. Frågan komme att upptagas i samband med handelsförhandlingarna. Den borde ingå som ett led i uppgörelsen.

Incidenten med beslaget av en del av "Drottningholms" last vore att betrakta som en ren olyckshändelse. Det vore en allmän regel att film och propaganda icke finge medföras. Vi hade i Berlin beklagat att film och litteratur genom ett förbiseende kommit med i lasten samt återfördrat de övriga beslagtagna varorna, d.v.s. huvudsakligen reservdelar till flygplan och en blindflygstation för Bromma flygplats.

Herr Boheman meddelade, att Sveriges minister i Rom vore ackrediterad hos konungen och Badoglio. Han hade ingen möjlighet att begiva

11 november 1943

sig till den plats där kungens regering befunde sig och hade därför order att kvarstanna om möjligt till dess att Rom överginge i de allierades händer. I annat fall skulle han återvända till Sverige. För närvarande visste vi icke mycket om Rombeskickningens läge. Vi hade ingen bekräftelse på, att de neutrala diplomaterna berövats sina diplomatiska privilegier.

Beträffande de pågående svensk-tyska handelsförhandlingarna vore icke mycket att säga för närvarande. Förhandlingarna indelades i allmänhet i tre stadier: Vid de första sammanträdena, som nu påginge, utbyttes informationer och önskelistor. Därefter konsulterades respektive regeringar och slutligen ägde de egentliga förhandlingarna rum.

Efter herr Bohemans redogörelse följde diskussion.

Herr S k o g l u n d undrade, varför de svenska Engelsplanen icke kunde dirigeras över Norge.

Herr B o h e m a n meddelade, att de flugit över Kattegatt och Skagerrack därför, att dessa områden utgjorde internationellt vatten. Engelsmännen flöge över Norge, men det kunde icke vi göra, så länge vi själva upprätthölle förbud för civilplan att flyga över vårt territorium. Där-est vi förbjöde tyskarna att flyga över Sverige, men tyskarna detta till trots toge vägen över vårt territorium, skulle läget bliva ett annat.

Herr W i s t r a n d undrade, om något vore att säga beträffande ambassadören Morgenstiernes illvilliga agitation mot Sverige.

Herr B o h e m a n meddelade, att vi påtalat saken i London och att en bättring utlovats. Morgenstierne hade dessutom i viss mån desavou-erats av utrikesminister Lie.

Herr P a u l i erinrade om det stora intresse man hyste för Turkiet. Samtalen mellan Eden och Menemendjoglu påginge fortfarande. Man kunde kanske gissa att krav framstälts om lättnader för genomfart av Dardanellerna.

Herr V o u g t undrade, om beskickningen i Köpenhamn meddelat något angående judeförföljelserna. Det vore av intresse att få veta, hur många judar som släpats till Tyskland och hur många som alltjämt dolde sig i Danmark.

Herr B o h e m a n sade, att antalet vore svårt att bedöma. Enligt tillförlitliga, uppgifter skulle omkring 500 judar ha förts till Tyskland. Hela antalet judar i Danmark uppskattades till 10 000. Om 500 förts till Tyskland återstode 9 500, varav cirka 7 500 lyckats taga sig över till Sverige. Resten skulle alltså hålla sig dold i Danmark, men en del kom-me alltjämt över i mindre grupper.

11 november 1943

Herr U n d é n undrade, om finnarna för svenska vederbörande preciserat sin inställning till fredsproblemet eller om de gentemot oss vore lika förbehållsamma som gentemot världen i övrigt.

Herr B o h e m a n meddelade, att finnarna vid flera tillfällen visat sig ytterst angelägna att få reda på de ryska fredsvillkoren, vilket måste tydas som en bestämd förhandlingsvilja. Vi kunde emellertid icke göra mycket, då engelsmän och amerikanare hänvisade finnarna till direkta förhandlingar med ryssarna. Detta vore ju ingen lätt väg.

Herr U n d é n berörde vidare frågan om en rysk-engelsk flygtrafik över Sverige. Hade vi icke tidigare avböjt en dylik framställning och sålunda intagit en annan ställning till Ryssland än till Tyskland?

Herr B o h e m a n meddelade, att det vore riktigt, att en engelsk framställning tidigare gjorts om flygning Skottland–Stockholm–Moskva samt en rysk om flygning Moskva–Stockholm. Den engelska framställningen återtog sedermera, då ryssarna icke önskade en dylik linje. Däremot hade en försöksflygning ägt rum Moskva–Stockholm, men då planet på återvägen av misstag sköts ned av det ryska luftvärnet hade flygningen icke återupprepats. För tre månader sedan hade vi emellertid meddelat ryssarna, att vi vore beredda att tillåta en flygning på Stockholm.

Herr J o h a n s s o n undrade om något funnes att säga om den militära utvecklingen vid de olika fronterna.

Herr B o h e m a n sade, att för närvarande icke mycket vore att säga utöver tidningsrapporterna. På östfronten vore de tyska reserverna av allt att döma ansträngda och trupper hade satts in från reserverna i söder för att hålla Dnjeprlinjen. Tyskarna hade icke tillräckligt med folk för att göra en motoffensiv. Möjligen räckte deras trupper till för att stoppa upp de ryska anfällen. Ryssarna däremot syntes ha en strategisk reserv på 1 à 1 1/2 miljon välutbildade trupper för fortsatt vinteroffensiv.

Av de 70 à 80 allierade divisionerna i Medelhavsområdet (de franska oräknade) hade endast 25 insatts i Italien, varför det vore tydligt, att stora truppmängder höllos i reserv för andra företag.

Stockholm den 11 november 1943

1944–1945: SLUTSKEDET

av Krister Wahlbäck

Den förestående övergången till efterkrigstidens värld spelade en allt större roll under utrikesutskottets möten i detta skede. Västmakternas invasion i Normandie dröjde visserligen till den 6 juni 1944, och det tog några veckor innan det med säkerhet kunde sägas att tyskarna inte skulle lyckas kasta tillbaka den. Men i slutet av augusti befriades Paris. Samtidigt fortsatte den sovjetiska offensiven att tränga tillbaka tyskarna på östfronten. Det gick emellertid långsammare på båda hållen än vad de flesta bedömare räknat med.

Den viktigaste frågan för Sveriges del var att bidra till en separatfred mellan Finland och Sovjet som skulle bevara Finlands utsikter att slå vakt om sin självständighet under efterkrigstiden. Om detta fördes förhandlingar mellan Helsingfors och Moskva efter svensk förmedling på våren 1944. De blev dock resultatlösa. En sovjetisk storoffensiv på Karelska näset, som inleddes den 9 juni 1944, avsåg att öppna vägen till Helsingfors men hejdades i juli 1944. Vapenstillestånd slöts den 19 september 1944 på i stort sett samma territoriella villkor som i 1940 års fred, sedan marskalk Mannerheim valts till ny president den 4 augusti. Finland åtog sig att driva ut de tyska trupperna ur norra Finland och inleda varuleveranser till Sovjet som krigsskadestånd.

Andra viktiga frågor för svensk utrikespolitik var att återställa ett normalt förhållande till Sovjetunionen, där Sveriges eftergifter till Tyskland nu hölls emot oss, och att avveckla vår handel med Tyskland enligt de allierades starka påtryckningar, men utan att detta ledde till en brytning av relationerna med Tyskland. I början av 1945 blev det en huvuduppgift att söka bidra till att Norge och Danmark befriades utan att förhärjas, dvs. att de tyska ockupationsstyrkorna skulle ge sig godvilligt och inte behöva drivas ut med vapenmakt. Sverige hade också ett intresse av att utnyttja sin bevarade kontakt med Tyskland till humanitära insatser på tyskkontrollerade områden både i våra grannländer och på kontinenten.

UTRIKESUTSKOTTETS MEMORIALPROTOKOLL 1944

25 januari

1 februari

15 februari

29 februari

23 mars

12 juni

5 december

14 december

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 25 JANUARI 1944, KL. 14.00

Redogörelse av envoyén Hägglöf för vissa handelspolitiska spørsmål

Herr Hägglöf erinrade om att en utförlig redogörelse redan genom pressen lämnats för de ekonomiska och finansiella aspekterna av det nyligen träffade handelsavtalet med Tyskland för år 1944 och sade sig därför vilja begränsa sig till att belysa de handelspolitiska synpunkterna på förhandlingarna med Tyskland. För detta ändamål vore det emellertid nödvändigt att i korthet rekapitulera den svenska handelspolitikens utveckling under tidigare skeden av kriget.

Som bekant hade Sverige omedelbart efter krigsutbrottet upptagit förhandlingar såväl i Berlin som i London, vilka förhandlingar lett till avslutandet i december 1939 av ett svensk-tyskt och ett svensk-brittiskt avtal. Den svensk-tyska överenskommelsen innefattade en varuutbytesuppgörelse för 1940; konstruktionen av detta avtal hade tjänat som förebild för sedermera under kriget träffade handelsavtal med Tyskland. Den svensk-brittiska överenskommelsen av december 1939 hade däremot varit av en helt annan och mera vittgående karaktär. Sverige hade åtagit sig att genomföra vissa relativt långtgående restriktioner i sin handel med Tyskland, under det att den brittiska parten hade förklarat sig beredd att underlätta svenska fartygs och lasters passage genom den brittiska blockaden. Överenskommelsen hade icke varit tidsbegränsad utan avsetts att gälla under hela kriget. Man finge måhända i efterhand konstatera, att de svenska bindningarna varit så vittgående – särskilt beträffande begränsningen av exporten till 1938 års siffror – att överenskommelsen väl knappast hade kunnat hundraprocentigt tillämpas under någon mera avsevärd tidsperiod. Men å andra sidan måste man erkänna, att denna överenskommelse utgjorde en förutsättning för den synnerligen omfattande och för Sveriges krigshushållning ytterst betydelsefulla import, som ägde rum västerifrån ända fram till april 1940.

Sedan Tyskland genom angreppet på Danmark och Norge avbrutit Sveriges sjöfartsförbindelser västerut, hade man på svensk sida placerats i ett helt nytt handelspolitiskt läge. För tillfredsställandet av våra särskilt med tanke på upprustningen avsevärda importbehov hade Sverige varit

25 januari 1944, kl. 14.00

hänvisat till Tyskland respektive till av Tyskland direkt eller indirekt kontrollerade marknader. Redan sommaren 1940 träffades ett omfattande tilläggsavtal med Tyskland rörande import av särskilt kol och koks. Handelsutbytet med Tyskland hade därefter fått en dominerande plats i svensk utrikeshandel under kriget. Samtidigt hade uppenbarligen den svenska förhandlingspositionen gentemot Tyskland väsentligt försvagats gentemot läget hösten 1939, då vi hade haft tillgång till handeln västerut. Det tyska trycket hade under höstförhandlingarna 1940 gjort sig kännbart i form av tyska krav på förhöjningar av de tyska priserna utan motsvarande förhöjning av de svenska. Under 1941 och särskilt, sedan de tyska krigsförberedelserna mot Ryssland föranlett ett ökat ianspråktagande av den tyska industrin för militära ändamål, hade Tyskland haft svårigheter att hålla uppe sin export på den höga nivå, som varit erforderlig för att möjliggöra ökade tyska inköp i Sverige. Ett allt starkare behov av krediter hade därför gjort sig gällande på tysk sida. Det tyska huvudönskemålet vid höstförhandlingarna 1941 hade gått ut på en svensk statskredit om förslagsvis 300 milj. kronor. Under de segslitna underhandlingarna, vilka förde fram till handelsavtalet för 1942, hade från svensk sida medgivits icke en statskredit utan ett arrangemang med exportkrediter, vilket som bekant varit gällande under nämnda år. De svenska förhandlingarna hade under tiden 1940–1942 befunnit sig på defensiven. Det hade gällt att giva ifrån sig så litet som möjligt med så stort dröjsmål som möjligt. Under loppet av 1942 hade krigets utveckling medfört en förbättring av den svenska förhandlingspositionen. Vid höstförhandlingarna 1942 hade enträgna tyska önskemål om fortsatta krediter avböjts. Vidare hade ett allmänt prisavtal träffats, som förhindrade fortsatta förhöjningar av priserna på de tyska varorna.

De svensk-tyska handelsavtalen under tiden 1940–1942 hade knappast stått i god överensstämmelse med den svensk-brittiska överenskommelsen. Från brittisk sida hade emellertid inga allvarigare invändningar rests; dels hade man insett, att Sverige befunde sig i ett beträngt läge och dels hade den brittiska motprestationen, dvs. fri passage för svenska fartyg västerifrån kommit att falla bort efter Tysklands ockupation av Danmark och Norge. Under hösten 1940 hade engelsmännen lämnat sitt medgivande till upptagande av den s.k. Göteborgstrafiken, och något senare – i januari–februari 1941 – hade man även lyckats erhålla tyskarnas rätt motvilliga samtycke. Med uppkomsten av lejdtrafiken hade brittiska vederbörande fått ett handelspolitiskt påtryckningsmedel, som de så småningom visste att begagna sig av. Sålunda krävdes under hösten 1941 inskränkningar i den svenska exporten till Finland, vilket önskemål delvis tillgodosetts genom en uppgörelse i december samma

25 januari 1944, kl. 14.00

år. Under loppet av 1942 skärptes de brittiska önskemålen samtidigt som U.S.A. började upprätta en blockadorganisation, vilken under våren och sommaren detta år ägnade Sverige en alltmer närgången uppmärksamhet. I september 1942 hade i själva verket mycket inflytelserika kretsar i Washington framställt krav på Göteborgstrafikens stoppande i syfte att därigenom tvinga Sverige till restriktioner i den svenska exporten till axelmakterna. Under kabinettsskreterare Bohemans besök i Washington på senhösten 1942 ägde emellertid överläggningar rum med den amerikanska regeringen, varvid åtskilliga missförstånd undanröjdes och den allmänna karaktären av den svenska politiken under kriget klarlades. På amerikansk sida hade man emellertid vid denna tidpunkt ännu ej varit beredd att ingå på definitiva förhandlingar om ett krigshandelsavtal; den amerikanska administrationen hade ännu icke till fullo utbyggt och man hade dessutom ett behov av att på ort och ställe, dvs. i Sverige, inhämta all möjlig slags information. En särskild amerikansk studiedelegation inträffade i Stockholm under februari 1943 för att insamla material till en fullständig rapport om den svenska utrikes-handeln.

Svensk handelspolitik hade sålunda vid ingången av 1943 befunnit sig i ett tämligen kritiskt läge. Man hade att räkna med att brittiska och särskilt amerikanska vederbörande skulle framställa vittgående krav beträffande den fortsatta gestaltningen av Sveriges export till axelmakterna, samtidigt som vi redan bundit oss gentemot Tyskland genom handelsavtalet för 1943. En belastning av särskild karaktär utgjorde permittenttrafiken och transiteringen av krigsmateriel för tysk räkning, vilka bägge spørsmål alltsedan sommaren 1942 kommit att i viss mån sammankopplas med de handelspolitiska diskussionerna med västmakterna. Därjämte försvarades läget av frågan om de norska fartygen "Dicto" och "Lionel" i Göteborg.

De förhandlingar, som under maj-juni 1943 ägde rum i London, kommo också att avse hela frågekomplexet. På allierad sida hade avskaffandet av permittenttrafiken och krigsmaterieltransiteringen angivits såsom en förutsättning för avslutandet av ett nytt krigshandelsavtal. Svenska regeringen hade å andra sidan förklarat sig icke vara beredd att i förväg avgiva något löfte om avskaffande. För att komma ut ur detta dilemma hade de svenska förhandlingarna utarbetat en formel, enligt vilken svenska regeringen före viss dag skulle meddela, huruvida transiteringen skulle kunna avskaffas fr.o.m. den 1 oktober 1943 eller icke. I negativt fall skulle det eventuella krigshandelsavtalet kunna upphävas. Då emellertid avtalsförslaget i sin helhet underställdes svenska regeringen i slutet av juni, beslöt man sig på svensk sida för att icke un-

25 januari 1944, kl. 14.00

derteckna denna del av avtalet utan meddelade i stället de allierade regeringarna, att svenska regeringen komme att avskaffa transiteringen, en förklaring som man på allierad sida givetvis föredragit framför den hypotetiska formel, som utarbetats vid London-förhandlingarna.

London-förhandlingarnas huvudspörsmål utgjordes emellertid av frågan om ett nytt krigshandels avtal. Från allierad sida krävdes ursprungligen ett fullständigt återupplivande av 1939 års svensk-brittiska handelsavtal jämte vissa tillägg. Ur svensk synpunkt hade detta krav varit oacceptabelt, då en återgång till 1938 års s.k. normalsiffror för exporten skulle inneburet en synnerligen besvärlig för att icke säga omöjlig uppgift för svensk handelspolitik. En annan huvudsvårighet vid förhandlingarna hade varit, att de allierade ursprungligen krävde vittgående restriktioner i vår handel med axelmakterna redan under 1943. Sverige hade emellertid redan genom tidigare ingångna handelsavtal bundit sig på alla mera väsentliga punkter under 1943. Det avtalsutkast, om vilket man vid London-förhandlingarna slutligen enade sig, utgjorde en kompromiss mellan de ursprungliga, mycket motsatta ståndpunkterna. Sverige åtog sig att begränsa sin export till axelmakterna till ett totalvärde av 700 miljoner kronor under 1944, medan man beträffande 1943 nöjde sig med partiella begränsningar av exporten till vissa angivna länder, dock icke Tyskland. Begränsningar fastställdes vidare för totalexporten av vissa varugrupper såsom järn och stål, maskiner och instrument. Parallellt med detta system av generella begränsningar gällde ett stort antal specifika förbud såsom bl.a. förbud mot export av fartyg och andra transportmedel, av vissa malmer, förbud mot inköp av guld över vissa värdegränser, förbud mot statlig kreditgivning till axelmakterna m.m. Det hela utgjorde ett ganska detaljrikt system, som på mer än ett ställe bure spår av de besvärliga kompromisser, som legat till grund för uppgörelsen. Den svenska deklARATIONEN motsvarades av en amerikansk och en brittisk deklARATION av innehåll, att de båda regeringarna skulle tillåta fortsatt lejdimport av de varukvantiteter, som angivits i särskilda kvotlistor.

Det i London utarbetade utkastet accepterades med vissa detaljjusteringar av de brittiska och amerikanska regeringarna redan i början av juli 1943. Svenska regeringen dröjde emellertid med sitt svar. I själva verket gjorde sig på svensk sida en stark kritik gällande mot avtalsutkastet, och det hade åtminstone till en början sett ut, som om man från regeringens sida ginge in för ett avslag. Först så småningom hade stämningen svängt om; i slutet av augusti förklarade sig svenska regeringen villig att med vissa detaljändringar acceptera avtalet, som därefter under-tecknades den 23 september 1943. I och med undertecknandet av det

25 januari 1944, kl. 14.00

svensk-allierade avtalet hade också en ram fastställts för de svensk-tyska förhandlingarna rörande handelsavtal för år 1944. Det vore uppenbarligen nödvändigt att vid utformningen av det svensk-tyska avtalet taga hänsyn till Sveriges förpliktelser enligt det svensk-brittisk-amerikanska krigshandelsavtalet.

Den första fråga, som det gällt att avgöra inför de svensk-tyska förhandlingarna, hade emellertid varit, huruvida man över huvud taget borde gå in för ett handelsavtal för år 1944. Varje avtal och i synnerhet ett avtal på så relativt lång sikt som ett år måste ju uppenbarligen innebära en bundenhet. Det hade varit alldeles givet, att mycket komme att inträffa under 1944 av natur att beröra den svensk-tyska handeln. Särskild uppmärksamhet måste sålunda ägnas åt de sannolika konsekvenserna av ett ryskt framträngande till Östersjöns kust. Vid föredragning inför regeringen i oktober hade den svenska regeringskommissionen framfört dessa synpunkter, vilka då blivit föremål för en ingående överläggning. Kommissionen hade därefter erhållit instruktion att föra förhandlingarna i syfte att komma fram till ett handelsavtal. När sedermera frågan om våra fortsatta handelsförbindelser med Tyskland kommit att bli föremål för offentlig diskussion närmast i sammanhang med deportationen av norska studenter, hade frågan upptagits till förnyat övervägande inom regeringen, som därvid även samrått med utrikesnämnden. Den instruktion, som tidigare lämnats regeringskommissionen, bekräftades därefter. Herr Hägglöf önskade i detta sammanhang särskilt framhålla, att händelserna i Norge icke vid något tillfälle berörts under de svensk-tyska förhandlingarna, som över huvud taget förts på ett rent ekonomiskt plan utan några slags politiska diskussioner.

När det därefter gällde att taga ställning till frågan om ett kommande handelsavtals utformning, gjorde sig på svensk sida särskilt följande synpunkter gällande.

Bindningarna i det svensk-allierade avtalet måste iakttagas vid utformningen av det svensk-tyska avtalet. Detta innebure bl.a., att järnmalmsexporten, som dittills icke kvantitativt begränsats i det svensk-tyska avtalet, måste bli föremål för dylik begränsning och att väsentligt sänkta kvoter måste införas för kullager, specialverktyg, garvämmen m.m.

Även om ett avtal måste innebära en högst avsevärd inskränkning av vår handlingsfrihet under 1944, borde man likväl söka utforma avtalet sålunda, att vi komme att äga åtminstone några möjligheter att komma ifrån vissa av avtalsförpliktelserna. Särskilt angeläget förefölle det vara, att icke vara tvungen att fortsätta sjöfarten med svenska fartyg, i händelse av en rysk aktivitet i Östersjön.

25 januari 1944, kl. 14.00

En förutsättning för ett avtal borde vidare vara, att den tyska spärren för Göteborgstrafiken upphävdes. Som bekant hade tyskarna, under hänvisning till att svenska regeringen medgåve utklarerings för de båda norska fartygen "Dicto" och "Lionel", stoppat lejdtrafiken från utgången av oktober.

Herr Hägglöf sade sig icke vilja ingå på någon närmare redogörelse för förhandlingarnas förlopp. Det vore ju utan vidare tydligt, att med de utgångspunkter, som nu angivits, betydande meningsskiljaktigheter måste komma att föreligga. I själva verket hade också förhandlingarna vid två tillfällen varit praktiskt taget avbrutna, då tyskarna vägrat acceptera de svenska begränsningarna av exporten till Tyskland.

Det avtalskomplex, som nu undertecknats, innehölle de för det svensk-allierade krigshandelsavtalets uppfyllande nödvändiga begränsningarna i avseende å den svenska exporten. För järnmalm gällde en kvot om 7,1 milj. ton, för kullager 14,5 milj. Förbud hade genomförts för export av blymalm samt vissa andra malmer m.m. Dessa svenska restriktioner hade föranlett den tyska motparten att vidtaga vissa nedskärningar av den tyska exporten till Sverige, särskilt av kol liksom av vissa speciella kemiska produkter.

De svenska respektive tyska exportkvoterna vore bundna vid varandra. Därest den tyska exporten av viss i avtalet omnämnd vara icke komme att fullgöras på planerligt sätt, så komme efter avtal mellan regeringskommissionerna minskningar att äga rum även på den svenska exportsidan. Denna allmänna regel hade särskilt preciserats, när det gällde kol och koks respektive järnmalm. En minskning av de tyska leveranserna av kol och koks komme sålunda att föranleda en motsvarande minskning av den svenska järnmalmsexporten.

Av måhända ännu större intresse ur här ifrågavarande synpunkt torde emellertid vara en bestämmelse i det svensk-tyska sjöfartsavtalet. Enligt detta avtal, som träffats mellan Sveriges Redareförening och Fachgruppe Reeder men som godkänts av de båda regeringarna, ställde de svenska redarna under förutsättning av avtalade fraktsatser sitt tonnage till förfogande för transporter inom det svensk-tyska varuutbytet. I det för 1944 träffade avtalet hade redarna emellertid gjort förbehåll för möjligheten av att de, oavsett fraktsatserna, önskade lägga upp sitt tonnage. Vidare hade förbehåll gjorts för det fall att krigsförsäkringsnämnden ansåge, att förhållandena på respektive router blivit sådana, att krigsförsäkring icke borde lämnas. Då man kunde utgå ifrån, att svenska fartyg – måhända med undantag för några få tyskägda sådana – icke komme att fortsätta sin trafik, därest krigsförsäkring icke kunde meddelas, hade regeringen uppenbarligen möjlighet att genom instruktion till krigsför-

25 januari 1944, kl. 14.00

säkringsnämnden inställa den svenska sjöfarten, när så kunde anses be-
hovligt med hänsyn till läget i Östersjön.

Slutligen hade återupptagandet av Göteborgstrafiken från svensk sida
uppställts som en förutsättning för handelsavtalet. Å tysk sida förklarades
därtill uttryckligen, att frågan om "Dicto" och "Lionel" icke längre låge
hindrande i vägen för en uppgörelse om trafiken. Beträffande samman-
kopplingen av Göteborgstrafiken och handelsavtalet ville man å tysk
sida icke medgiva en fullständig sådan, enär rent militära skäl, vilka ej
behövde hava någon annan inverkan på handelsförbindelserna, skulle
kunna nödtvunget medföra ett stoppande av Göteborgstrafiken. Å
svensk sida hade man måst medgiva, att situationer skulle kunna tänkas,
då Göteborgstrafiken måste stoppas av militära skäl, men erhållit vissa
medgivanden, nämligen dels att uppgörelsen om Göteborgstrafiken i
princip skulle gälla för hela år 1944, dels att ändring däri endast skulle
kunna ske, under förutsättning av "tvingande militära skäl". Under för-
handlingarna hade man försökt att precisera nyssnämnda term, varvid
den tyska delegationen på förfrågan, huruvida svensk export till Storbri-
tannien eller en ökning över huvud taget av exporten till Tysklands
fiendeländer skulle kunna giva anledning till ett stoppande av trafiken,
försäkrat, att så icke vore fallet utan att begreppet "tvingande militära
skäl" uteslutande hänförde sig till rent marina angelägenheter. Förhål-
landet vore emellertid ej alldeles tillfredsställande, då tyskarna givetvis
skulle kunna förklara, att "tvingande militära skäl" föreläge och detta i
praktiken icke kunna motbevisas.

Sammanfattningsvis framhöll herr Hägglöf, att man med det nya av-
talet med Tyskland tillgodosett de förpliktelser vi åtagit oss i avtalet med
västmakterna och att vi sålunda numera hade ett sammanhängande av-
talssystem. Detta innebure emellertid ingalunda, att icke åtskilliga osä-
kerhetsmoment alltjämt förefunnes. Den tyska avsikten vore för närva-
rande att söka forcera exporten på Sverige för att, sedan exportkvoterna
fyllts, upptaga frågan om ett tilläggsavtal. Med anledning därav hade
från svensk sida förklarats, att man icke kunde undandraga sig prövning
av eventuellt tyskt förslag om tilläggsavtal; samtidigt hade man under
hand framhållit för den tyska delegationen, att svenska regeringen säker-
ligen ej skulle vara villig att medgiva någon utvidgning av den svensk-
tyska handeln under året. Sovjetregeringen hade underrättats om de
svenska handelsavtalen med västmakterna och med Tyskland men vore
på intet sätt bunden i förhållande till oss, varför risk alltid föreläge att
sovjetregeringen kunde komma att framställa önskemål beträffande den
svensk-tyska handeln. Bland de kommande svårigheterna finge även
nämnas den allierade inställningen. Det vore rätt tydligt, att man på

25 januari 1944, kl. 14.00

många håll i Washington och även i London numera vore av den uppfattningen, att Sverige kommit alltför lindrigt undan vid förhandlingarna 1943. Man finge räkna med allierade påtryckningar i vissa avseenden allteftersom kriget fortskred. Slutligen låge, som redan nämnts, ett osäkerhetsmoment i Göteborgstrafiken.

Herr Hägglöf övergick därefter till att behandla frågan om *handelsförbindelserna med det ockuperade Norge*, vilka han betecknade som ett av de mest komplicerade och otacksamma problemen för vårt lands handelspolitik. En svårighet låge däri, att ingen egentlig avtalspartner funnes. Ett clearingavtal hade sålunda fått träffas mellan Sveriges Riksbank å ena sidan och Norges Bank i Oslo å den andra. Avtal om import- och exportplaner hade träffats mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna. Dessa hade avsett ramen för handelsutbytet, medan förhandlingar i mera konkreta fall förts med olika norska representanter, merendels med stark oppositionell inställning gentemot Quisling men sinsemellan företrädande vitt skilda meningar. Vid ett tillfälle hade ifrågasatts hitsändandet av en Quisling-representant, vilket emellertid från svensk sida avböjts. En annan svårighet hade utgjorts av hållningen hos norska regeringen i London. Denna hade förbehållit sig en generell rätt att taga eventuella svensk-norska överenskommelser under omprövning. Å svensk sida hade man sökt att för norska regeringen presentera alla fakta för att möjliggöra dess bedömande av frågorna, och på förslag från svensk sida hade såsom representant för norska regeringen chefen för handelsavdelningen i dess utrikesministerium vistats här sedan i november för att följa underhandlingarna. Vidare måste hänsyn tagas till brittiska och amerikanska uppfattningen om svensk export till det ockuperade Norge. I detta sammanhang hade särskilt följande punkter varit föremål för diskussion. 1) Frågan om avtal över huvud taget skulle ingås. Å svensk sida hade man ställt sig avvaktande och förklarat sig icke hava några önskemål därvidlag. Norrmännen i Oslo hade däremot varit angelägna om att få detta avtal till stånd, och så småningom hade även norrmännen i London ivrat för ett avtal. Därför hade man beslutit sig för ett avtal för en tid av sex månader. 2) Sveriges Riksbank hade ställt en clearingkredit på 15 miljoner svenska kronor till förfogande för Norges Bank. Norska regeringen hade förklarat, att den icke kände sig bunden av detta avtal, och enligt det svenska handelsavtalet med västmakterna vore vi skyldiga att uppsäga denna kredit. Riksbanken hade därför uppsagt krediten, men detta vore ett mera formellt förfarande, då handelsavtalet knappast medgäve någon återbetalning. 3) Beträffande frågan om svensk export till Norge märktes, att norrmännen i Oslo önskade erhålla vissa livsmedel, såsom socker, sirap m.m., vilka även kunde ställas

25 januari 1944, kl. 14.00

till förfogande från svensk sida. Norska regeringen hade emellertid icke möjlighet att utverka västmakternas bifall till dylik export, varför sådan icke kunde ifrågakomma. Vidare hade önskemål uttryckts om export av maskiner, vartill man å svensk sida med hänsyn till möjliga komplikationer i förhållande till västmakterna gjort förbehåll för leveranser till gruvor etc. Egentligen hade man å svensk sida helt velat stryka maskinleveranserna men då mötts av en tysk förklaring, att avtalet i så fall vore utan värde. Sedan såväl norrmännen i Oslo som i London ingripit och påyrkat slutandet av ett avtal, hade man som sagt upptagit maskinleveranserna med vissa förbehåll. Herr Hägglöf framhöll, att han förutsåge möjligheten av vissa komplikationer med anledning av denna punkt. I övrigt vore avtalet av vanlig typ, gällde för en tid av sex månader och upptog sedvanliga kontingenter. En intressant punkt vore frågan om kalisalpeter, varav 15 000 ton förutsetts komma att införas till Sverige under första halvåret 1944, varjämte för hösten, den egentliga exportsäsongen, en kvantitet av 80 000 ton utlovats, ehuru det vore ovisst, om en dylik export skulle kunna komma till stånd.

Beträffande frågan om *hjälp till Norge* framhöll herr Hägglöf, att såväl 1939 års avtal som det nya avtalet med västmakterna stadgade förbud mot praktiskt taget all export av livsmedel. Därför vore medgivande från brittisk och amerikansk sida nödvändigt för livsmedellexport till Norge. Därvid hade västmakterna intagit en utomordentligt doktrinär hållning. Det enda medgivande, som lämnats, hade inneburit tillåtelse att intill en viss mängd per månad sända livsmedel till Norge under den tid Göteborgstrafiken icke vore i gång, detta emedan västmakterna icke ansåge nödvändigt att påfordra en total spärr mellan Sverige och Norge, så länge Sverige vore avskuret för införsel västerifrån. Under den tid trafiken legat nere hade också viktiga sändningar kommit till stånd till Norge. Från amerikansk sida hade man numera intresserat sig för en ytterligare skärpning av restriktionerna. Hittills hade nämligen sändningar med vanliga postpaket tolererats från engelsk sida, medan amerikanerna på sistone uppmärksammat denna trafik och förbehållit sig rätt att återkomma till angelägenheten. Å svensk sida hade förklarats, att vi, trots att handelsavtalet med västmakterna vore hemligt, icke kunde i längden underlåta att upplysa allmänheten om att hindren för svensk hjälp till Norge låge på västmaktshåll. Norska regeringen i London tycktes icke hava nämnvärda möjligheter att påverka de engelska och amerikanska regeringarna i denna fråga, vilken finge tagas upp på nytt, när så bleve lämpligt.

Därefter lämnade herr Hägglöf vissa upplysningar angående *förhandlingar med norska regeringen i London*, om efterkrigsleveranser. Under sen-

25 januari 1944, kl. 14.00

hösten 1942 hade denna fråga upptagits av norska legationen, varvid särskilt framhållits önskvärdheten av leveranser av spannmål, socker, kött samt järn och stål. År 1943 hade dessa desiderata granskats av de svenska myndigheterna, varefter kontrakt uppgjorts för leverans efter Norges befrielse. Å norsk sida hade man begärt svensk kredit för ändamålet, vilket i princip beviljats. Ehuru intet fixerats, hade en högsta gräns på 200 miljoner kronor nämnts. Ett förslag till text till kreditavtal förelåge utarbetat och komme nu att prövas av de båda regeringarna. Likaledes förelåge förslag till protokoll rörande preliminärt återupptagande av de svensk-norska handelsförbindelserna. Från norsk sida hade man önskat inköpa hävdvunna kvantiteter svenska exportvaror, vartill man å svensk sida sagt sig skola bemöda sig om att ställa dessa till förfogande. Vidare skulle det tidigare samarbetet mellan trävaruindustrierna i de bägge länderna samt det handelspolitiska samarbetet snarast återupptagas, varjämte representanter snarast skulle utses för att förbereda återupptagandet av handelsutbytet mellan de bägge länderna.

Till slut nämnde herr Hägglöf några ord om förhållandet mellan vår avsedda hjälpaktion till förmån för Norge och det internationella hjälparbetet genom UNRRA. Så snart linjerna för vår aktion vore klara, vore avsikten att man från svensk sida skulle underrätta ledningen av UNRRA, medan norrmännen skulle underrätta nämnda organisations Europautskott, med vilket de redan vore i kontakt.

Sedan o r d f ö r a n d e n framfört utskottets tack till herr Hägglöf och hemställt, att utskottet måtte besluta om tystnadsplikt i fråga om upplysningarna rörande handelsavtalet med västmakterna, vilket bifölls, vidtog diskussionen.

Herr U n d é n frågade, om malmtrafiken på Tyskland kunde inställas, i händelse av komplikationer i Östersjön, även om den skedde med tyska båtar, som använde svenskt territorialvatten.

Herr H ä g g l ö f förklarade, att detta icke ginge för sig inom ramen för avtalet, vilket tillförsäkrade tyskarna rätt att avhämta den förutsedda kvantiteten av 7,1 miljoner ton malm.

Herr L u n d b e r g frågade, om de norska båtarna i Göteborg helt och hållet vore avförda ur diskussionen.

Herr H ä g g l ö f förklarade, att denna tidigare huvudsvårighet för Göteborgstrafiken försvunnit, enär tyskarna uttryckligen frånfallit sitt förbud mot deras utlöpande. Ett utbrytningsförsök skulle sålunda icke komma att inverka på Göteborgstrafiken.

Herr B j ö r n s s o n hänvisade till möjligheten av att ryssarna kunde återvinna herraväldet i Finska Viken, och undrade, huruvida svensk

25 januari 1944, kl. 14.00

handel med Ryssland kunde komplicera läget. Han erinrade därvid om i Sverige befintliga lager av varor inköpta för rysk räkning.

Herr H ä g g l ö f sade, att intet i det svensk-tyska avtalet hindrade leverans av dessa varor. Tidigare hade såsom förutsättning för tyskt medgivande till Göteborgstrafiken varit, att ingen export från Sverige skulle få ske till Tysklands fiender. Detta förbehåll hade emellertid numera frånfallits. En ökning av den svenska exporten till länder, som befunde sig i krig med Tyskland, skulle, såsom tidigare meddelats, icke utgöra något hinder för Göteborgstrafiken.

Herr B j ö r n s s o n frågade, om tyskarna verkligen också räknat med möjligheten av leveranser österut.

Herr H ä g g l ö f genmälte, att det perspektivet givetvis ej berörts vid förhandlingarna men dock täcktes av det tyska svaret. Å svensk sida hade man givetvis tänkt på en dylik utveckling.

Kabinetssekreterare Bohemans meddelanden

Herr B o h e m a n meddelade, att han erhållit Utrikesministerns uppdrag att lämna utskottet upplysningar i två frågor, en av ytterst konfidentiell natur rörande förbindelserna med Sovjetunionen, en annan rörande flygtrafiken på Storbritannien.

O r d f ö r a n d e n hemställde, att utskottet skulle besluta om tystnadsplikt i vad avsåge förnämnda fråga, vilket utskottet biföll.

Herr B o h e m a n meddelade, att Mme Kollontay, som numera återtagit ledningen av härvarande sovjetbeskickning, i mitten av december månad 1943 underrättat honom om att sovjetregeringen telegrafiskt meddelat, att den konstaterat, att Sveriges minister i Moskva och därvarande svenske militärattaché till tyska överkommandot lämnat upplysningar om militära förhållanden vid fronten, vilka upplysningar varit av stor betydelse och inverkat på operationernas förlopp. På grund härav förklarade sig sovjetregeringen hava förlorat förtroendet för envoyén Assarsson och major Nygren och begärde deras återkallande. Boheman hade omedelbart framhållit det otroliga i anklagelsen och sagt att den måste vara helt ogrundad. Var och en, som hade kännedom om Assarssons person och inställning, måste finna beskyllningarna absurda. Boheman hade emellertid sagt sig omedelbart skola underrätta regeringen. Någon dag senare hade telegram anlant från Assarsson, varav framgick, att motsvarande meddelande även framförts direkt till honom. Då Assarsson stått på speciellt förtrolig fot med brittiska och amerikanska ambassadörerna i Moskva, hade utrikesministern beslutit att informera vederbörande i London och Washington om saken för att eventuellt på någon av dessa vägar erhålla upplysningar rörande vad som kunde ligga

25 januari 1944, kl. 14.00

bakom den ryska aktionen. Emellertid telegraferade Assarsson, att brittiske chargé d'affaires och amerikanske ambassadören i Moskva, redan innan några instruktioner därom anlant, på eget initiativ uppsökt utrikeskommissarien Molotov och av denna begärt upplysningar i angelägenheten. Denna hade avvisat deras förfrågningar och blott meddelat, att sovjetregeringen innehade bevis för sin uppfattning.

Assarsson hade beordrats att hemresa för att avgiva rapport. Nygren, som tillfälligtvis hade vistats i Teheran, hade erhållit instruktion att kvarstanna där och förena sig med Assarsson. Någon som helst klarhet hade icke vunnits beträffande sovjetregeringens motiv. Såväl på brittiska som på amerikanska ambassaderna i Moskva ansåges beskyllningarna absurda. Ett bevis för den välvilliga inställningen gentemot Assarsson på brittisk sida hade erhållits, då engelsmännen omedelbart utlovat att ordna hans hemresa över Kairo och London, vilket med hänsyn till den utomordentliga belastningen på därvid berörda flyglinjer måste betraktas som ett tydligt sympatibevis.

Senare hade Mme Kollontay på uppdrag av sin regering framhållit, att sovjetregeringens uppgifter i angelägenheten hade grundat sig på tillförlitliga upplysningar men att man icke önskade, att det förefallna skulle inverka störande på det goda förhållandet mellan Sovjetunionen och Sverige. Sovjetregeringen önskade i stället, att saken måtte avvecklas i tysthet och en ny minister snarast tillsättas. Assarsson befunde sig för närvarande på väg mellan Kairo och Storbritannien.

Herr Boheman framhöll, att anklagelsen ur flera synpunkter måste betraktas såsom orimlig, framför allt med hänsyn till de bägge personer, som saken gällde. För övrigt kunde man fråga sig, huru en kommunikation med tyska överkommandot över huvud taget skulle kunna tänkas från Assarssons post. Vid en diskussion angående den möjliga bakgrunden till den ryska aktionen kunde följande teorier uppställas. Det kunde vara fråga om en tysk intrig för att åvägabringa försämrade förbindelser mellan Sverige och Sovjetunionen, varvid på lämpligt sätt avfattade dokument lätt, exempelvis i samband med reträttrörelser, kunde bringas att falla i ryssarnas händer. Telegram från beskickningen i Moskva skulle kunna hava stulits eller tolkats av ryssarna och av dem missförståtts, men en noggrann undersökning av beskickningens rapportering under de senaste månaderna hade visat, att denna möjlighet borde vara utesluten. Blott i ett fall hade en upplysning angående förhållandena vid fronten lämnats. Därvid hade de å rysk sida tillgängliga reserverna betecknats som så starka, att den tyska offensiven vid Kiev kunde anses dömd att misslyckas. Boheman hade för övrigt visat Mme Kollontay detta telegram och undrat, huruvida detsamma enligt hennes uppfattning hade

25 januari 1944, kl. 14.00

kunnat utgöra anledning till den ryska uppfattningen om Assarsson och Nygren, vilket emellertid Mme Kollontay förnekat kunna vara fallet. En annan hypotes kunde vara, att Assarssons intima förbindelser med de brittiska och amerikanska sändebuden befunnits olägliga ur rysk synpunkt. Ytterligare kunde ifrågasättas, huruvida aktionen hade igångsatts för att avklippa medlingsmöjligheter för Finland. Slutligen kunde tänkas, att vissa kretsar inom den hemliga ryska polisen av någon anledning funnit lämpligt att skärpa förhållandet mellan Sverige och Sovjetunionen och tillskapat lämpligt bevismaterial, varvid alltså sovjetregeringen skulle hava handlat i god tro.

Herr Boheman betonade, att ovanstående hypoteser vore rena spekulationer, vilka han endast angivit för att antyda de möjligheter, som kunde tänkas.

Herr Boheman betecknade den situation, i vilken man råkat, såsom synnerligen olycklig, då svenska regeringen ansett Assarsson som en idealisk person på denna svåra och viktiga post. Man finge emellertid, såsom synbarligen önskades å rysk sida, låta detta vara detta och avveckla saken i tysthet. Det låge ju intet onaturligt i att Assarsson, som icke varit hemma på tre år, komme hem för att avlägga rapport. Beklagligtvis hade historien kommit ut i presskretsar i London. Publicering där hade emellertid förhindrats av brittiska informationsministeriet. Dock hade icke kunnat undvikas, att nyheten övertelegraferats till Amerika och där i förvrängd och insinuant form offentliggjorts i en tidning. Den svenska pressen hade anmodats att icke offentliggöra saken.

Efter herr Bohemans redogörelse följde diskussion.

Herr U n d é n frågade, vem som fungerade som chargé d'affaires i Moskva. Herr B o h e m a n meddelade, att det vore förste legationssekreteraren I. Hägglöf.

Herr P a u l i frågade, om möjligen Mme Kollontay kunde sitta inne med närmare upplysningar i saken.

Herr B o h e m a n sade sig vara övertygad om att Mme Kollontay icke hade några ytterligare informationer och att hon personligen ansåge de gjorda beskyllningarna absurda.

Herr A n d r é n undrade, om möjligen Assarsson kunde hava uppehållit speciellt intima förbindelser med japanska ambassaden och detta föranlett misstankar om förbindelser med tyska överkommandot.

Herr B o h e m a n besvarade denna fråga nekande.

Herr S k o g l u n d frågade, huruvida Assarsson erhållit några nya direktiv rörande Finland.

Herr B o h e m a n upplyste, att så icke varit fallet.

25 januari 1944, kl. 14.00

Herr Boheman övergick därefter till att redogöra för frågan om den svenska flygtrafiken på Storbritannien. Erinringsvis framhölls därvid först, att den tidigare trafiken på denna linje ej haft någon som helst sanktion från tysk sida men åtminstone tidvis tolererats av tyskarna. Trafiken hade emellertid upphört genom att flygplanet "Gripen" och troligen även flygplanet "Gladan" nedskjutits. Orsaken varför man icke tidigare sökt uppnå någon form av lejdavtal med tyskarna rörande denna trafik hade varit en önskan att undvika, att trafiken bundes av ur svensk synpunkt obekväma villkor. Nu vore situationen den, att Sverige endast disponerade ett användbart plan för denna trafik och att detta icke kunde sättas in i trafik på Storbritannien utan tysk lejd, enär tyskarna, som erfarenheten visat, gjort sin luftbevakning över Skagerack allt mer effektiv, bl.a. genom att basera jaktförband i Danmark. För ett återupptagande av trafiken funnes därför endast följande tvenne utvägar, antingen att försöka skaffa flygplan, som genom sin hastighet och andra egenskaper kunde uppehålla en trafik utan att hänsyn behövde tagas till tyskt medgivande, eller att träffa en lejdöverenskommelse med Tyskland. Det första alternativet skulle snart kunna realiseras, enär vi övertagit två här nödlandade amerikanska flygplan av typen "flygande fästning" och möjligen komme att övertaga ytterligare ett dylikt. För att insättas i civil trafik måste emellertid dessa flygplan ombyggas. Enligt överenskommelse med amerikanska vederbörande skulle svenska staten övertaga flygplanen mot förbindelse att antingen lämna tillbaka dem efter krigets slut eller betala deras kommersiella värde då, vilket säkerligen komme att vara mycket lågt. De skulle ej få insättas på andra router än till Skottland och eventuellt Moskva, varjämte amerikanerna skulle erhålla rätt att medsända kurirer och post. Genom sistnämnda arrangemang skulle amerikanerna bliva mindre beroende av den brittiska kurirflyglinjen mellan Storbritannien och Sverige, vilken icke ansåges fungera fullkomligt tillfredsställande.

Genom att utnyttja delar från två av planen beräknade man att kunna erhålla ett komplett plan färdigt till den 1 april mot en ombyggnadskostnad av cirka 300 000 kronor. Till jämförelse kunde meddelas, att ett nytt sådant plan skulle betinga en kostnad av 1 800 000 kronor. Plan av denna typ kunde flyga på höjder, där de vore svåråtkomliga för tyska jaktplan; genom deras stora aktionsradie vore man icke heller bunden vid den direkta routen, varför man vid användande av dylika plan vore helt oberoende av tyskt tillstånd. Planen kunde taga 14 passagerare och 3,5 ton last.

Parallellt med dessa förberedelser för en obunden flygtrafik på Storbritannien hade förhandlingar upptagits med tyskarna i lejdfrågan. De

25 januari 1944, kl. 14.00

hade lett till att lejdflugtrafik på Storbritannien medgivits utan kontroll av passagerare och last. Enligt de tyska villkoren skulle flygplanet lotsas över Norge på viss fastställd kurs och under radioförbindelse med markstationer. Planet skulle flyga nattetid och vara fullt upplyst. Planet finge icke föra last till England, och endast passagerare tillhörande neutrala länder skulle få medfölja, såvida ej särskild lejd utverkats. Post skulle få medtagas av alla slag. Beträffande passagerarna hade från tysk sida vidare förklarats, att särskild lejd för icke neutrala passagerare skulle kunna ställas i utsikt beträffande kvinnor och barn samt diplomatisk personal. Denna särskilda lejd skulle hava den praktiska betydelsen, att vederbörande, i händelse planet skulle nödgas nödlanda i Norge, icke skulle löpa risk att interneras där utan skulle tillåtas att antingen fortsätta färden med planet eller återvända till Sverige. Denna överenskommelse vore nu klar. Däremot hade brittiskt medgivande till trafikens igångsättande ännu ej erhållits, oaktat de lättnader, som å svensk sida beviljats den brittiska kurirflugtrafiken, och trots påminnelser i ärendet. Det kunde tänkas, att man å brittisk sida i avvaktan på den planerade invasionens igångsättande icke önskade någon trafik med neutrala plan över Storbritannien.

Härefter följde diskussion.

Herr U n d é n frågade, vad för slags last som skulle få medföras på sistnämnda linje.

Herr B o h e m a n meddelade, att till England endast post finge medföras. För närvarande förelåge stor anhopning av post, varför man finge räkna med att de sju eller åtta första turerna helt reserverades för posttrafiken. Med till förfogande stående materiel komme trafiken att inskränka sig till en eller högst två flygningar i veckan.

Herr P a u l i undrade, vad följderna månne bliva, om tyskarna erhöle kännedom om en trafik utan deras medgivande.

Herr B o h e m a n sade, att tyskarna i så fall måhända komme att stoppa trafiken på den av dem tillåtna linjen, vilket emellertid skulle vara av mindre betydelse, då den andra kommunikationsmöjligheten finnes.

Herr S k o g l u n d undrade, vilka de lättnader vore, som engelsmännen erhållit för sin kurirflugtrafik till Sverige.

Herr B o h e m a n framhöll, att dessa lättnader bestode t.ex. i den stora trafikfrekvens, som medgivits, och i tillåtelsen att till mellanlandning få använda en militär flygplats vid Östersund.

Herr B j ö r n s s o n frågade, varför engelsmännen icke intensifierat de flygförbindelser med Sovjetunionen, vilka de för något år sedan upprätthållit genom flygning på hög höjd över Skandinavien.

25 januari 1944, kl. 14.00

Herr B o h e m a n meddelade, att detta vore beroende på att ryska vederbörande icke längre medgåve de allierades flygplan att landa på ryskt område.

Sedan o r d f ö r a n d e n erinrat herrar ledamöter och suppleanter om stadgad tystnadsplikt och anmält inkomna protokollsutdrag, meddelade han sig hava för avsikt att till nästkommande sammanträde inbjuda professor Myrdal.

Herr A n d r é n framhöll, att finska utrikesutskottet plögade erhålla tillfälle att höra finska ministrar i utlandet, vilka för tillfället befunne sig i Helsingfors, och undrade, huruvida icke motsvarande praxis skulle kunna införas här.

O r d f ö r a n d e n erinrade om den föredragning, som för utskottet hållits av envoyén Prytz, och meddelade, att han även talat med envoyén Richert om en föredragning, att denne visserligen vid sitt senaste besök i Stockholm på grund av bristande tid icke haft tillfälle att infinna sig i utskottet, men att man skulle återkomma.

Herr G r ä n e b o framhöll, med instämmande av herr P a u l i , att det givetvis vore av intresse att få en redogörelse av envoyén Assarsson, när denne återkommit.

O r d f ö r a n d e n sade sig dela denna uppfattning.

Stockholm den 25 januari 1944

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 1 FEBRUARI 1944, KL. 15.30

Redogörelse av professor K.G. Myrdal: Rapport från Amerika

Gunnar Myrdal, professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm.

Professor Myrdal nämnde inledningsvis, att hans senaste besök i Förenta Staterna, under vilket han varit knuten vid beskickningen i Washington, varat i fyra månader och att han därunder huvudsakligen uppehållit sig i Washington och New York men även företagit resor i Förenta Staterna och Canada. Det material, på vilket han baserade sina intryck från Amerika, vore i första hand samtal och intervjuer med olika personligheter samt insamlade dokument rörande efterkrigsfrågor. Beträffande denna dokumentation märktes, att den icke föreläge i bokform eller i tidskriftslitteraturen

utan än så länge blott i form av duplicerade memoranda för mer eller mindre internt bruk. Därtill hade Myrdal samlat fullständigt material över alla opinionsundersökningar på senare tid i internationella frågor.

Vad den utrikespolitiska inställningen hos den allmänna opinionen i Förenta Staterna beträffade, framhöll herr Myrdal, att den nu vore betydligt mera försiktig och pessimistisk än vid Myrdals närmast föregående besök för ett och ett halvt år sedan, då den nationella kursen efter det japanska anfallet på Pearl Harbor ännu verkade samlande på hela folket. Enigheten inom folket gjorde sig dock alltjämt gällande beträffande krigsansträngningarna och det vållade inga svårigheter för presidenten att i kongressen vinna bifall till regeringsförslag i dylika frågor. Även i frågan om efterkrigstidens utrikespolitik bestode en allmän enighet, ehuru målen därvidlag alltjämt vore otydliga och diffusa. De senas-

1 februari 1944, kl. 15.30

te åren hade medfört en utveckling mot en mindre frikostig inställning i internationella frågor. För ett och ett halvt år sedan drömde amerikanerna om uppbyggandet av en ny värld med nya och rika möjligheter. Den allmänt generösa stämning, i vilken efterkrigsproblemen då betraktades, hade nu avlösts av en mera restriktiv inställning. Såsom exempel därpå nämnde herr Myrdal dels att presidenten nödgats desavouera ett uttalande i en lend-lease-rapport, vari framhållits, att vissa överskott för amerikansk räkning vid en framtida avräkning av Förenta Staternas och allierade länders ömsesidiga prestationer inom låne- och uthyrningshjälpen, skulle kunna avskrivas, dels att kostnaderna för den beramade UNRRA-hjälpen till krigshärjade länder beräknats lägre än på sin tid kostnaderna för Hoover-aktionen efter förra världskriget.

Till denna utveckling hos den amerikanska opinionen vore presidenten och administrationen icke utan skuld. Presidenten hade icke under det senaste året utgivit någon samlande paroll eller hållit något mera idégestaltande anförande och därjämte avkopplat två av regeringens talesmän, vice presidenten Wallace, som av president Roosevelt medvetet skjutits åt sidan, och biträdande statssekreteraren Sumner Welles, som fått lämna State Department. Den allmänna opinionen leddes därför icke på samma sätt som förut. Opinionsundersökningar gäve emellertid vid handen, att opinionen i stort dock icke förändrats, men att den till speciella frågor nu intog en mera konservativ och försiktig hållning än tidigare.

Herr Myrdal övergick därefter till att redogöra för den amerikanska opinionens inställning till olika länder. Den traditionella irritationen mot Storbritannien hade i viss mån försvunnit efter Pearl Harbor-katastrofen, men började nu åter göra sig gällande. Den vore ett resultat av briterernas allmänna svårighet att på rätt sätt umgås med amerikanerna och vore särskilt märkbar i mellersta västerns stater.

Gentemot Sovjetunionen vore hållningen präglad av sympati, respekt och en allmän vilja att komma till ett samförstånd. Dock gjorde sig en viss fruktan gällande, att de kommande gränsregleringarna i Europa komme att gå emot Atlant-överenskommelsens principer och amerikanska ideal. Det hade därför varit med tillfredsställelse, som den amerikanska opinionen konstaterat, att utrikesminister Hull vid Moskvakonferensen nått kontakt med sovjetregeringen utan att de amerikanska principerna öppet pläderats.

Finland och de baltiska republikerna hade en starkare ställning hos den amerikanska opinionen än vad herr Myrdal hade tänkt sig. Detta gällde i viss mån även Polen. Om Förenta Staterna komme att drivas till en uppgörelse med Sovjetunionen, som ginge emot de amerikanska

idealen, komme det att medföra en allmän demoralisering av opinionen och en ökad isolationism. Den amerikanska politikens svaghet låge däri, att den i sista hand icke skulle kunna sätta makt bakom orden och taga de stora konsekvenserna av Atlant-överenskommelsen. Förenta Stater-na skulle aldrig gå i krig mot Sovjetunionen och skulle icke heller kunna hålla en ockupationsarmé i Europa en längre tid.

Herr Myrdal skildrade därefter den inrepolitiska utvecklingen i Förenta Staterna under det senaste året och framhöll därvid att det republikanska partiets makt vore i stigande alltsedan år 1938. Detta gällde nordstaterna. I sydstaterna vore det demokratiska partiet allttjämt allena-rådande. Valet i november 1942 hade bragt det republikanska partiets styrka i representanthuset nästan upp till majoritetsställning. Den politiska tyngdpunkten hade emellertid förskjutits längre åt höger än vad man egentligen med anledning av valframgången skulle ha förmodat. Detta berodde dels på att det republikanska partiet under new-deal-perioden kommit att få en mer konservativ inriktning än tidigare samt på att sydstatsdemokraterna hade sett sin betydelse ökad genom möjlig-heterna att i kongressen samgå med konservativt republikanska element och därmed bilda ett majoritetsblock. Följden av denna utveckling hade blivit att en del av new-deal-organen avvecklats.

President Roosevelt hade numera praktiskt taget dragit sig tillbaka från inrikespolitiken. Administrationens ställning hos kongressen vore i inrikespolitiska frågor ingalunda stark utan ständiga tvister förekomme. Treasury's anslagskrav tillgodosåges icke i kongressen. Denna maktkamp mellan administrationen och kongressen innebure en stor fara för den ekonomiska politiken i Förenta Staterna. Risken av en omfattande arbetslöshet efter kriget vore givetvis mycket stor. Man måste betänka, att Förenta Staterna under hela 1930-talet, då landet ändå befunnit sig i ett ekonomiskt stigande, räknade 10–12 miljoner arbetslösa. Man vore emellertid i Förenta Staterna numera mycket optimistisk och hoppades att kunna stabilisera den för närvarande rådande högkonjunkturen. Detta vore givetvis en mycket svår uppgift och herr Myrdal nämnde, att den totala produktionen i Förenta Staterna i december 1943 motsvarade en total årsproduktion om 200 miljarder dollar, varav hälften komme på krigsproduktionen. Beträffande denna senare räknade man med samma nivå under 1944. Armén beräknades visserligen komma att ökas med 1 miljon man och produktionen för flygvapnet befinna sig i stigande men produktionen för flottans ändamål skulle bibehållas vid samma nivå och arméns behov vore redan så väl tillgodosedda, att därvidlag en lägre produktionsnivå kunde beräknas för år 1944.

1 februari 1944, kl. 15.30

Efter uppehåll för kammarplena fortsatte herr Myrdal. Återknyttande till frågan huruvida det skulle bli möjligt att stabilisera högkonjunkturen nämnde herr Myrdal följande därför gynnsamma faktorer. Kriget komme icke att upphöra plötsligt. Efter Tysklands besegrande komme nämligen kampen mot Japan att fortsätta. Statsbudgeten komme att även efter kriget vara mycket stor. Man räknade med en normal fredsbudget på 25 miljarder dollar, varmed kunde jämföras 1930-talets budgeter på 8–9 miljarder dollar, vilka ändå avsåge att så mycket som möjligt sätta penningar i omlopp. Övergången till en så pass stor budget kunde ske med mindre svårigheter än en återgång till en fredsbudget av tidigare storlek. Man räknade slutligen med en omfattande sparverksamhet. Herr Myrdal ansåge dock, att dennas produktionsfrämjande betydelse överskattades i U.S.A. – Följande ogynnsamma faktorer kunde nämnas. Man finge räkna med allvarliga arbetaroroligheter. Fackföreningsrörelsen hade visserligen fått ett bättre anseende hos företagarna, men dess förvaltning och organisation vore alltjämt dålig. Hos bönderna och framför allt hos soldaterna vore dess anseende det sämsta. Fackförningspolitiken hade i princip gått ut på att förhindra strejker samt att åstadkomma lönestopp. Detta hade i stort sett lyckats, men efter kriget komme kraftiga lönestegringar att krävas. Man räknade med uppkomsten av stora ”depressionsdistrikt” med övervägande arbetslöshet, sådana som tidigare funnits i England. Särskilt gällde detta Kalifornien med dess stora flygplansfabriker och vissa distrikt för ammunitionsverkstäder i Södern men även många andra områden. De omfattande leveranskontrakten för krigsindustrierna måste avvecklas på något sätt, innan produktionen kunde omläggas. Staten ägde tre fjärdedelar av de nya fabrikererna, med ett totalvärde av 20 miljarder, vilka måste realiseras. Regeringen vore ägare av väldiga varulager, vilka måste avyttras på något sätt. Till alla dessa svårigheter komme slutligen den inre spänningen mellan regering och kongress, vilket försvårade samarbetet. – Herr Myrdals personliga slutsatser vore mera pessimistiska än amerikanska vederbörandes syn på situationen. Man hade att befara en svår ekonomisk kris i Amerika efter kriget.

Alla experter vore tämligen överens om att det vore ytterst få varor, på vilka det komme att råda överflöd under den närmaste efterkrigstiden. Det bleve endast fallet beträffande vete, socker, kaffe och möjligen bomull. Några år efter krigets slut komme man däremot att ha en stor överproduktion även på andra områden.

De stora internationella förhandlingarna ägde numera i stor utsträckning rum i Washington. U.S.A.:s vana på detta område vore ej stor; den inskränkte sig närmast till erfarenheten av den goda grannpolitiken till

de sydamerikanska staterna. Nu hade man att möta även representanter för andra slag av småstater, t.ex. exilregeringarna. Den grundläggande metoden vore att ernå en överenskommelse med Storbritannien och Sovjetunionen, varefter resultatet presenterades de mindre betydande staterna, som ej kunde opponera sig med någon verkan. De hittillsvarande förhandlingarna hade gällt följande ämnen. 1. Valutastabilisering. Den brittiska Keynes-planen vore utdömd och endast den amerikanska White-planen diskuterades. Resultatet vore hittills obetydligt. Huvudsvårigheten vore den, att Treasury ej visste, vad kongressen kunde beräknas gå med på. Kongressens avvisande eller åtminstone avvaktande ståndpunkt vore också bankernas. – Sverige hade ej inbjudits men hade givetvis stort intresse av att en allmän valutastabilisering åvägabragtes. Som lämplig uppgift för Sverige anbefalldes herr Myrdal åstadkommandet av en valutastabilisering i Norden. 2. En internationell investeringsbank, som skulle omhändervisa internationella kapitalrörelser främst till krigshärjade länder. Detta vore ett ännu större svenskt intresse, då det vore osannolikt, att man efter kriget skulle kunna få i gång de internationella kapitalrörelserna utan vidare. Man borde också tillse, att kreditfrågorna skildes från handelsfrågorna. Kongressen och bankvärlden vore emellertid misstänksamma. Den tanken hade framkastats, att man i stället skulle utvidga en rent amerikansk bank till en världsomfattande institution. 3. Kartellavtal om olika varor. Engelsmännen önskade åstadkomma lagerhållning i förening med prisreglering. Amerikanerna hävdade, att det också behövdes kvotöverenskommelser. Ett avtal i detta hänseende hade slutits, nämligen veteavtalet mellan exportörerna U.S.A., Canada och Argentina samt importören Storbritannien. Avsikten vore, att detta avtal skulle utvidgas till andra länder. En grundläggande tankegång vore, att importörerna skulle ha lika mycket att säga till om som exportörerna. I praktiken kunde det dock tänkas, att importländernas producenter av varan ifråga komme att ha inflytande på saken, dvs. att producenterna komme att helt bestämma. U.S.A. vore intresserat av dylika avtal beträffande vete, bomull och eventuellt kaffe men i övrigt ganska oberört av detta problem. Sverige borde gynna träffandet av dylika avtal, vilka komme att stabilisera priserna och stödja ekonomin i fattiga länder i behov av importvaror. 4. Interimskommisionen från Hot Springs torde snart komma att framlägga förslag om ett internationellt jordbruksinstitut, som avsåges efterträda Rom-institutet.

Den amerikanska opinionen intog en försiktig hållning till frågan om tullnedsättningar och vore icke klar att lösa krigsskuldproblemet. I State Department menade man, att det skulle vara lättare att ernå en stor omfattande lösning av många efterkrigsfrågor på en gång, en internatio-

1 februari 1944, kl. 15.30

nell överenskommelse om tullarna, krigsskulder, låne- och uthyrningshjälp, rekonstruktionslån till Storbritannien och andra stater, som behövde hjälp m.m. I ett hänseende hade omedelbart resultat nåtts vid de internationella förhandlingarna, nämligen upprättandet av UNRRA-organisationen, avsedd att hjälpa de nödlidande länderna efter kriget. UNRRA:s ledning låge helt i händerna på de fyra stormakterna U.S.A., Storbritannien, Sovjetunionen och Kina. Sovjetunionen hade under dessa förhandlingar företrätt den stormaktsimperialistiska linjen i organisationshänseende och satt sig emot en organisation efter mera demokratiska principer. UNRRA komme att hava ledningen och i varje fall hava en allmänt rådgivande ställning i återuppbyggnadsfrågor, varför dess hållning torde bliva av synnerligen stor betydelse. Direktören för UNRRA, förre guvernören i staten New York, Lehman, vore en synnerligen framstående man. Han vore intresserad av samarbete med Sverige och hade diskuterat denna fråga med herr Myrdal. Denne hade därvid framhållit, att Sverige hade vissa skäl att anföra mot ett samarbete. Det funnes sålunda hårda finansiella regler för UNRRA, som Sverige ej kunde godtaga och Sverige kunde ej medgiva ett system, som diskriminerade de besegrade makterna i kriget. Det hade emellertid visat sig att UNRRA önskade skicka en delegation till Sverige för studier och överläggningar.

Enligt herr Myrdals uppfattning komme Nationernas förbund att avlösas av någon annan överstatlig organisation, dock utan att kontinuiteten därför komme att brytas. Internationella arbetsbyrån komme där emot att bestå i sin nuvarande form. Sveriges förhållande till dessa bägge organisationer vore något oklart. Det vore av stor betydelse att sända en förnämlig svensk representation till Arbetsorganisationens kongress i Philadelphia i april.

Sveriges anseende i U.S.A. vore ofantligt mycket bättre än för ett och ett halvt år sedan, då anseendet emellertid varit katastrofalt dåligt. Den systematiska förtalskampanj, som bedrivits från norsk sida och särskilt av ambassadören Morgenstjerne, hade förorsakat mycken skada. Envoyén Boström hade tillämpat den principen att aldrig motsäga norrmännen genom officiella deklARATIONER. Kampanjen hade kraftigt skadat hela Norden, då amerikanarna hade svårt att skilja de olika nordiska staterna från varandra. Herr Myrdal nämnde slutligen, att svenskarna i Washington reagerat mot omständigheterna vid utsändandet av en handelsdelegation till U.S.A. och den officiella prägel denna erhållit. Resenärer från Sverige kunde göra god propaganda för sitt land i U.S.A. men borde då uppträda mera privat.

Envoyén Wollmar Boström tar emot pressen i Washington.

Efter herr Myrdals redogörelse vidtog diskussion.

Herr V o u g t undrade, varför Sveriges anseende hos Treasury vore så dåligt.

Herr M y r d a l förklarade, att det förelåge en rent personlig motvilja hos Morgenthau, Harry White och Bernstein med flera ledande personer i Treasury, där ett verkligt ohövlit bemötande av svenskar förekomme. I Washington kunde man urskilja tre olika kategorier av opinion i fråga om Sverige. I State Department hade man mycket vänlig inställning, grundad på större kunskaper om vår politik, vilka väsentligen förmedlades genom amerikanska legationen i Stockholm, vars rapportering förefölle vara både fullständig och Sverige-vänlig. Hos statistiska och ekonomiska experter, i flera departement och i kongressen funnes en allmän good will sedan gammalt. I War Department och Navy Department samt framför allt i Treasury vore däremot inställningen positivt ovänlig.

Herr I v a r A n d e r s o n frågade, om man ej vid planläggningen av krigsindustrierna sökte förbereda omställningen till fredsproduktion och motverka uppkomsten av de befarade "depressionsdistrikten".

Herr M y r d a l meddelade, att man gjort vad som kunde göras i denna riktning. Stora delar av industrien vore emellertid ej konvertabel

1 februari 1944, kl. 15.30

till annan produktion. Man borde vidare märka, att vid produktionens igångsättning tidsvinsten varit det allt överskuggande kravet. Huvudmassan av nya fabriker byggdes 1942, de sista på sommaren 1943. Allt gjordes för närvarande i syfte att lösa övergångsproblemet, men koordination saknades mellan de olika organen härför.

Herr I v a r A n d e r s o n förmodade, att arbetskraften vore relativt lättroblig.

Herr M y r d a l påpekade, att den amerikanska arbetskraften bleve mycket mindre rörlig under en depression. Framför allt torde det bliva svårt att förflytta arbetskraft från Kaliforniens utmärkta klimat.

Herr U n d é n frågade, om herr Myrdal velat antyda, att beskickningens i Washington mening ej inhämtats vid handelsdelegationens utsändande.

Herr M y r d a l förklarade, att delegationens utsändande varit en överraskning, åtminstone för honom.

Herr L i e d b e r g undrade, om omställningsproblemet vid Europakrigets slut kunde påverkas av kriget i Östasien.

Herr M y r d a l menade, att efter Europakrigets slut en övergångsperiod komme att inträda. Sedan även kriget mot Japan slutat, måste en stark depression följa.

Herr S a n d l e r undrade, huru det förhölle sig med Kina och om detta land förbisåges som en av de allierade stormakterna vid de internationella förhandlingarna.

Herr M y r d a l förklarade, att det omväxlande talades om tre och fyra stora allierade. Det vore numera en allmän uppfattning, att Kinas återhämtning komme att dröja och därmed vore landets ställning såsom stormakt oviss. Kina toges alltid med, när så ansåges erforderligt, men detta vore i själva verket en formsak. Då Sovjetunionen ofta hölle sig på sidan, skedde överläggningarna understundom blott mellan U.S.A. och Storbritannien.

Herr B j ö r n s s o n undrade, varför amerikaner allmänt utsåges till de ledande militära posterna. Med hänvisning till den tyska propogandan undrade han, i vad mån det kunde ligga en realitet i betraktelsesättet, att engelsmännen realiserade sitt imperium.

Herr v o n H e l a n d undrade, hur U.S.A. ställde sig i fråga om möjligheten av ett tyskt sammanbrott, särskilt inför en eventuell bolsjevisering av Europa.

Herr S k o g l u n d efterhörde Tysklands och Italiens ställning i amerikansk opinion. Han undrade om U.S.A.:s avsikter beträffande Tyskland, hur reorganisationen av Europa komme att ske, därest U.S.A. dro-

1 februari 1944, kl. 15.30

ge tillbaka sina trupper, samt vem som i så fall finge bära ansvaret exempelvis för de folkomflyttningar, som torde komma att ske i Europa.

Herr Myrdal bad att vid besvarandet av dessa frågor få förutskicka, att han därvid ännu mer än eljest under sin redogörelse blott uttalade sin personliga mening och i vissa fall måste basera denna på rena gissningar. – Den amerikanska arméns moral torde icke vara särskilt god, ungdomen vore isolationistiskt inställd och tillsättandet av amerikanska överbefälhavare torde varit avsett att stärka moralen. Därjämte märktes, att den engelska opinionen ställt sig avvisande till tanken på en andra front, innan amerikanska trupper i större antal anlät till Gamla Världen. – U.S.A. önskade icke lägga sig till med delar av det brittiska imperiet. Dominions hade starkt närmat sig U.S.A. Canada vore den stat, som näst U.S.A. och Storbritannien mest deltog i de stora internationella förhandlingarna. Canada företedde nästan bilden av en stormakt. – U.S.A.'s intresse vore ett konservativt stabilt och lugnt Europa. Amerikanerna ställde sig alltid tveksamma inför större arbetsuppgifter i Europa. Folkflyttningar utgjorde en av huvuduppgifterna för UNRRA. U.S.A. vore emellertid berett att taga sin anpart, om de andra staterna deltog. Något tyskhat funnes ej i U.S.A. Man vore endast skeptisk och orolig och skilde numera ej på tyskar och nazister. Någon hätskhet så som under det första världskriget förekomme ej. Vid UNRRA-konferensen i Atlantic City hade varken U.S.A. eller Storbritannien yrkat på en diskriminering efter kriget av de besegrade staterna, vilket däremot Sovjetunionen och en del småstater, särskilt Norge, talat för och även genomdrivit. – Till slut framförde herr Myrdal några reflexioner rörande sysselsättningen av den efter kriget frigjorda arbetskraften. Krigsmaktens numerär uppginge till omkring 10 miljoner man och man räknade med en ytterligare ökning av 1 miljon. Efter krigets slut komme en stående armé på 1 1/2–2 1/2 miljon man att bibehållas. Från industrien komme en del av de unga att gå tillbaka till studier liksom en del soldater. En del kvinnor komme att försvinna från arbetsmarknaden och arbetstiden sänkas. Trots detta förelåge ett mycket svårt problem. En produktion med 3 miljoner arbetslösa måste ligga 50 % över 1940 års produktion, som hade varit större än 1939 och 1938 års. Herr Myrdal hävdade, att amerikanerna vore litet för fatalistiska i denna fråga och att man finge se rätt pessimistiskt på framtiden; efter kriget måste stora svårigheter för sysselsättning av den frigjorda arbetskraften uppkomma.

Stockholm den 1 februari 1944

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 15 FEBRUARI 1944, KL. 14.00

Redogörelse av generalmajoren, greve C. A. Ehrensvärd: Det militärpolitiska läget

Greve Carl August Ehrensvärd, chef för försvarsstaben 1944–1947.

Greve E h r e n s v ä r d framhöll inledningsvis, att han icke hade för avsikt att framlägga en detaljerad översikt över läget å samtliga krigsskådeplatser utan komme att inskränka sig till att angiva karakteristiska drag av betydelse för den närmaste händelseutvecklingen.

Utvecklingen på krigsskådeplatserna i Stilla Havsområdet hade ingen direkt betydelse för kriget i Europa. Ett särskilt spörsmål rörande dessa kunde dock vara av intresse att upptaga till närmare skärskådan: Hur komme det sig, att de amerikanska trupperna, vilka i Europa hittills icke visat sig särskilt framstående, i Stilla Havsområdet varit framgångsrika mot de som soldater erkänt goda japanerna? Orsakerna härtill vore, att operationerna i sistnämnda område vore jämförelsevis små företag, där amerikanarnas materiella överlägsenhet lättare kunde göra sig gällande

15 februari 1944, kl. 14.00

samt att en stor del av de amerikanska truppförbanden där vore uppbyggda på kader ur den amerikanska marinkåren, där det redan i fredstid funnits väl utbildat folk, vilket medfört en helt annan kvalitet på dessa förband än på de amerikanska trupperna i Europa, vilkas befäl vore föga utbildat. Därtill komme, att Japan kämpade med betydande tonnagesvårigheter.

Vad krigsläget i Europa beträffade, märktes först, att de allierades motåtgärder mot de tyska undervattensbåtarna medfört, att faran från dessa numera vore helt avvärjd. Detta hade främst möjliggjorts genom den s.k. radiolocation eller radioekoanläggningar, genom vilka motmedlen mot undervattensbåtar och även mot flygplan kunnat göras mångdubbelt effektiva. Omsvängningen i tonnageläget hade kommit så snabbt, att de allierade blivit överraskade. Den högt uppdrivna fartygsproduktionen hade sålunda plötsligt fått omställas; bl.a. tillverkades nu mera landstigningsfarkoster av olika slag. Den överlägsenhet på haven de allierade sålunda vunnit hade emellertid ännu icke kunnat utnyttjas till överförandet till Europa av så stort antal landstigningstrupper, som man i allmänhet trodde. Däremot hade en överväldigande mängd flygmateriel överförts från Amerika till Europa. Förlusterna av dylik materiel vore i allmänhet mycket stora, vid en del anfall väsentligt högre än tio procent, men de allierades produktion hade dock kunnat ej blott täcka förlusterna utan även åvägbringa en ständig ökning av den tillgängliga materielen. De stora förlusterna för de allierades flygvapen vore i första hand att tillskriva det tyska jaktflygets ingripanden och i andra hand luftvärnsartilleriet. Detta innebure dock icke, att luftvärnsartilleriet vore ett överflödigt vapen. Om det icke funnes, skulle angripande flygplan hava en betydligt lättare uppgift. Greve Ehrensvärd önskade i detta sammanhang understryka, att det alltid vore samspelet mellan olika vapen, som hade den största betydelsen för krigföringen, och ville varna för populära tankegångar om än ett än ett annat särskilt vapen som betydelsefullt och avgörande för krigets utveckling.

Vad beträffar effekten av bombkriget mot Tyskland märktes följande. Den lämpliga maximidistansen för kontinuerliga bombanfall motsvarade ungefär avståndet London-Berlin. Efter de allierades basframflyttning i söder täcktes hela Tyskland med undantag av vissa områden i öster av de sålunda bestämda rayonerna. De östliga områdena kunde nås från baser i Sovjetunionen, men å rysk sida hade man organiserat flygvapnet nästan uteslutande för direkt samverkan med landstridskrafterna och icke för bombanfall mot fiendens hemort. Arbetsfördelningen mellan de brittiska och de amerikanska luftstridskrafterna vore alltjämt sådan, att de amerikanska huvudsakligen ägnade sig åt daganfall och de brittiska åt

15 februari 1944, kl. 14.00

nattanfall. Bombanfallen mot det egentliga Tyskland hade icke minst terroriserande syfte och avsåge att desorganisera produktionen och nedslå motståndsviljan. En mer direkt militär verkan avsåges med anfällen mot de besatta områdena i väster. Dessa anfall kunde utgöra förberedelser till en invasion och riktade sig troligen även mot utgångsställningar för hemliga vapen. Allting talade för att de allierades bombanfall komme att bedrivas allt intensivare.

Den moraliska verkan på det tyska folket av de stora bombanfallen hade närmast blivit en stegring av motståndsviljan och en ökning av sammanhållningen inom nationen. Måhända kunde dock resultatet av bombanfallen bli större än för närvarande, särskilt om de kombinerades med angrepp av andra slag.

Beträffande den tyska krigspotentialen vore att märka, att de tyska stridskrafterna vore väl försedda med materiel; härvidlag förelåge ännu intet krisläge. Drivmedelssituationen i Tyskland förefölle numera hava lättat. Detta berodde på följande omständigheter: tillbakadragandet av östfronten, upphörandet av tysk offensiv verksamhet i luften, strängare restriktioner, ökad produktion av syntetisk bensin och exploaterandet av nya mineraloljefyndigheter i Österrike. Betydelsen av skifferoljeproduktionen i Estland, vilken uppginge till blott 200 000 ton, överdrevs i allmänhet. Förplägnadsläget i Tyskland vore ännu relativt tillfredsställande. Den kris, som tidigare rått inom det tyska transportsystemet, syntes numera i stor omfattning redan vara hävd. Ett betydelsefullt inre problem för Tyskland måste bli tvångsarbetarna av utländsk extraktion, vilkas antal numera uppginge till 12 miljoner. De tyska förlusterna i kriget vore säkerligen mycket stora; några förlustsiffror publicerades emellertid icke.

Greve E h r e n s v ä r d övergick därefter till att tala om fronten i Italien. Genom landstigningen där och operationerna närmast därefter hade de allierade i södra delen av halvön, vid Foggia, erhållit ett vidsträckt basområde för luftstridskrafter. Något ytterligare sådant av motsvarande betydelse stode icke till buds förrän på Posläppen. Man kunde därför fråga sig, huruvida de allierade hade anledning att kämpa sig fram genom hela Italien. Å tysk sida fördes blott en uppehållande strid. Terrängförhållandena vore synnerligen lämpade härför. Den långsamhet, med vilken de allierades framryckning fortginge, visade den relativt låga kvaliteten hos de amerikanska trupperna. När de möttes av svårigheter, kom bristen på kvalificerade officerare till synes. De högre befälhavarna och staberna kunde vara väl utbildade men det rena truppbefälet vore alltför litet rutinerat. Detta verkade fördröjande på upprättandet av den andra fronten.

15 februari 1944, kl. 14.00

Det vore därför sannolikast, att en andra front icke komme till stånd förr än till våren. De allierade kunde anses äga erforderlig överlägsenhet till sjöss, tillräcklig tonnagetillgång och sannolikt även behövlig överlägsenhet i luften. Fråga vore däremot, om tillräckligt med kvalificerade trupper funnes. De stridsovana trupper, som komme att kastas över, skulle ha att omedelbart efter denna påfrestande förflyttning möta krigsvana tyska trupper. Tyskarnas cirkulationssystem torde ha åstadkommit, att flertalet tyska trupper vore stridsövade. Det förefölle, som om erforderligt jaktskydd vore ett nödvändigt villkor för framgång. Denna lärdom hade kunnat dragas av operationerna i Italien, vilka varit synnerligen försiktigt lagda. När som vid Salerno framstöten varit mera vittsyftande, hade ett svårt bakslag varit nära. Alltså kunde man med en viss sannolikhet räkna med att invasionen skulle ske på det smalaste stället av Kanalen. Märkas borde dock, att byggandet av hangarfartyg hade forcerats samt att flygplanen kunde förses med extra bränsletankar. Den nyligen bekantgjorda allierade staben för invasionen måste ha omfattande förarbeten att falla tillbaka på om invasionen skulle kunna företagas under den närmaste tiden. De funnes, som ansåge, att invasionen i själva verket aldrig komme att bliva utav, utan att de allierade ämnade låta ryssarna alltjämt bära huvuddelen av krigets tunga [börda].

I Norge hölles besättningstrupperna ungefär vid status quo, dvs. 8 fördelningar. Andan bland dessa trupper ansåges vara dålig. I Danmark hade besättningstrupperna väsentligt ökats och omfattade nu 6–7 fördelningar. Ökningen gällde främst trupperna på Jylland. Omfattande befästningsarbeten hade där verkställts.

I Tyskland förefölle kasernerna vara väl fyllda. För krigsmakten torde ingen personalbrist råda. Militärledningen önskade ej sända reserverna österut. Sedan lång tid tillbaka hade man tydligen beslutat sig för att föra en uppehållande strid i öster och söder. Reserverna sparades för invasionen i väster, som man hoppades kunna avvisa. Den utomstående iakttagaren måste erkänna, att chanserna ej helt vore på de allierades sida. De tyska trupperna vore mera stridsvana och den tyska ledningen mycket skicklig. Obestämda möjligheter för de allierade låge i verkningarna av flygbombardemangen och en uppluckring av hemmafronten genom agentverksamhet.

I fråga om fronten i öster framhölls, att ryssarna beräknades att förfo- ga över ungefär dubbel kvantitativ överlägsenhet. Särskilt underströks det märkliga i att offensiven kunde hållas i gång uti fullständigt krigshär- jade områden. Ryska trupper vore särskilt rikt utrustade med tekniska hjälpmedel. Rikedomen på automatvapen av olika slag medförde ett utomordenligt stort ammunitionsbehov vid fronten. Ryssarna vore emel-

15 februari 1944, kl. 14.00

lertid vad de personliga behoven beträffade anspråkslösa och tåliga; huvuddelen av födan torde utgöras av té, eventuellt varmt vatten, och bröd. Tillförseltjänsten kunde därför koncentrera sig på tillförseln av bröd och krigsmateriel. Man kunde konstatera användning i stigande utsträckning av ungdomar och kvinnor till ren fronttjänst. De ryska trupperna vid den finska östfronten hade uttunnats. De officiella ryska rapporterna vore vederhäftiga, medan de brittiska korrespondenterna i Moskva syntes vara ytterst okunniga, och deras rapporter därför utan värde. Ryssarna hade tagit ett relativt litet antal fångar. Tyskarna torde syfta på reträtt till Dnjestr-linjen. Intagandet av Luzk hotade den viktiga järnvägen Odessa–Lemberg. Tyskarna hade dock lyckats hejda ryssarna från att stöta fram i den kanske farligaste anfallsriktningen nämligen i riktningen Vitebsk–Riga eller eventuellt Vitebsk–Kaunas och Königsberg. Den tyska belägringsarmén vid Leningrad vore kraftigt uttunnad vid reträtten. De tyska befälhavarna hade relativt litet flygstridskrafter till förfogande. Den ryska offensiven i norra Baltikum hade utförts på ett imponerande sätt och hotade att avskära betydande tyska styrkor. Terrängen i Estland vore lättframkomlig och det såge ut, som om ryssarna ganska lätt komme att nå Östersjön. Ryssarna torde snart bliva i stånd att bryta upp spärrarna i Finska viken. Det såge ut, som om tyskarna icke skulle vara i stånd att göra verkligt effektivt motstånd där.

Tillförseln från Tyskland till Finland kunde äventyras genom den ryska framstöten. En framstöt över Karelska näset, sedan ryssarna förstärkt trupperna där, skulle snabbt förändra läget för Finland.

Det förefölle, som om det vore föga sannolikt, att just nu någon överhängande krigsfara föreläge för Sveriges del. Men komplikationer kunde uppstå i krigets slutskede. Man finge räkna med ett intensifierat luft- och sjökrig i Östersjön. Händelser i norra Finland skulle kunna aktualisera åtskilligt för Sveriges del. Allmänt ansåges ju ett invasionsföretag i Norge mindre sannolikt, men greve Ehrensvärd funne för sin del ingalunda uteslutet, att ett företag komme att riktas mot de mellersta delarna av Norge, där landet är smalast.

I fråga om den svenska beredskapen meddelades, att täcktrupperna nu vore svagare än någonsin tidigare under kriget. Täcktrupperna bestode av fältförband om 7 bataljoner på tillsammans 11 000 man, fördelade på bevakningsplutoner längs norska gränsen samt i vissa hamnar. Därutöver finnes lokalförsvarsförband, varav en liten del vore inkallad, samt de, som fullgjorde värnpliktstjänstgöring för rekrytutbildning. Den för närvarande gällande planen avsåge som vanligt en låg beredskap för flottan under vintern, varunder befälsutbildning bedreves. Till våren skulle full beredskap återintagas. Flygvapnets krigsberedskap i krigsorga-

15 februari 1944, kl. 14.00

niserade förband vore ringa på grund av det pågående organisationsarbetet. Stridsfärdiga jaktförband funnes blott i Stockholm, Göteborg och Malmö. Avsikten vore, att arméns rekryter efter ett års utbildning – som under de senaste åren varit brukligt – skulle få sin tjänstgöring förlängd med sex månader, varvid de från slutet av mars avsåges komma att tjänstgöra som täcktrupper och avlösa personalen vid de dittills därför använda sju bataljonerna. Årsklassen omfattade 35 000 man. De skulle i första hand placeras vid norska gränsen och i Skåne samt eventuellt vid finska gränsen. Man vore beredd på att få förstärka luftvärnet i västra och södra Sverige. Sannolikt måste försvaret av östkusten också komma att förstärkas.

Efter redogörelsen följde diskussion.

Herr Å k e r b e r g uttalade sitt gillande av att man i görligaste mån sparade på inkallelserna, då alltför betungande inkallelser kunde verka demoraliserande på truppen. Han undrade, om någonting åtgjorts för att underlätta en allmän mobilisering. Då en sådan sista gången prövades, hade resultatet ej varit fullt tillfredsställande och delvis t.o.m. nedslående.

Greve E h r e n s v ä r d förklarade, att mobiliseringsberedskapen tidigare ej stått på någon hög nivå. Rullföringen hade varit otillfredsställande. Ny registrering hade nu skett med hålkortssystem efter moderna kontorsprinciper, vilket framför allt genomdrivits av generalmajor Bredberg. Det vore nu lättare att få rätt man på rätt plats. Man sökte åstadkomma inkallelser med smidigare medel, nämligen medelst radio och individuella inkallelser. Som utrustningscentraler vid mobilisering hade kasernerna ersatts med fältdepåer spridda över hela landet. Härigenom vore det synnerligen svårt att effektivt störa en mobilisering. Vid en del kust- och gränsförsvarsförband hade manskapet utrustningen hemma. Flygvapnet hade ett snabbt verkande mobiliseringssystem och hade ett stort antal krigsflygplatser. Dock måste flygmaterielen före en mobilisering av ekonomiska skäl uppställas på de fredsmässiga flygplatserna.

Herr V o u g t undrade, om icke de tyska förbanden i Finland måste lämna detta land, för den händelse ryssarna nådde Baltischport. Han frågade, om tyskarna förberett en evakuering och uttalade den förmodan, att en utrymning av Finland måste leda till en utrymning av Norge och tvärtom.

Greve E h r e n s v ä r d förklarade, att de tyska trupperna i Finland måste ha ganska besvärande underhållsproblem att kämpa med. Nu trodde sig många veta, att tyskarna avsåge att utrymma Norge. Men detta skulle leda till allierad ockupation av landet och till att de allierade där erhöles flygplatser, varifrån Tyskland och Danmark lättare skulle

15 februari 1944, kl. 14.00

kunna angripas. Han vore ej benägen att acceptera herr Vougts uppfattning om utrymnings växelverkan. I Finland hade stora depåer upplagts, varigenom trupperna länge kunna underhållas utan tillförsel utifrån. Han visste icke, om det vore möjligt att evakuera de tyska trupperna i Nordfinland till Norge. De tyska trupperna i Finland vore elitförband. Det rådde ingen motsvarighet till de sönderfallstendenser, som hade gjort sig gällande inom tyska armén år 1918. Befälskåren vore ur ledningens synpunkt pålitlig även i politiskt hänseende, och numera funnes ingen starkare klyfta mellan befäl och manskap.

Herr B j ö r n s s o n frågade, hur stor den ryska Östersjöflottan kunde vara, och undrade, om de tyska sjöstridskrafterna kunde anses mäta sig med dem.

Greve E h r e n s v ä r d meddelade, att den ryska Östersjöflottan av allt att döma undgått förstörelse genom artilleri- och luftbombardemang, men att den dock icke vore i omedelbart manöverdugligt skick. Övervattensfartygen hade ej kunnat röra sig efter blockaden, varför deras stridsvärde måste vara starkt nedsatt. Ett 20-tal undervattensbåtar torde sannolikt vara disponibla. För ögonblicket torde inga vara ute i Östersjön. Huvudspärren i Finska viken vore troligen redan genombruten. I Östersjöflottan inginge två äldre slagskepp och en, möjligen två, moderna kryssare. Med tanke på eventuella landstigningsföretag i Finland betonades, att ryssarna tidigare än något annat land planlagt och övat landstigningsoperationer av modern typ med mängder av småbåtar.

Herr U n d é n undrade, om passagen till Murmansk alltså kunde anses i spela stor roll för de allierade och påverka tyskarnas strävan att hålla Nordnorge ockuperat.

Greve E h r e n s v ä r d framhöll, att vägens betydelse minskats genom att transportleden genom Iran upprättats. Sedan de allierade under en längre tid visat sig mindre benägna att forcera fram konvojer, hade nyligen åter tre transporter genomförts över Murmansk. Tyskarnas möjligheter att hindra dem hade minskats genom lidna flottförluster och genom utbyggandet av de allierades flygbaser på Grönland och Island.

Herr V o u g t undrade, huruvida innehavet av Norge hade någon väsentlig betydelse för Tyskland.

Greve E h r e n s v ä r d framhöll, att det vore svårt att avgöra, men att det kunde vara av stor betydelse för Tyskland att hava flygbaser i Norge. Det måste ur tysk synpunkt anses oklokt att uppge Norge, så länge landet kunde hållas med blott 8 divisioner sekunda folk som nu. De allierade borde dock relativt lätt kunna klippa av Norge på det smalaste stället.

15 februari 1944, kl. 14.00

Herr Gränebö undrade, om inga finska trupper finnes i Nordfinland.

Greve Ehrensvärd meddelade, att inga finska förband av regementes storlek eller däröver finnes där, däremot möjligen mindre förband av på sin höjd bataljons storlek för att understödja tyskarna i ödemarkskriget, vid vilket dessa icke vore så vana. Därjämte finnes måhända lokala skyddskårsorgan. Ingen högre finsk stab finnes i Nordfinland.

Herr Skoglund frågade, huruvida de svenska militärattachéerna utomlands hade goda observationsmöjligheter.

Greve Ehrensvärd meddelade, att militärattachéerna i London hölles synnerligen kort för att icke tala om i Moskva, där även de allierades militärattachéer hölles mycket strängt övervakade. I Berlin hade tillfälle givits till besök vid fronterna och från militärattachén i Rom hade värdefulla upplysningar ingått. Även om en militärattaché vore bunden till respektive huvudstad, kunde han dock inhämta värdefulla upplysningar genom samtal med kolleger etc.

Herr Pauli undrade, varför Östkarelen så gott som uteslutande vore besatt med finska trupper, och om dessa trupper vore stridsberedda, eller om det rörde sig om en mera formell ockupation.

Greve Ehrensvärd meddelade, att man konsekvent hållit tyska och finska trupper isär. Söder om Uleåborg finnes tyska trupper blott i hamnarna, vissa depåkommandon samt i permittenttrafik. Härtill komme sannolikt svaga tyska flygbaser. Inga tyska stridskrafter finnes vid finska sydfrenten. Långa perioder hade det rört sig om en tämligen fredlig gränsbevakning. Trupperna hade legat stridsgrupperade men med tidvis mycket svaga förband. Numera hade emellertid permissionerna indragits.

Ordföranden hemställde, att utskottets herrar ledamöter och suppleanter måtte iakttaga tystnadsplikt angående uppgifterna rörande den svenska militära beredskapen.

Greve Ehrensvärd anhöll, att tystnadsplikten måtte utsträckas till att avse fördraget i dess helhet, vilket utskottet på hemställan av ordföranden biföll.

Ordföranden anmälde protokollsjustering, vilken företogs.

Herr Åkerberg framhöll, att det vore angeläget att diskutera den finska frågan. Vid en hänvändelse till statsministern hade denne förklarat, att utskottet borde taga initiativ till en diskussion av denna fråga. Man borde få reda på vad regeringen åtgjort. Herr Åkerberg hemställde därför, att utskottets ordförande måtte hos regeringen anhålla om en fördragning i ärendet.

15 februari 1944, kl. 14.00

O r d f ö r a n d e n förklarade, att han varit inne på samma tankegång, men att man måste tills vidare räkna med en sträng förtegenhet från regeringens sida.

Herr Å k e r b e r g uttryckte en förhoppning, att regeringen dock snarast möjligt skulle vara villig att lämna utskottet en redogörelse i frågan.

Herr B j ö r n s s o n påyrkade, att envoyén Assarsson borde anmodas lämna en redogörelse inför utskottet.

Herr Å k e r b e r g instämde.

Stockholm den 15 februari 1944

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 29 FEBRUARI 1944, KL. 14.00

Envoyén Assarssons redogörelse inför utrikesutskottet

Vilhelm Assarsson, envoyé i Moskva
1940–1944.

Vårt förhållande till Sovjetunionen har som bekant under senaste tiden genom en serie olika händelser fått en särskild aktualitet. För att bedöma det nuvarande läget i de svensk-ryska förbindelserna och för att kunna göra sig en bild av de motiv, som bestämma den ryska politiken gentemot Sverige är det nödvändigt erinra sig, hur den ryska politiken hitintills under kriget utvecklats i förhållande till vårt land. Jag skall därför tillåta mig säga några ord härom. Jag behöver icke påpeka, att jag därvid i första hand måste ta hänsyn till hur läget ter sig från Moskvas horisont, men det förefaller mig som en riktig kännedom om sovjetregeringens politiska mål och medel i avseende på Sverige och de övriga nordiska länderna vore en av de viktigaste förutsättningarna för ett bedömande av Sveriges läge och

handlingsmöjligheter under krigets sista skede, som väl nu, mänskligt att döma, är inne, ävensom under efterkrigstiden.

Jag håller för min del före, att den ryska inställningen till Sverige under kriget i det väsentliga bestämts av det rent reella intresset att Sveriges neutralitet bibehålles. Även under det s.k. tysk-ryska samförståndets dagar rådde en stark latent spänning i förhållandet Berlin–Moskva, och

29 februari 1944, kl. 14.00

ryska vederbörande räknade säkert hela tiden med möjligheten av en krigisk urladdning. I denna situation var det helt naturligt av största vikt ur rysk synpunkt, att förhindra en sådan utveckling i Norden, som på ena eller andra sättet kunde ha lett till Sveriges indragande i kriget på tysk sida och därvid också till att svenskt territorium hade kunnat utnyttjas i den tysk-ryska sammandrabbning, som förr eller senare måste komma. Detta intresse tog sig som bekant under Finlandskriget uttryck däri, att Ryssland i stort sett såg genom fingrarna med vår hjälp till Finland, och man kan väl också säga, att den kanske viktigaste anledningen till att Stalin mot sina generalers råd beslöt sig för att genom freden i Moskva avsluta det finska fälttåget vintern 1939–40 just var fruktan för att Tyskland skulle se sig föranlåtet att ockupera Sverige för att förekomma och motverka en eventuell västmaktsintervention i norr och för att skapa en motvikt till ett vidare ryskt framträngande i Finland. Intresset av Sveriges neutralitet demonstrerades ytterligare, då Molotov någon dag efter den tyska ockupationen av Norge och Danmark framförde till tyske ambassadören i Moskva, att man å rysk sida förväntade, att ockupationen icke skulle komma att utsträckas till Sverige. Den tysk-ryska maktbalansen var emellertid i dåvarande läge sådan, att ryssarna på intet sätt kunde reagera mot besättandet av Norge och Danmark. Det var emellertid typiskt, att de med desto större iver vinnlade sig om ett gott förhållande till Sverige. Stämningen mot Sverige var under hela 1940 god och handelsavtalet av den 7 september spelade en stor roll för att konsolidera även de politiska förbindelserna mellan de båda länderna. Denna stämning höll i sig fram till det tysk-ryska krigsutbrottet och även under tiden därefter. Visserligen satte man sig i Moskva bestämt mot alla planer på ett svensk-finskt försvarsförbund. Anledningen härtill var i första hand misstanken att detta förbund på något sätt skulle kunna utnyttjas av Tyskland i antiryskt syfte – man ansåg med andra ord, att svenska regeringen även om den *önskade* genomföra sin deklarerade vilja att hålla Sverige och i förutsatt fall även Finland utanför stormaktskriget dock eventuellt i det dåvarande svåra läget skulle bli *tvungen* att uppgiva sin neutralitet till förmån för Tyskland. I detta sammanhang vill jag nämna, att enligt vad Sir Stafford Cripps många gånger sagt mig, ryssarna senare ångrade sin avvisande hållning i fråga om de svensk-finska planerna på ett försvarsförbund och förklarade sig inse, att det i händelse ett sådant förbund kommit till stånd, hade funnits en reell möjlighet att förhindra Finlands deltagande i kriget mot Sovjetunionen.

Den relativt vänskapliga attitude, som visades i Moskva mot oss även under tiden efter det tyska anfallet sommaren 1941 berodde säkert i första hand på en önskan att icke genom något markerat missnöje driva

29 februari 1944, kl. 14.00

Sverige över på Tysklands sida. Just genom Finlands uppslutning hade man nog i Moskva den åsikten, att Sveriges krigsdeltagande verkligen var en aktuell fråga och man ville därför icke själv ge minsta förvärdning för svenska regeringen att taga detta steg. På så sätt kan man förklara den mycket milda protesten mot transiteringen av den s.k. Engelbrechtdivisionen. När protesten överlämnades till mig av vice utrikeskommissarie Losovski fick jag ett intryck av att den närmast hade karaktären av en formell gest. I själva verket hade ryssarna alldeles särskilda förutsättningar att förstå den hållning, som man i Sverige intog under kriget. Man hade ju själv under åren 1940–41 varit tvungen att skrida till betydande eftergifter för tyska krav för att bevara freden. Man hade ökat leveranserna av spannmål och olja till Tyskland, man hade tillåtit en omfattande transitering från Japan till Tyskland och för att tillmötesgå tyska önskemål hade man så sent som i maj 1941 under mycket oartiga former brutit de diplomatiska förbindelserna med de norska, jugoslaviska och grekiska exilregeringarna. På hösten 1941 efter det att vi diplomater flyttat från Moskva till Kujbysjev uttalade vice utrikeskommissarie Vysjinski till mig, att Sverige enligt hans åsikt fört en klok och förutseende politik. Samtidigt uttryckte han sin stora tillfredsställelse med det i början av november undertecknade s.k. Kujbysjev-protokollet rörande våra framtida handelsförbindelser. Över huvud taget är jag övertygad om att det hade den största betydelse för de svensk-ryska förbindelserna, att vi i Sovjetunionens dåvarande verkligen svåra läge visade vår goda vilja genom att föra dessa förhandlingar. Vi demonstrerade ju därigenom, att vi för vår del icke ansåge, att Sovjetunionen förlorat kriget utan allvarligt räknade med att direkta handelsförbindelser åter skulle komma att upprättas någon gång i framtiden. Andra tecken på den relativt välvilliga hållningen under denna tid var att vi vid ankomsten till Kujbysjev i mitten av oktober tilldelades det otvivelaktigt bästa huset i staden och att ryssarna gick med på att inleda diskussioner om ersättning för de svenska transitvaror, som vid krigsutbrottet hade blivit lagrade i Sovjetunionen. Det sades mig många gånger från ryssarnas sida, att man egentligen hade kunnat avvisa alla svenska krav på en dylik ersättning under hänvisning till force majeure. En markant omsvängning i den ryska inställningen inträffade emellertid från sommaren 1942. Dels framförde ju ryssarna i en rad noter, där sanning och lögn blandats samman på ett skrämmande sätt, sitt synnerliga misshag med den svenska neutralitetspolitikens utformning och för att ge ytterligare eftertryck åt sina ord lät man samtidigt de ryska u-båtar, som brutit sig igenom spärren i Finska viken, sänka svenska fartyg t.o.m. inne på svenskt territorialvatten. Anledningen till denna omsvängning var givetvis att ryssarna

29 februari 1944, kl. 14.00

ansåg, att de svenska eftergifterna gentemot Tyskland ej längre vore motiverade av hänsyn till Sveriges fred och att man därför började fråga sig, om ej i själva verket något slags svensk-tyskt samförstånd förelåge.

Efter Stalingrads fall växte naturligtvis kammen ytterligare på ryssarna och atmosfären kändes allt isigare därute, även om vi vad det rent personliga bemötandet beträffade icke kunde beklaga oss över en sämre behandling än övriga diplomater. Som typiskt för ryssarnas inställning vill jag påminna om det yttrande, som Losovsky fällde till mig någon gång i början av förra året, då han i nästan profetiska ordalag sade att "det får icke heta, när historiens dom en gång skall fällas, att Sverige gått Hitlers ärenden i den gigantiska kamp ryska folket fört för sitt lands befriande från de tyska inkräktarna".

Från och med hösten 1942 kom vidare Sidorenko-fallet att få en allt större betydelse för de svensk-ryska förbindelserna. Det kan förefalla nästan otroligt, att en sådan ur vår synpunkt bagatellartad incident kan spela en politisk roll för ryssarna, men det är tydligen så att ryssarna fått för sig, att Sidorenko-fallet har en symptomatisk betydelse och att de svenska myndigheterna på något sätt handlat under tyskt inflytande i saken. Det är ju högst anmärkningsvärt, att när jag i slutet av augusti förra året för första gången på nästan två år råkade samman med Molotov, denne enbart berörde Sidorenko-fallet. Samma var förhållandet, när jag träffade honom på den fest, som gavs för att fira revolutionsminnet den 7 november i Moskva. Han sade då, att han icke stode ut med att läsa rapporterna om Sidorenkos behandling och dag och natt plågades vid tanken på den tortyr denne finge genomgå i fångelset. Senare på kvällen, när jag just beredde mig att gå, kom han åter fram till mig i något överförfriskat tillstånd och upprepade ett flertal gånger, att han var stolt att vara rysk utrikeskommissarie. Jag svarade naturligtvis, att därtill hade han all anledning samt att jag vore stolt vara svensk minister i Moskva. Han replikerade därtill: "Men varför fortsätter er regering gå Tysklands ärenden ni önska tydligen en tysk seger. Men jag försäkrar er att vi ska vinna kriget." Ihågkommande satsen "in vino veritas" kan man fråga sig, vad anledningen var till detta Molotovs uttalande. Jag tror för min del, att han kände sig personligen stött över att Sverige visade så litet uppskattning av Rysslands kamp samt fortsatte att reellt om också på ett folkrättsligt tillåtet sätt stödja Tysklands krigsansträngningar. Och vidare låg det utan tvekan i hans uttalande en viss irritation över att den svenska pressen fortfarande skildrade bolsjevikerna som rövare och barbarer, med vilka man icke kunde ha något civiliserat umgänge och som borde hållas från Sveriges gränser ju längre bort dess bättre. Även om ryssarna sällan ger uttryck åt en sådan irritation, äro de otvivelaktigt mycket

29 februari 1944, kl. 14.00

känsliga för vad som skrives i detta avseende. Men ryssarnas inställning bestämdes icke bara av Sidorenko-affären, än viktigare var för dem Finlands-frågan och Sveriges roll därvidlag. Jag tyckte mig ofta kunna förmärka, att ryssarna frågade sig, varför svenska regeringen, som dock måste ha så stort intresse av Finlands framtid och som ju av mig borde ha fått veta, att Stalin vore beredd ge Finland acceptabla fredsvillkor, icke med avgörande tyngd sade ifrån i Helsingfors, att Finland måste taga initiativet till fredssonderingar i Moskva. När vi icke gjorde detta, uppfattades det i Moskva såsom ett ytterligare belägg på Sveriges beroende av Tyskland. Jag hade i Moskva under förra hösten en skrämmande känsla av ett politiskt vacuum, en isolering, som var starkare än den som vanligen omger de utländska diplomaterna i Sovjetunionen. Under hela denna tid publicerades tid efter annan i rysk press Tass-telegram från Stockholm, som till stor del återgävo kritik, som framkommit i svenska tidningar mot regeringen. Däremot förbigicks med fullkomlig tystnad såväl regeringens aktion i fråga om de danska judarna och norska studenterna. Upphävandet av transiteringen omnämndes i en kort notis under den betecknande rubriken ”tysk-svensk överenskommelse om transitering”. Så kom då M:me Kollontays meddelande den 17 december om att militärattachén Nygren och jag själv ej längre voro persona grata i Moskva. Det finns många möjligheter att tolka detta steg från sovjetregeringens sida. Jag anser för min del, att åtgärden har en bestämd politisk innebörd. Detta skall icke förstås på det sättet, att vederbörande i Kreml vid diskussioner om förhållandet till Sverige beslutit företaga en aktion och då bland olika alternativ valt tillvägagångssätt att avlägsna den svenska ministern och militärattachén. Det förefaller mig sannolikare, att någon konkret anklagelse exempelvis genom militärmyndigheterna eller den mäktiga GPU-organisationen faktiskt kommit fram till de styrande och att dessa funnit anledning att med hänsyn till det allmänna politiska läget mellan de båda länderna reagera på det sätt som skett. Men det kan förtjäna anmärkas, att anklagelser av motsvarande innehåll säkerligen finnas samlade på hög i GPU:s arkiv mot praktiskt taget samtliga utlänningar, som i den ena eller andra egenskapen vistas i Sovjetunionen. Om man säger, att mitt fall är uttryck för ett politiskt missnöje med vårt land, så kan det förefalla svårt att förklara, varför M:me Kollontay samtidigt förklarar sig ha instruktioner från Moskva att försäkra, att denna incident ej har något med de svensk-ryska förbindelserna att skaffa, varför ryska legationens handelsattaché börjar diskussioner med utrikesdepartementet om återupptagande av ett svensk-ryskt handelsutbyte i en långt större omfattning än före kriget, varför Kreml begagnar svenska regeringen som mellanhand för att komma i kontakt

29 februari 1944, kl. 14.00

med Finland i syfte att erhålla fred och varför de även i fråga om återupptagande av flygförbindelserna givit ett preliminärt tillmötesgående svar. Dessa två linjer strider enligt min åsikt icke nödvändigtvis mot varandra. De äro uttryck för en dubbelbottnad politik, som å ena sidan syftar till att dels hjälpa få Finland ut ur kriget, dels övertala oss och, om så visar sig erforderligt, tvinga oss att förändra vår politik i första hand gentemot Tyskland, men som å andra sidan innebär en demonstration av redobogenheten å rysk sida att om så sker samarbeta med ett Sverige, som självt vinnlägger sig om förbindelserna med Sovjetunionen.

Om den finsk-ryska frågan får en tillfredsställande lösning bör ingenting stå i vägen för en närmare förståelse och ett mera intimt samarbete med Sovjetunionen. Det är givet, att detta måste ske på grundvalen av fria överenskommelser mellan två självständiga stater. Det finnes för närvarande heller ingen anledning antaga, att Sovjetunionen skulle umgås med planer på att gestalta de svensk-ryska förbindelserna på någon annan grundval. Den rysknationella intresse- och realpolitik, som bedrivs av sovjetregeringen under Stalins ledning har åtminstone hitintills haft en defensiv grundtendens i vad avser norra Europa. Regleras gränsen till Finland på grundval av exempelvis 1940 års gräns och återfår Ryssland herraväldet över de baltiska staterna föreligger enligt min åsikt ingen anledning tro, att vederbörande i Moskva skulle ha längre gående aspirationer på svenskt, norskt eller danskt territorium. Sovjetunionens vitala intresselinje går åt sydväst mot Balkan och även åt söder mot Iran och den arabiska världen i Mellanöstern. Och även om man skulle anse, att ledningen faktiskt hyste imperialistiska avsikter kan man med skäl uppställa frågan, om det efter detta krig kan bli möjligt att genomföra en rysk politik, som skapar akuta konflikter och i sista hand krig med stater, som ditintills ej varit indragna i världsbranden. Sovjetunionen kommer efter kriget otvivelaktigt att vara starkt, men har man på nära håll sett de oändliga påfrestningar, offer och lidanden, för vilka den ryska befolkningen utsatts, har man svårt att undertrycka tanken, att Stalin efter detta krig måste se som den allt överskuggande uppgiften att återuppbygga det skövlade landet och att söka skänka åt befolkningen åtminstone ett minimum av materiell lycka. Det finnes många tecken, som tyder på, att Stalin har en verklig rädsla för att det ryska folkets motståndskraft slutligen skall prövas över evne och det råder ingen tvekan, att han vid gestaltningen av sin utrikespolitik måste ta hänsyn härtill. Man kan vidare säga, att hela den inre utvecklingen i Ryssland tyder på att den sedan ett tiotal år inaugurerade *nationella* ryska politiken kommer att fortsättas. Under kriget har den inre propagandan uteslutande förts efter nationella linjer. Man talar visserligen fortfarande sällan

29 februari 1944, kl. 14.00

om Ryssland men desto mera om den ryska historiska traditionen, vilken fastställts som ett mönster för statens och folkets liv. Alla de många under kriget nyinstiftade ordnarna – Sovorov-orden, Kutusov-orden, Alexander Nevskij-orden osv. – ha uppkallats efter ryska nationalhjältar. Särskilt anmärkningsvärt är att man valt även Alexander Nevskij, då som bekant den högsta ordensdekorationen även under tsartiden bar hans namn. En annan åtgärd, som just för folket framstått som ett särskilt viktigt steg tillbaka ur nationell synpunkt, var införandet av axelklaffar för jämt ett år sedan. Denna åtgärd väckte ett oerhört uppseende, och man fäste sig särskilt vid att de nya epåletterna hade fått en exakt likadan utformning som under tsartiden.

Även om alltså *målsättningen* för den ryska politiken är och kan väntas bli nationell, råder å andra sidan intet tvivel om att ryssarna även i fortsättningen komma att såvitt möjligt begagna sig av de *medel*, som den världsrevolutionära ideologin sätter i händerna på dem, då det gäller att göra sitt inflytande gällande i utrikespolitiska sammanhang. Kominterns upplösning spelar härvid en underordnad roll – den kan närmast liknas vid en dödförklaring av en hädangången. Förbindelserna med kommunist- och upprorsrörelser i andra länder upprätthålles på andra vägar. Jag anser det av stor vikt att minska detta inflytande i Sverige genom en kraftigt ökad objektiv upplysning om förhållandena i Sovjetunionen. Det gäller såvitt jag förstår att för de svenska arbetarna göra klart, att Sovjetunionen lever och arbetar som varje annan stat på grundval av de speciella historiska förutsättningar, som föreligger. Sovjetunionen får icke framstå såsom något i sig gott eller ont. Det vore felaktigt påstå, att Sovjetunionens samhällsordning utgör ett prov på förverkligad socialism och det vore lika felaktigt påstå, att sovjetsystemet för Rysslands folk skulle betyda misère och förslavande under brutala och godtyckliga härskare.

Efter redogörelsen följde diskussion.

Herr S a n d l e r förklarade, att det vore ytterligt farligt att här ha en rysk legation, som informerade sin regering på sätt som skedde. Det vore uppenbart orimligt, att svenske ministern i Moskva förklarades vara persona ingrata, sedan han sänt riktiga informationer, medan ryska legationen här lämnade sin regering uppenbart falska uppgifter. Han undrade, om det funnes belägg för att Stalin på sin tid genomdrev Moskvafreden i strid med sina generalers önsknings, samt frågade vid vilken tidpunkt Molotov företagit sin omnämnda *démarche* mot en tysk ockupation av Sverige i april 1940.

Herr A s s a r s s o n förklarade, att Molotov uttalat sig på detta sätt några dagar efter den 9 april; *démarchen* hade ej haft ultimativ form

29 februari 1944, kl. 14.00

och svaret hade troligen endast varit ett löfte att föra meddelandet vidare till tyska regeringen. I fråga om Moskvafreden erinrade herr Assarsson om att den ryska armén under vinterkriget varit avhånad i hela världen. När de ryska generalerna väl blivit framgångsrika, måste det rent militärt sett för dem vara bittert att ej få fullfölja framgångarna. Uppgifterna stammade från dåvarande, väl informerade tyska militärattachéer. Tyskarna hade förhållit sig absolut passiva under vinterkriget.

Herr S a n d l e r undrade, vid vilken tidpunkt ryssarna börjat ångra sitt veto mot det svensk-finska försvarsförbundet.

Herr A s s a r s s o n förklarade, att det framträtt i slutet av april eller maj 1941, då ryssarna började känna hotet från Tyskland överhängande.

Herr S a n d l e r påpekade, att ryssarna fortsatt med sin utpressningspolitik mot finnarna under hela år 1940.

Herr A s s a r s s o n framhöll, att ryssarna ej visat sig ärliga och ej förklarat sin oro. Så sent som i mars 1941 hade man på en förfrågan av envoyén Paasikivi kategoriskt tillbakavisat möjligheten av en konflikt med tyskarna.

Herr S a n d l e r undrade, hur det förhölle sig med Kujbysjev-avtalet och det av Assarsson nämnda handelsavtalet om två miljarder.

Herr A s s a r s s o n erinrade om handelsavtalet av den 7 april 1941 med en kredit på 100 miljoner, vilket på svensk sida undertecknats av statsrådet Herman Eriksson. Kujbysjev-avtalet hade inneburit en uppgörelse, att handelsavtalet trots krigsförhållandena skulle bestå och att lagring skulle ske i Sverige av från rysk sida beställda varor för leverans efter kriget. Detta hade livligt uppskattats av ryssarna, som i avtalet hade sett en garanti för att Sverige ej ämnade ansluta sig till Tyskland. I oktober 1943 hade Assarsson fått i uppdrag att upptaga förberedande förhandlingar om handelsutbytet efter kriget. Då hade man å rysk sida ställt sig fullständigt avvisande. I december 1943 hade ryska legationen meddelat Utrikesdepartementet, att sovjetregeringen vore villig att upptaga förhandlingar om ett synnerligen vidsträckt avtal omfattande svenska leveranser till ett värde av två miljarder kronor. Detta belopp reducerades dock under fortsatta samtal till 500 miljoner. Härigenom torde ryssarna vilja visa, att de skulle ställa betydande handelsförbindelser i utsikt, om Sverige ville ändra sin politik.

Herr I v a r A n d e r s o n erinrade om att utrikesministern i sin redogörelse till utrikesnämnden för år 1942 meddelat, att Assarsson fört samtal med Förenta Staternas chargé d'affaires Henderson, varvid denne uppgivit, att ryssarna då ej tänkte kräva Hangö, och att finnarna vid ett eventuellt fredsslut även skulle kunna behålla Viborg. Herr Anderson undrade, huru det förhölle sig med denna ryska fredsvilja.

29 februari 1944, kl. 14.00

Herr A s s a r s s o n meddelade, att Stalin i Teheran inför Churchill och Roosevelt förklarade, att han ej hade för avsikt att blanda sig i Finlands inre förhållanden. Han hade t.o.m. sagt sig kunna förhandla med marskalk Mannerheim, utan vilken kaos kunde uppkomma i Finland. Av principiella skäl kunde han ej gå med på en mildare fred än Moskva-freden 1940. Detta hade den amerikanske ambassadören meddelat Assarsson med uttrycklig önskan, att denne skulle vidarebefordra detta till svenska regeringen, så att finnarna skulle få kännedom därom. Då han senare frågat, om Assarsson gjort detta, hade denne visat telegrammet till Stockholm, varvid ambassadören förklarade, att Assarsson exakt återgivit, vad ambassadören sagt. Assarsson ansåge, att både Viborg och Hangö kunde ha bevarats åt Finland på hösten 1941, och att Hangö kunde ha räddats ännu för ett år sedan. Assarsson hade framhållit möjligheten av att amerikanska regeringen utövade påtryckningar på Finland. Denna Assarssons verksamhet hade måhända bidragit till att Assarsson blivit persona ingrata. Han ansåge, att finnarna tövat för länge.

Herr I v a r A n d e r s o n påpekade, att ryssarna enligt föreliggande uppgifter ej ville ockupera Finland och ej heller önskade förändringar i regeringens sammansättning.

Herr A s s a r s s o n bekräftade, att detta enligt hans uppfattning överensstämde med verkliga förhållandet.

Herr I v a r A n d e r s o n meddelade, att från utländska källor stammande rykten i Stockholm ville göra gällande, att ledande ryska militärer önskade en ockupation av Finland i syfte att Finland skulle få en allvarlig varning för framtiden. Han undrade, hur förhållandet vore mellan den politiska ledningen och militärerna i Sovjetunionen.

Herr A s s a r s s o n underströk, att den ryska propagandan gentemot Finland på senare tid varit ytterst skarp i tonen, men att ryssarna snabbt kunde svänga. Han ansåge sig dock böra fastslå, att ryssarna i detta fall gått mycket långt. Han påpekade, att ryssarna gentemot de allierade hade en trumf på hand genom möjligheten av en Japan-vänlig politik. Gentemot generalerna vore Stalin självständig och helt bestämmande.

Herr P a u l i undrade, om herr Assarsson kunde säga någonting ytterligare om orsakerna till den ryska begäran om hans rappellering enkannerligen om de påstådda förbindelserna mellan den svenska legationen i Moskva och det tyska högkvarteret.

Herr A s s a r s s o n förklarade, att den föregivna förbindelsen, så som beskyllningen hade lytt, måste ha etablerats via svenska utrikesdepartementet, varför anklagelsen mot honom samtidigt varit en förolämpning mot utrikesdepartementet. Han ansåge, att frågan hade en

29 februari 1944, kl. 14.00

klart politisk innebörd. Man ville för svenska regeringen visa i handling, att man önskade en ändring av dess politik gentemot Tyskland.

Herr P a u l i undrade, om det vore möjligt att veta, huruvida ryska vederbörande förts bakom ljuset beträffande anklagelsen mot Assarsson eller om det hela varit ett rent påfund.

Herr A s s a r s s o n sade, att bägge alternativen vore tänkbara. Man kunde icke säga, vilket som vore sannolikast. Av vikt vore emellertid icke en eventuell anmälan mot Assarsson utan det förhållande att man begagnat sig av densamma.

Herr S k o g l u n d undrade, om någon utsikt föreläge, att de baltiska republikerna skulle kunna tillerkännas en friare ställning.

Herr A s s a r s s o n förklarade, att Stalins vilja att införliva Balticum vore oåterkallelig. Stalin menade, att 90 % av befolkningen i fritt val uttalat sig för anslutning till Sovjetunionen. Stalin skulle säkerligen hellre bryta sina allianser än giva med sig på denna punkt. Herr Assarsson ansåg, att man gjorde klokt i att betrakta denna fråga som helt utagerad.

Herr S k o g l u n d undrade, om förbindelsen mellan Paasikivi och ryssarna åstadkommits på ryskt eller finskt initiativ.

Herr A s s a r s s o n trodde, att initiativet varit ryskt.

Herr Å k e r b e r g efterlyste belägg för Assarssons uttalanden om ryskt missnöje med svenska regeringens bristfälliga ansträngningar att få Finland ur kriget.

Herr A s s a r s s o n förklarade, att detta ej framförts till honom direkt utan genom olika kanaler, såsom ryssarna för sed hade. Bland annat hade tjeckoslovakiske ministern vidarebefordrat uttryckliga uttalanden av Molotov i denna riktning.

Herr U n d é n underströk det stora intresse, som de preciserade uppgifterna om Molotovs démarche i april 1940 ägde. Han betonade den stora vikt, som ryssarna lagt vid prins Gustaf Adolfs besök i Finland och hans överlämnande av en hög orden till marskalk Mannerheim. Detta vore ett exempel på en försummelse på svensk sida: man hade ej tagit tillräcklig hänsyn till ryssarna. Han undrade, om herr Assarsson kunde lämna ytterligare upplysningar om det ekonomiska livet och den allmänna situationen i Sovjetunionen, och om i vad mån uthålligheten kunde anses begränsad.

Herr A s s a r s s o n meddelade, att han i Kujbysjev, som vore en stor industristad, haft goda tillfällen – bättre än i Moskva – att observera de ryska arbetarna. Dessa stege upp kl. 5 på morgonen. Morgonmålet bestode av svart bröd och varmt bröd. Kommunikationerna mellan bostadskvarteren och fabrikererna vore synnerligen dåliga. Middagsmålet bestode mestadels av kålsoppa med bröd. Efter återkomsten till bostaden

29 februari 1944, kl. 14.00

hade arbetarna blott att med kläderna på kasta sig på sina sängar. Segrarna hade uppmuntrat befolkningen. Livsmedelssituationen kunde ej inverka på läget på ett avgörande sätt, då det ryska folket vore så tåligt att det i huvudsak endast gällde att skaffa det erforderliga brödet.

Herr I v a r A n d e r s o n undrade, om ryktena om en rysk-tysk separatfred haft någon genklang i Moskva. Han påpekade uppgifterna om japansk aktivitet i denna riktning.

Herr A s s a r s s o n meddelade, att japanske ambassadören Sato bestämt tillbakavisat varje tal om att ha förmedlat några separatfredstrevare. Han torde dock på sin tid hava sänts till Sovjetunionen 1941 i dylik avsikt, men det hade varit före de ryska militära framgångarna. Den i Moskva bildade tyska liberala organisationen "Freies Deutschland" innebure dock en återförsäkring från Stalins sida.

Herr P a u l i meddelade, att han vid ett besök år 1937 iakttagit den låga ryska standarden i fråga om kläder, varvid man å rysk sida förklarar, att man, sedan den tunga industrin blivit organiserad, skulle ägna sig åt en uppbyggnad av industrier för civila konsumtionsartiklar, såsom textilindustrin. Han undrade, om man hunnit börja med detta, innan Sovjetunionen hade dragits in i kriget.

Herr A s s a r s s o n meddelade, att det ej medhunnits.

Herr G r ä n e b o undrade, om man märkte en stor klasskillnad, eftersom en del av den ryska befolkningen åtnjöte en privilegierad ställning, exempelvis när det gällde bostad och dagliga inköp samt frågade huruvida ryssarna sökt åstadkomma ett närmande till Turkiet.

Herr A s s a r s s o n meddelade, att man å rysk sida önskade, att Turkiet måtte inträda i kriget på de allierades sida men att man överläte åt Storbritannien att utöva press på Turkiet. Enligt rysk uppfattning komme det vid krigets slut ej att finnas några neutrala stater. De, som ej vore med dem, vore mot dem. Herr Assarsson framhöll, att ingen klasskillnad i vår bemärkelse existerade i Sovjetunionen. Ingen avundsjuke förefunnes mot de bättre ställda, då dessa erhållit sina förmåner på grund av sin duglighet i sovjetstatens tjänst.

Herr S a n d l e r undrade, om något ryskt intresse för Östersjöns utlopp kunde förmärkas.

Herr A s s a r s s o n svarade nekande.

Herr U n d é n undrade, hur stämningen vore mot Tyskland och huru det blivande förhållandet till detta land kunde komma att gestalta sig.

Herr A s s a r s s o n förklarade, att den ryska propagandan bibragt ryssarna ett starkt hat mot Tyskland, vartill tyskarnas framfart exempel-

29 februari 1944, kl. 14.00

vis i Stalingrad starkt bidragit. Vad beträffar planerna i fråga om Tysklands framtid kunde man ej få några besked.

Ordföranden framförde utskottets tack till herr Assarsson, som därefter lämnade sammanträdet.

Ordföranden hemställde, att utskottets ledamöter och suppleanter måtte iakttaga tystnadsplikt rörande herr Assarssons redogörelse, vilket utskottet biföll.

Ordföranden anmälde protokollsjustering, vilken företogs.

Ordföranden meddelade slutligen, att han hade talat med utrikesministern om möjligheten av att regeringen skulle lämna utskottet aktuella informationer i allmänhet och särskilt i den finska frågan. Därvid hade utrikesministern framhållit, att vissa meddelanden redan lämnats till partiernas riksdagsgrupper. Beträffande den finska frågan hade utrikesministern erhållit exakta informationer från finska regeringen, men under sådan diskretionsplikt, att han vore förhindrad att lämna dem vidare till utskottet. Han trodde dock, att meddelanden tämligen snart skulle kunna lämnas, då läget klarnat. Ordföranden påpekade därtill, att finska riksdagens behandling av frågan torde komma att omöjliggöra informationernas fortsatta hemlighållande. Från utrikesdepartementet hade meddelats, att en del upplysningar angående brittisk-amerikanska framstötningar angående minskning av Sveriges malmexport till Tyskland vid tillfälle skulle kunna lämnas.

Stockholm den 29 februari 1944

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 23 MARS 1944, KL. 14.00

Redogörelse av envoyén A. Richert

Envoyén R i c h e r t förutskickade, att hans redogörelse icke komme att göra anspråk på fullständighet; i Berlin vore det svårt, nästan omöjligt att bilda sig en absolut säker uppfattning om förhållandena. Man vore där hänvisad till sina egna iakttagelser och till de källor, vilka man under årens lopp kunnat skaffa sig, men det vore att märka, att de sär-egna levnadsförhållanden, som stadens sönderbombning medfört, väsentligen försvårade vidmakthållandet av personliga kontakter.

För att giva en kort skildring av de intryck, som för närvarande mötte en observatör i Berlin, önskade herr Richert framhålla följande. De amerikanska och brittiska flygvapnens anfall hade medfört utomordentliga svårigheter för Tyskland, och bombkriget utgjorde numera en allvarlig belastning för landet. Den åvägabrakta förstörelsen gjorde sig särskilt märkbar i de stora städerna. Hur förödande luftkrigets verkningar än vore, hade det dock icke haft de verkningar på det tyska folket, som man skulle hava trott. Det funnes sålunda inga tecken på någon annalkande moralisk upplösning, förorsakad av luftkriget. Det tyska transportväsendet fungerade i förvånansvärt stor utsträckning; bombskadorna reparerades effektivt och snabbt. Likaledes vore industrianläggningarna i Rhenlandet i gång i en omfattning, som

Arvid Richert, envoyé i Berlin
1937–1945.

23 mars 1944, kl. 14.00

vore förvånande med tanke på de anfall, för vilka detta område blivit utsatt. Med dessa exempel önskade herr Richert emellertid ingalunda bagatellisera luftkrigets betydelse utan endast framhålla, att luftkriget enligt hans uppfattning hittills icke haft några verkningar ägnade att åvägbringa en hastig vändning i kriget. Beträffande luftkrigets inverkan på det tyska flygvapnet märktes, att alla tecken tydde på att de allierades flygstridskrafter numera vore de tyska överlägsna. Herr Richert ansåg, att det tyska luftförsvaret dock icke vore så nedkämpat, att på grund därav ett snabbt slut på kriget vore att förvänta. De tyska förlusterna vore givetvis mycket stora, men ännu torde det dröja länge, innan de allierade ernått definitiv luftöverlägsenhet. Beträffande det allmänna livsmedelsläget i Tyskland finge man räkna med, att förlusten av de erövrade ukrainska områdena, vilka på sin tid redan hade kunnat utnyttjas av tyskarna, måste komma att inverka på Tysklands försörjning. Ännu så länge hade dock ingen försämring inträtt i livsmedelsläget; ransoneringen vore synbarligen ordnad på ett tillfredsställande sätt. Måhända skulle de bortfallande leveranserna från Ukraina kunna komma att kompenseras från Ungern, sedan tyskarna nu övertagit kontrollen av detta land.

I den betydelsefulla men svårbedömbara frågan om den inre frontens hållfasthet vore herr Richert av den uppfattningen, att den inre fronten komme att hålla så länge ingen verklig katastrof inträffade på någon av fronterna.

Den tyska reträtten i öster vore i hög grad påtvungen och hade medfört oerhörda risker, men än så länge hade den dock icke inneburit någon katastrof för tyskarna. Vad stämningen bland frontrupperna beträffade, kunde enligt Berlin-beskickningens informationer ännu icke någon nedgång i moralen förmärkas, även om det vore tydligt, att truppernas kvalitet försämrats sedan början av kriget. En invasion kunde måhända medföra ett sammanbrott i Tyskland, men så länge den dröjde eller icke vore framgångsrik, finge man räkna med en desperat kamp till det yttersta från tysk sida. Inga skönjbara tecken till upplösning förelåge. Tysklands militära kraft vore obruten, även om anfallskraften försvagats.

Beträffande inställningen till Sverige framhöll herr Richert, att Sverige sedan gammalt åtnjöte mycken good will i Tyskland. I större delen av Tyskland vore en svensk alltid en gärna sedd person. Förhållandet vore emellertid annorlunda i den politiska ledningen, som från svensk sida utsatts för alltför många besvikelser. Redan före transiteringens upphörande hade denna ledning ansett Sveriges hållning som misslaglig, vilket vid flera tillfällen framhållits av tyske utrikesministern. När man på tyskt håll vid förslaget om transiteringens upphörande insett, att svenska regeringens krav vore oryggligt, hade man godtagit överens-

23 mars 1944, kl. 14.00

kommelsen. Denna hade emellertid kvarlämnat åtskillig bitterhet, vilken förstärkts av aktionerna till förmån för Danmarks judar och Norges studenter. En annan orsak till den tyska ledningens inställning hade varit svenska regeringens inställning vid handelsförhandlingarna att nedbringa järnmalms- och kullagerexporten, ehuru man på tysk sida gått med på en utvidgning av lejdtrafiken till sjöss och i luften. Denna ogynnsamma inställning hade troligen ytterligare skärpts i samband med de svenska démarcherna rörande Finland, ehuru Richert icke hade några direkta belägg härför. Denna tyska inställning innebure emellertid icke, att tjänstemännen vid beskickningen i Berlin i det löpande arbetet bleve ovänligt behandlade. Å tysk sida syntes man önska upprätthålla ett vänskapligt samarbete och undvika att framkalla intryck av ett spänt förhållande till Sverige.

Efter redogörelsen följde diskussion.

Herr Å k e r b e r g frågade, vad tyska folket hade för uppfattning om regimen och om Hitlers ställning.

Herr R i c h e r t förklarade, att det vore svårt att med säkerhet bedöma det tyska folkets inställning. Beskickningen i Berlin hade hittills icke erhållit några vare sig direkta eller indirekta upplysningar tydande på att en inre upplösning vore förestående eller att någon slags aktion mot regimen vore att förvänta. Trots mörkläggningen i pressen vore det för många klart, att Tysklands utsikter att vinna kriget äro minimala eller obefintliga. Tyskarna ställde sig emellertid på den ståndpunkten, att det enda möjliga vore att kämpa vidare. Västmakterna hade förklarat, att den preussiska militarismen skulle förintas och att det tyska folket skulle röna en omild behandling. Detta hade icke varit ägnat att stimulera militärerna till en aktion i syfte att åvägabringa ett regimskifte. Inga möjligheter förelåge att organisera en revolt. Ingen högre tysk militär torde nu, i motsats till för ett år sedan, hysa några revolttankar. Man hoppades på en förändring av läget i gynnsam riktning, om man hölle ut. En invasion kunde misslyckas, eller sovjetregeringen kunde förklara sig beredd till en uppgörelse. Hitler framträdde numera praktiskt taget aldrig, men av alla tecken att döma fattade han alltjämt avgörandet i alla större frågor. Han hade ej längre samma ställning hos folket som tidigare. Hitlers maktställning vore dock densamma, och han spelade ut sina olika medarbetare mot varandra.

Herr P a u l i efterlyste herr Richerts uppfattning angående Himmlers uppträdande och hänvisade till uppgifter, att hans porträtt uppsattes i skolorna, hans bild förekomme på frimärken och på vykort o.s.v. samt undrade, om Himmler förberedde vägen till en mera central maktställning. Herr Pauli undrade vidare, om det vore bestyrkt, att den national-

23 mars 1944, kl. 14.00

socialistiska ledningen tänkte ställa upp SS-armén mot folket, om detta grepes av en nederlagstämning. Han frågade slutligen, om det ungerska sändebudet i Berlin, som blivit regeringschef, skulle uppfattas som en ungersk Quisling eller om han vägledes av andra motiv.

Herr R i c h e r t framhöll, att det vore svårt att få någon uppfattning om Himmlers avsikter. Hans maktställning vore otvivelaktigt i stigande. På många håll betraktades han som en aktiv kraft i ett större sammanhang, därest en för landet farlig situation skulle uppstå. Han åtnjöt stora sympatier hos de organisationer, som han ledde. Han vore personligen tillbakadragen och anspråkslös och tänkte ej på egen fördel men vore fanatisk i sina strävanden. Det vore mindre sannolikt, att han själv ledde den personliga reklam, varom herr Pauli talat, men hans medhjälpare önskade måhända giva honom den centrala plats i folkmedvetandet, som motsvarade den, som han intog i ledningen. Himmler förefölle vara lojal mot Hitler.

Herr A n d r é n påpekade, att man vid det förra världskrigets slut lätt kunde utröna opinionsstämningarna i Tyskland. Nu undertrycktes oppositionen med terror. Han undrade, om detta ej kunde leda till ett plötsligt utbrott av dolda krafter. I fråga om invasionen frågade han, om man å tysk sida verkligen räknade med att ett misslyckande skulle föranleda företagets uppgivande. I upplysta tyska kretsar måste man utgå från att de allierade komme att fortsätta till dess deras aktion kröntes med framgång.

Herr R i c h e r t framhöll, att man icke finge betrakta några möjligheter såsom uteslutna. För egen del trodde han icke, att en revolt kunde ifrågakomma annat än i samband med en militär motgång av katastrofal art. Sannolikt kunde ingen verklig organisation av oppositionella krafter komma till stånd på grund av den effektiva övervakningen. Denna vore så rigorös, att det vore svårt att se de praktiska möjligheterna att organisera något mer än ett upplopp, som lätt kunde nedslås, då oppositionen saknade vapen. Det vore givetvis svårt att tänka sig, att engelsmän och amerikanare skulle giva upp, men tyskarna vore mästare i önsketänkande och spekulerade alltjämt i möjligheterna av en för dem gynnsam vändning i kriget.

Herr V o u g t undrade, om herr Richert hade sig något bekant om de till Tyskland deporterade norska studenterna.

Herr R i c h e r t förklarade, att han ingenting kunde säga med bestämdhet därom. Efter vissa samtal i tyska utrikesministeriet vore han emellertid av den uppfattningen, att de norska studenterna ej befunde sig i koncentrationsläger utan i någon sorts arbetstjänstläger och att de efter tyska förhållanden behandlas väl. För tjänstemännen i Auswärtiges

23 mars 1944, kl. 14.00

Amt förelåge förbud att avhandla norska frågor med svenskar, varför det vore svårt att få upplysningar i dylika frågor.

Herr U n d é n frågade, om de norska officerarna hölles för sig och om ej de norska studenterna sammanförts med dem.

Herr R i c h e r t svarade, att studenterna icke befunde sig i samma läger som officerarna.

Herr G r ä n e b o framhöll, att övervakningen av det tyska folket synbarligen skärpts under sista tiden, vilket kunde vara en förklaring till att den inre fronten komme att hålla, tills den yttre bräckts, samt efterlyste herr Richerts uppfattning på denna punkt. Han efterlyste vidare grunden för ett påstående i boken "Bakom stålvalLEN", att man i presskretsar i Berlin hyst vissa farhågor för ett tyskt överfall på Sverige våren 1942.

Herr R i c h e r t förklarade först med anledning av herr Paulis sista fråga, vilken Richert tidigare förbisett att besvara, att han kände den nye ungerske ministerpresidenten och utrikesministern mycket väl. Han uppfattade honom som en personligen alldeles oförvitlig man. Han hade tjänstgjort som officer i förra världskriget och som militärattaché i Berlin. Han skulle ej vara någon särskilt aktiv kraft. Han vore ungefär 60 år gammal och hade säkerligen aldrig tänkt sig att bekläda posten såsom regeringschef. Såsom sådan komme han säkerligen att i allt väsentligt följa de råd han komme att erhålla av tyske utrikesministern.

Med anledning av herr Gränebos yttrande framhöll herr Richert, att mycket skärpta åtgärder hade vidtagits mot oppositionell inställning och drastiska straff bestämts. Det räckte att yppa tvivel på tysk seger för att bli ställd till ansvar. För defaitistiska uttalanden hade i vissa fall dödsstraff utmätts och verkställts. Den av herr Gränebo nämnda krisen hade varat från slutet av år 1941 till början av år 1942. Gång efter annan hade förekommit varningar om att någon aktion mot Sverige vore förestående. Richert hade givetvis vidarebefordrat dessa till Stockholm men personligen ansett dem sakna reell grund ända till i februari 1942, då han icke längre ansett sig kunna ansvara för händelseutvecklingen.

Herr G r ä n e b o undrade, om några motiv för eventuella tyska aktioner framkommit.

Herr R i c h e r t förklarade, att man endast kunde gissa sig till motiven. En tysk aktion kunde tänkas i syfte att förebygga en utveckling, som vore farlig för Tyskland. Man ogillade den svenska opinionens inställning och Sveriges förhållande till Norge. Man litade ej på den svenska neutraliteten.

23 mars 1944, kl. 14.00

Herr B j ö r n s s o n frågade, hur det förhölle sig med förtroendet till de tyska sedlarna, om man kunde märka någon flykt till realvärden och om det funnes någon svart börs för utländska sedlar.

Herr R i c h e r t svarade, att någon illegal valutabörs icke existerade. För övrigt funnes egentligen ingenting att köpa. Konstverk hade emellertid stigit mycket i pris, måhända till tio gånger förkrigsvärdet. Det vore betecknande för utvecklingen, då konstverk icke vore prisreglerade.

Herr F a s t frågade, om man kunde få en bild av förhållandet mellan Tyskland och Finland, hur man i Tyskland ställde sig till tanken på en finsk separatfred och vilka tyska påtryckningsmedel som förelåge.

Herr R i c h e r t förklarade, att det ur tysk synpunkt förelåge ett synnerligen stort intresse av att Finland icke slöte separatfred. Den tyska återhållsamheten i officiella uttalanden angående Finlands aktuella läge kunde bero på att man aldrig räknat med möjligheten av en separatfred. I ett nytt fall skulle kanske attityden ej vara lika återhållsam. Den hade också varit mindre återhållsam i icke officiella uttalanden om Finland. Richert sade sig icke känna till, om något direkt hot från tysk sida hade förekommit. Det vore för Tyskland en prestigesak, att Finland kämpade vidare; en finsk-rysk överenskommelse kunde ogynnsamt inverka på Tysklands satellitstater. Slutligen erinrade herr Richert om den utomordentliga betydelse nickelgruvorna i Petsamo hade för tyskarna.

Herr Å k e r b e r g frågade, huru stor förödelsen vore i Berlin och om man ordnat med befolkningens härbärgering på något särskilt sätt.

Herr R i c h e r t meddelade, att i den stadsdel, i vilken legationen ligger, förstörelsen kunde beräknas till 90 à 95 %. I andra stadsdelar vore den av mindre omfattning, på sina håll kanske 20 à 25 %. Som genomsnittssiffra kunde man måhända räkna med 50 %. Många av stadens innevånare hade evakuerats. Inkvartering hade ordnats utanför staden. Bostäder hade rekvirerats över hela Tyskland. Många fler än man skulle tro bodde dock kvar i staden. I källarna, som ofta vore oskadade, bodde sålunda en mängd människor.

Herr J o h a n s s o n frågade, om ej tillvaron i Tyskland av tvångskommenderade utläningar ingåve ledningen en viss oro, huru de behandlades och huru de övervakades.

Herr R i c h e r t meddelade, att det funnes två kategorier, nämligen krigsfångar och civilarbetare. I Berlin funnes båda kategorierna i stort antal och även tyska straffångar. Det hade uppgivits, att antalet utländska civilarbetare i Tyskland uppginge till 12 miljoner. I händelse av en inre upplösning i landet komme de givetvis att utgöra en stor fara och belastning för landet. De behandlades rätt olika. Fransmännen finge röra

23 mars 1944, kl. 14.00

sig i Berlin som de ville. Ryssarna finge fara in till staden, men det skedde då i grupper och under bevakning. Bostadsförhållandena lämnade helt naturligt mycket övrigt att önska. Tyskarna själva hade det ju mycket dåligt. Förplägnaden och behandlingen vore dålig. Italienarna behandlades rätt illa; Badoglio-anhängare behandlades som förrädare.

Herr P a u l i frågade, om ej dessa upplysningar blott gällde civilarbetare.

Herr R i c h e r t bejakade frågan och meddelade, att krigsfångarna förvarades i fångläger. I de tyska fånglägren, som torde utmärkas av ett visst tyskt pedanteri, torde fångarna behandlas ganska väl. Fånglägrens chefer vore i allmänhet äldre officerare från den tidigare regimen, men undantag funnes.

Herr U n d é n efterlyste herr Richerts uppfattning av det aktuella läget i förhållandet mellan Sverige och Tyskland och hur han bedömde möjligheterna för en eventuell framtida aktion från Tysklands sida mot vårt land.

Herr R i c h e r t förklarade, att det vore övervägande sannolikt, att Hitlers inställning till Sverige vore deciderat ogynnsam. Om Hitler hade haft fria händer i detta läge, då Finland diskuterade fred med Sovjetunionen, skulle han säkerligen velat företaga en aktion. Hade den nuvarande situationen uppstått för ett år sedan, skulle Finland hava ockuperats. Viljan att ockupera Sverige funnes säkert också, men förmågan saknades. De militära resurserna vore till den grad tagna i anspråk på viktigare håll och så relativt begränsade, att man ej behövde befara en erövring av Sverige. Detta gällde självfallet under den förutsättningen, att en verkligt effektiv militär beredskap förelåge. Herr Richerts personliga uppfattning vore, att den nuvarande beredskapen ej vore tillfyllest.

Herr A n d r é n frågade, om herr Richert kunde lämna någon precisering till den i ett föredrag lämnade upplysningen, att den 18 maj 1940 varit den mest kritiska dagen för Sverige under hela kriget.

Herr R i c h e r t meddelade, att han den dagen varit i Stockholm. När han reste tillbaka till Berlin, kände han ej någon större oro och väntade ej en omedelbar aktion. Avslaget på kravet om transitering hade dock varit förenat med utomordentliga risker.

Herr v o n H e l a n d frågade, om herr Richert hade någon kännedom om tyska fredstrevare och ryktena om separatfred.

Herr R i c h e r t förklarade, att Hitler säkerligen vore beredd att sluta separatfred med sovjetregeringen och att man måste vänta sig, att tyskarna upprätthölle kontakter på olika vägar. Den relevanta frågan borde dock numera vara, om Stalin önskade ingå någon separatfred.

23 mars 1944, kl. 14.00

Herr H a l l é n frågade angående det tysk-svenska handelsavtalet, huruvida tyskarna ägde kännedom om våra tidigare förhandlingar med de allierade.

Herr R i c h e r t framhöll, att han ej deltagit i förhandlingarna men att hans uppfattning vore, att tyskarna hade en viss känsla av att svenska vederbörande hade att taga hänsyn till tidigare uppgörelser med de allierade.

Herr L u n d b e r g frågade om Polen-svenskarnas behandling och huruvida utsikter förelåge, att de snart skulle kunna frigivas.

Herr R i c h e r t meddelade, att omedelbart efter benådningen kraf-ter satts i gång för att utverka fullständigt frigivande; det hade även ett tag sett ut, som om en frigivning vore omedelbart förestående. Det hade dock inte förelegat något ögonblick, då den avgörande instansen, d.v.s. Hitler, haft en så välvillig inställning till Sverige, att den kunnat föranleda en sådan gest som att frigiva de dömda. Dessa vore numera evakuerade till ett fängelse ute i landet, där de besöktes en gång var fjortonde dag av en beskickningsmedlem, som medförde brev och mat. De behandlades väl och finge alla fem bo i samma rum. De tycktes befinna sig väl, vore sysselsatta med arbete, som intresserade dem, och vore vid förhållandevis god vigör.

Herr G r ä n e b o frågade, hur det kunde förhålla sig med Göring, om vilken på senare tid endast sparsamma meddelanden förekommit.

Herr R i c h e r t förklarade, att Göring alltjämt intog en central ställning. Hans popularitet hade lidit av att han icke kunnat bereda befolkningen det utlovade skyddet mot de allierades flyganfall. Han besökte dock bombade orter, vilket Hitler själv ej gjorde. Om hans ställning i ledningen för tillfället vore starkare eller svagare hade Richert ingen uppfattning om.

O r d f ö r a n d e n framförde utskottets tack till herr Richert och hemställde om tystnadsplikt beträffande lämnade upplysningar, vilket utskottet biföll.

Sedan herr Richert avlägsnat sig, upplästes, godkändes och justerades protokollet från föregående sammanträde den 29/2 med Assarsson.

Stockholm den 23 mars 1944

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 12 JUNI 1944, KL. 14.00

Redogörelse av statsrådet Eriksson för vissa handelspolitiska frågor

Statsrådet Eriksson framhöll inledningsvis, att Sveriges utrikeshandel under 1944 i stort sett måste administreras enligt det krigshandelsavtal, som i september 1943 avslutits med brittiska och amerikanska regeringarna. Inom ramen för detta avtals bestämmelser hade ett handelsavtal avslutits med Tyskland i januari 1944. Krigshandelsavtalet med de allierade gällde under hela år 1944 men komme att utlöpa med årets utgång.

Enligt detta avtal förpliktade sig svenska regeringen att efter vissa regler begränsa exporten till Tyskland och av Tyskland behärskade eller med denna makt allierade länder i Europa, "Axel-Europa". För det första gällde en allmän begränsning, "total ceiling", enligt vilken den svenska exporten till Axel-Europa ej finge överstiga 700 miljoner kronor. Denna summa skulle enligt avtalet minskas, därest Italien komme att frigöras från beroendet av Tyskland. Det hade ej bestämts, hur stort belopp, som i så fall skulle avdragas, utan denna fråga hade överlämnats till att lösas efter förhandlingar. På svensk sida hade man emellertid härvidlag räknat med 60 miljoner kronor. Vidare skulle avräknas omkring 3 miljoner kronor motsvarande värdet av till Norge från Sverige exporterat smör av danskt ursprung, enär dylik avräkning av de allierade uppstälts som villkor för transaktionens genomförande. Genom avtal rörande handelsutbytet med Tyskland, Holland och Belgien hade 475 miljoner kronor placerats. Således återstode

Statsrådet Herman Eriksson, som var handelsminister 1941–1944.

12 juni 1944, kl. 14.00

165 miljoner kronor för övriga av Tyskland behärskade länder. Av detta belopp hade 120 miljoner reserverats för de nordiska länderna och 45 miljoner återstode för Axel-Europa i övrigt.

En annan generell begränsning för Sveriges export till Axel-Europa enligt krigshandelsavtalet hade införts genom bestämmelsen, att värdet av exporten under första halvåret 1944 icke finge uppgå till större del av helårssiffran än exporten under första halvåret 1938–1942 genomsnittligt utgjort. Enligt denna beräkningsgrund finge 3/7 uttagas under första halvåret, dvs. 300 miljoner kronor eller om reduceringen för Italiens bortfallande genomfördes, omkring 270 miljoner kronor. År 1944 hade uppvisat gynnsammare transportförhållanden än normalt under första halvåret. Årets första 4 månader visade en export till Axel-Europa på 160 miljoner kronor, varav 120 miljoner på Tyskland. Halvårsbegränsningen förefölle sålunda dock kunna hållas.

Utöver dessa bågge generella begränsningar hade i krigshandelsavtalet stadgats en rad speciella begränsningar gällande enskilda varuslag, såsom järnmalm, järn och stål, kullager samt maskiner. Även funnes direkta förbud mot export av vissa varor.

Trots att vår handelspolitik sålunda fastlagts i krigshandelsavtalet, hade förhandlingarna med de allierade angående handeln fortsatt. Då en del av Sveriges åtaganden enligt krigshandelsavtalet avsåge förhållandena under år 1943, hade det vid dessa förhandlingar bl.a. gällt att gå igenom och konstatera, huru dessa åtaganden uppfyllts från svensk sida. För att verkställa denna genomgång och diskutera de olika önskemål, som ytterligare framförts från allierad sida, hade envoyén Häggelöf i början av februari avrest till London.

Statsrådet berörde därefter de démarches, som från allierad sida gjorts angående vår export av järnmalm och kullager samt angående fördelningen av exporten på första och andra halvåret 1944. I järnmalmsfrågan hade de allierade under förebärande av att den under år 1943 till Tyskland exporterade kvantiteten överskredde den enligt 1939 års krigshandelsavtal gällande ramen, påyrkat en minskning av 1944 års exportkvot. Detta hade emellertid tillbakavisats från svensk sida. Saken hade förblivit härvid och för närvarande syntes de allierade hava släppt järnmalmsfrågan. Vidare hade från allierad sida uttryckts önskemålet, att den allmänna begränsningen av totala exportkvoten för första halvåret skulle motsvaras av begränsningar även för vissa speciella varuslag var för sig.

Detta vore ett helt nytt yrkande utöver krigshandelsavtalets bestämmelser och hade av de allierade också erkänts vara ett sådant. Detta yrkande hade framställts beträffande kullager. Till svar härå hade från svensk sida i Joint Standing Commission i London förklarats, att expor-

12 juni 1944, kl. 14.00

ten av kullager skulle kunna uppdelas i lika stora månatliga kontingenter. Löpande informationer skulle lämnas angående exporten och SKF skulle avvisa eventuella tyska önskemål om ändringar i specifikationerna för redan gjorda tyska beställningar.

I mitten av mars hade envoyén Hägglöf telegraferat, att ledningen i MEW, den brittiska blockadmyndigheten, tacksamt erkänt den positiva intällningen i det svenska svaret.

Det hade emellertid visat sig, att militära vederbörande i Washington icke velat låta sig nöja härmed. Med amerikanske utrikesministern Cordell Hull's tal den 9 mars hade diskussionen förts upp till det storpolitiska planet och en – troligen inspirerad – presskampanj mot den svenska kullagerexporten till Tyskland hade igångsatts i Amerika. Den 13 april hade överlämnats en amerikansk note i angelägenheten och samtidigt en brittisk, vari den amerikanska *démarchen* understöts. Från rysk sida hade man till en början inskränkt sig till att genom handelsdelegationen i Stockholm meddela SKF att sovjetregeringen med missbelåtenhet åsåge bolagets leveranser till Tyskland och att detta förhållande icke kunde bli utan inverkan på förbindelserna med bolaget i fortsättningen. Några dagar senare hade emellertid sovjetlegationen officiellt understött den amerikanska *démarchen*.

Svenska regeringens svar på kullager*démarchen* hade avlåtits den 25 april. Statsrådet uppläste detta svar i översättning, som här bifogas. Efter detta svar hade de allierade icke återupptagit saken med svenska regeringen. Däremot anlände den 8 maj hit två amerikanska representanter för direkta förhandlingar med SKF, nämligen Mr. Stanton Griffith¹ såsom representant för "USA Commercial Corporation" och Mr. Douglas Poteas² från amerikanska krigshandelsadministrationen. Samtidigt hade brittiske biträdande handelsattachén Mr. Waring, som representerade MEW och Ministry of Supply, återkommit till Stockholm.

Förhandlingarna syntes ha lett till ett ännu icke underskrivet preliminärt avtal. SKF hade avgivit vissa förklaringar angående förskjutningar i exportkvantiteterna under året till Axel-Europa, vilka förskjutningar dock icke rubbade handelsavtalets ram. Från båda sidorna yrkades på största möjliga sekretess både angående överenskommelsens innehåll och det faktum, att en överenskommelse träffats. Sekretessen skulle även gälla för framtiden. Härefter hade amerikanerna märkligt nog underhandlat med SKF om någon form av publicitet. SKF hade hela tiden hållit svenska regeringen informerad och enträget vädjat om sekretess.

¹ eg. Stanton Griffis, se index Griffis

² eg. Douglass James Poteat, se index Poteat

12 juni 1944, kl. 14.00

Man hade rätt att hysa starka tvivel om att läckage skulle kunna undvikas i Förenta Staterna. Med hänsyn till SKF:s svåra ställning påyrkade statsrådet tystnadsplikt för utskottet i denna fråga, med hänvisning till att det vore ett väsentligt svenskt intresse, att bolaget ej skadades genom indiskretioner från svensk sida.

På förslaget av ordförande beslöt utskottet om tystnadsplikt i fråga om kullagerfrågan.

Statsrådet Eriksson meddelade i fortsättningen, att exporten av kullager till Axel-Europa under år 1943 hade ett värde av 61 miljoner, varav 47 1/2 miljoner gått till Tyskland. Enligt krigshandelsavtalet skulle denna export år 1944 omfatta något mer än 29 miljoner kronor, varav 24 miljoner till Tyskland. Exporten till de allierade hade 1943 uppgått till något mer än 3 miljoner, varav på England fallit 2,7 miljoner, på U.S.A. 10 000 kronor och på Ryssland drygt 1/2 miljon. 1944 hade exporten till England under första kvartalet uppgått till 1,5 miljon och till Ryssland 0,27 miljoner. Till Axel-Europa hade exporten under detta kvartal uppgått till 7,6 miljoner, varav 6 miljoner till Tyskland.

Angående lejdtrafiken erinrades om att denna efter avbrott sedan oktober 1943 återupptagits omkring årsskiftet på basis av en ny överenskommelse med Tyskland. Enligt denna skulle frågan om utklaring av de bägge norska fartygen "Dicto" och "Lionel" icke längre utgöra hinder för trafiken. Från tysk sida utlovades sålunda lejd under hela år 1944 med reservation endast för tvingande militära skäl. Enligt gällande principer i allmänhet skulle sex fartyg avgå i vardera riktningen per månad. Från tysk sida gällde dock den begränsningen, att endast åtta tankfartyg skulle få inkomma under året, medan från allierad sida begränsningen fastställdes till 120 000 ton olja, vilken kvantitet ej kunde fraktas på endast åtta fartyg. En gammal tvistefråga beträffande lejdtrafiken vore frågan om trafik på länder, som brutit förbindelserna med Tyskland. Nu hade tyskarna gått med på dylik efter prövning i varje särskilt fall, när det gällde för Sverige nödvändig import eller för Sverige särskilt betydelsefull export. Hittills hade 33 fartyg, varav tre tankfartyg, anlänt, med last till en sammanlagd försäkringssumma av 240 miljoner kronor. 32 fartyg med en sammanlagd försäkringssumma på lasten av 90 miljoner hade avgått. På sistone hade även Spanien kommit med i lejdtrafiken, vilket med hänsyn till de försvårade förbindelserna över kontinenten vore av betydelse. Invasionen hade hittills icke inverkat på lejdtrafiken.

I fråga om handeln på Tyskland erinrades om de nedskurna kontingenterna enligt det nu gällande avtalet, exempelvis beträffande järnmalm från 10 miljoner till 7,1 miljoner. Det hade allmänt väntats, att Tyskland ej skulle kunna fullgöra sina gjorda åtaganden. De tyska leve-

12 juni 1944, kl. 14.00

ranserna hade dock hållit sig på en anmärkningsvärt hög nivå. Importvärdet för januari–maj vore 350 miljoner kronor, vilket vore detsamma som för motsvarande tid 1943. På tysk sida hade man vidtagit en rad administrativa åtgärder för att hålla uppe och forcera exporten på Sverige. Denna åtnjöte en tydlig företrädesrätt med åsidosättande av tyska behov, t.o.m. rustningsbehov. Man hade sannolikt på tysk sida forcerat i syfte att skaffa valutor. Den allierade bomboffensiven hade tydligen ej kunnat påverka leveransförmågan i förhållande till Sverige. För denna vore det interna kanalnätet av stor betydelse, och detta vore blott i ringa grad sårbart. Kol- och koksexporten hade i stort sett gått programenligt. Under januari–maj hade inkommit 2 miljoner ton. För juni räknas med 0,4–0,5 miljoner ton, varför man under det första halvåret kunde räkna med 5/8 av årskvantiteten. Tyskarna hade emellertid icke kunnat hålla relationen mellan kol och koks; det förelåge nämligen en viss eftersläpning av koksleveranserna. Kalorivärdet på levererad kol och koks hade minskats. Importen av handelsjärn till Tyskland för januari–maj vore något större än motsvarande period 1943, medan importen av maskiner och apparater visade samma värde som de fem första månaderna 1943. Importen av kemiska produkter ginge i huvudsak programenligt men med en eftersläpning beträffande koksalt, vilken eftersläpning av tyskarna dock betecknades som temporär. Importen av buna-gummi hade stegrats till 750 ton. Tyskarna hade förklarat sig kunna exportera 300 ton i månaden. Stockningar under maj hade av tyskarna förklarats vara tillfälliga. Av textilvaror förelåge praktiskt taget samma import under början av år 1944 som under motsvarande tid 1943.

Beträffande vår export till Tyskland märktes, att utförseln av järnmalm under första halvåret kunde beräknas till 3 miljoner ton. Av de gamla handelskrediterna till Tyskland återstode för närvarande 20 miljoner kronor. Den 1 juli beräknades 10 miljoner återstå och i slutet av augusti några hundra tusen kronor. På clearingkontot förelåge ett överskott på 36 miljoner, vilket vore normalt vid denna tidpunkt på året. Handeln med Tyskland hade icke rönt någon inverkan av invasionen. Angående handeln med de nordiska länderna meddelade statsrådet följande.

För senare halvåret 1944 vore med Finland avtalad en export på nio miljoner kronor mot 12,5 miljoner för förra halvåret. Emellertid förelåge outnyttjade licenser från förra halvåret på 5 miljoner kronor.

Importen från Norge hade ett värde av 20 miljoner kronor. De viktigaste varorna vore svavel, svavelkis och kalksalpeter, av vilka de sistnämnda måste röna inverkan av bombningen av Norsk Hydros anläggningar. Kvantiteterna av de bägge förstnämnda varorna hade ej fullstän-

12 juni 1944, kl. 14.00

digtt uttagits på grund av cellulosaindustriens minskade behov. I juli komme ett nytt avtal för senare halvåret att bliva aktuellt, vilket sannolikt komme att stöta på vissa svårigheter. Sverige hade på norsk begäran sökt att hindra exporten av maskiner till de bombade molybdengruvorna vid Knaben. Då tyskarna ånyo tagit upp saken i höstas, hade svenska regeringen ej kunnat vägra att utställa exportlicenser, vilka dock begränsats till redan beställda maskiner, vilket tyskarna godtagit. De svenska firmorna hade dock dragit sig för leveranser. Endast en del hade levererats. Detta hade föranlett tyska protester. Till svar å dessa hade från svensk sida meddelats, att regeringen ej påverkat firmorna. Efter samråd med norska regeringen hade svenska regeringen vägrat export av bergbormaskiner, för vilket tyskarna under protester böjt sig. Kontakt hade i dessa frågor alltid upprätthållits med norska regeringen, vilket numera försvårats genom den brittiska diplomat- och kurirspärren. Norrmännen önskade gärna begränsa den svenska exporten, så att den ej komme tyskarna till godo, men de ville samtidigt, att Norge skulle erhålla vad det oundgängligen behövde, vilka synpunkter understundom vore svårt att förena.

Efter den 29 augusti 1943 hade uppstått en rubbning i den svensk-danska clearingen. Ett minussaldo hade uppstått i Stockholm, som i slutet av november nått ett maximum av 15 miljoner kronor. För att åvägabringa en balansering hade en temporär begränsning av den svenska exporten vidtagits genom indragning av licenser. Endast det sändes, varom danska regeringen gjorde särskild hemställan. Den 1 mars hade saldot nedgått till 7 miljoner kronor och i maj föreläge ett plussaldo på 5 miljoner. Å dansk sida önskade man importera mer trävaror, än vad krigshandelsavtalet medgäve. Allierat tillstånd hade erhållits till en särskild kompensationsaffär mellan trävaror å ena sidan och fläsk, smör och nötkött å den andra. Tillståndet avsåge varuutbyte till ett värde av upp till 10 miljoner kronor. Hittills gjorda avslut omfattade emellertid blott 2 miljoner.

I fråga om handeln med Sovjetunionen erinrade statsrådet om 1940 års avtal, avslutat på 5 år och således allttjämt gällande. Handelsutbytet skulle äga rum inom kontingenter, fastställda för 12 månader i taget. Betalningen skulle å ömse sidor föras å särskilt konto, vilka skulle balanseras mot varandra. Vid bristande balans på över 1/2 miljon skulle transferering kunna begäras. I praktiken vore det förutsedda betalningssystemet dock en clearing. Härtill komme den särskilda kreditöverenskommelsen avseende 100 miljoner kronor för beställning av överenskomna svenska varor. Härav skulle 30 miljoner utgå under första året och 30 miljoner under andra året. Återstoden, 40 miljoner, skulle läm-

12 juni 1944, kl. 14.00

nas som långfristigt förskott för leveranser av hjulpar. Detta kreditsystem hade aldrig hunnit träda i funktion före rysk-tyska kriget. Före detta hade handelsutbytet starkt ökat. Importen hade uppgått till 50 miljoner och exporten till 44 miljoner. Vid krigsutbrottet hade ryska beställningar i Sverige förelegat på 145 miljoner kronor. Svenska regeringen hade senare tagit initiativ till förhandlingar under kontakt med svenska industrier, vilket ledde till ett protokoll i Kujbysjev den 4 november 1941, varigenom överenskommelse träffades om partiell avveckling och om lagring av färdigställda varor. Av 100-miljonerskrediten hade 30 miljoner disponerats. Envoyén Assarsson hade vittnat om den ryska regeringens uppskattning av detta svenska regeringens initiativ under en tid, då de tyska segrarna vore som störst. De här lagrade ryska varornas värde uppginge till 42 miljoner, varjämte hittills varor för 16–17 miljoner kronor exporterats. Vid olika tillfällen hade man med ryska vederbörande diskuterat det fortsatta handelsutbytet. Den ryska handelsdelegationen hade visat stort intresse och sökt kontakter med svensk exportindustri. Hittills hade dock inga verkliga förhandlingar förts och inga konkreta ryska förslag framförts. I september 1943 hade envoyén Assarsson erhållit instruktion att återupptaga förhandlingar. Han hade fått vänta på mottagande i två veckor, varefter han mottagits med ”kylig älskvärdhet”. Något formligt svar hade ej erhållits. Den 21 december 1943 hade chefen för närvarande ryska handelsdelegation uttalat en önskan om ett svenskt underhandsuttalande, huruvida svenska regeringen önskade ett mycket omfattande handelsutbyte. Detta hade föranlett undersökningar om de svenska exportmöjligheterna. Hänvändelsen hade skett till utrikesrådet Sohlman, som i slutet av februari 1944 hade bemyndigats att lämna svar i angelägenheten. Svaret, som hade formen av ett handbrev från Sohlman till Nikitine och som här bifogas i avskrift, upplästes därefter. Efter detta brev hade, framhöll statsrådet, inga ytterligare framsteg gjorts. I åtskilliga svenska kretsar förelåge en stark iver för en överenskommelse. Statsrådet ansåge för sin del, att svenska regeringen ej borde göra mer än vad som åtgjorts, utan att man borde avvakta sovjetregeringens initiativ. Det hade också på ryskt håll antytts, att läget ej mognat, och att den militära situationen först borde få klarna. Saken komme sannolikt att bli aktuell, när ryssarna nått fram till Östersjön.

I fråga om återuppbyggnadsarbetet hade, i den mån det rört sig om kommersiella och ej humanitära frågor, de utländska regeringarnas representanter hänvisats att med sina önskemål vända sig till Utrikesdepartementets handelsavdelning, som remitterat dessa desiderata till Statens Återuppbyggnadsnämnd, vilken tagit kontakt med vederbörande försörjningsmyndigheter, varefter svar lämnats genom Utrikesdepartemen-

12 juni 1944, kl. 14.00

tet med eventuellt tillstånd till inköp. Själva affärssuppgörelserna hade däremot helt lämnats åt vederbörande representanter att sköta. För Norge, som sedan länge haft en färdig organisation för detta ändamål, hade arbetet fortskridit långt. Inköpstillstånd hade tillstyrkts för 95,5–113,6 miljoner kronor. Variationen berodde på att prissättning och kvaliteter ej exakt kunde bestämmas. Största posten utgjordes av livsmedel, där affärssuppgörelser träffats i stor skala. För att reglera betalningen av dessa beställningar hade man träffat den speciella kreditöverenskommelse, som undertecknats den 13 april. Danmark hade haft stora svårigheter för dessa frågors planering. Härvarande danske minister hade ej tillgång till erforderliga experter. Leveranser på 51,5–63,9 miljoner kronor hade tillstyrkts av återuppbyggnadsnämnden. Kreditfrågan hade ordnats på samma sätt som för Norge. Danske ministern yrkade på strängaste sekretess, vilken ju dock måste röjas vid beställningarnas placering. Statsrådet påyrkade tystnadsplikt för utskottet i denna angelägenhet.

På förslag av o r d f ö r a n d e n beslöt utskottet om dylik tystnadsplikt.

Härefter meddelade statsrådet, att regeringen planerade samarbete med UNRRA, vars planer dock ej förefölle vara särskilt fixerade i fråga om samarbete med de neutrala länderna. UNRRA hade erhållit under rättelse om det norska avtalet och anmodats att sända en kontaktman till Stockholm. UNRRA hade deklarerat sin tillfredsställelse härmed, men mer hade ej förekommit.

Härefter följde diskussion.

Herr S k o g l u n d frågade, om beställningar från Nederländerna hade utlämnats till fabriker.

Herr E r i k s s o n meddelade att så skett i vissa fall. Sålunda hade en stor beställning av lokomotiv placerats hos Nydqvist & Holm.

Herr B j ö r n s s o n frågade, om leveranser till Tyskland utanför clearing, alltså med betalning i fri valuta, begränsats.

Herr E r i k s s o n förklarade, att handels hela område ej i detalj kunde regleras. Kunde tyskarna betala, finge de köpa utanför avtalet, som ej avfattats med tanke på andra varor än de avtalet reglerade. Principerna vore emellertid, att varuutbytet skulle likvideras över clearing. Det vore ett svenskt intresse, att handeln skulle ske genom clearing.

Herr V o u g t frågade, om det ej vore bekvämare med exportlicenser i stället för en extrem valutareglering.

Herr E r i k s s o n förklarade, att det vid förhandlingarna i fjol ej skulle ha varit aktuellt att föra in frågan i diskussionen och att tyskarna näppeligen förfogade över nämnvärda fria valutor.

12 juni 1944, kl. 14.00

Herr S k o g l u n d frågade, om kullagerförhandlingarna även förts med Tyskland, om tyskarna känt till västmaktsavtalet, och vilka vägar den ryska exporten toge.

Herr E r i k s s o n meddelade, att inga kullagerdiskussioner förts med Tyskland, och att tyskarna vid handelsavtalets ingående ej känt till västmaktsavtalet genom underrättelser från svenskt håll, men att de nu måste hava insett, att det förelåge. Exporten till Sovjetunionen ginge över England.

Herr B j ö r n s s o n erinrade om riksdagens beslut om ett program för penningpolitiken, vilket i själva verket rörde hela den ekonomiska politiken och framhöll, att stora kontrakt med Ryssland skulle kunna minska intresset för en rimlig prisnivå.

Herr E r i k s s o n framhöll, att det dock vore ett svenskt intresse att få bästa möjliga utbytesvärde för de svenska exportvarorna och förklarade, att man svårigen kunde uppdraga några allmänna riktlinjer i dessa frågor.

Herr B e r g v a l l förklarade, att frågan upptagits till diskussion i priskontrollnämnden.

Stockholm den 12 juni 1944

John Bergvall, vid bordets långsida, i ett sammanträde med priskontrollnämnden där han var presidets ordförande.

KUNGL. UTRIKESDEPARTEMENTET

Översättning av svenskt Aide Mémoire i kullagerfrågan, daterat den 22 april 1944

Svenska regeringen har underkastat det aide-mémoire, som U.S.A:s minister överlämnade till svenska utrikesministern den 13 april, en noggrann och allvarlig prövning. Efter att ha hört utrikesnämnden och haft överläggningar i frågan med riksdagens kamrar vill svenska regeringen anföra följande.

I sitt aide-mémoire begär U.S.A:s regering omedelbart upphörande, i varje fall för de närmaste tre månaderna, av all svensk export till Tyskland, med Tyskland förbundna länder och av Tyskland ockuperade områden av kul- och rullager och av maskiner, specialstål och specialverktyg för tillverkning av sådana lager, samt av kolvringar.

U.S.A:s regering är medveten om att ett tillmötesgående av denna framställning skulle innebära att svenska regeringen skulle vägra att uppfylla åtaganden, som svenska regeringen iklätt sig och som stå i fullkomlig överensstämmelse med 1943 års krigshandelsavtal, enligt vilket en särskild övre gräns för Sveriges export till Tyskland, med Tyskland förbundna länder och av Tyskland ockuperade områden stadgas för de varuslag, som avses i framställningen. Stadgandena i det svensk-tyska handelsavtalet för 1944 i detta hänseende meddelades även de två allierade regeringarna den 14 januari genom den svensk-brittisk-amerikanska regeringskommissionen i Stockholm, varvid ingen invändning framkom däremot.

Såsom skäl för sin framställning åberopar U.S.A:s regering att ett avgörande skede nu uppnåtts i kriget, att en grundläggande ändring inträffat i det militära läget sedan förhandlingarna om krigshandelsavtalet föregående sommar och att nyligen viktiga militära händelser timat, vilka giva belägg för nödvändigheten för Amerika att denna export upphör.

Svenska regeringen har svårt att förstå, att de förändringar, som inträtt i det militära läget efter avslutandet av krigshandelsavtalet i september 1943 och sedan det svensk-tyska avtalet i januari 1944 i hithörande delar delgavs amerikanska och brittiska regeringarna, icke tagits med i beräkningen av de amerikanska och brittiska regeringarna och deras förhandlingsombud vid ifrågavarande tidpunkter. Dessa förändringar

12 juni 1944, kl. 14.00

kunna icke heller sägas hava för Sveriges del rubbat förutsättningarna för de sedan sommaren 1943 ingångna avtalen med olika länder. Det synes vara tillräckligt att härutinnan framhålla, att importen till Sverige från transoceaniska länder fortfarande endast kan upprätthållas medelst fartyg, som segla med "safe conduct" från båda krigförande parterna.

U.S.A.'s regering har icke sökt bestrida, att svenska regeringen handlar i strikt överensstämmelse med krigshandelsavtalet och helt inom ramen av Sveriges rättigheter och förpliktelser som neutral stat, då svenska regeringen tillåter den ifrågavarande exporten i utbyte mot varor av vital betydelse för Sveriges ekonomiska liv och försvarskraft – varor som varken U.S.A. eller någon med dem förbunden stat i nuvarande läge kan tillföra Sverige.

Det är därför med förvåning och bekymmer som svenska regeringen erfar, att U.S.A.'s regering anser det lämpligt att "helt öppet förklara att, därest dess önskemål icke tillgodoses, den kommer att se sig nödsakat att taga under allvarligt övervägande tillgripandet av alla åtgärder, som stå till dess förfogande för att åstadkomma de önskade resultaten".

I anledning av detta uttalande vill svenska regeringen endast förklara, att den vägrar att tro, att U.S.A.'s regering skulle överväga åtgärder riktade mot Sverige för att förhindra genomförandet av varuleveranser, som Sverige verkställer inom ramen för ett avtal med de allierade regeringarna.

Svenska regeringen beklagar följaktligen, att den ej kan tillmötesgå U.S.A.'s regerings begäran. Svenska regeringen har emellertid noterat den av amerikanska regeringen uttryckta grundläggande tanken, att Sverige som neutralt land skulle avhålla sig från att lämna Förenta Staternas fiender i det pågående kriget bistånd. Men den kan ej som en överträdelse av denna princip betrakta handeln med de krigförande i den utsträckning, som är nödvändig för att säkerställa Sveriges vitala intressen och uppfylla rättsligt och politiskt oförvitliga åtaganden.

12 juni 1944, kl. 14.00

BILAGA 2

Avskrift

KUNGL. UTRIKESDEPARTEMENTET

Handelsavdelningen

Stockholm den 24 februari 1944. 3 bilagor.

Bäste Herr Nikitin¹,

Under de samtal vi haft de senaste månaderna har Ni yppat intresse att erfara, huruvida enligt mitt förmenande svenska vederbörande önskade få till stånd ett mycket omfattande varuutbyte mellan Sovjetunionen och Sverige samt om, därest så vore fallet, svenska vederbörande, skulle vara villiga bevilja Sovjetunionen ytterligare kredit att utnyttas för fullgörandet av vissa varuutbetalningar i samband med en dylik utvidgning av vår ömsesidiga handel. Samtidigt har Ni på min fråga förklarat, att sovjetiska vederbörande hyste en dylik önskan.

Som Ni torde erinra Eder har jag härpå svarat, att man å svensk sida delade sovjetiska vederbörandes uppfattning rörande önskvärdheten av att ett omfattande varuutbyte åvägabringas mellan de båda länderna. Därvid har jag samtidigt understrukt, att den svenska leveransförmågan av naturliga skäl vore helt beroende av om och i vilken utsträckning vårt land kunde upprätthålla en tillfredsställande import av sådana råvaror och halvfabrikat som exempelvis stenkol, koks och handelsjärn, vilka vore en nödvändig förutsättning för vidmakthållandet av den svenska produktionen. Vidare har jag framhållit, att våra möjligheter att under nuvarande avspärrningsförhållanden exportera sådana produkter, som för sin tillverkning kräva råvaror, varå stor knapphet för närvarande föreligger, givetvis begränsades av tillgången å ifrågavarande material. Vad kreditfrågan beträffar har jag – under erinran om svenska regeringens beredvillighet att redan nu medgiva Sovjetunionens regering möjlighet utnyttja återstående belopp av den Sovjetunionen år 1940 medgivna krediten – förklarat, att man å svensk sida vore villig dryfta spörsmålet om en utvidgning av samma kredit men att omfattningen av en dylik ytterligare kreditgivning måste bli beroende bl.a. på det svenska försörjningsläget, vars allmänna gestaltning som bekant i hög grad bestämmes

¹ Nikitin, Pjotr Vasilyevich, (1909–1959) var chef för den ryska handelsdelegationen

12 juni 1944, kl. 14.00

av den svenska importens utveckling. Utan närmare kännedom härom saknade man en realistisk grundval för beräkning av den svenska kreditförmågan. Till dess att en sådan kännedom vunnos vore det följaktligen omöjligt att nämna något totalbelopp för framtida svenska kreditleveranser.

Vid våra senaste konversationer har Ni uttryckt en önskan att få veta, vilka beställningar man å svensk sida skulle kunna åtaga sig för sovjetisk räkning under de närmaste åren. I anledning härav har en omfattande utredning verkställts genom vederbörande myndigheters försorg och jag ber nu för Eder förtroliga kännedom få närsluta tre uppställningar över de leveranser, som enligt gjorda beräkningar och under förutsättning av att överenskommelse i saken uppnås mellan svenska och sovjetiska vederbörande, skulle kunna fullgöras under en period av 24 månader, räknat från och med den 1 instundande april. Som därav framgår, torde dessa leveranser i värde kunna uppskattas till omkring 570 miljoner kronor, varav omkring 200 miljoner kronor på en första och 370 miljoner kronor på en andra 12-månadersperiod. En export av denna storleksordning skulle för svenska förhållanden framstå såsom utomordentligt omfattande och den skulle komma att medföra en högst väsentlig omläggning av hela den svenska utrikeshandelns inriktning.

Det ligger i sakens natur, att en så genomgripande ändring i denna handels geografiska fördelning – en ändring, som i avseende å omfattning och betydelse endast torde kunna jämföras med de förskjutningar, som inträtt i vårt varuutbyte med utlandet efter den 9 april 1940 – måste, om den komme till stånd, ställa de svenska statsmakterna inför synnerligen allvarliga och betydelsefulla problem, enkannerligen när det gäller säkerställandet av den för landet oundgängligen nödvändiga importen. Icke minst ur denna synpunkt sett måste det för de svenska myndigheterna framstå som en angelägenhet av stor vikt att innan de taga definitiv ställning till en överenskommelse av en sådan portée erhålla vissa försäkringar från sovjetisk sida om de leveranser, som därifrån kunna verkställas till Sverige av varor, varav behov här föreligger, respektive förväntas komma att förefinnas. I sådant hänseende ber jag – under hänvisning till vad ovan inledningsvis framhållits – få säga, att man å svensk sida egentligen skulle anse sig böra påyrka, att sovjetiska vederbörande i gengäld för svenska leveranser av ifrågavarande storleksordning verkställa export till Sverige av ett flertal för det svenska folkhushållet erforderliga råvaror. Med hänsyn till nu föreliggande omständigheter och i önskan att underlätta en uppgörelse äro de svenska myndigheterna dock beredda att i innevarande stund begränsa sina importönskemål till vissa råvaror, i första hand krom- och manganmalm,

12 juni 1944, kl. 14.00

ifråga om vilka jag trott mig förstå, att man kan räkna med leveransmöjligheter mer eller mindre omedelbart efter återupptagandet av transportförbindelserna mellan Sovjetunionen och Sverige. Därutöver skulle man å svensk sida önska erhålla en utfästelse om att överläggningar komma att upptagas om ytterligare sovjetiska varuleveranser, så snart omständigheterna det medgiva.

En överenskommelse efter dylika linjer skulle emellertid förutsätta, att dels särskilda förbehåll å svensk sida finge göras beträffande de punkter, som angivits i bilagda uppteckningar, dels att en allmän reservation finge avgivas för det svenska försörjningslägets utveckling. Det är nämligen uppenbart, att genomförandet av ett leveransprogram av den storleksordning, varom här är fråga, skulle äventyras för att icke säga omöjliggöras, därest exempelvis koltillförseln till landet avbröts. I detta sammanhang vill jag vidare framhålla, att då man å svensk sida ansett sig kunna räkna med en så omfattande export som den i bilagorna avsedda utan att därtill knyta ytterligare kompensationskrav, detta endast kunnat ske genom att förutsätta tillämpning av i Sverige nu gällande normer för användning av ersättningsämnen, t.ex. tennfattiga legeringsmetaller – en användning som likväl icke utesluter sedvanlig leveransgaranti från säljarens sida.

Slutligen vill jag betona, att en överenskommelse efter nu skisserade linjer givetvis förutsätter, att enighet uppnås mellan de sovjetiska och svenska myndigheterna angående reglering av betalningarna i samband med ifrågavarande varuutbyte. I detta hänseende tillåter jag mig – under erinran om vad ovan sagts angående Sveriges allmänna möjligheter att bevilja ytterligare kredit utöver de inom ramen för 1940 års kreditavtal återstående beloppen – föreslå, att hithörande spörsmål lämpligen underkastas närmare prövning, när ställning å sovjetisk sida tagits till leveransprogrammet.

(undert.) Sohlman¹

¹ Rolf Sohlman

12 juni 1944, kl. 14.00

P.M.

angående leveranser av verkstadsprodukter, som under vissa villkor skulle kunna fullgöras till Sovjetunionen under tiden 1 april 1944–31 mars 1946.

Varuslag	Värde i 1 000 kr av ev. export under tiden		Anmärkningar
	1.4.44– 31.3.45	1.4.45– 31.3.46	
Smidesässjor, fläktar, formor m.m.	280	480	
Sågar (med undantag av metallsågar; se härom metallbearbetningsverktyg), maskinknivar och maskinhyveljärn	5 000	7 500	
Metallbearbetningsverktyg (spiralborrar, brotschar, fräsar, gängverktyg m.m. samt metallsågblad)	4 500	4 500	Leveranserna begränsas av volframåtgången. Därrest även kolstålsverktyg komma ifråga för leverans, kan exporten ökas.
Borrchuckar, svarvchuckar, verktygshållare, spindlar, centrerings-skruvstycken	1 700	1 700	
Filar	1 000	1 000	Standardtyper
Handhyveljärn och handhyvlar, svarvjärn, huggjärn, håljärn m.m.	1 000	1 000	
Skruvnycklar, tänger och skänklar, skruvtvingar, filklovar och fästklovar m.m.	1 000	1 250	
Bult, mutter och skruv	4 000	4 000	Av bult huvudsakligen kallbult.
Gångjärn, hörnjärn, regler och haspar m.m.	2 000	2 000	
Dörrlås och trycken	1 000	1 000	
Kul- och rullager	5 000	15 000	Förutsättes att orderspecifikationerna passar in i SKF:s tillverkningsprogram.
Fickurfjädrar	183	450	
Måttsatser, indikatorer, mikrometrar, toleranshaktmätt o.dyl.	500	500	Förutsättning: för leverantören godtagbara specifikationer.
Ångpannor	1 000	3 000	Stora materialsvårigheter.
Förbrännings- och varmluftsmotorer	8 814	10 450	För provkörning av motorerna erforderlig olja står icke till förfogande. Endast tennfattig lagermetall kan ifrågakomma.

12 juni 1944, kl. 14.00

Varuslag	Värde i 1 000 kr av ev. export under tiden		Anmärkningar
	1.4.44– 31.3.45	1.4.45– 31.3.46	
Metallbearbetningsmaskiner	14 275	28 000	Uppdelad på olika maskintyper skulle exporten te sig på ungefär följande sätt:
			<i>I. per</i> <i>II. per</i>
			Radialborr-, pe- larborr- o. andra bormaskiner
	1 500	2 500	
			Långfräs-, uni- versalfräs- och planfräs- samt andra fräsmas- skiner
	2 000	4 500	
			Centerless- slipmaskiner
	2 750	3 900	
			Planslip- maskiner
	500	750	
			Hålslipmaskiner
	300	1 000	
			Skrotslip- o. polermaskiner
	425	650	
			Snabbsvarvar, lätmetall- svarvar och dia- mantsvarvar
	2 800	6 000	
			Revolversvarvar
	600	1 200	
			Hjulsvarvar
	–	1 000	
			Bordshyvlar
	400	750	
			Kipphyvlar
	250	500	
			Rördragbänkar
	500	500	
			Plåtbearbet- ningsmaskiner
	750	2 000	
			Hydrauliska pressar
	1 500	2 750	
	Totalt		14 275 28 000
Träbearbetningsmaskiner (för hyvle- rier, snickerier, lådfabriker etc.)	–	3 000	Se även maskiner för trävaruindu- strin etc. Leveransmöjligheterna under första perioden föremål för ytterligare utredning.
Symaskiner	500	1 500	
Mjolkseparatorer och andra mejeri- maskiner	4 000	6 000	Vid tillverkning av plattpastörer åtgår krom, nickel och molybden, varför kompensation erforderlig.
Industriseparatorer	1 500	3 000	Viss åtgång på krom, nickel och molybden, varför kompensation erforderlig.

12 juni 1944, kl. 14.00

Varuslag	Värde i 1 000 kr av ev. export under tiden		Anmärkningar
	1.4.44– 31.3.45	1.4.45– 31.3.46	
Förpackningsmaskiner och tobaks- maskiner	1 725	3 600	
Truckar, telfrar och andra lyftredskap	900	1 350	Kadmium- och nickelätgång för batterier o. likriktare till truckar. Se ASEA:s brev till USSR:s han- delsrepresentation 10.1.44, vari kompensation begärdes.
Lastningsmaskiner	412	600	
Lokomotiv	–	45 000	Motsvarar ca 80 lokomotiv av stor typ. Materialsvårigheter.
Bromsregulatorer för järnvägsagnar m.m.	–	3 000	Om så ur sovjetisk synpunkt skulle befinnas önskvärt, torde leverans- erna ev. kunna utökas.
Gjuterimaskiner	500	500	
Grävmaskiner, vägmaskiner, hus- byggnadsmaskiner etc.	–	1 000	
Maskiner för gruvor, järnverk och stålverk	350	680	
Maskiner för trävaru-, wallboard-, massa- och pappersindustrin	3 000	7 750	Svårigheter betr. rostfritt material. Vissa kvantiteter legeringsmetal- ler och tenn ingå, varför kom- pensation erforderlig.
Ångturbiner och ångturbingenera- torer	2 500	7 500	Leveranstiden för ASEA kommer att sträcka sig över den 31.3.46 Se ASEA:s brev t. USSR:s han- delsrepresentation 10.1.44. Vissa material såsom glimmer etc. fin- nas ej att tillgå, varför kompen- sation erforderlig.
Vattenturbiner och vattenturbingene- ratorer	5 400	20 950	Leveranstiden för ASEA torde sträcka sig utöver den 31.3.46. Kompensation erfordras för glimmer m.m. betr. generatorer. Se ASEA:s brev till USSR:s handelsrepresentation 10.1.44. På grund av materialsvårigheter kunna plåttuber icke f.n. levereras.
Pumpar (motorsprutor)	2 300	2 800	
Fläktar, kompressorer, ventilatorer, regulatorer	2 158	4 700	
Hushållsmaskiner	1 500	2 000	

12 juni 1944, kl. 14.00

Varuslag	Värde i 1 000 kr av ev. export under tiden		Anmärkningar
	1.4.44- 31.3.45	1.4.45- 31.3.46	
Maskiner för livsmedelsindustrin	1 100	1 600	Viss tenn- och nickelåtgång, varför kompensation erforderlig.
Materialprovningmaskiner	300	300	Diamanter för maskinerna kunna icke ställas till förfogande, så länge handeln västerut är spärrad, såvida ej Sovjet kan leverera dem.
Pneumatiska maskiner och verktyg	400	1 200	
Djupborrningsutrustningar	3 500	6 500	
Hårdmetallborkkronor	1 250	1 500	
Seismiska utrustningar och gravimetrar	1 000	1 750	
Armatyr	3 750	3 750	Viss åtgång av krom o. nickel, varför kompensation erforderlig.
Generatorer, motorer, transformatorer m.m.	2 500	7 700	Såvitt angår ASEA torde slutleverans ej kunna äga rum förrän efter 31.3.46 i viss utsträckning. Betr. material, varför kompensation erforderlig, se ASEA:s skr. t. USSR:s handelsrepresentation 10.1.44.
Ackumulatorer	2 000	2 000	Nickel, kadmium o. bly åtgå för framställningen, varför kompensation erforderlig.
Blåslampor	1 000	1 000	
Fotogen- och spritkök	1 750	1 750	
Elektriska värmeapparater	500	1 500	
Oljeströmbrytare	500	2 000	Slutleverans först under 1946.
Högfrekvensutrustningar, reläer, sändarstationer m.m.	1 500	5 500	Beträffande ASEA-produkter slutleverans först under 1946.
Elektricitetsmätare	600	1 200	
Telefonmaterial	2 500	6 000	
Radioapparater	1 000	3 000	Reservation för lösa rör (reservrör).
Matarpumpar för lokomotiv	1 000	1 100	
Elektriska ugnar	500	2 000	
Svetsmaskiner	2 050	4 250	Betr. ASEA-produkter torde leveranstiden sträcka sig utöver 31.3.46. Se ASEA:s brev t. USSR:s handelsrepresentation 10.1.44. Viss åtgång av koppar o. mässing varför kompensation önskvärd.

12 juni 1944, kl. 14.00

Varuslag	Värde i 1 000 kr av ev. export under tiden		Anmärkningar
	1.4.44- 31.3.45	1.4.45- 31.3.46	
Svetselktroder	2 500	3 000	
Kirurgiska instrument	760	760	
Räknemaskiner	2 650	6 500	
Skrivmaskiner	700	1 100	
Nautiska instrument och fyrmaterial	1 600	1 600	Betr. loggar o. optiska instrument viss åtgång av koppar, varför kompensation önskvärd.
Taxametrar, bilinstrument, varvtals- mätare m.m.	200	500	
Bensinmätare, distributions- och ut- mättningsapparater samt förvarings- apparater för eldfarliga oljor	500	1 000	

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 5 DECEMBER 1944, KL. 14.00

Redogörelse av Utrikesministern för vissa utrikespolitiska frågor

Utrikesministern ingick först på förhållandena i Nordnorge, varvid han erinrade om det avböjande svar, som från tysk sida lämnats på svenska regeringens erbjudande att mottaga norska evakuerade i Sverige. I det tyska svaret hade meddelats, att tillåtelse att sända en svensk röda-korsdelegation till Nordnorge endast kunde lämnas för områden, som befunde sig utanför operationsområdet samt under förutsättning att en motsvarande delegation sändes till de delar av Nordnorge, där ryska trupper befunde sig. Med anledning härav hade utrikesministern för tyske ministern framhållit, att de tyska och de ryska truppers ställning i Norge vore helt ojämförlig men att man från svensk sida det oaktat intagit samma hållning gentemot bägge delarna av Nordnorge. Vi hade nämligen erbjudit oss att sända livsmedel till det av ryssarna besatta området och att taga emot evakuerade därifrån. Under dessa omständigheter hade tyske ministern ansett vissa möjligheter föreligga, att tyska vederbörande skulle kunna taga upp frågan om en svensk röda-korsdelegation till omprövning. Svar skulle lämnas i början av den löpande veckan men hade ännu ej ingått.

Emellertid hade man erhållit närmare underrättelser om förhållandena i Nordnorge genom intentenden Sjunnesson, som den 4 december återvänt till Stockholm efter att på uppdrag av Svenska Norge-hjälpen ha besökt Nordnorge. Enligt denne vore läget följande:

Hela området öster om Lyngen fjord hade tvångsevakuerats. Sammanlagt hade evakueringen omfattat omkring 20 000 personer, vilka på fartyg via Tromsö förts till Mosjön, varifrån de på järnväg vidarebefordrats till olika platser i mellersta och södra Norge. Av denna evakueringsström befunno sig för närvarande blott några hundratals personer kvar på olika mellanstationer såsom i Narvik (125 personer), Ballangen, Svolvaer, Bodö och Fauske. Ett begränsat hjälpbehov förelåge på dessa platser, i första hand med avseende på kläder. Matfrågan hade i huvudsak kunnat ordnas genom Svenska Norge-hjälpen, som av Grängsbergsbo-

5 december 1944, kl. 14.00

laget fått låna en bogserbåt för att frakta livsmedel från Narvik till Tromsö.

Evakueringen hade genomförts ytterst hänsynslöst, och fruktansvärda förhållanden hade rått, då befolkningen hade tvingats utrymma sina bostäder och ofta till fots begiva sig ned till kusten. Sjötransporterna hade däremot kunnat ordnas relativt friktionsfritt med hjälp av fiskefartyg och även större fartyg. Den svenska pressens skildringar av evakueringen betecknades av Sjunnesson såsom starkt överdrivna. Ingen evakuering hade ägt rum längs Riksvejen från Tromsö till Narvik.

Ett antal av omkring 6 000 lappar och fiskare hade frivilligt flyttat från sina boplatser längst i norr till Langöy och Lofoten. De hade kunnat medföra sina fartyg och fiskeredskap men vore i stort behov av kläder och delvis även livsmedel.

Ehuru några bestämda uppgifter icke hade kunnat erhållas, måste man räkna med att tyskarna även komme att anordna evakuering av området väster om Lyngen fjord ned mot Narvik. I detta område bodde 50 000–60 000 människor. Förberedelser borde göras för att, om denna evakuering komme till stånd, på olika sätt bistå denna befolkning. Enligt Sjunnessons uppfattning vore Svenska Norge-hjälpen i stånd att möta det hjälpbehov, som för närvarande föreläge, även i vad avsåge kläder. Ett helt nytt läge skulle emellertid inträda vid en eventuell evakuering av Tromsö-området.

Utrikesministern summerade situationen i Nordnorge på följande sätt. Längst i öster, i Kirkenes- och Varanger-området vore cirka 20 000 personer kvar av en befolkning på 23 000. Det rådde ingen livsmedelsbrist, då förråd sändes såväl från Sovjetunionen som västerifrån. Däremot vore bostadsförhållandena mycket svåra. Man hade därför begärt att få baracker från Sverige. Detta stötte emellertid på transportsvårigheter, och man hade därför föreslagit, att befolkningen i stället skulle evakueras till Sverige; detta hade emellertid stött på motstånd bland befolkningen. Den ryska armén hade stannat vid Varangerfjordens inre del, och det förefölle som om den för närvarande icke avsåge att gå längre fram. Från Tromsö hade ännu ingen evakuering av den bofasta befolkningen skett. De österifrån evakuerade, vilka förts dit, hade redan kommit därifrån. Skulle en evakuering börjas av den bofasta befolkningen i Tromsö-området, komme stora svårigheter att uppstå.

I detta läge hade regeringen beslutit verkställa en ny démarche i Berlin, vilken skulle framföras samma dag. Härvid skulle riktas en allvarlig appell till tyska regeringen att tillse, att fortsatt förstörelse undvekes i Norge, en förstörelse, som enligt svenska regeringens uppfattning skulle medföra så svåra lidanden för den norska befolkningen, att de icke skul-

5 december 1944, kl. 14.00

le stå i någon proportion till de militära fördelar de ur tysk synpunkt skulle kunna medföra. I detta sammanhang skulle även tyska regeringens uppmärksamhet fästas därpå, att hamnanläggningar i Narvik samt andra anläggningar därstädes vore svensk egendom och att deras förstörelse liksom också förstörelse av järnvägen Riksgränsen—Narvik skulle på det allvarligaste skada svenska intressen.

Frågan om att sända en svensk röda-korsdelegation till Tromsö erbjöde för närvarande ej längre något intresse. Norge-hjälpen fortsatte sin verksamhet och man arbetade på att öka dess möjligheter. Av norske utrikesministern Lie hade erhållits en förteckning på livsmedel, varav behov ansåges föreligga i Norge. Från svensk sida kunde man leverera de önskade varorna, men den brittisk-amerikanska blockadpolitiken hade lagt hinder i vägen. En gemensamt med norrmännen genomförd aktion mot denna politik hade nu lyckats och tillstånd erhållits till ökade sändningar. Man hoppades därför kunna fördubbla Norge-hjälpens utspisningsverksamhet.

Ett litet antal norska studenter hade hemsänts till Norge med anledning av den svenska démarchen i Berlin till förmån för sjuka studenter. Av 65 hemsända vore emellertid blott 8 sjuka. Enligt de senaste rapporterna vore tillståndet bland de norska studenterna i Tyskland gott tack vare de livsmedelspaket de erhållit från bl.a. Sverige.

Som redan meddelats vid en presskonferens, hade en viss modifikation gjorts beträffande genomresespärren för tyska civilpersoner till och från Norge i det att 10 personer släpptes igenom om dagen under förutsättning att inga ytterligare deportationer från Norge skulle förekomma.

En annan sida av vår hjälp till Norge vore polisutbildningen. Vid utrikesminister Lies besök hade överenskommit, att ett antal av de här utbildade norska poliserna skulle sändas till de befriade delarna av Nordnorge. De hade emellertid ännu ej kommit iväg, då transportfrågan vore svår att lösa. Man hade emellertid kommit fram till en lösning, enligt vilken 10 amerikanska transportplan tillhörande "Military Air Transport Service" skulle från Västerås med mellanlandning på Kallax flygfält utanför Luleå transportera ett fältlasarett och ett par hundra norska poliser till Nordnorge. Representanter för det svenska flygvapnet skulle medfölja planen över svenskt territorium.

Utrikesministern övergick därefter till att behandla frågan om svenska frivilliga till Norge. Regeringen hade konstaterat, att ingen framställning gjorts i frågan och militärledningen hade ej kunnat fastställa något större intresse för en dylik frivilligrörelse. Emellertid hade enskilda personer och vissa delar av pressen tagit upp spörsmålet och regeringen

5 december 1944, kl. 14.00

hade därför preliminärt tagit ställning till frågan och funnit, att en eventuell framställning skulle besvaras på följande sätt. Rent principiellt hade regeringen samma inställning som under finska vinterkriget men funne, att för närvarande förutsättningar saknades för en svensk frivilligrörelse i Norge. Det måste ju finnas en stridande armé, till vilken de frivilliga kunde ansluta sig och det måste vara möjligt att utrusta de frivilliga på utländsk botten. Något svenskt intresse att sända svenska frivilliga till den ryska armén i Nordnorge föreläge ju icke. Om en invasion komme till stånd västerifrån, torde något större intresse av svensk frivillighjälp ej föreligga.

Då sålunda i nuvarande läge förutsättningar ej finnes för en dylik frivilligrörelse, kunde man ej räkna med att regeringen lämnade tillstånd till utresa ur landet eller till utförsel av utrustning. Utrikesministern hade för övrigt det bestämda intrycket, att utrikesminister Lie visade mycket ringa intresse eller rent av ett negativt intresse för frågan. Översteförmyndaren, som åtföljde Lie på hans resa, hade sagt chefen för försvarsstabens, att man icke önskade se svenska trupper i Norge, då man ansåge sig kunna sköta landets befrielse själv.

Utrikesministern förklarade, att Sverige redan för rätt länge sedan erbjudit att i den mån det vore möjligt hjälpa Nederländerna, framför allt då de holländska storstäderna, där nödläget bland befolkningen vore utomordentligt svårt. Tyska regeringen hade medgivit passage för ett par svenska fartyg under svensk kontroll till Delfzyl, varefter ett par i Amsterdam och Rotterdam bosatta svenskar skulle kontrollera fördelningen. Från amerikansk sida hade man gått med på detta sätt att ordna den av de allierade önskade kontrollen, men från brittisk sida hade motsvarande medgivande ännu ej ingått. Ett fartyg med diverse livsmedel, mest mjöl, margarin och ärtor, till ett sammanlagt värde av 4 miljoner kronor, kunde avgå med kort varsel.

Svenska legationen i Budapest arbetade under svåra förhållanden, då Sverige ej erkänt regeringen Szalasy och legationen överhopades med anhållanden om skyddsmaktsuppdrag, vilka ej kunde mottagas. Legationen arbetade på tre avdelningar: A-avdelningen för den normala legationsverksamheten, B-avdelningen för skyddsmaktsverksamheten och C-avdelningen för judefrågor. I spetsen för den sistnämnda stode en tillfällig anställd person med legationssekreterares titel. Dess personal omfattade 100 personer, varav nästan alla vore ungerska judar. 4 500 skyddspass hade utfärdats, varjämte 15 000 judar åtnjöt vissa favörer, genom att de ställt sig under legationens beskydd. Verksamheten kunde äventyras, då ungerska regeringen begärde svenskt erkännande för att respektera skyddsåtgärderna för judarna. På svensk sida sökte man för-

5 december 1944, kl. 14.00

hala frågan. Förföljelserna påginge alltjämt med oförminskad styrka. Den svenska verksamheten hade väckt stort uppseende och en ryktes-spridning av för Sverige oförmånlig art hade igångsatts i Ungern.

Angående den nyligen från tysk sida vidtagna åtgärden att förklara en del av Östersjön som operationsområde meddelade utrikesministern, att man från tysk sida förklarat, att man icke önskade träda svenska intressen, såsom fiske och "legitim" trafik, för nära. Vid förfrågan beträffande omfattningen av de svenska intressena hade från svensk sida nämnts fisket och trafiken på Åbo samt trafiken på Finland över huvud taget. Någon trafik på Sovjetunionen hade däremot ej nämnts. Tyskarna hade förklarat sig i princip gå med på att tillgodose nämnda intressen och föreslagit förhandlingar, vilket man på svensk sida icke ansett sig kunna avböja. Dessa fördes genom marinmyndigheterna. Tyskarna önskade gå längre och få till stånd en mera omfattande diskussion om frågornas folkrättsliga aspekter. Det hade antytts, att Sverige borde gå med på en sorts lejdöverenskommelse, då Finland vore krigförande mot Tyskland. Något låge i detta resonemang, men Sverige önskade icke ha något dylikt avtal, som kunde giva anledning till tyska krav på kompensation. Dock kunde man icke helt undandraga sig diskussionen, då Tyskland i så fall skulle kunna peka på denna vägran från svensk sida, om någonting hände till sjöss. Tills vidare ginge trafiken och fisket som förut, och man syntes ej ämna lägga några hinder i vägen därför. I fråga om Åbotrafiken hade rederiet förklarat, att det ej ville gå utan närvaro av krigsfartyg. Inom svenskt vatten förekomme ej eskort, men svenska krigsfartyg, närmast vedettbåtar, funnes alltid i de berörda farvatten. Från det svenska territorialvattnets gräns konvojerades de svenska fartygen av finska krigsfartyg. Det vore icke tillfredsställande, att svenska fartyg sålunda skyddades av krigförande makts fartyg och därmed i princip bleve tillåtna mål för motparten, men med hänsyn till de tyska förklaringarna syntes inga större risker föreligga. Finsk eskort ansåges i varje fall bättre än ingen eskort alls, enär anonyma dåd därigenom komme att omöjliggöras.

I fråga om Finland hade en betydelsefull och svår fråga aktualiserats. Före finske ministern Wasastjerna hade vid besök i Stockholm medfört en lista på de varor, som Sovjetunionen krävde levererade från Finland under år 1945 i enlighet med skadeståndsbestämmelserna. Listan, som vore mycket detaljerad, hade så till vida en ljus sida, som de olika varuposterna långt ifrån upptoges till 1/5 av de totala skadeståndsleveranserna utan i betydligt lägre proportion, i vissa fall ända ner till 1/20. Hänsyn hade således tagits till att leveranssvårigheterna vore större under det första året. Men de upptagna leveranserna gällde svåranskaffade varor,

5 december 1944, kl. 14.00

såsom fartyg och maskiner, i fråga om vilka finnarnas brist på råvaror och maskiner gjorde sig särskilt gällande. Förfrågningar om import från Ryssland och – över Murmansk – från U.S.A. hade mötts med avslag med hänvisning till ryssarnas egna stora material- och importbehov. Under samtalen med ryssarna hade enligt Wasastjerna särskilt två synpunkter understrukits från rysk sida. Om ej avtalet fullföljdes, skulle Finland riskera konflikt, vilket senare ord upprepade gånger använts. Vidare hänvisades ständigt till möjligheten av att erhålla hjälp med materialleveranser från Sverige. Wasastjerna hade därför sagt sig ha den obehagliga uppgiften att komma på ryska regeringens uppdrag. Kraven för år 1945 omfattade varor för cirka 30 miljoner kronor, men det rörde sig om svåråtkomliga varor.

Utrikesministern anhöll, att upplysningarna om detta samtal liksom om svenska regeringens krav på upphörandet av de tyska härjningarna i Nordnorge måtte behandlas som konfidentiella.

Utrikesministern meddelade slutligen, att handelsministern om någon tid skulle vara beredd att redogöra för det aktuella handelspolitiska läget.

Sedan o r d f ö r a n d e n framfört utskottets tack till utrikesministern vidtog diskussion.

Herr Å k e r b e r g sade sig ha hyst förhoppningar om att erhålla närmare upplysningar från Tyskland och Sovjetunionen med anledning av Berlin- och Moskvaministrarnas nyligen timade besök i Stockholm.

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade, att envoyén Söderblom visserligen haft en hel del att förmäla från Moskva men icke så mycket konkreta saker, som kunde vara av intresse för utskottet. Han hade fått ett välvilligt mottagande i Kreml och haft ingående samtal särskilt med Dekanosov. Ryssarna vore intresserade av intensifierade förbindelser med Sverige. Norske utrikesministern hade på förfrågan sagt sig ej hava något bestämt intryck av den ryska inställningen till Sverige. Det hade emellertid framskymtat, att man hade stor respekt för Sveriges industri; man vore även intresserad av svenskt tonnage efter kriget.

Herr P a u l i ville tillmäta frivilligfrågan något större intresse än vad, efter utrikesministern att döma, regeringen gjorde och framhöll, att man nog finge bereda sig på en framställning i frågan. Pauli frågade, hur regeringen tänkte ställa sig till en eventuell försöksregistrering hos förbanden. Slutligen efterhörde han framsteg rörande erkännandet av tjeckoslovakiska London-regeringen. Härvarande minister jämte en tjänsteman hade tillerkänts diplomatiska rättigheter och herr Pauli efterlyste ackrediterandet av en svensk diplomatisk representant hos tjeckoslovakiska regeringen.

U t r i k e s m i n i s t e r n sade sig ej veta, hur regeringen skulle ställa sig till ett förslag till en försöksregistrering av frivilligspiranter inom de militära förbanden. Personligen funne han en dylik registrering mindre önskvärd. Alla åtgärder som i nuvarande läge vidtoges för ordnande av en svensk frivilligrörelse i Norge skulle uppfattas som förberedelser för ett officiellt svenskt ingripande och av de allierade utnyttjas till att få oss så långt som möjligt ut i kriget. Det vore sålunda mycket olyckligt med en aktion för en frivilligrörelse och utrikesministern komme att för sin del avstyrka en sådan.

I frågan om erkännande av tjeckoslovakiska regeringen framhöll utrikesministern, att denna regering ej finge jämföras med regeringar för sådana ockuperade länder, som bestått vid krigsutbrottet. Om man nu skulle erkänna en tjeckoslovakisk regering skulle man antecipera ej blott ett tyskt nederlag i kriget utan även ett fredsslut, som skulle innebära ett återupprättande av Tjeckoslovakien. Betecknande för hur ett dylikt steg från svensk sida skulle uppfattas i Tyskland vore följande. En tjänsteman i Auswärtiges Amt, som visat den vidsträcktaste förståelse för de senaste svenska åtgärderna i förhållande till Tyskland, hade förklarat, att en sådan sak som erkännande av tjeckoslovakiska regeringen skulle man dock omöjligen kunna förstå. Det vore också ett steg, som skulle helt gå utanför vad vi tänkt oss; den del av det gamla Tjeckoslovakien, som nu befriats, vore blott en del av den av Sverige erkända staten Slovakien.

Herr S k o g l u n d frågade med anledning av ett uttalande, som han kommit att åhöra, av ett svenskt underbefäl av innebörd att han avsåge att gå till Norge och strida mot tyskarna, huruvida någon sondering möjligen redan gjorts hos förbanden. Han frågade vidare angående de här utbildade norska poliserna, huruvida de skulle transporteras med vapen och utrustning till gränsen samt efterhörde, hur det komme att ställa sig med lejdtrafiken efter den 1 januari, då handelsavtalet med Tyskland komme att upphöra att gälla.

U t r i k e s m i n i s t e r n bekräftade, att de norska poliserna avsåges skola taga sig till Norge fullständigt utrustade. Då grunden för överenskommelsen om lejdtrafiken komme att bortfalla vid årskiftet med det svensk-tyska handelsavtalet, komme endast en utomordentligt smal bas att kvarstå för en lejdöverenskommelse. Man kunde egentligen blott hoppas, att man å tysk sida skulle draga sig för att vidtaga en åtgärd, som man för tysk del icke skulle hava någon nytta av men som skulle väcka stor ovilja i Sverige.

Herr S a n d l e r konstaterade, att regeringens behandling av frågan om frivilliga i princip vore densamma som under vinterkriget men undrade, hur det vore med eventuella materielleveranser. Han anmärkte

5 december 1944, kl. 14.00

på pressens stortalighet, som knappast motsvarades av en liknande handlingsenergi. Saken måste anses vara av större svenskt än norskt intresse. Skulle någon insats ske, borde den ha en allvarlig innebörd och anstå till dess en norsk armé förefunnes i Norge. Herr Sandler påpekade i fråga om den tjeckoslovakiska frågan, att Norge och andra ockuperade länders regeringar hela tiden erkänts, och att med undantag för Norge även förbindelserna med dem upprätthållits. Ett anteciperande av den tjeckiska självständighetens upprättande kunde ej betraktas som vådligt. Utrikesministern hade ju också antytt möjligheten därav.

Herr Lindqvist meddelade, att den norske utrikesministern för honom tillkännagivit samma uppfattning i frivilligfrågan, som den, vilken herr Günther hade tillagt honom. Han uttalade sin tillfredsställelse med svaret till herr Pauli och framhöll, att denne ej kunde få någon majoritet inom sin partigrupp för en registrering ute på förbanden av Norgefrivilliga.

Utrikesministern tillrättalade ett missförstånd från herr Sändlers sida beträffande materielleveranser i samband med frivilligfrågan.

Herr Undén uttalade, att den offentliga diskussionen om frivilligfrågan syntes ha sitt ursprung från uttalanden i riksdagsdebatten den 30 oktober. Tanken på en svensk frivilligrörelse till förmån för Norge måste givetvis ligga nära till hands, men herr Undén trodde för egen del icke, att det funnes eller komme att finnas förutsättningar för en svensk frivilligrörelse i Norge. I den privata diskussionen hade framförts möjligheten av att en svensk frivilligkår skulle få operera i samband med norska partisaner. Detta vore emellertid en uppenbart orimlig tankegång, då man kunde riskera, att kåren vid en målmedveten insats från tysk sida skulle komma i ett så beträngt läge, att den skulle kunna räddas från förintelse endast genom insättandet av reguljära svenska trupper. Man visste heller intet om möjligheterna för en invasion. Norska regeringen önskade helt visst för egen del, att landet skulle kunna undgå att bli krigszon, och att det tyska väldet i landet skulle upplösas av sig självt. Härtill komme slutligen den norska stoltheten: då Sverige ej ingripit tidigare, kunde dess hjälp även undvaras under slutskedet. En risk med den ifrågasatta registreringen av frivilligaspiranter vore, att den eventuellt skulle kunna resultera i ett fiasko. Man kunde emellertid rent hypotetiskt tänka sig ett läge i Norge, då tyska trupper efter nederlag på kontinenten hölle på att draga sig ur landet under fortskridande upplösning och kanske utan befäl, varvid en fruktansvärd terror skulle kunna uppstå. Om en invasion i Norge ej kommit vid en dylik tidpunkt, skulle Sverige vara det enda land, som skulle kunna hjälpa den norska befolk-

5 december 1944, kl. 14.00

ningen. Härför skulle poliserna i första hand användas, men läget skulle kunna vara sådant, att man borde låta svenska trupper ingripa; det bleve emellertid då snarare fråga om ett officiellt ingripande än om en frivilligrörelse.

Ett erkännande av den tjeckoslovakiska regeringen måste – framhåll herr Undén – te sig som en mycket ovanlig åtgärd. Sverige erkände på sin tid den tyska erövringen genom att den tjeckiska legationen i Stockholm överlämnades till tyske ministern och att senare handelsavtal med Tyskland även fick omfatta ”Böhmen-Mähren”. Förenta Staterna torde vara det enda land, som tämligen konsekvent vägrat att erkänna territoriella förändringar, vilka framgått ur våldshandlingar, ända till dess de berörda folkens erkännande kan sägas ha förelegat. England och Frankrike hade däremot erkänt den tyska erövringen. Sverige hade icke ansett sig ha tillräcklig maktposition i världen för att såsom protest mot den tyska annexionen av Böhmen-Mähren, respektive den ryska annexionen av Balticum, upprätthålla förbindelserna med Tjeckoslovakien och de baltiska länderna. Man kunde ej vänta, att de senare skulle återuppstå. Detta vore däremot fallet med Tjeckoslovakien. Önskade man demonstrera mot tyskarna kunde man därför föregripa en kommande fred och skrida till erkännande av tjeckoslovakiska regeringen. Sverige hade på sistone gentemot Tyskland vidtagit åtskilliga åtgärder, som ej fölle inom ramen för en strikt neutralitet, såsom handelsavspärning m.m. Hit kunde ett dylikt erkännande föras. Ville man företaga en dylik politisk demonstration, skulle man kunna anknyta till det förhållandet, att de allierade befriat en del av Tjeckoslovakien. Ovisst vore emellertid, om tjeckoslovakiska regeringen vore särskilt intresserad av ett partiellt eller blott faktiskt erkännande från svensk sida under dessa förhållanden. Åtgärdens syfte skulle helt vara att stärka Sveriges ställning hos västmakterna och att demonstrera mot tyskarna.

Herr Pauli förklarade, att han icke framställt någon uppmaning till regeringen att föranstalta om försöksregistrering av frivilligaspiranter för Norge utan endast en fråga. Den situation, som herr Undén antytt, kunde försvåra en svensk passivitet. Herr Pauli ville emellertid icke vara talesman för någon svensk äventyrspolitik. Man hade att överväga ingripande av svenska frivilliga eller officiella trupper i händelse av kaos i Norge. Rörande Tjeckoslovakien ville han invända, att om man laboreade med begreppen ”före kriget” och ”efter kriget” finge man även här tänka på att krigsbegreppet förändrats. Tjeckoslovakien vore ett härtaget land likaväl som Danmark. Det vore svårt att göra en reell skillnad mellan Tjeckoslovakien och ockuperade länder.

5 december 1944, kl. 14.00

Herr Vo u g t förklarade, att jämförelsen med Danmark haltade. Sveriges erkännande av förändringarna i fråga om Tjeckoslovakien sammanhänge med att detta land bundits av stormakterna. Någon åtgärd borde ej vidtagas nu, om den vore ägnad att öka spänningen med Tyskland, då Sverige i nuvarande läge ej hade råd att utan någon reell vinning försämra förhållandet till Tyskland, så länge det finnes möjligheter för Sverige att göra någonting för Danmark och Norge.

Herr S a n d l e r förklarade, att Sverige år 1939 ej erkände ockupationen. Det var den tjeckiske ministern, som överlämnade legationen och likadant hade det varit med de baltiska länderna. I Washington hade läget varit ett annat, ty där hade ministrarna kvarstannat.

U t r i k e s m i n i s t e r n erinrade med anledning av herr Sandler's inlägg om att svenska regeringen upprättat ett konsulat i Prag efter anexionen. Gentemot herr Pauli ville utrikesministern framhålla att, hur man än betraktade händelserna på våren 1939, såsom krig eller icke såsom krig, stode det fast, att vi efter Tjeckoslovariens upplösning erkänt detta förhållande, varför kapitlet redan varit avslutat, då stormaktskriget utbröt.

Herr Å k e r b e r g ansåg, att den tjeckoslovakiska frågan vore tillräckligt klarlagd. Därest landet befrias, borde ett svenskt erkännande komma snarast möjligt och helst i början av befrielseverket.

Herr L i e d b e r g förklarade, att frågan om erkännande av tjeckoslovakiska regeringen borde bedömas med hänsyn till om den innebure en ovänlig gest mot Tyskland och en vänlig mot västmakterna. Det vore mycket svårt att säga vad man ville eller borde göra. Han sade sig vara övertygad om klokheden i utrikesministerns uttalande, att man borde tills vidare ställa sig avvaktande.

Herr U n d é n meddelade, att tjeckerna på ett tidigare stadium varit mycket angelägna om ett svenskt erkännande, vilket framgått av ett uttalande av Benesj till en svensk tidningsman.

På hemställan av o r d f ö r a n d e n beslutade utskottet, att ovan nämnda, av utrikesministern särskilt angivna upplysningar, skulle hemlighållas.

Stockholm den 5 december 1944

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 14 DECEMBER 1944, KL. 14.00

Handelspolitisk översikt av statsrådet Ohlin

Bertil Ohlin, statsråd 1944–1945, här på väg över landgången från lejdåten Saturnus.

Herr Ohlin framhöll inledningsvis, att han avsåg att lämna endast en översiktlig framställning av Sveriges handelspolitiska läge för att giva mer detaljerade uppgifter i frågor, som särskilt kunde intressera utskottsledamöterna. Herr Ohlin ville börja med en översikt av utrikeshandeln under kriget och avsluta sin framställning med en kort redogörelse för uppläggningsen av Sveriges handelspolitik efter kriget i förhållande till dels Sovjetunionen, dels västmakterna.

Varuutbytet med Tyskland visade intill de senaste månaderna en omfattande import, som under de tio första månaderna av året uppgått till ett värde av 692 miljoner kronor, vilket

vore 11 miljoner mer än under motsvarande period år 1943. Härav uppgick importen av kol och koks till ett värde av 120 miljoner kronor eller samma belopp som föregående års tio första månader och importen av kemiska produkter till ett belopp av 100 miljoner kronor. Den svenska exporten till Tyskland däremot hade undergått en väsentlig minskning, som inneburit en särskilt kraftig minskning av järnmalmsexporten. Denna utveckling hade medfört ett tyskt clearingtillgodohavande på omkring 40 miljoner kronor, så att Sverige liksom vid krigsutbrottet vore gäldenär i förhållande till Tyskland.

Sedan svenska fartyg icke längre tillätes trafikera tyska hamnar och utländska fartyg icke finge anlöpa svenska östersjöhamnar, hade den

14 december 1944, kl. 14.00

obetydliga svensk-tyska handeln under november och december månader uteslutande gått över västkusthamnar. Man avsåg ej att tillåta överflyttning till västkusten av varor, som normalt exporterades från ostkusten, och det hade framhållits, att de allierades inställning skulle medföra stora risker för svenska företag, som vidtog särskilda ansträngningar för att fortsätta exporten på Tyskland. Endast de firmor, som normalt exporterade över västkusthamnar, skulle kunna göra detta i fortsättningen. Under november–december månader kunde man räkna med export till ett värde av 15–18 miljoner kronor per månad, vilket vore mellan $\frac{1}{3}$ och $\frac{1}{4}$ – snarast det senare – av det tidigare normala. De utförda varorna utgjordes främst av papper och cellulosa. Varken kullager eller järn och stål inginge i exporten. Mindre kvantiteter järnmalm skeppades åter över Narvik; det rörde sig om högst 1 500 ton per dag under vissa dagar av december; under november hade alls ingen malmexport ägt rum, då tyskarna ej haft tonnage tillgängligt.

Beträffande handelsutbytet med Tyskland under nästa år märktes, att gällande handelsavtal komme att utlöpa den 31 december samtidigt med krigshandelsavtalet med västmakterna. Avsikten vore att icke förlänga handelsavtalet, varför utsikterna för ett fortsatt svensk-tyskt varuutbyte vore helt ovissa. Det komme att få ordnas från månad till månad. Från tysk sida hade tidigare framförts önskemål om ett åtminstone nominellt varuutbyte. På senare tid hade det emellertid framkommit, att man dock måste ha ett varuutbyte av något reellt värde, om man för tysk del skulle bidra till upprätthållandet av lejdtrafiken. Från svensk sida hade framförts, att vi skulle betrakta ett avbrytande av lejdtrafiken som ovänlig handling.

Exporten till Norge hade under första halvåret uppgått till ett värde av 20 miljoner kronor. Handelsutbytet hade skett på kompensationsbasis. Som bekant hade redan slutits ett kredit- och leveransavtal för efterkrigstiden. Enligt detta skulle norska regeringen här beställa varor och kredit lämnas för alla av de svenska myndigheterna godkända leveranser till ett belopp av omkring 200 miljoner kronor. Från norsk sida hade man uttryckt önskemål att därutöver få beställa fartyg på svenska varv att betalas med infrusna norska pundtillgodohavanden. Svenska regeringen hade emellertid icke gått med på betalning i denna form utan föredragit att i stället lämna en särskild kredit på 35 miljoner kronor för ändamålet. Om man härtill lade den kredit på 100 miljoner kronor, som lämnats för att bestrida utgifterna för de norska poliserna i Sverige och övriga norska flyktingar här, komme man upp i ett sammanlagt kreditbelopp av omkring 350 miljoner kronor. Återbetalningen härav skulle taga sin början 12 månader efter fientligheternas upphörande i Europa.

14 december 1944, kl. 14.00

Varuutbytet med Danmark uppginge till ett värde av 20 miljoner kronor i vardera riktningen. En svensk kredit på 75 miljoner kronor skulle lämnas för beställningar här av trävaror, järn och stål, cellulosa och plywood m.m. Tillsammans med krediter för andra ändamål uppginge den danska krediten till 125 miljoner kronor. Danskarna vore hitills de enda, vilka fått köpa trävaror. Det rörde sig om cirka 100 000 standards, lagrade i fartyg i skånska hamnar och sålunda färdiga för omedelbar export, så snart Danmark befriats.

Det föreläge över huvud ett stort intresse för trävaror. Såväl Storbritannien som Nederländerna hade framhållit sina kommande stora behov att erhålla trävaror från Sverige. Fördelningen bleve därför en svår sak. Man kunde räkna med en svensk produktion nästa år av omkring 800 000 standards.

Varuutbytet med Finland hade ursprungligen visat en sjunkande tendens under detta år. För andra halvåret hade sålunda förutsetts en svensk export om blott 9 miljoner kronor. Det finsk-ryska vapenstillståndet hade emellertid förändrat läget, och nu förbereddes svenska leveranser för 175 miljoner kronor, varav livsmedel för 75 miljoner. Från svensk sida skulle lämnas en kredit på 150 miljoner kronor. Importen från Finland skulle bland annat innefatta kopparslig till ett värde av något tiotal miljoner kronor.

I vissa fall skulle de svenska leveranserna enligt regeringens beslut även få omfatta varupartier, som vore erforderliga för uppfyllandet av vår försörjningsplan för år 1946. Detta skulle emellertid endast få ske, om varorna i fråga vore av väsentlig betydelse för ingångsättandet av Finlands industri. Beträffande de finska skadeståndsleveranserna till Sovjetunionen märktes, att de medförde ett stort behov av råvaror för Finland.

De för det första leveransåret fastställda summorna vore ej särskilt betydande, men de begärda leveranserna förutsatte viktiga råvaror, som vore svåra för Sverige att lämna, då vi själva behövde dem. Priserna enligt vilka skadeståndsleveranserna skulle avräknas hade fastställts efter 1938 års prisnivå med en ökning av 10 % för konsumtionsvaror och 15 % för kapitalvaror.

Med Nederländerna och Belgien hade varuutbytet varit avbrutet sedan augusti månad. Från nederländsk sida hade i Sverige beställts 50 stycken lokomotiv att betalas med holländska varuleveranser. Nu hade emellertid även en kredit på 50 miljoner kronor ställts till förfogande från svensk sida.

Överläggningar påginge för närvarande med Belgien angående handelsförbindelserna efter kriget. Belgien vore icke särskilt förstört, varför

14 december 1944, kl. 14.00

det vore att påräkna, att landet relativt snart skulle bliva i stånd att exportera varor. Med hänsyn härtill avsåge man att träffa överenskommelse om handelsutbytet för en 2-årsperiod, under vilken Belgien i första hand skulle importera det första året och leverera kompensation det andra.

Varuutbytet med Frankrike hade varit obetydligt. Under årets första tio månader hade vi exporterat dit för 2,5 miljoner kronor och importerat för 5,5 miljoner. Från svensk sida hade framlagts förslag till ett handels- och kreditavtal. Detta förutsåge en svensk bottenkredit på blott 5 miljoner kronor för att få varuutbytet igång. Därefter skulle i huvudsak det vanliga exportkreditgarantisystemet komma till användning.

Spanien hade visat sig vara en besvärlig handelspartner. Under perioden januari–oktober 1944 hade den svenska importen från Spanien uppgått till ett värde av 63 miljoner kronor och exporten dit till 35 miljoner. Herr Ohlin påpekade, att då importsiffran var cif-värde och exportsiffran fob-värde samt transportererna skett på svenska kölar något större importöverskott icke förelåge trots skillnaden i siffrorna. Handeln hade i huvudsak skett på kompensationsbasis; betalning i fria valutor hade dock ägt rum i vissa fall. Svårigheterna hade uppstått, när vi velat betala med svenska fordringar i Spanien, vilket i vissa fall vägrats från spansk sida; särskilt gällde detta fordringar på grund av sjöfrakter.

Schweiz hade föregående år varit vår handelspartner nummer två med en total omsättning av 216 miljoner kronor. Importen hade under de tre första kvartalen innevarande år något ökats. Den hade omfattat bl.a. instrument och ganska mycket krigsmateriel. Den svenska exporten hade bl.a. bestått av järn och maskiner. Transportförhållandena hade emellertid under senaste tid starkt försämrats. Goda utsikter borde föreligga för ökade handelsförbindelser under efterkrigstiden.

I september 1944 meddelade västmakterna, att systemet med svarta listor skulle fortsätta efter kriget, varvid man uttryckt den förhoppningen, att svenska myndigheter skulle hjälpa till med kontrollen. Särskilt å amerikansk sida vore man oroad av tanken, att tyskt flytkapital sökte sig till neutrala länder och amerikanarna nedlade mycken möda på att uppspara det. I princip gjorde man anspråk på all fientlig egendom i Sverige. Från svensk sida hade svartlistsystemet ej accepterats som legitimt tillvägagångssätt. Man hade diskuterat fall, som man ansett även ur allierad synpunkt felaktigt diskriminerade. I regel hade dock dylika framstötter misslyckats. Vi hade såväl i London som i Washington framhållit, att den svenska ekonomiska politiken ginge ut på samverkan med västmakterna men att svartlistsystemet som ett irritationsmoment borde avlägsnas.

14 december 1944, kl. 14.00

Herr Ohlin övergick därefter till att behandla riktlinjerna för handelspolitiken efter kriget. I somras hade flertalet i England hoppats på ett krigsslut under 1944, varför efterkrigsfrågorna där kommit att aktualiseras. Man visade en stor lust att köpa svenska trävaror. Sverige hade inbjudits att delta i en internationell sjöfartspool för koordinering av världstonnagets användning. Då det gällande betalningsavtalet mellan Sverige och England nu utlöpte, borde det enligt brittisk uppfattning ej ersättas av ytterligare ett provisoriskt avtal. Å svensk sida ställde man sig i princip avvaktande. En isolerad behandling av dessa frågor kunde svårigen ifrågakomma. Man måste se dem i samband med problemet rörande Sveriges importmöjligheter under efterkrigstiden. På engelskt håll förklarades den av Sverige önskade hopkopplingen som omöjlig på grund av att det rörde sig dels om rent engelska frågor och dels om engelsk-amerikanska frågor. Från svensk sida förklarades, att man ej åsyftade en formell sammankoppling men att man ville bli på det klara med den anda, i vilken Sveriges importönskemål komme att avgöras å allierad sida. Sverige hade gått med på ett nytt betalningsavtal att träda i kraft i samband med ett avtal om leveranser av viktigare varor. England begärde därvid en kredit på 52 miljoner pund. Detta vore dock en mera fiktiv summa. I verkligheten torde man komma att röra sig med ett belopp av uppåt 200 miljoner kronor. Avtalet skulle innebära, att Sverige accepterade pundvalutan som dominerande i dessa regioner och som en av världsvalutorna. Sverige torde kunna få goda villkor, betydligt bättre än de väntade. Möjligen berodde detta på att man avsåge att använda avtalet som press på Schweiz. Avtalet torde ej behöva innebära tidigare, även av herr Ohlin, befarade risker. Ikraftträdandet skulle som sagt bero på leveransfrågornas uppkarande. Sverige önskade en tillräcklig import, och en export som omfattade även sådana varor, som icke i första rummet vore begärliga för vederbörande, t.ex. utom trä även papper. Frågan om dessa allmänna riktlinjer för det kommande varuutbytet mellan de bägge länderna drevs för närvarande i London av envoyén Boheman. I fråga om sjöfartsavtalet, där vissa konversationer förts i London av generalkonsul Gunnar Carlsson, hade man från svensk sida tänkt sig, att man skulle först reservera tonnage för det egna behovet och sedan gå med på att tidsbefrakta det återstående tonnaget. De allierade ville, att allt skulle föras inom världspoolen med garanti för Sverige att få tillräckligt tonnage till disposition. Sverige skulle inträda som med England och U.S.A. likaberättigad medlem och ha full vetorätt, så att det svenska tonnaget icke skulle kunna disponeras genom majoritetsbeslut av andra makter. Detta kunde betraktas som liberala villkor, men hela saken berodde på om klarhet komme till stånd rörande varuleve-

14 december 1944, kl. 14.00

ranserna. Boheman hade i London som bas för Sveriges kommande varuutbyte med de allierade föreslagit den allmänna principen, att det svenska näringslivets produktionsförmåga till fullo skulle utnyttjas under efterkrigstiden. Trävaruexport på England förutsatte t.ex., att Sverige finge importera erforderliga mängder kol, så att vi icke tvingades använda ved som bränsle. Den engelske blockadministern, Dingle Foot, hade personligen uttalat sin fulla förståelse för den svenska ståndpunkten, men enligt en rapport från Boheman, som inkommit den 13 december, hade man å brittisk sida blott velat gå med på att utnyttjandet av den svenska produktionskraften skulle säkerställas "to a reasonable degree".

För år 1945 önskade Sverige i stort sett status quo. Det vore ett svenskt önskemål, att västmakterna ej skulle ställa krav på ett fullständigt upphörande av den svenska handeln på Tyskland, vilket skulle kunna utgöra motivering för sistnämnda makt att stoppa lejdtrafiken.

Sovjetunionen ådagalade under år 1943 ett stort intresse för svenska kullager. I december 1943 hade den ryske handelsrepresentanten i Stockholm, Nikitine, meddelat, att Sovjetunionen ville ha ett omfattande varuutbyte med Sverige av helt andra dimensioner än det tidigare. Det hade framhållits, att det vore av stor politisk vikt, att Sverige visade intresse för ett dylikt omfattande varuutbyte med Sovjetunionen. Det borde baseras på krediter och avse en export på 400 à 500 miljoner kronor per år. Från svensk sida förklarades, att det hela vore beroende på om varuinförseln kunde ordnas, i fråga om vilken man begärde rysk hjälp. I februari 1944 skisserades ett svenskt leveransprogram. Frågan om krediter förklarades bliva beroende på det svenska försörjningsläget. Import fordrades av bl.a. krom- och manganmalmer. Ryssarna hade i samband därmed sonderat kreditmöjligheterna hos enskilda firmor, t.ex. hos ASEA och Kullager, som svarat avböjande. I november framlades ett utkast som diskussionsgrundval. Den svenska exporten till Sovjetunionen beräknades till ett värde av två miljarder kronor under fem år. En bestämd relation skulle råda mellan export och import. Svenska exportörer skulle bära en del av risken. Statskrediten skulle omfatta 50 % av värdet och de enskildas 50 %, varav dock hälften under exportkreditgaranti. Efter fem år skulle hälften av den svenska exporten eller 1 miljard kronor vara betald genom motsvarande import från Sovjetunionen, 500 miljoner lämnade i statskredit och i enskild kredit lika mycket. Av det sistnämnda beloppet skulle som sagt hälften beräknas vara garanterad, varför statskrediten totalt skulle uppgå till 750 miljoner. En svårighet, som visat sig vid dessa förhandlingar, vore, att de svenska varorna vore för dyra, vilket berodde på för höga produktionskostnader. Härvid syntes de höga bränslekostnaderna vara den mest betydelsefulla

14 december 1944, kl. 14.00

faktorn. Herr Ohlin underströk, att våra produktionskostnader utgjorde ett allvarligt problem, när det gällde att hävda sig i konkurrensen t.ex. med Förenta Staterna. En huvudfråga vore det dyra bränslet. Han uppställde frågan, huruvida rationaliseringen ej drivits lika långt i Sverige som i U.S.A. och framkastade tanken, att de svenska arbetarna ej vore särskilt intresserade av produktionskapacitetens höjning. En sak som det visat sig att Sverige kunde leverera avsevärt billigare än Förenta Staterna, vore emellertid fartyg, trots att fartygsplåten ställde sig billigare i U.S.A. än här.

I oktober 1944 hade den polska Londonregeringen framfört önskemål om planläggning av det kommande svensk-polska varuutbytet under en 12-månadersperiod. Man hade begärt svenska varor för 35 miljoner dollars mot polska leveranser av kol och koks och dessutom en lika stor kredit. Från svensk sida hade med hänsyn till det oklara läget intet svar lämnats. Även det polska utskottet i Lublin hade begärt leveranser från Sverige och ställt i utsikt leveranser av kol och koks. 200 kg läkemedel hade från Sverige sänts över Moskva till Lublin-kommittén.

Sedan o r d f ö r a n d e n framfört utskottets tack vidtog diskussion.

Herr B j ö r n s s o n frågade, hur man tänkt sig att organisera handeln efter kriget. Det syntes bliva nödvändigt med en statsdirigerad utrikeshandel och frågan vore, vilka organ man tänkte sig därför i fortsättningen. Han påpekade, att en stark prisstegringstendens kunde motses. Exportörernas vilja att sälja till utlandet måste komma att utöva ett starkt tryck på hemmamarknaden. Priskontrollnämndens arbete komme att försvåras. Valutaingrepp torde väl vara omöjliga för frågans lösning; däremot kunde man tänka sig ransonering i förening med prisstopp och exportavgifter.

Herr L u n d b e r g påpekade, att behov förelåge att importera kemikalier från Tyskland för industrins behov och undrade, huruvida detta skulle kunna ske utan statsmakternas stöd genom handelsavtal i någon form. Det vore nödvändigt att upprätthålla en viss handel med Tyskland. Man måste komma fram till ett modus vivendi med tyskarna.

Herr A n d e r s o n ansåg, att de frågor, som herr Lundberg nämnt, i första hand måste beröras med de allierade. Svartlistsystemet vållade stora bekymmer. Understundom svartlistades firmor efter uppenbart orimliga principer. Om svenska redare fullgjort transporter från Tyskland enligt gällande handelsavtal, kunde de komma på svart lista. Härtill komme hot om framtida avstängning. Storindustrin ville ej, att man skulle röra i saken. Systemet drabbade hårdast en mängd småföretagare, av vilka de flesta drivit en fullt lojal handel. Herr Anderson frågade, om regeringen övervägt att vidtaga kraftiga åtgärder mot svartlistsystemet

14 december 1944, kl. 14.00

och dess hot mot svenskt näringsliv. Även på visst allierat håll vore man illa berörd av systemet. De ansvariga vore icke så mycket att söka i State Department som i amerikanska militära och marina, mot Sverige fientliga kretsar. Svenska åtgärder mot systemet och dess tillämpning borde vara ägnade att stärka den svenska positionen vid kommande förhandlingar.

Herr V o u g t hävdade, att de svenska exportörerna hade visat tendens att uttaga de priser, som stått att få, och undrade, om någon verklig undersökning av produktionskostnaderna och prissättningen hade skett. En viss tendens kunde sägas föreligga att höja priserna just i samband med leveranser till Sovjetunionen.

Herr O h l i n framhöll beträffande efterkrigshandelns organisation, att det vore alldeles ofrånkomligt, att myndigheterna övervakade exportens inriktning åt olika håll, då en viss fördelning måste ske. Myndigheterna försökte åvägbringa en sådan i samförstånd med exportörerna. Man skulle emellertid använda de vanliga kanalerna för handeln genom exportörer och importörer och ej t.ex. låta all import gå genom Reservförrådsnämnden. För närvarande organiserades utrikeshandeln genom Handelskommissionen, Industrikommissionen och Statens Återuppbyggnadsnämnd i samarbete.

Vad prisfrågan beträffade märktes, att prisstegring ej förelåge för de svenska exportvarorna med undantag av trävaror. Vi kunde ej binda oss för några priser, förrän vi erfarit priserna på kol och koks från England. Något exportavgiftssystem hade ej diskuterats men vore icke otänkbart.

Herr B e r g v a l l bekräftade, att egentligen endast trävaruindustrin uppvisade förhöjda exportpriser.

Herr O h l i n önskade till svar åt herr Lundberg framhålla, att det givetvis vore nödvändigt att tala med tyskarna om ett modus vivendi för den svensk-tyska handeln men att läget beträffande de förhandlingar, som för närvarande bedreves i London av herr Boheman, först måste klarna.

Herr O h l i n underströk vidare, att frågan om de allierades svartlist-system vore synnerligen viktig. De svenska affärsmännen vore alltför tillmötesgående mot de allierade med uppgifter om sina affärsförbindelser. Amerikanska beskickningen vore emellertid synnerligen väl underlättad och om vissa redare uppfördes på svarta listan, vore det säkerligen ur allierad synpunkt motiverat. De allierade hade emellertid på den senaste tiden intagit en mildare hållning i frågan om svartlistsystemets användning efter kriget. Systemet utgjorde ett irritationsmoment i handelsförbindelserna med de allierade och regeringen avsåg att vid lämpligt tillfälle upptaga frågan om detta.

14 december 1944, kl. 14.00

Till svar på herr Vougts inlägg förklarade herr Ohlin, att skillnaden mellan svenska och amerikanska priser på en del varor vore så stor, att den icke kunde förklaras genom för hög vinstmarginal på den svenska varan, utan måste bero på för höga produktionskostnader här i landet.

Herr Gränebø påpekade faran av de stora krediterna till främmande länder, bland annat 52 miljoner pund till England. Om ett par år skulle Sverige vara skyldigt att mottaga en omfattande import, vilket kunde leda till att Sverige erhöles allt för mycket varor. Efter det första världskriget dröjde det 2 till 3 år, innan varuöverflödet med åtföljande kriser satte in. Det vore önskvärt, att man hade frihet att reglera detta.

Herr Anderson underströk, att svenska affärsmän visat prov på alltför stor lösmynthet gentemot utländska legationer. Han påpekade, att varken Grängesbergsbolaget eller SKF t.ex. uppförts på svart lista, ehuru de drivit så stor handel på Tyskland, men däremot en hel del småföretag, som ej haft för avsikt att gagna Tyskland. Systemet stämplades som meningslöst och som en ren repressalieåtgärd.

Herr Björnsson förklarade, att den nuvarande organisationen av handelsövervakningen och -dirigeringen ej vore tillfredsställande. Beträffande prisfrågan ville herr Björnsson nämna, att en del trävaruleveranser redan betalats och att skogs rotvärde stegrats. De höjda trävarupri- serna kunde få stor återverkan på bygnadsindustrin och bliva en plattform för krav på ökade löner.

Herr Lindqvist frågade angående hjälpen till Finland, hur det egentligen förhölle sig med leveranser av fossilt bränsle. I det framlagda förslaget hade icke talats därom, men numera hade man erfarit, att dylika leveranser skulle äga rum till Finland. Herr Lindqvist hade fått den uppfattningen, att det rörde sig om 45 000–50 000 ton.

Herr Ohlin framhöll gentemot herr Björnsson, att storleken av den ifrågasatta krediten till Storbritannien ej hade fastställts och säkerligen icke komme att uppgå till det begärda beloppet. Sverige behövde icke omedelbart taga emot varor vid återbetalningen av krediter. Om detta icke vore lämpligt, kunde Sverige i stället erhålla ökade valutareserver. Frågan om organisationen av den statliga kontrollen över utrikeshandeln vore mycket viktig och något borde göras och komme att göras för en mera rationell arbetsfördelning mellan de olika berörda instanserna.

Exporten av fossilt bränsle till Finland komme att uppgå till omkring 20 000 ton. Leveransen därav vore av största betydelse för sysselsättningen i Finland. Då våra lager rörde sig om några miljoner ton komme exporten knappast att överstiga 1 à 1 1/2 % därav. Detta vore exempel på

14 december 1944, kl. 14.00

sådana leveranser, vilka vore livsviktiga för Finland och som minskade våra för sommaren 1946 avsedda lager.

Stockholm den 14 december 1944

UTRIKESUTSKOTTETS
MEMORIALPROTOKOLL 1945

30 januari

16 mars

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 30 JANUARI 1945, KL. 14.00

Utrikespolitisk redogörelse av envoyén Boheman

Envoyén B o h e m a n meddelade, att han under de förhandlingar, som han i december 1944 bedrivit i London och det besök han i anslutning därtill avlagt i Paris sökt skaffa sig en uppfattning om huru långt förhandlingarna mellan de allierade rörande den allmänna säkerhetspakten fortskridit. Herr Boheman hade i denna fråga haft samtal främst med understatssekreteraren i brittiska utrikesministeriet, Sir Alexander Cadogan, brittisk huvuddelegat vid Dumbarton-Oaks-konferensen, holländske utrikesministern van Kleffens, franske utrikesministern Bidault och franske ambassadören i London, Massigli.

Det allmänna intrycket av dessa samtal hade varit följande. Huvudorsaken varför förslaget från Dumbarton-Oaks-konferensen framlagts, trots att det förelåg i så ofullständigt skick, vore att det ur amerikansk inrikespolitisk synpunkt varit nödvändigt att före presidentvalet offentliggöra åtminstone något förslag. Förhandlingarna under konferensen hade varit ytterst segslitna. Slutligen hade man måst bestämma sig för att antingen uppgiva försöket eller modifiera programmet och lämna den politiska huvudfrågan, sättet för omröstningen i det föreslagna rådet, tillsvidare å sido.

Å brittisk sida förelåge föga entusiasm för Dumbarton-Oaks-förslaget. Det framhölls, att förslaget lede av allvarliga brister och betecknade ett steg tillbaka i utvecklingen i förhållande till Nationernas Förbund. Huvudsaken ansåges emellertid vara, att man på något sätt kunde trygga ett fortsatt samarbete mellan de tre allierade stormakterna. På grundval därav skulle man måhända så småningom kunna bygga upp en ny säkerhetsorganisation, som kunde fylla något högre krav. Över huvud taget visade man sig i England ej särskilt hågad att diskutera Dumbarton-Oaks-konferensen, som frambragt starka olustkänslor i vida kretsar.

Beträffande den franska inställningen märktes, att Massigli, som varit mycket frispråkig, visat en rent negativ inställning till Dumbarton-Oaks-förslaget, vilket han betecknade som ett definitivt steg bakåt i ut-

vecklingen. Den däri föreslagna organisationen skulle lägga all makt i de tre eller fyra stormakternas händer och kunde därför ej tillfredsställa Frankrike, som av gammalt önskade tillvarataga de små nationernas intressen. Herr Boheman ville i anslutning till detta yttrande framhålla, att det kunde tänkas, att en förändring i den franska inställningen skulle inträda, om Frankrike erhöle en allmänt erkänd stormaktsställning.

Den mot Dumbarton-Oaks-förslaget mest kritiska inställningen hade herr Boheman funnit hos holländska regeringen. Ej under några omständigheter – hade det förklarats – komme Holland att ansluta sig till organisationen, om icke småstaternas intressen komme att bättre tillgodoses. Den föreslagna organisationen byggde icke på någon garanti av medlemsstaternas territoriella integritet utan hade som enda mål att med alla medel vidmakthålla freden. Holländske utrikesministern hade i görligaste mån gjort dessa synpunkter gällande inför stormakterna och uttryckte en förhoppning, att man även från svensk sida skulle framlägga småstaternas synpunkter för stormakterna. Härtill hade herr Boheman framhållit, att en kritik från svensk sida säkerligen skulle missuppfattas och ej tjäna något praktiskt syfte. Det förelåge uppgifter om att de sydamerikanska staterna samarbetade på en plan att i en eller annan form återuppliva Nationernas Förbund i stället för att inrätta den föreslagna nya säkerhetsorganisationen.

Herr Boheman ville framhålla, att det vore mycket osäkert, hur hela frågan komme att utveckla sig. Om ingen överenskommelse kunde träffas rörande omröstningen i rådet, skulle hela organisationen bli någonting som bra mycket komme att likna en ren stormaktsallians till vilken de små staterna skulle kunna få ansluta sig. Från olika håll, särskilt från australiskt, hade man emellertid framfört att den föreslagna organisationen dock hade ett visst värde även för de mindre staterna, då det enda väsentliga till slut vore, att de tre stormakterna kunde fortsätta sitt inbördes samarbete. Ovissheten inför Dumbarton-Oaks-konferensen vore emellertid stor även hos stormakterna, vilket bland annat framgick genom den diskussion, som uppkommit i anledning av det ömsesidiga fransk-ryska biståndsavtalet. En av grunderna till detta hade varit, att man i själva verket ej med visshet kunde räkna med inrättandet av en allmän säkerhetsorganisation, och den brittiska opinionens reaktion på avtalet hade gått efter dessa linjer. I den amerikanska pressen hade man däremot reagerat oförmånligt mot avtalet, såsom eventuellt stridande mot principerna för en allmän säkerhetsorganisation, men från brittisk sida hade man häremot genmält att, så länge man icke visste, huruvida Förenta Staterna komme att engagera sig i Europas kommande politiska organisation, det vore naturligt, att staterna sökte trygga sig genom bila-

30 januari 1945, kl. 14.00

terala avtal. Det vore synnerligen antagligt, att dessa frågor komme under behandling vid det nu väntade mötet mellan Roosevelt, Churchill och Stalin. För Roosevelt vore det av största intresse att inför den amerikanska opinionen kunna peka på upprättandet av en allmän säkerhetsorganisation, då förekomsten av en dylik vore det enda, som kunde möjliggöra, att Förenta Staterna intresserade sig för europeiska frågor.

Herr Boheman övergick därefter till att lämna en kort översikt över det aktuella tillståndet i Frankrike. Det rent materiella läget i landet hade liksom i övriga befriade länder i Europa – framhöll herr Boheman – i väsentlig grad förvärrats efter befrielsen. Försörjningen med kol och livsmedel hade, särskilt i de större städerna, ytterligare försämrats. Tyskarna hade vid sin reträtt fört bort vissa förråd, men detta hade ej spelat en avgörande roll. Den egentliga roten till svårigheterna låge däri, att landets kommunikationer nästan totalt förstörts. Som exempel härpå nämndes, att i Lyon hade före invasionen funnits 29 broar över Rhône och Saône; av dessa återstode efter befrielsen endast en. Nedanför Paris funnes icke längre någon enda bro över Seine. De allierade hade också före invasionen inriktat sin luftkrigföring på att förstöra lokomotiv, och tyskarna hade vid återtåget bortfört en del, så att av normalt 18 000 lokomotiv i Frankrike för närvarande endast 4 000 återstode. Den tyska lastbilsparken hade bortförts, och de allierade hade hittills icke kunnat förse de befriade länderna med gummiringar. Landet vore icke utarmat på livsmedel utan dylika funnes och producerades alltjämt på landsbygden, men bristen på transportmöjligheterna gjorde, att någon egentlig distribution av livsmedel icke kunde genomföras. Beträffande kolförsörjningen vore läget detsamma. Produktionen vore igång, men transportererna vore svåra att genomföra. Härvid märktes, att även kanaltrafiken vore desorganiserad på grund av att pråmar och slussanordningar förstörts. I Italien och Belgien vore förhållandena analoga. På amerikansk sida hade man till att börja med icke visat sig villig att söka avhjälpa förhållandena i de befriade länderna genom transocean tillförsel, då man ansett, att allt tillgängligt tonnage måste användas för militära transporter och räknat med att kriget i Europa skulle taga slut till årsskiftet. Sedan denna kalkyl visat sig felaktig, hade man slagit om, och Frankrike hade nu fått disponera ett visst antal franska fartyg för transporter av återuppbyggnadsmateriel. Bland annat hade skeppningen av lastbilar nu kommit igång.

Av de aktuella inrikespolitiska problemen i Frankrike vore frågan om inlemmandet av de fria franska styrkorna i den reguljära armén en av de

30 januari 1945, kl. 14.00

viktigaste. Meningen vore, att alla de fria styrkorna skulle indragas i armén. I september 1944 hade franska regeringen erbjudit amerikanarna att inom 3 månader uppsätta 30 franska divisioner, om vapen levererades. Från amerikansk sida hade man emellertid svarat, att det vore för sent. Även därvidlag hade emellertid ett omslag i uppfattningen ägt rum, och vid årsskiftet hade vapen börjat anlända, varför man räknade med att från den 1 april successivt kunna insätta nya franska divisioner på fronten. De sålunda uppsatta franska trupperna, som från början haft 3 års värnpliktstjänstgöring och sedan övats i partisankriget, utgjorde säkerligen en duglig trupp. Det vore av utomordentlig vikt ur inrikespolitisk synpunkt att få vapen till dessa styrkor för att på så sätt kunna insätta dem i aktiv tjänst. De kunde icke hur länge som helst ligga samman-dragna utan egentlig utbildning.

Ett annat problem utgjorde de 100 000 tyskar, som funnes kvar och ännu hölle hamnstäderna Dunkerque, Lorient, St Nazaire, La Rochelle och Royan. Genom förmedling av svenska röda-korsdelegater hade det lyckats att föra livsmedel till den svältande civilbefolkningen i La Rochelle, och denna hjälpkaktion skulle även fortsättas. Vid den tyska novemberoffensiven var man från fransk sida synnerligen orolig för att de välutrustade tyska trupperna i de cernerade hamnstäderna skulle bryta sig igenom för att förena sig med de från öster framryckande tyska trupperna.

Bland finansiella och ekonomiska frågor utgjorde bemästrandet av inflationen för närvarande den viktigaste. Tyskarna hade finansierat ockupationen genom att trycka sedlar och hade för övrigt vid återtagandet medtagit sedlar till ett belopp av ca 30 miljarder francs. Dessa sedlar började nu söka sig tillbaka till Frankrike via Schweiz, vilket försvårade en stabilisering av francen. Något egentligt mått på francens köpkraft vore ytterligt svårt att erhålla, då kommunikationssvårigheterna inom landet medförde vitt skilda marknadspriser i olika delar av landet. Man kunde kanske approximativt räkna med att köpkraften hos en franc motsvarade något mellan 2 och 3 öre. De av de allierade militärmyndigheterna fastställda kurserna i förhållande till pund och dollar, 200 respektive 50 francs, vore helt nominella och avsedda att omöjliggöra för de allierade soldaterna att ägna sig åt uppköp i Frankrike. I den fria marknaden kunde man räkna med att francen hade ett värde av omkring 1 öre. Avsikten vore nu att först ordna upp transportväsendet och därigenom få till stånd en utjämning av prisnivån i olika delar av landet och sedan indraga utelöpande sedlar och utgiva nya. Förutom att man på detta sätt skulle göra de av tyskarna medförda franska sedlarna värdelösa, räknade man med att en stor del av den utelöpande sedelstocken aldrig skulle

30 januari 1945, kl. 14.00

presenteras till utbyte, då vederbörande innehavare icke skulle kunna visa, att han på legal väg kommit över så stora belopp, som han innehade. Dyliga belopp, som ändock presenterades, skulle konfiskeras. Genom lån hoppades man kunna indraga ytterligare sedelmängder och så småningom kunna stabilisera francen vid ett värde av ca 5 öre.

Om råvaror i tillräcklig utsträckning skulle kunna erhållas, syntes under dessa omständigheter Frankrike ej vara i så dåligt läge. Landet hade inga egentliga utlandsskulder utan istället tillgodohavanden i Amerika, vilka tack vare de Gaulles energiska ingripanden stode till regeringens fria förfogande i motsats till vad förhållandet vore exempelvis med de holländska tillgodohavandena i Amerika. Landet besatte över huvud taget en stor återhämtningsförmåga och stode för övrigt beträffande en sådan sak som återuppbyggande av förstörda hus inför mindre svårigheter än England. Frankrike komme att intaga den i förhållande till övriga krigshärjade länder tämligen unika positionen att kunna köpa önskade återuppbyggnadsvaror kontant mot fria dollars.

Genom de Gaulles starka position i landet vore detta utsatt för betydligt mindre inrikespolitiska problem än andra befriade länder. Enigheten kring de Gaulle berodde icke minst på att han kunnat bevara hela det franska kolonialväldet åt moderlandet och över huvud taget på hans lyckade utrikespolitik. Man hade överallt intrycket av en stor enighet kring de Gaulle och han vore aldrig föremål för kritik. Beträffande den kommande organisationen av Frankrike finge man räkna med högst radikala reformer, såsom förstatligandet av vissa industrier och banker, men den borgerliga basen för det franska samhället komme säkert att bibehållas. Den kommunistiska oppositionen hade tystnat och den från Moskva återkomne komunistledaren Thorez' säkerligen av Kreml inspirerade paroll vore, att kriget skulle vinnas och Frankrike därvid skulle spela en roll.

Man hade visserligen satt igång med en räfst med samarbetsmännen men ginge därvid varligare fram än i Belgien, vilket framgick därav att, medan man i Belgien hittills häktat omkring 350 000 personer, vore motsvarande siffra i Frankrike blott 30 000. De franska aktionerna mot samarbetsmännen verkade försiggå under tämligen ordnade och judiciellt tillfredsställande former.

Herr Boheman slutade sin redogörelse med att framhålla, att han under sitt besök i Paris erhållit ett starkt intryck av att det svenska namnet stode rätt högt i Frankrike. De svenska hjälpaktionerna hade ehuru bedrivna i relativt liten omfattning burit god frukt. Den franska ledningen vore ytterst angelägen om att för framtiden få igång ett så gott samarbete som möjligt med de mindre staterna.

30 januari 1945, kl. 14.00

Sedan o r d f ö r a n d e n framfört utskottets tack till herr Boheman vidtog diskussionen.

Herr S a n d l e r undrade, huruvida det varit möjligt att få en föreställning om den närmare avsikten med det avsnitt av Dumbarton-Oaks-förslaget, som talade om regionala arrangemang.

Herr B o h e m a n meddelade, att han icke kunnat erhålla någon uppfattning därom.

Herr U n d é n framhöll, att man kunde förstå den avvaktande och i vissa fall rent avvisande hållning, som kommit till synes gent emot Dumbarton-Oaks-förslaget. Den holländske utrikesministern hade alltid yttrat sig mycket frankt mot stormaktsinflytandet. Å andra sidan trodde emellertid herr Undén för sin del, att förslaget komme att genomföras. Storbritannien och Förenta Staterna befunde sig i ett tvångsläge, enär de önskade ett fortsatt samarbete med Sovjetunionen. De mindre staterna komme då att ansluta sig, ehuru detta kanske komme att ske under framförande av kritik i vissa stycken, som måhända kunde leda till en eller annan ändring vid förslagets genomförande. Vad beträffade invändningen, att den föreslagna organisationen hade till huvudsyfte fredens upprätthållande till varje pris, vore det dock sannolikt, att man vid den slutliga organiseringen kunde få till stånd allmänna uttalanden i pakten, som kunde innebära en åtminstone teoretisk garanti för de mindre makterna. Allting komme ju dock att i sista hand bero på om stormakterna kunde samarbeta. Även med en omröstningsprocedur i rådet, som gäve varje stormakt vetorätt mot sanktioner under alla omständigheter, kunde *en* stormakt dock ej genomdriva sin vilja mot de andras. Detta vore en viss garanti, och man kunde hoppas, att de stormakter för vilkas rättsuppfattning och allmänna politiska inställning vi hyste mest förtroende skulle hindra obehöriga sanktionstjänster.

Herr Å k e r b e r g ifrågasatte, om de åsyftade stormakterna verkligt skulle kunna vara istånd till detta.

Herr U n d é n framhöll, att faran för de små makterna vore, att förbundet förhölle sig passivt. Det vore emellertid bättre att ha en organisation, som kunde utgöra en grund för internationellt politiskt samarbete än ingen organisation alls, och med denna motivering komme troligen de små allierade makterna att ansluta sig. Man visste ej, huru engelsmän och amerikanare egentligen hade önskat omröstningsbestämmelserna. Man hade bara erfarit, att Sovjetregeringen icke ville avstå från rösträtt i rådet under några omständigheter. En följd av denna röstningsbestämmelse vore, att Sverige ej skulle bliva tvunget att delta i en aktion mot någon av de permanenta rådsakterna.

30 januari 1945, kl. 14.00

Herr S k o g l u n d frågade, om några samtal ägt rum mellan norska och svenska regeringarna i denna fråga.

Herr B o h e m a n meddelade, att det framgätt, att av de mindre, allierade makterna vore norska London-regeringen den som vore mest beredd att ansluta sig till den föreslagna organisationen.

Herr S a n d l e r framhöll, att det ej kunde skada att diskutera upp-läggningen av den blivande organisationen. Dilemmat vore, att en plan som vore vacker på papperet kunde visa sig ineffektiv i praktiken, medan en mindre vacker eller fullständig plan i praktiken kunde bli mera effektiv. Herr Sandler ville framhålla, att sådan omröstningsregeln nu syn-tes bli formulerad, komme den eljest så förkättrade neutraliteten att åter bli en politisk realitet.

Herr J o h a n s s o n sade, att man finge taga med i beräkningen det fall, att alliansen mellan stormakterna icke komme att hålla. Då kunde Sveriges anslutning till organisationen medföra ett bekymmersamt läge för landet.

Herr B o h e m a n sade sig dela herr Undéns mening, att den före-slagna organisationen torde komma till stånd. Från fransk och holländsk sida hade man framhållit, att det måhända vore bättre, att det helt enkelt stannade vid en stormaktsallians. Man skulle nämligen ej blåsa upp sä-kerhetsorganisationen och därmed utsätta sig för risken av en desillu-sion. Om man emellertid på stormaktshåll funne, att det bästa sättet att bevara det nuvarande alliansförhållandet mellan stormakterna vore att skapa den omfattande säkerhetsorganisationen, trodde även han, att de mindre makterna skulle ansluta sig till denna.

Herr S k o g l u n d önskade med ordförandens tillstånd ställa en frå-ga till herr Boheman med anledning av utrikesministerns och handels-ministerns redogörelse för aktuella handelsfrågor vid det senaste sam-manträdet med Utrikesnämnden, nämligen om möjligheten av att tänka sig en inskränkt handel med Tyskland i ändamål att vidmakthålla trafi-ken.

Herr B o h e m a n sade, att den aktuella situationen beträffande lejdtrafiken vore komplicerad. Då lejdöverenskommelsen med Tyskland vore anknuten till handelsavtalet, funnes med detta senare utlöpande vid årsskiftet ingen gällande lejdöverenskommelse. Å svensk sida hade man emellertid gjort framställning i vanlig ordning om tysk lejd för de far-tyg, som vore färdiga att gå ut. Från tyska marinens sida hade för ett par dagar sedan meddelats, att man icke längre kunde taga emot positions-uppgifter för svenska lejdfartyg, vilket i praktiken innebure, att lejden uppsades från tysk sida. Med anledning av detta meddelande från de tys-ka marinmyndigheterna hade vi förfrågat oss i Berlin, huruvida detta

30 januari 1945, kl. 14.00

vore att betrakta såsom svar på vår framställning om tillstånd till utlö-
pandet. Därpå hade vi icke erhållit något svar, men väl hade de tyska
marinmyndigheterna på kvällen den 29 januari meddelat, att de åter
vore beredda att taga emot positionsuppgifter för svenska lejdartyg. Det
vore ej alldeles omöjligt att tänka sig, att lejdtrafiken skulle kunna hållas
igång trots helt avbrutna handelsförbindelser med Tyskland. Projektet
att med handelsutbyte med Tyskland av ringa omfång söka hålla igång
lejdtrafiken vore däremot säkert utsiktslöst. Under rådande förhållan-
den kunde vi ändock ej erhålla några varor från Tyskland. På kol rådde
redan stor brist i Tyskland och ockuperade länder.

Herr S k o g l u n d frågade, om icke den svenska industrin särskilt
hade behov av vissa kemiska produkter från Tyskland.

Herr B o h e m a n medgav, att så vore fallet, men underströk, att
det vore alldeles utsiktslöst att erhålla allierat tillstånd till fortsatt lejdtra-
fik om handelsförbindelserna med Tyskland icke helt avbröts.

Herr S k o g l u n d frågade, om de belgiska kolgruvorna vore oska-
dade.

Herr B o h e m a n svarade, att både i Belgien och Frankrike vore
kolgruvorna ganska oskadade, men en svår brist rådde på pitprops.
Återkommande till frågan om lejdtrafiken ville herr Boheman framhål-
la att, oavsett om lejdtrafiken komme att stoppas eller icke, vi vore be-
rättigade att få in tre fartyg, som vi hade till godo.

Herr S k o g l u n d frågade, om svenska beskickningen i Berlin vid-
tagit åtgärder för att hemtransportera svenska medborgare från Tyskland.

Herr B o h e m a n svarade, att beskickningen sedan länge sökt få
hem de i Tyskland bosatta svenska medborgarna och att dessa i största
utsträckning också redan begivit sig till Sverige. De, som nu funnes kvar
i Tyskland, vore sådana, som på grund av långvarig anknytning till Tysk-
land eller eljest icke önskade begiva sig till Sverige. Därest tyska reger-
ingen komme att lämna Berlin, ansåges det ej vara av behovet påkallat,
att ministern och huvuddelen av beskickningen åtföljde regeringen,
utan de kunde kvarstanna i Berlin eller i huvudstadens närhet, medan
blott någon yngre tjänsteman bleve detacherad att upprätthålla förbin-
delserna med tyska utrikesministeriet på dess evakueringsort.

Stockholm den 30 januari 1945

UTRIKESUTSKOTTETS SAMMANTRÄDE DEN 16 MARS 1945, KL. 14.00

I. Utrikespolitisk redogörelse av utrikesministern

U t r i k e s m i n i s t e r n meddelade, att en överenskommelse träffats med amerikanska regeringen angående vissa flygfrågor. Det gällde närmast en ömsesidig kurirflygförbindelse mellan Förenta Staterna och Sverige samt förberedelser för en kommande reguljärtrafik mellan de bägge länderna. Redan i oktober 1944 hade amerikanska regeringen anhållit om svenskt tillstånd att i Sverige få inrätta en bas för flygtrafik mellan Förenta Staterna och Europa. I den amerikanska framställningen därom hade framhållits, att Förenta Staterna omedelbart efter det att fientligheterna upphört i Europa måste kunna förfoga över regelbundna flygförbindelser med de befriade områdena i Europa för organisatoriska och humanitära ändamål. En dylik förbindelse krävde en väl utrustad bas i Europa med fullständig flygsäkerhetsorganisation och en stor personal. Vid behandlingen av den amerikanska framställningen hade regeringen kommit till det resultatet, att Sverige såsom neutral stat icke kunde medgiva att en dylik militär basorganisation av krigförande makt etablerades i landet så länge ännu kriget varade. Man vore emellertid intresserad av frågan som en förberedelse till en flygförbindelse mellan Förenta Staterna och Sverige, vilket meddelades amerikanska vederbörande.

I slutet av februari anlände till Stockholm chefen för skandinaviska avdelningen i State Departement för fortsatta förhandlingar i frågan. Han medförde ett omarbetat förslag av i stort sett samma materiella innehåll som det ursprungliga, men med mera civil prägel på basorganisationen. På grundval därav hade den förenämnda överenskommelsen slutits. Denna innebure, att amerikanerna få sända hit civila experter till ett antal av 60 för att upprätta en bas för flygtrafiken och under svensk kontroll etablera den för trafiken nödvändiga radiotelegrafförbindelsen och väderlekstjänsten samt trafikera linjen med en normal frekvens av tills vidare 20 plan i månaden. Organisationen skulle emellertid uppläggas för en betydligt större frekvens.

16 mars 1945, kl. 14.00

I samband med avslutandet av denna överenskommelse hade svenska regeringen framställt en del önskemål, vilka tillgodosetts från amerikansk sida. Sålunda hade vi erhållit amerikanskt tillstånd att redan nu upprätta en kurirflyglinje till Förenta Staterna, och amerikanarna hade ställt flygfält på Island och på Grönland till förfogande för ändamålet. Svenska regeringen avsåg att även hänvända sig till isländska regeringen i denna fråga. Vidare hade vi erhållit en förstarangsprioritet för beställning i Förenta Staterna av 2 stora moderna passagerareflygplan och även erhållit vissa reservdelar, som behövdes till de här för civilt bruk ombyggda amerikanska bombplanen. Slutligen hade med amerikanarna överenskommit om samarbete i ändamål att utbyta upplysningar om uppfinningar och andra praktiska angelägenheter i flygfrågor.

Utrikesministern övergick därefter till att beröra den hjälpverksamhet, som från svensk sida kunnat bedrivas till förmån för norska och danska fångar i Tyskland. Tyska vederbörande hade i höstas under hand givit ett löfte att icke fortsätta med deportationer från Norge, och såvitt bekant hade detta löfte även hållits. Svenska vederbörande hade i rätt stor utsträckning kunnat hålla reda på, var de olika fångarna internerats i Tyskland och förmedla gåvopaket till dem. Särskilt god kontakt hade kunnat uppehållas med den av tyskarna omhändertagna rektorn för Oslo universitet, professor Seip, som tidvis fått bo på svenska legationens evakueringsställe i Altdöbern. Över huvud taget hade man kunnat göra mera för norrmännen än för danskarna. Det beräknades att mellan 5 000–6 000 danskar och omkring 10 000 norrmän funnes internerade i Tyskland. En oroväckande omständighet vore den, att tyska vederbörande för sin del uppgivit, att antalet internerade vore betydligt mindre. Norska och danska regeringarna hade vänt sig till svenska regeringen med förfrågan, huruvida den inför de ökade risker, som slutkampen i Tyskland skulle kunna innebära för de skandinaviska fångarna där, kunde vidtaga några särskilda åtgärder. Då man erhållit den uppfattningen, att tyska vederbörande numera intoge en något mjukare hållning till svenska *démarcher*, hade ett försök ansetts böra göras. Svenska regeringen hade därvid stannat inför tanken att inkoppla Svenska Röda Korset i en omfattande aktion till förmån för de norska och danska fångarna. Röda Korsets vice ordförande greve Folke Bernadotte hade därför anmodats avresa till Tyskland och söka utverka i första hand, att de norska och danska fångarna finge överflyttas till Sverige, för att tills vidare hållas internerade här under svenska regeringens garanti, eller om tillstånd därtill icke skulle kunna utverkas, söka åvägbringa den hjälp i annan form, som skulle kunna tillåtas. Greve Bernadotte hade haft överläggningar i frågan med Ribbentrop och Hitler och lyckats utverka icke att

16 mars 1945, kl. 14.00

fångarna finge överföras till Sverige, men väl att Svenska Röda Korset tillätes samla fångarna i ett eller två läger nära Hamburg. Dessa läger skulle stå under övervakning av Svenska Röda Korset. Förberedelser vore redan i gång för insamling och transport av fångarna, och ett svenskt fartyg hade avgått till Lübeck med drivmedel och livsmedel för aktionen. Även om man sålunda icke ernått fullständig trygghet för de norska och danska fångarna, vore dock det uppnådda resultatet synnerligen betydelsefullt. Svenska regeringen hade emellertid icke släppt tanken på att få fångarna överflyttade till Sverige, utan komme att alltjämt verka i detta syfte.

En tredje fråga, som för närvarande vore aktuell för svenska regeringen, fortsatte utrikesministern, stode i förbindelse med de hit anlända baltiska flyktingarna och avsåge de till ett antal av omkring 700 uppgående fartyg, huvudsakligen från Estland, vilka flyktingarna fört till Sverige. Sovjetregeringen hade numera framställt krav på att fartygen skulle sändas tillbaka till Estland, vilket hade motiverats med att fartygen vore nationaliserad egendom eller tillhöriga enskilda estländare. Denna fråga vore mycket besvärlig, någon generell nationalisering hade vid Estlands anslutning till Sovjetunionen icke ägt rum beträffande fartyg, varför enskild äganderätt till dem i vissa fall kunde bestå. Å tysk sida kunde hävdas, att de båtar, vilka nationaliserats av sovjetregeringen, tagits som legitimt krigsbyte vid den tyska ockupationen av de baltiska länderna. I en eller annan form hade tyskarna därefter upplåtit fartygen till de forna ägarnas disposition. Svenska regeringen hade ansett den ryska framställningen skälig, och önskade tillmötesgå densamma, enär frågan eljest skulle komma att innebära en avsevärd belastning för de svensk-ryska förbindelserna. Det funnes emellertid ingen möjlighet att med gällande svensk lagstiftning komma till rätta med frågan, varför regeringen hade för avsikt att för riksdagen framlägga ett förslag om sådan lagstiftning, som skulle möjliggöra för svenska staten att rekvirera båtarna, och sedermera överlämna dem till sovjetregeringen.

I frågan om de baltiska flyktingarna funnes i övrigt intet nytt att nämna. Svenska regeringen hade meddelat sovjetregeringen att alla flyktingar, som så önskade skulle kunna återvända, men att man å svensk sida icke önskade tvinga någon att lämna landet. Härefter hade intet nytt inträffat i angelägenheten.

Utrikesministern slutade därefter sin redogörelse med att beröra frågan om erkännande av tjeckoslovakiska regeringen. Som framgått av olika meddelanden, hade president Benesj avrest från London för att via Moskva, där han skulle uppehålla sig någon tid, begiva sig till Tjeckoslovakien. Med anledning därav hade svenska sändebudet i Moskva er-

16 mars 1945, kl. 14.00

hållit instruktion att till Benesj framföra, att svenska regeringen avsåge att erkänna den slovakiska regeringen, så snart denna etablerat sig på tjeckoslovakiskt område.

Sedan o r d f ö r a n d e n framfört utskottets tack till utrikesministern, vidtog diskussion.

Herr V o u g t undrade, huruvida svenska regeringen principiellt tagit ställning till de rättsliga frågorna i samband med den internationella flygtrafiken efter kriget. Som bekant hade vissa divergenser yppat sig mellan U.S.A. och England, bl.a. beträffande rätten att flyga över vilka länder som helst och att hämta och transportera passagerare i och mellan flera främmande länder. Han undrade, huruvida svenska regeringens ståndpunkttagande vid överenskommelsen med U.S.A. föregrepe den svenska inställningen till dessa frågor. Vidare frågade herr Vougt, var i Sverige amerikanarna skulle vara stationerade.

U t r i k e s m i n i s t e r n sade, att den med amerikanska regeringen träffade överenskommelsen vore en specialsak och ej rörde kommersiell trafik. Man hade varit mycket intresserad av brittiska vederbörandes reaktion, då en av orsakerna till överenskommelsen just varit, att amerikanarna önskade undgå att bli helt beroende av Storbritannien. Den brittiska reaktionen hade emellertid hittills varit gynnsam. Härvarande brittiske minister hade sagt, att man å brittisk sida hälsade överenskommelsen med tillfredsställelse. Den amerikanska trafiken vore avsedd att begagna Bromma flygplats och den amerikanska stationsanläggningen skulle ligga i Riksby.

Herr U n d é n sade, att enligt vad han erfarit frågan om Sveriges anslutning till de överenskommelser på luftfartens område, som träffats vid Chicago-konferensen, komme att föreläggas riksdagen.

Herr S k o g l u n d frågade, huruvida återlämnandet av de baltiska båtarna väntades skola medföra en avspänning i flyktingfrågan eller varför denna uppoffring annars gjordes.

U t r i k e s m i n i s t e r n sade, att avsikten vore att ersättning skulle lämnas i de fall, där äganderätten kunde styrkas. Ett tillmötesgående av den ryska begäran måste anses hava ett ganska stort politiskt värde och betyda en avspänning i en fråga, där det vore önskvärt få en avspänning till stånd.

Herr U n d é n framhöll, att man i frågan om de baltiska fartygen måste beakta, att Ryssland i ett kommande vapenstillestånds- eller fredsfördrag med säkerhet skulle komma att återkräva av tyskarna taget krigsbyte och att båtarna, även om de låge i Sverige, skulle återfordras av Ryssland. Äganderättsförhållandena vore ytterst komplicerade. I vissa fall hade tyskarna under någon sorts nyttjanderätt överlämnat rekvirera-

16 mars 1945, kl. 14.00

de fartyg till enskilda personer, eventuellt de ursprungliga ägarna. Den rätt dessa därmed förvärvat vore emellertid mycket prekär. I andra fall finnes däremot enskild äganderätt. I de fallen kunde det bliva tal om ersättning från svensk sida.

U t r i k e s m i n i s t e r n framhöll, att de baltiska flyktingarna vore fanatiskt inställda mot Sovjetunionen. Då de kunde vara benägna till desperata handlingar, som kunde komma att gå ut över båtarna, vore det angeläget, att tills vidare intet komme till offentligheten rörande avsikten att utlämna fartygen.

Herr S a n d l e r påpekade, att det skulle väcka förstämning bland balterna, om deras båtar överlämnades till Sovjetunionen. Många av flyktingarna vore fiskare, vilka hade för avsikt att etablera sig i Sverige för att här utöva sitt näringsfång. För dem vore det särskilt kännbart att bli av med sina båtar. Bedömningen av frågan måste bliva beroende på konsekvenserna. Ledde återlämnandet av båtar till att Sverige sedermera gentemot Sovjetunionen kunde hävda sin fulla frihet i fråga om flyktingarnas behandling, vore ingenting att säga om den föreslagna lösningen.

På förslag av o r d f ö r a n d e n beslöt utskottet att iakttaga tystnadsplikt i frågan om de baltiska båtarna, till dess proposition framlagts i ärendet.

II. Handelspolitisk redogörelse av statsrådet Ohlin

Statsrådet O h l i n redogjorde för de förhandlingar, som förts med Storbritannien och vilka utmynnat i 1) betalningsavtal, 2) riktlinjer för varuutbytet, 3) sjöfartsavtal och 4) allmänt samarbetsavtal. De förhandlingar, som i november 1944 förts i London av statssekreterare Hammarskjöld åsyftade en överenskommelse mellan Bank of England och Riksbanken, att den senare skulle acceptera pund sterling. En sådan överenskommelse skulle stärka pundets ställning bland de internationella valutorna och vore av värde för brittiska regeringen vid dess handelsförhandlingar med Schweiz. Avtalet kunde ha ingåtts mellan Bank of England och Riksbanken, men då den förra vore en privat institution, trädde den engelska regeringen in som förhandlare, varigenom den naturliga andra parten blev svenska regeringen. Som svenskt villkor vid förhandlingarna uppställdes, att från brittisk sida sådana riktlinjer för varuutbytet angäves, att man erhöle klarhet i frågan om storleksordningen av den svenska krediten och beträffande vad engelsmännen kunde exportera till Sverige. Från engelsk sida uttryckte man sig på denna punkt tillmötesgående. Ingenting skedde emellertid, och tid efter annan kommo förfrågningar från Treasury varför Sverige icke undertecknade avta-

16 mars 1945, kl. 14.00

let. På det svenska framhållandet av nödvändigheten av att bestämda riktlinjer fastställdes för det kommande varuutbytet, svarades undvikande, att det vore svårt att säga vad England kunde leverera. Frågan drogs ut över januari 1945, och intrycket hade varit, att England försökte få avtalet till stånd utan att självt binda sig alltför starkt. I slutet av januari kom en engelsk note, vari den svenska regeringens hållning betecknades såsom överraskande. Notan var skarp i tonen, avvek från gängse diplomatiskt språkbruk och innehöll en del oriktigheter. Sedan dessa påtalats från svensk sida, förklarade sig brittiske ministern i Stockholm beredd att taga tillbaka noten. Envoyén Boheman hade därefter återupptagit förhandlingarna i London. Treasury intog till att börja med en stram hållning, men då Boheman förklarat sig beredd att framlägga ärendet för brittiske utrikesministern skedde ett omslag. Frågan genomdiskuterades punkt för punkt, och på ett par dagar hade Boheman erhållit de önskade varulistorna med angivande av slag och kvantiteter. Den 28 februari hade allt varit klart, betalningsavtalet hade underskrivits den 6 mars och tillämpades från den 1 mars retroaktivt gällande från den 1 januari 1945.

Statsrådet underströk, att betalningsavtalet innehöll ett betydande stöd åt pundvalutan. Att detta uppskattats från brittisk sida, framgick av det tillmötesgående, som visats Sverige i frågan om gummiimporten i december 1944, då den svenska gummikvoten ställdes till förfogande ur brittiska lager i Förenta Staterna.

På vissa håll hade man kritiserat avtalet under förmenande, att kredit borde ha bestämts i svenska kronor för att vi skulle undvika kursrisken. Härtill önskade statsrådet framhålla, att risken för kursförlust på pund sterling icke torde vara särskilt stor och att engelsmännen ej skulle ha gått med på en kronkredit. Å svensk sida hade man möjlighet att uppsäga avtalet, därest det område, inom vilket pund sterling vore den ledande valutan, avsevärt minskades.

Vad varulistorna beträffade, märktes först, att en viktig blotta föreläge, i det att intet direkt löfte givits om leveranser av kol från Storbritannien. Å brittisk sida avsåge man att exportera kol till Sverige men kunde med hänsyn till de befriade ländernas behov icke formellt utlova leveranser till Sverige. Statsrådet framhöll även, att Sverige eventuellt kunde påräkna kolleveranser från Polen. Listorna vore icke bindande utan endast att betrakta som vägledande för det kommande varuutbytet. Från brittisk sida hade ställts i utsikt i huvudsak vad vi önskat, nämligen kaolin, salt, socker, pottaska, ull (bearbetad och obearbetad), linne, hampa i otillräcklig kvantitet men desto större kvantitet i jute, bomull, krommalm, manganmalm, tungsten, asbest, magnesitgel, järn och stål, tenn, koppar, nickel, bly, zink, petroleumprodukter, Chile-salpeter samt

16 mars 1945, kl. 14.00

vissa färdiga varor. Det sammanlagda värdet av de i listan angivna kvantiteterna av dessa varor uppginge till omkring 18 miljoner pund eller 300 miljoner kronor.

Den svenska varulistan upptog varor till ett värde av 475 miljoner kronor, främst trävaror, plywood, pappersmassa, papper och papp, järnmalm, järn och stål samt maskiner, tändstickor och diverse färdiga produkter.

Beträffande sjöfartsavtalet hade svenska regeringen meddelat, att svensk anslutning till poolen i framtiden vore tryggad men att man ville se tiden an. Regeringen hade ansett, att man icke kunde vara nog försiktig. Boheman hade i London erhållit bestämt löfte om att en anslutning till avtalet icke skulle medföra, att finska och ryska fartyg diskriminerades i svenska hamnar. Ej heller skulle svenska fartyg, vars ägare svartlistats ställas i särställning. Genom att förbehåll inryckts om riksdagens godkännande av anslutningen komme denna att tills vidare uppskjutas.

Vad slutligen frågan om ett allierat tremaktsavtal på det ekonomiska området anginge, hade man å brittisk sida önskat fastslå riktlinjer för ett tillgodoseende av ändamålet med § 6 i Bretton-Woods-resolutionen angående förhindrande av tysk kapitalflykt. Å svensk sida sökte man erhålla tillstånd att direkt träda i förbindelse med de interallierade försörjningsmyndigheterna utan avvaktan på realiserandet av Bretton-Woods-resolutionen.

Statsrådet Ohlin övergick därefter till frågan om lejdtrafiken och erinrade därvid om att denna i praktiken varit inställd sedan nyåret 1945. Med brittiskt tillstånd hade sex fartyg kommit in till Sverige utan att motsvarande antal löpt ut. Tills vidare vore man å svensk sida inställd på att lejdtrafiken skulle komma att återupptagas.

Statsrådet nämnde slutligen, att tysk export till Sverige allttjämt fortginge, ehuru i ringa utsträckning. Det tyska clearingtillgodohavandet i Sverige vore därför allttjämt växande.

Statsrådet Ohlin övergick därefter till att lämna en kort redogörelse för det handelspolitiska förhållandet till Finland. I höstas hade svensk kredit beviljats Finland till ett belopp av 150 miljoner kronor. Därefter hade från finsk sida presenterats beställningslistor för 187 miljoner kronor, varav alltså 37 miljoner skulle betalas kontant. Sedermera hade emellertid begärts råvaror för 32 miljoner kronor för att möjliggöra Finlands uppfyllande av skadeståndsförpliktelsena till Ryssland. Ytterligare varor hade begärts, bl.a. råvaror till järnvägsvagnar och lokomotiv samt för livsmedel för tiden 1 april–1 september 1945. Finland hade dessutom fört förhandlingar med Storbritannien om försäljning av pappers-

16 mars 1945, kl. 14.00

massa m.m. på kredit. Den finska krediten till England skulle uppgå till 150 à 200 miljoner kronor. I gengäld skulle Finland från England få en del varor till ett värde av 100 miljoner kronor. Det skulle emellertid bli omöjligt för Finland att fullgöra leveranser till Sverige och till U.S.A. om Storbritannien beviljades dylika krediter. Trots att brittiska vederbörande nämnt artikel 18 i skadeståndsöverenskommelsen såsom grund för de finska leveranserna hade finska regeringen blivit nödsakad att meddela engelska regeringen, att denna finge avstå från en del av de i utsikt ställda varorna, då leveranser till U.S.A. måste fullgöras för att Finland skulle få dollarvaluta som betalning till Sverige för absolut nödvändiga varor. Statsrådet förklarade, att Finland från Sverige nu finge de för fullgörandet av skadeståndsförpliktelseerna och för den inhemska försörjningen oundgängligaste varorna. Resten komme att levereras, när man såge, att Finland vore i stånd att exportera till U.S.A. och ge oss dollarvaluta. Sverige måste bevara sin handlingsfrihet. De svenska spannmålslagren vore ej så stora, och leveranser skulle ske även till Holland.

Sedan o r d f ö r a n d e n framfört utskottets tack till statsrådet Ohlin vidtog diskussion.

Herr F a s t uttryckte en förhoppning, att betalningsavtalet med Storbritannien skulle föreläggas riksdagen, och påtalade den bristfälliga kontakt, som under åren 1943 och 1944 rått mellan regering och riksdag i fråga om överenskommelser med främmande makter.

Herr B j ö r n s s o n sade, att handelsministerns framställning givit vid handen, att stark efterfrågan rådde på vissa svenska varor, och frågade huruvida vi med vår export kunde vinna ett av de viktigaste målen, att få in kol, gummi och oljeprodukter. Han framhöll vidare, att de utländska köparna av våra trävaror betalade högre priser än vad som gällde inom landet, samt undrade, huruvida risk icke förelåge att den starka efterfrågan utifrån kunde framkalla brist på hemmamarknaden. Hur skulle exporten kunna ransoneras och hur ville man undvika att de höga priserna med utlandet sprängde prisstoppspolitiken?

U t r i k e s m i n i s t e r n ville med anledning av herr Fasts inlägg säga, att det vore riktigt, att det under de senaste åren varit bristande kontakt med riksdagen i handelsavtalsfrågor. Det hade emellertid varit alldeles speciella skäl, som föranlett detta och någon reaktion från utrikesnämndens sida med anledning därav hade icke försorts.

Herr U n d é n påpekade, att herr Fast vore medlem av konstitutionsutskottet, och förklarade, att utrikesnämnden ej fattade det som sin uppgift att tillse, att konstitutionen respekterades. Han framställde dock frågan huruvida betalningsavtalet med Storbritannien verkligen kunde

16 mars 1945, kl. 14.00

falla inom Riksbankens kompetens trots den stora kreditgivning det vore fråga om.

Statsrådet O h l i n önskade med anledning av herr Björnssons yttrande meddela, att svenska vederbörande, så snart samarbetsavtalet vore klart skulle vända sig till de internationella försörjningsmyndigheterna de s.k. "combined boards" för att med dem upptaga våra importönskemål. Att därest så erfordrades begränsa exporten av trävaror vore mycket lätt. Den nu för export avsedda kvantiteten vore ej större än att det inhemska behovet helt vore täckt och en viss reserv uppstode därigenom att en del av den förutsedda exporten komme att fullgöras först nästa år.

Med anledning av herr Undéns fråga framhöll statsrådet, att kreditgivningen enligt betalningsavtalet icke vore en vanlig kredit utan innebure blott att Riksbanken erbjudit sig att köpa pund sterling utan att kräva inlösen i guld, därest bankens ineliggande förråd av pund överstege visst belopp.

Herr V o u g t framhöll med anledning av herr Fasts yttrande, att förhandlingarna om betalningsavtalet börjat som en diskussion mellan Bank of England och Riksbanken, varvid det visat sig, att det måste kompletteras med varuutbytesavtal, vilket stött på vissa svårigheter. Under den snabba slutbehandlingen hade tid ej funnits att inhämta riksdagens mening. Ett gynnsamt förhandlingsläge efter den misslyckade brittiska noten hade måst snabbt utnyttjats.

Herr S a n d l e r framhöll, att kol ifrån Polen endast med Sovjets goda minne skulle komma Sverige tillhanda.

Herr B j ö r n s s o n påpekade, att Riksbanken normalt själv sålde och köpte valutor. Denna gång rörde det sig dock om mycket stora belopp och en obestämd tid, och det hela kunde därför ej ordnas lika enkelt som vanligt. I fråga om trävarupriserna framhöll herr Björnsson, att en prisvåg såsom på sin tid arrangerats med Tyskland beträffande malm contra kol förutsatte *en* säljare, vilket skulle kräva ett regeringsingripande. Man kunde även tänka sig en ändring av växelkurserna.

Herr F a s t vidhöll sin åsikt att betalningsavtalet borde hava framlagts för riksdagen och framhöll, att oavsett om Riksbanken varit formellt behörig att avsluta detsamma det dock faktiskt slutits av regeringen och att det på grund av sitt sakliga innehåll borde hava underställts riksdagen.

Stockholm den 16 mars 1945

LARS FRYKHOLM (1909–1998)

av Andreas Tjerneld

Min förste elev var Lars Frykholm, ”som till en början förskräckte mig genom sin lärdom”. Det var Herbert Tingstens intryck när han 1935 tillträdde en vid Stockholms högskola nyinrättad professur i statskunskap. Frykholm hade som son till Nils Frykholm, en av landets mer kända veterinärer, växt upp i faderns stationeringsorter Östersund och Vänersborg, där han blev realstudent 1927. Vid Stockholms högskola skaffade han sig en bred akademisk grundutbildning med betyg i statskunskap, historia, nordiska språk, litteraturhistoria och pedagogik. Av sina lärare i huvudämnet statskunskap, Erik Fahlbeck och Nils Herlitz, spårades han in på författningsforskning och tog sig med sikte på högre examina an ett då aktuellt ämne, den tyska Weimarförfattningens undantagsbestämmelser. Därmed avsågs den ”presidentdiktatur” varigenom det politiskt sargade landet hjälpligt kunde styras, fram till det nazistiska maktövertagandet 1933. Det var en för svensk forskning djärv ansats, men Frykholm kunde redan 1935 lägga fram en delstudie som licentiatavhandling, belönad med högsta betyg.

Lars Frykholm

Frykholms fortsatta forskning i sitt ämne drog dock ut på tiden, den utfördes vid sidan av yrkesarbete och andra uppdrag, efter krigsutbrottet 1939 även beredskapstjänstgöring. Liksom många språkkunniga kamrater vid högskolan gjorde han periodvis expeditionstjänst inom det militära underrättelseväsendet. När doktorsavhandlingen Studier över artikel 48 i Weimarförfattningen lades fram 1942 stod det nazistiska Tysk-

land på höjden av sin makt och ämnet kunde uppfattas som passé. Ett kuriöst inslag var också att han analyserade den tyska problematiken i svensk språkdräkt. Opponenten Gunnar Heckscher fann dock Frykholms forskningsuppgift angelägen genom att den ägde en principiell sida, med bäring på det demokratiska statsskickets problem. Däremot var han på många punkter kritisk till hur undersökningen utförts. Betyget blev hedersamt, men pekade knappast fram mot någon universitetskarriär.

Redan före disputationen hade Frykholm genom artiklar och recensioner, främst tryckta i Statsvetenskaplig tidskrift, så smått skapat sig en egen position i forskarsamhället. Han fick också på olika sätt avlasta den upptagne Tingsten, som i dennes utredning av den medborgerliga frihetens preciserande i regeringsformens § 16, och gjorde en mångårig insats som sekreterare i högskolans statsvetenskapliga förening. I sina lärars efterföljd tänkte han sig att inträda i konstitutionsutskottets kansli men mötte föga gensvar hos dess ordförande Carl-Axel Reuterskiöld. Denne var mycket negativt inställd till att statsvetare sysslade med författningsfrågor, som han ansåg var förbehållna juristerna.

Ett med hänsyn till Frykholms starka bokliga intressen naturligt alternativ var biblioteksbanan, och 1935 knöts han till Riksdagsbiblioteket, där han blev förste amanuens 1938 med fortsättningskatalogen som viktigaste arbetsuppgift. Med sin forskarbakgrund var han mycket intresserad av bokförvärv och bibliografiska hjälpmedel och utgav 1939 på eget initiativ en resonerande bibliografi över det svenska biblioteksbeståndet av främmande länders parlaments- och författningstryck. Han var mycket kritisk till hur accessionen sköttes både vid Riksdagsbiblioteket och på andra håll. Dessa även offentligt framförda synpunkter liksom hans önskemål om ledighet för tjänstgöring i utskott och kommittéer och att han var slarvig med detaljarbetet medförde ansträngda relationer till överbibliotekarien Erik Winge, en omständighet som bidrog till att Frykholm fick lämna sin tjänst när inflödet av ny litteratur efter krigsutbrottet kraftigt minskade och det kärvade med bibliotekets anslag. Hans försök att sedan återta sin position motarbetade Winge med stor energi.

Uppsagd från Riksdagsbiblioteket sökte sig Frykholm till Utrikespolitiska institutet som nu befann sig i en uppbyggnadsfas. Här arbetade han under en årslång anställning med institutets publikationsverksamhet, särskilt dess högt ansedda kalendarium över utrikes händelser. Denna befattning och en tidigare kontakt med universitetskanslern Östen Undén utgör bakgrunden till att Frykholm engagerades som notarie i riksdagens utrikesutskott, där Undén var ordförande. Frykholm hade detta uppdrag vid riksdagarna 1941–44 och svarade för utskottets ytterst

summariska protokoll vid nära nog samtliga sammanträden som hölls under dessa år. Notariesysslan, som knappast var särskilt betungande, hade sedan utskottet inrättades 1937 uppburits av lägre tjänstemän inom UD, senast den unge attachén Olof Rydbeck.

Som nybliven filosofie doktor men utan fast förankring i yrkeslivet nåddes Frykholm sommaren 1942 av beskedet att Lantbrukshögskolans bibliotekarie Per Hebbe avlidit genom en olyckshändelse. Dödsfallet kom mycket olägligt för högskolan där biblioteket nu skulle flyttas till en sedan länge planerad nybyggnad på Ultuna. Frykholm sökte tjänsten och grep sig som tillförordnad chef omedelbart verket an. Följande vår fick han kunglig fullmakt på befattningen, efter förord från de sakkunniga och starkt stöd från högskolans styrelse och lärarråd. Att en av landets fåtaliga experter på främmande länders statskick övergick till lantbrukssektorn kan tyckas överraskande, men Frykholm fann sig väl till rätta och kvarstannade till 1957. Den unga högskolans – den stiftades 1932 – forskningsverksamhet tog efter en trevande start fart genom krigsårens avspärrning och krav på ökad inhemsk livsmedelsproduktion och expanderade sedan snabbt. Under Frykholms ledning blev Ultunabiblioteket en viktig resurs i denna utveckling. Litteratursamlingarna växte och internationaliserades och för att öka tillgängligheten utgav han översikter över lantbruksforskningens bibliografiska hjälpmedel. Han tecknade också Ultunas historia (1949).

Sitt statsvetenskapliga intresse höll Frykholm uppe även som Lantbrukshögskolans bibliotekarie, och han medverkade sporadiskt i Statsvetenskaplig tidskrift. Vid Erik Winges pensionering 1957 utsågs han bland sex sökande till överbibliotekarie vid Riksdagsbiblioteket och kunde således återvända till den arbetsplats som han under stor bitterhet tvingats lämna femton år tidigare, nu för att inta chefsstolen. Här kom han sedan att verka som en kraftfull ledare till 1975, då han gick i pension. Liksom sin företrädare fick Frykholm ägna stor energi åt bibliotekets lokalfrågor, inhyst som det var i Riksdagshuset på Helgeandsholmen där utrymmesbrist och konkurrerande verksamheter utgjorde ett ständigt bekymmer. Flera alternativa placeringar föreslogs, med perioder av ovisshet som följd, innan enkammarriksdagens införande 1971 satte en temporär punkt för diskussionen. Biblioteket åtföljde då riksdagen till provisoriet i Kulturhuset vid Sergels torg. Det var en viktig markering av bibliotekets täta relation till riksdagens arbete, om än de lokaler som erbjöds var mindre lyckade.

Redan före Frykholms tillträde hade inom biblioteket inrättats en funktion med uppgift att lämna riksdagsledamöterna sakupplysningar i allehanda frågor. Initiativet till denna ”upplysningstjänst” kom från 1954

års författningsutredning och professor Elis Håstad, som hämtat idén från det amerikanska kongressbiblioteket. Verksamheten blev mycket uppskattad av ledamöterna och utvecklades i omfattning. Den kom från 1961 också att innefatta utarbetandet av de årliga registren till riksdagstrycket, vilket under nära fyrtio år varit Erik Wings personliga ansvar. Under dynamisk ledning av bibliotekarien Tryggve Byström började upplysningstjänsten att leva sitt eget liv inom biblioteket, kanske var den med sin närkontakt med ledamöterna också lättare att förankra politiskt än den traditionella biblioteksverksamheten. För Frykholm innebar denna utveckling åtskilliga svårbemästrade administrativa problem, och 1966 fick han se sitt fögderi begränsas i och med att upplysningstjänsten överfördes till det då nybildade riksdagens förvaltningskontor. Det var en besvikelse för honom och relationen mellan ledningarna för bibliotek och upplysningstjänst blev under många år konfliktfylld.

Under Frykholms ämbetsperiod var Riksdagsbiblioteket fortfarande ett riksdagens verk med egen styrelse, där regeringen tillsatte ordföranden och ledamöterna var politiskt valda. Överbibliotekarien var verksam och kunde i samarbete med styrelsen förespråka bibliotekets intressen hos statsmakterna utan besvärande mellanhänder. Denna ordning, som upphörde 1977, gav möjligheter till ett självständigt agerande, vilket passade Frykholm mycket väl. I styrelsen liksom bland personalen kunde han också få gehör för sina vetenskapliga intressen. Styrelsen innefattade av hävd högt meriterade forskare, under Frykholms tid förutom Håstad också professorn i statistik Sten Wahlund, och som förste bibliotekarie tjänstgjorde fram till 1965 den utomordentligt beläste statsvetaren Bror-Gösta Cederström.

En central arbetsuppgift för Frykholm var urvalet av de böcker som skulle förvärvas, inköpsbesluten hade tidigare handlagts av styrelsen men vid en reformering av biblioteket 1957 överförts till överbibliotekarien. Därigenom kunde han bredda och fördjupa sina redan i ungdomen stora kunskaper om litteraturen på bibliotekets ansvarsområden. Som ett utflöde av detta intresse kom han att svara för en rad bibliografiska arbeten inom samhällsvetenskap och juridik liksom register till de stora jubileumsverk som riksdagen låtit publicera.

Frykholm framträder redan i unga år som en energisk och självmedveten person, i trängda lägen även stridbar och inte sällan raljant i sina uttrycksätt. Han var fysiskt stark, sportade gärna och förunnades ett långt och aktivt liv som pensionär. Från 1944 var han gift med handarbetslärarinnan Gietta Borgh (1911–1999), som 1956 utnämndes till metodiklektor vid Lärarhögskolan i Stockholm.

BIOGRAFIER ÖVER LEDAMÖTER NÄMNDA I PROTOKOLLEN

Uppgifterna är hämtade ur det av riksdagen utgivna fembandsverket *Tvåkammarriksdagen 1867–1970 : ledamöter och valkretsar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1985–1992.

Anderson i Linköping, senare Stockholm, Axel Ivar (lantmanna- och borgarpartiet 1925–1934, högerpartiet 1935–1948). Andra kammaren för Östergötlands län 1925–1940, första kammaren för Östergötlands län med Norrköping 1941–1948.

Född 22 januari 1891 i Kalmar, död den 19 april 1980 i Täby, Stockholm. Redaktör. Son till fabrikören Axel Anderson och Mimmi Gustavsson. – Gift 1914 med Märta Helena Elfverson (född 1891 i Kalmar, död 1977 i Täby, Stockholm), dotter till fabrikören Karl Elfverson och Bertha Jeansson. – Barn: Ingrid (född 1915), Hans (född 1918), Bengt (född 1920), Ingegerd (född 1922), Nils (född 1928).

Mogenhetsexamen i Kalmar 1909. Inskrivnen vid Uppsala universitet 1909, fil kand 1911, fil lic 1913 och fil dr 1917. Politisk medarbetare i Stockholms Dagblad 1914–17. Huvudredaktör för Östgöta Correspondenten 1917–30 och för Östergötlands Dagblad 1930–40, tillika huvudredaktör. Utgivare av Svensk tidskrift 1931–32. Chef för Industriens utredningsinstitut 1939–40. Huvudredaktör och VD för Svenska Dagbladet från 1940, chefredaktör 1952–55. – Delegation vid Nationernas förbund 1936–38. – Ordförande i Svenska högerpressens förening 1932–40. Ledamot av styrelsen för Tidningarnas Telegrambyrå 1921–56, vice ordförande 1935–47 och ordförande 1947–56. Ledamot av styrelsen för Svenska tidningsutgivareföreningen 1926–35, ordförande i dess östgötakrets 1921–29. Ledamot av styrelsen för pressnämnden 1941–42. Ordförande i publicistklubben 1944–48 och i nationalekonomiska föreningen 1943–45. Vice ordförande i Radiotjänst 1948–53. Ordfö-

rande i Kungl teaterns styrelse 1953–61. Ordförande i Svenska Dagbladets stiftelse 1956–61. – Ledamot av utredningen angående avveckling av fullmäktigesystemet inom statsförvaltningen och de affärsdrivande verken (1926), av kommissionen angående ändringar i riksdagens arbetsformer (1930–31), av universitetsberedningen (1933–34), av 1936 års skattekommission (1936–37), av kommissionen angående avvägningen av den direkta skatten (1940) och av 1945 års bankkommission (1945–49). – – Ordförande i Sveriges nationella ungdomsförbund 1931–32. Ledamot av Allmänna valmansförbundets överstyrelse och verkställande utskott. Ledamot av högerns partistyreelse 1935–49. – Landstingsman för Östergötlands län 1926–30.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 5 TfU 1925, 1 SäU 1927, 40U, 44 och 46, SäU 1928 och 33, BevU 1929–31, 33–34, 41–42 och 46–48 samt EU 1938. Ledamot av 3 TfU 1925–28, KU 1932, SäU 1930, 35–36 och 48, BevU 1935–40 och 43–45 (ordförande 1937–40), UU 1947–48, 1 SäU 1939U samt 3 SäU 1942. Ledamot av utrikesnämnden 1936–37. Ledamot av opinionsnämnden 1933 och 37. Fullmäktig i Riksbanken 1940, 43 och 46. Budgetdeputerad 1938 (vice ordförande). Valman vid fullmäktigevalen 1932–39, vid ombudsmannavalen 1938–39 och vid val av tryckfrihetskommittéer 1941, 45 och 47. – Suppleant i lantmanna- och borgargruppens förtroenderåd 1932–34. Ledamot av högergruppens förtroenderåd 1935–48, vice ordförande i andrakammargruppen 1936. – – *Motioner*: 119 egna, med särskild uppmärksamhet på administrativa och konstitutionella frågor, t ex statsförvaltningens anställningsförhållanden, utvidgning av interpellationsinstitutet, minskning av riksdagsmännens antal och införande av rörliga mandatperioder i andra kammaren. Åtskilliga motioner gällde försvarsfrågor, bl a militärutbildning i skolorna. – – *Interpellationer*: 13, bl a om bekämpande av sedlighetsupplösande propaganda och om tillströmningen till universitet och högskolor. Flera interpellationer gällde kristidsfrågor som behandlingen av olika länders flygplan, civilförvaltningens skyldigheter i krig och organiserandet av de svenska pansartrupperna. – – *Skrifter*: ”Oppositionen” och ministeransvarigheten. Parlamentariska strömningar i svensk politik 1809–40 (akademisk avhandling, Uppsala 1917). Biografiska och historiska arbeten, t ex Arvid Lindman och hans tid (1956), Otto Järte – en man för sig (1965), Svenska Dagbladets historia (1960 och 1965) samt memoarer 1968 och 1969. – – *Litteratur*: Svenska män och kvinnor, Vem är det, Vem är vem, Wijckmark 1951, Sandlund 1984, Svenska styrelser 1938, Östergötlands län i porträtt och bild 1932.

Andrén i Uppsala, senare Lerum, Georg (lantman- och borgarpartiet 1925–1927, högerpartiet 1938–1951). Andra kammaren för Uppsala län 1925–1927, första kammaren för Älvsborgs län 1938–1951.

Född 10 december 1890 i Örgryte, Göteborgs och Bohus län, död den 1 september 1969 i Lerum. Professor, senare statsråd och landshövding. Son till överläraren Anders Andrén och Alida Kristina Kjellgren. – Gift 1923 med Gerda Adelaide Lillienau (född 1890 i S:t Petri, Malmö, död 1978 i Lerum), dotter till assurancesdirektören Ernst August Reinhold Lillienau – riksdagsman i första kammaren för Göteborg 1918L–19L, och Anne-Charlotte Berg. – Barn: Sven (född 1924), Bengt (född 1926), Gunnel (född 1928), Jan (född 1932).

Studentexamen i Göteborg 1910. Inskriften vid Göteborgs högskola samma år, fil kand 1913. Inskriften vid Uppsala universitet 1917, fil lic 1918, fil dr 1920. Docent i statskunskap 1920, tf professor 1922–23. Tf professor i statskunskap med statistik vid Göteborgs högskola 1929, ordinarie 1929–52. Sakkunnig i justitiedepartementet 1933–34 och 39–40, finansdepartementet 1939–40 och 41–42, försvarsdepartementet 1942 och ecklesiastikdepartementet 1943–44. Statsråd och chef för ecklesiastikdepartementet 15.12.1944–31.7.1945. Landshövding i Uppsala län 1952–57. – Ordförande i Göteborgs högskolas studentkår 1914–15 och vice ordförande i Uppsala universitets studentkår 1920–21. Inspektör vid Göteborgs högskolas studentkår 1936–41. Ordförande i styrelsen för Sveriges folkbildningsförbund 1929–38, Statsvetenskapliga föreningen 1931–52 och Svenska sjömansbiblioteket 1932–44. Ledamot av nordiska kulturkommittén (1946–53, ordförande 1948–50). Ordförande i Uppsala läns hushållningssällskap 1952–56. Delegat i FN 1949–51. – Ledamot av grundlagsberedningen rörande statsråds tillträde till utskott, skyddande av väljarbeteckning och underlättande av valdeltagandet (1933–34), sakkunniga för översyn av § 16 RF (1938–41), 1939 års finansfullmaktssakkunniga (1939–40), 1941 års revisionsutredning (1941–42), 1942 års försvarsberedning (1942), sakkunniga för inrättandet av ett samhällsvetenskapligt forskningsråd (1943–44), 1945 års universitetsberedning (1945–51, ordförande) och bedömningsnämnden (1946–48). – Ledamot av Kungl Vetenskaps- och vitterhetssamhället i Göteborg 1933, HA 1950, Kungl Vetenskapssocieteten i Uppsala 1953, hedersledamot 1954, och Vetenskapssamhället i Uppsala 1954. Juris hedersdoktor vid Uppsala universitet 1953. – – Ledamot av styrelsen för för-

eningen Heimdal i Uppsala 1921–28, vice ordförande 1925–27. – Ordförande i norra Älvsborgs läns högerförbund 1939–51.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 2 SäU 1927, KU 1938, StU 1938–39L, 44 och 49–51, 1 SäU 1939U samt UU 1939L–40U och 42–44. Ledamot av andra kammarens 1 TfU 1925–27, första kammarens EU 1938, StU 1940L, 41–43 och 46–48, 2 SäU 1940U, 3 SäU 1942 (vice ordförande), 1 SäU 1943 (vice ordförande), SäU 1950 och UU 1950–51. Ledamot av opinionsnämnden 1941. Ledamot av talmanskonferensen 1950–51. Ordförande i styrelsen för Riksdagsbiblioteket 1946–54. Valman vid ombudsmannavalen 1925–26 och val av tryckfrihetskommitté 1940L. – Ledamot av högerpartiets förtroenderåd 1940L–51, vice ordförande 1948–51, vice ordförande i första kammargruppen 1948–49, ordförande 1950–51. – Suppleant i styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1940L och 40U, ledamot 1941–51, vice ordförande 1942–43, ordförande 1944–49. – *Motioner*: 67 egna, om löner och pensioner för statligt anställda, anslag till universitet samt bostads-, försvars- och lagstiftningsfrågor. En motion gällde införande av beslutande folkomröstning (1948), en annan interpellationsinstitutet och en tredje riksdagens budgetbehandling. – *Interpellationer*: En, om åtgärder mot bristen på kompetenta ämneslärare. – *Skrifter*: Statsrättsliga arbeten som Federalismen i den tyska riksorganisationen 1871–1914 (akademisk avhandling, Uppsala 1920), skrifter om den engelska parlamentarismen, Regeringsmakten och parlamentarismen i Sverige (1933) och Tvåkamarsystemets tillkomst och utveckling (1937). – *Arkiv*: Göteborgs universitetsbibliotek. – *Litteratur*: Göteborgs högskolas matrikel 1942–54, Hessler 1970, Svenska män och kvinnor, Stjernquist 1970, Svenska Dagbladet 2.9.1969, Uppsala universitets matrikel 1926, Westerståhl 1970, Vem är det, Vem är vem.

Bergvall i Stockholm, John Helmer (folkpartiet). Andra kammaren för Stockholm 1937–1945, första kammaren för Stockholm 1946–1959 (11.8.1959).

Född 26 oktober 1892 i Norrtälje, död den 11 augusti 1959 i Jakobs församling, Stockholm. Systembolagsdirektör, senare borgarråd. Son till garverifabrikören Johan Viktor Bergvall och Johanna Josefina Sundberg. – Gift 1920 med Britta Dahlberg (född 1894 i Lofta, Kalmar län, död 1976 i Jakobs församling, Stockholm), dotter till komministern, senare

kyrkoherden, Carl Henning Fritjof Dahlberg och Gertrud Amalia Fredrika Jaede. – Barn: Birgitta (född 1921), Karin Agneta (född 1930).

Studentexamen i Uppsala. Inskriven vid Uppsala universitet, fil mag 1916. Lärare vid Kalmar Högre allmänna läroverk 1916–17, amanuens i Statistiska centralbyrån och kontrollstyrelsen n1917, byråinspektör 1918, förste byråinspektör 1920, vice VD i AB Stockholmssystemet 1928 och VD 1931–50. Redaktör för Tidskrift för systembolagen 1918–28. Borgarråd för drätselroteln i Stockholm 1950–54. – Ombudsman och sekreterare i Systembolagsföreningarnas förtroendenämnd 1928–30, vice ordförande 1931–34, ordförande 1935–36. Ordförande i priskontrollnämnden 1942–46. Ledamot av styrelsen för SARA 1929–50 och Riks-SARA 1948–51, restaurangernas arbetsgivareförening, ordförande 1935, Dagens Nyheter AB, ordförande 1938, systembolagens arbetsgivareförening, ordförande 1939, Sveriges automobilindustriförening, ordförande 1946–59, Svenska stadsförbundet 1951–57, Stockholms högskola 1952–59, ordförande 1958–59, F E Lindström AB, ordförande 1954–59, Sveriges hotell- och restaurangförbund, ordförande 1957–59 och AB Wilhelm Becker, ordförande 1958–59. – FN-delegat 1947–50 och 55. – Ledamot av sakkunniga angående omorganisationen av systembolagen (1935), 1942 års försvarsberedning (1942), kommissionen angående avvecklingen av beredskapen (1944–45, ordförande), 1944 års nykterhetskommision (1944–53), 1946 års pensionsakkunniga (1946, ordförande), 1950 års folkomröstnings- och valsätsutredning (1950–54), sakkunniga för översyn av kommunallagstiftningen för Stockholm (1953–57) och folkomröstningsnämnden (1957–58). – Ordförande för Sveriges frisinnaade ungdomsförbund 1920. – Ledamot av styrelsen för Stockholms liberala förening. – Ledamot av centralstyrelsen för folkpartiets Stockholmsavdelning 1934, ordförande i AU 1934–38. – Ledamot av folkpartiets förtroenderåd och VU 1934, ordförande i verkställande utskottet 1940–56. – Ledamot av Stockholms stadsfullmäktige 1931–38 och 54–59. Ledamot av stadskollegium 1935–37 och 1954–56, ordförande 1954–56. Ordförande i borgarrådsberedningen 1950–54. Ledamot av kristidsnämnden, vice ordförande 1940–42, och drätselnämnden, ordförande 1951–54.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i StU 1937, 39L, 40L, 41–42 och 46, andra kammarens EU 1938, 1 SäU 1939U, 2 SäU 1940U, UU 1944–53 och KU 1953–55. Ledamot av 3 SäU 1942, StU 1947–48 och UU 1954–55. Suppleant i riksbanksfullmäktige 1941–48. Ledamot av riksbanksfullmäktige 1949. Ledamot av opinionsnämnden 1941 och 45. Ledamot av talmanskonferensen 1944–45. Första kammarens talman 1956–59. – Ledamot av folkpartiets förtroenderåd 1944–55, vice ordfö-

rande i andrakammargruppen 1944–45 samt förstakammargruppen 1946–50 och 53–55. – Suppleant i styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1949–45, ledamot 1955–59. – – *Motioner*: 70 egna, i skilda ämnen men särskilt om administrativa problem i statsförvaltningen, minskat skattetryck samt grundlagsfrågor som införande av enkammarriksdag och utbyggnad av folkomröstningsinstitutet. – – *Interpellationer*: Tre, bl a om privatanställdas representation i arbetsdomstolen. – – *Skrifter*: Smärre arbeten om alkoholfrågan. – – *Litteratur*: Svenska män och kvinnor, Stockholms stadsfullmäktige 1913–38 och 1938–63, Svenska styrelser, Vem är det.

Björnsson i Borås, Johan Edvard (socialdemokratiska arbetarepartiet). Första kammaren för Älvsborgs län 1919U–1948.

Född 24 september 1878 i Vollsjö, Malmöhus län, död den 29 november 1951 i Oscars församling, Stockholm. Son till handlanden John Björnsson och Cecilia Svensson. – Gift 1910 med filosofie kandidaten Asra Melaina Smedberg (född 1882 i Caroli församling, Malmö, död 1947 i Caroli församling, Borås), dotter till lektorn, senare rektorn, Johan Smedberg och Nanna Carolina Jacobsson.

Mogenhetsexamen i Malmö 1896. Inskrivnen vid Lunds universitet samma år, fil kand examen 1899, fil lic examen 1908, fil dr 1909, amanuens och assistent vid fysiska institutionen 1899–1910, docent i experimentell fysik 1909–10, lärare vid Lunds privata elementarskola 1902–10, lektor i matematik och fysik vid Borås Högre allmänna läroverk 1910–43. – Ledamot av styrelsen för Tekniska elementarskolan i Borås 1917, folkhögskolan i Fristad 1926–36, Sjuhäradsbygdens tryckeri AB 1926–31 och AB Industrikredit 1934–36. Ledamot av statens mjölk-nämnd 1932–35, nämnden för prissättning av svensk sprit 1933, statens jordbruksnämnd 1935 och statens livsmedelskommissions råd 1939–48. – Ledamot av 1919 års tull- och traktatkommission (1921–22), kommissionen angående ny tidningsförordning (1923–24), utredningen angående förbättrade avsättningsmöjligheter för svenskt vete (1924, ordförande), kommissionen angående beskattning av bolagens besparade vinstmedel (1926), sakkunniga angående mjölskatt (1926, ordförande), sakkunniga angående organisation av den högre tekniska undervisningen (1929–32), sakkunniga angående postbefordran av tidningar (1931), 1932 års utredning angående beredskapsarbete (1932–33), sakkunniga

angående kreditgivning åt näringslivet (1934), sakkunniga angående omorganisation av Chalmers tekniska institut (1934–35), utredningen angående W Weibull AB (1934, ensamutredare), statlotteriutredningen (1935–36), utredningen angående framställningskostnader för sulfitsprit (1936), 1936 års utredning angående beredskapsarbete (1936–37) och 1941 års sakkunniga angående värdestegringskatt (1941–42). Expert i utredningen angående beredskapsåtgärder till skydd för den inhemska industrin (1933–34). – – Ledamot av Borås drätselkammare 1912–14 och 20–33. Ordförande i livsmedelsnämnden 1917–19.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i BevU 1920–21, 25, 37–39L, 40L och 41–44 samt UU 1937–45. Ledamot av BevU 1922–23, 26–36 och 45–48, BaU 1924, SäU 1930, 33 och 36, 1 SäU 1939U, 40U och 43–44, 2 SäU 1942 och UU 1946–48. Suppleant i riksbanksfullmäktige 1926–28 och 32. Ledamot av riksbanksfullmäktige 1933, 35 38, 41, 44 och 47. Suppleant i utrikesnämnden 1931–37. Statsrevisorsuppleant 1924–27. Statrevisor 1928–31. Kanslideputerad 1932–39L och 45–47. Valman vid fullmäktigevalen 1920–28, ombudsmannavalen 1929–36 samt val av tryckfrihetskommittéer 1929, 37, 40L, 41, 45 och 47. Ledamot av talmanskonferensen 1948. – Ledamot av socialdemokraternas förtroenderåd 1926 och 29–48. – – *Motioner:* 68 egna, främst pm skatter, utbildning och forskning, t ex stöd till vävskolan i Borås samt inrättande av professor i flygteknik vid KTH (1925). Andra ämnen var skydd av firmanamn, bokföringsskyldighet för politiska sammanslutningar samt åtgärder mot ”uppsättande invid vägarna av trafiksäkerheten ovidkommande reklamannonser” (1931). – – *Skrifter:* I fysik, bl a Undersökning av tenn-silverlegeringens elektriska egenskaper, termoelektrisk kraft och ledningsmotståndets temperaturkoefficient (akademisk avhandling, Lund 1909). – – *Litteratur:* Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, Vem är det.

Bärg i Katrineholm, Anders Johan (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Södermanlands läns södra valkrets 1912–1921, andra kammaren för Södermanlands län 1922–1923, första kammaren för Södermanlands och Västmanlands län 1924–1947 (29.11.1947).

Född 14 januari 1870 i Tidarsrum, Östergötland, död 29 november 1947 i Stockholm, kyrkobokförd i Katrineholm. Förrådsförmän. Son till arrendatorn Fredrik Gustaf Bärg och Christina Charlotta Andersson. – Gift 1897 med Emilia Pet-

tersson (född 1877 i Skänninge, död 1961 i Kungsholmens församling, Stockholm), dotter till arbetaren Per Adolf Pettersson och Matilda Carlsdotter. – Barn: John Eric (född 1898), Tore Gustaf Adolf (född 1903), Lasse Anders Valdemar (född 1904).

Anställd vid Statens järnvägar 1887–1935, rallare m m 1887–1900, förrådsförmän i Katrineholm 1901. – Ledamot av styrelsen för Manilla dövtumskola 1916–42 och Svenska tobaksmonopolet 1926–42, ordförande 1937–42. Ordförande i folkhushållningskommissionens dyrtidsavdelning 1918–21. Ledamot av statens lagerhus- och fryshusstyrelse 1920 samt statens tobaksnämnd, vice ordförande. Ledamot av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap 1928–40. Ledamot av sakkunniga angående pensionering av SJ:s extra personal (1913–14), sakkunniga angående krigstidstillägg m m (1918–19), sakkunniga angående magistratsförvaltningen i städer under landsrätt (1919), taxeringsakkunniga (1920–21), sakkunniga angående ersättningsbyggnad för flottan (1925–26), 1926 års rusedryckslagstiftningsberedning (1926–29), rusedryckslagstiftningsrevisionen (1928–34), kommissionen angående prästlönelag (1931), sakkunniga angående omorganisationen av systembolagen (1935–36), kommunalskatteberedningen (1936–43), 1936 års skattekommission (1936–39), kommissionen angående avvägningen av direkta statsbeskattningen (1940), sakkunniga angående utskänkningstvinstens avveckling (1942–43), dissenterlagskommissionen (1943–47), sakkunniga angående revisionen av riksdagens arbetsformer (1943–44), 1944 års skattesakkunniga (1944–47), 1945 års statskatteberedning (1945–46), 1947 års riksdagsarvodessakkunniga (1947) och utredningen angående skatteproblem i Norrbottens län (1947). – Ledamot av styrelsen för Tidersrums loge av IOGT. – Ledamot av styrelsen för Svenska järnvägsmannaförbundet 1918–35. – Ledamot av styrelsen för socialdemokratiska arbetarepartiet 1924–32. – Ledamot av Katrineholms municipalfullmäktige 1909–16. Ledamot av kommunalnämnden 1907–16 och municipalnämnden 1909–16. – Ledamot av Katrineholms stadsfullmäktige 1917, vice ordförande 1917–19, ordförande 1920–47. Ledamot av drätselkammaren 1917–34. – Landstingsman för Södermanlands län 1910–47. Landstingets vice ordförande 1917–24, ordförande 1925–47. Ledamot av landstingets förvaltningsutskott 1911, vice ordförande 1917–24, ordförande 1938–47.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i KU 1915–16, BevU 1917–18L och 19L samt SäU 1924. Ledamot av andra kammarens 5 TfU 1912–14B, 1 SäU 1917–18U, 19U, 22, 25, 27, 39U och 40U (ordförande 1940U), BevU 1920–39L, 40L och 41–47 (vice ordförande 1928–39L och 40L, ordförande 1941–47), 2 SäU 1920, 26 och 42–43, SäU 1928, 33 och 35

samt UU 1937–47. Suppleant i uppskattningsövernämnden 1921. Suppleant i utrikesnämnden 1923 och 27–36. Ledamot av utrikesnämnden 1922, 25–26 och 37. Budgetdeputerad 1938 och 46–47 (ordförande 1946–47). Statsrevisorsuppleant 1922–23. Statsrevisor 1924–27. Valman vid fullmäktigevalen 1925–39L, 40L och 41–47. Ledamot av talmanskonferensen 1925–26 och 1940L–47. – Suppleant i socialdemokraternas förtroenderåd 1917. Ledamot av socialdemokraternas förtroenderåd 1918L–23 och 25–47, vice ordförande 1922–23 och 25–26. – Ordförande i riksdagens socialdemokratiska nykterhetsgrupp 1923–47. – *Motioner*: 86 egna, främst om statsanställdas löne- och anställningsförhållanden samt om nykterhetsfrågor, t ex åldersgräns på 25 år för rusdrycksinköp och anslag till nykterhetsundervisning. – *Litteratur*: Andra kammaren 1918–20, Nevéus 1972, Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är vem.

Carlström i Helgagård, Oscar Ludvig (liberala samlingspartiet 1918–1923, frisinnade folkpartiet 1924–1934, folkpartiet 1935–1949). Andra kammaren för Jönköpings läns östra valkrets 1918L–1921, andra kammaren för Jönköpings län 1922–1.7.1949.

Född 12 augusti 1879 i Vrigstad, död den 22 januari 1950 i Sävsjö. Lantbrukare. Son till lantbrukaren Carl Magnusson och Christina Pettersson. – Gift 1904 med Hulda Maria Lindquist (född 1883 i Fröderyd, död 1965 i Sävsjö), dotter till lantbrukaren Bengt Lindquist och Johanna Maria Samuelsdotter. – Barn: Erik (född 1907), Ingeborg (född 1910). – Ägde Sävsjö Helgagård i Sävsjö.

Handelsskola. – Ordförande i styrelsen för Svenska handelsbankens avdelningskontor i Sävsjö och i Sävsjöortens mejeriförening 1935. Ordförande i Jönköpings läns jordbrukskommission 1933. – Ledamot av 1926 års arbetslöshetssakkunniga (1926–28), av 1928 års lönekommission (1928–31), av 1928 års pensionsförsäkringskommission (1929–34), av skatteutjämningsberedningen (1929–33), av 1930 års militärvlöningssakkunniga (1930–31, ordförande), av socialhjälpens organisations-sakkunniga (1934–36), av 1934 års spannmålsutredning (1934–35), av 1934 års avdikningssakkunniga (1934–37), av 1938 års jordbruksutredning (1938–40), av besparingsberedningen (1940–43), av 1945 års utredning rörande åtgärder för ridhästavelns befrämjande (1945–46, ordförande), av 1945 års jordbruksförsöksutredning (1945–47) och av utredningen rörande ordnandet av statens kontrollanstalts lokalfråga

(1946–47). – – Carlström var ledare för den s k Nässjöcentern, som aktivt medverkade till sammanslagningen av liberaler och frisinnade 1934. Ledamot av folkpartiets verkställande utskott 1934, partisekreterare 1934–36. – Landstingsman för Jönköpings län 1921–50. Ledamot av landstingets förvaltningsutskott 1928–29 och 1934–49.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 4 TfU 1918L och 19L, 5 TfU 1920, KU 1921–23, JoU 1924, SäU 1935 och 47, 1 SäU 1939U, 2 SäU 1940U och UU 1940U–43 och 46–48. Ledamot av 5 TfU 1918L och 19L, 4 TfU 1920 (ordförande), SäU 1923, JoU 1925–48, 3 SäU 1943H och UU 1944–45 och 49. Andra kammarens 2:e vice talman 1.12.1943–48, 1:e vice talman 1949. Valman vid fullmäktigevalen 1933–49, vid ombudsmannavalen 1941, 44–45, vid Militieombudsmannavalen 1941, 46 och 48, vid val av Militieombudsmannens ställföreträdare 1943, 46 och 48, vid val av JO:s ställföreträdare 1948–49, vid JO-valet 1948 samt vid val av tryckfrihetskommittéer 1945, 47 och 49. Statsrevisorsuppleant 1939–40. Statsrevisor 1941–42. – Ledamot av folkpartigruppens förtroenderåd 1935–49, sekreterare 1936, vice ordförande i andrakamargruppen 1940L–49. – Ledamot av styrelsen för riksdagens jordbrukargrupp 1925–34. Revisor i riksdagens nykterhetsgrupp 1947–50. – – *Motioner:* 77 egna, om skilda ämnen som jordbruk, bostäder och ekonomisk politik. Flera motioner gällde understöd åt enskilda personer medan en avsåg ”införandet av mer begripligt lagspråk”. – – *Interpellationer:* Två, om bostadsproduktion och om säkerhetsåtgärder vid försvarsövningar. – – *Litteratur:* Svenska män och kvinnor, Svensk uppslagsbok, Vem är det, Jönköpings län i porträtt och bild 1941, Jönköpings stads historia 1971:3, Porträttgalleri från Småland 1932, Svenska styrelser 1938.

Ekman i Stockholm, Johan Fritjof (socialdemokratiska arbetarepartiet). Första kammaren för Örebro län 1935–1950.

Född 23 september 1888 i Gryta, Uppsala län, död den 21 oktober 1952 i Kungsholmens församling, Stockholm. Statsråd och ombudsman, f d förbundsordförande. Son till lantarbetaren Johan Gustaf Ekman och Anna Charlotta Nyberg. – Gift 1917 med Helga Dagny Matilda Nilsson (född 1891 i Oskarshamn, död 1958 i Oscars församling, Stockholm), dotter till skomakaren Karl Johan Nilsson Frid och Emma Matilda Isaksdotter.

Jordbruksarbetare 1903–05. Sjöman 1906–11. Metallarbetare 1912–19. Förbundsombudsman i Svenska metallindustriarbetareförbundet 1919–32. Statsråd och chef för handelsdepartementet 24.9.1932–19.6.1936. Ombudsman och sekreterare i HSB:s riksförbund 1936–52. – Ledamot av styrelsen för Stockholms stads bostadskreditförening 1937, AB Borohus 1940, AB Junohus 1940, HSB:s snickerifabrik i Nässjö 1940, AB Industrikredit, Svenska penninglotteriet AB, AB Tipstjänst och AB Svenska tobaksmonopolet. – Ledamot av arbetsfredsdelegationen (1928–29), 1928 års tullkommission (1928–32), Ådalskommissionen (1931) och sakkunniga angående bemanningen av statens isbrytare (1937, ordförande). – – Ledamot av styrelsen för HSB:s riksförbund, ordförande 1940. – Ordförande i Stockholms maskinarbetares fackförening, Stockholms metallarbetares fackförening/Svenska metallindustriarbetareförbundets avdelning I i Stockholm 1919–25 och förbundet 1925–32. Ledamot av LO:s representantskap 1925–32 och landssekreteriat 1926–32. Ledamot av LO-skolans förvaltningsnämnd 1929–32. – Ledamot av partistyrelsen för Socialdemokratiska arbetarepartiet 1928–40.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i UU 1937–50 och 1 SäU 1939U. Ledamot av BevU 1937–39L, 40L och 41–50 samt 1 SäU 190U. Suppleant i utrikesnämnden 1937. Suppleant i riksbanksfullmäktige 1938–43. Valman vid fullmäktigevalen 1938–39L, 40L och 41–50. – – *Motioner:* Nio egna, t ex om hyresregleringen, om djurskyddet och om rätt för konstsalonger att hålla öppet på sön- och helgdagar. – – *Litteratur:* Beckholmen 1984, Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är vem, Vem är vem inom handel och industri.

Eriksson i Stockholm, Ernst Gustaf Eugén (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Stockholms andra valkrets 1918L–1921, andra kammaren för Stockholm 1922–1948.

Född 10 februari 1881 i Vittinge, Västmanland, död 10 januari 1956 i Kungsholmens församling, Stockholm. Förste kontorist. Son till lantbrukaren och fjärdingsmannen Erik Johansson och Anna Lovisa Schenning. – Gift 1904 med Hulda Viktoria Pettersson (född 1883 i Vårfrukyrka, Uppsala län, död 1966 i Katarina församling, Stockholm), dotter till statardräng-
en Per August Pettersson och Lovisa Kristina Hellstrand.

Lantarbetare 1895–1900, tjänsteman vid SJ:s trafikavdelning 1901, förste kontorist 1917–44. – Ledamot av järnvägens skiljedomstol 1908–44, direktionen för SJ:s änke- och pupillkassa 1911–31, vice ordförande 1932–35, ordförande 1936–37, kommunikationsverkens lönenämnd 1919–45 och studielånenämnden 1929–51. Ledamot av styrelsen för AB Vin- och spritcentralen 1926, vice ordförande, och Svenska bostadskreditkassan 1941–53. Ledamot av bostadsstyrelsen 1948–52. – Ledamot av 1914 års kommission angående SJ:s löneförhållanden (1914–15), kommunikationsverkens lönekommission (1918–19), 1921 års lönekommission (1921–22), 1921 års pensionskommission (1925), 1926 års pensionsutredning (1926–27), 1928 års lönekommission (1928–31), 1931 års pensionssakkunniga (1930–34), riksdagens besparingskommission (1932), riksdagens lönekommission (1933), avlöningsrevisionen för icke-ordinarie personal (1934), 1936 års avlöningsrevision för icke-ordinarie personal (1936), kommissionen angående stenografiska referaten av riksdagsdebatterna (1937), 1937 års domsagoutredning (1937–39), kommissionen angående avlöningsförhållanden för riksdagens personal (1938), kommissionen angående utrikesrepresentationens avlöningsförhållanden (1938), läkarintygssakkunniga (1939–40), kommissionen angående Överståthållarämbetets uppförande på riksstaten (1941), 1941 års utredning om fri rättegång (1941–42), sakkunniga angående ändringar i resereglementet (1941), 1943 års domarutredning (1943–45), 1944 års personalutredning (1944–48), sakkunniga angående frivilligt skydds- och hjälparbete bland villkorligt dömda (1945–48), kommissionen angående missförhållanden vad avser bostadsrättsföreningar (1945), kommissionen angående riksdagens vaktpersonal (1945, ordförande), sakkunniga angående hyresregleringslagstiftningen (1945), 1947 års löneutredning (1947–49, ordförande), sakkunniga angående rättsläkarstationens lokaler (1947, ordförande), utredningen rörande avlöningsstaternas uppställning (1948) och sakkunniga angående statens rättskemiska laboratorium (1949, ordförande). – Ledamot av styrelsen för Svenska järnvägsmannaförbundet 1904–44, avdelningsordförande 1904–32. – Ledamot av styrelsen för socialdemokratiska arbetarepartiet 1920–28. – Ordförande i arbetarnas esperantoförbund 1931. – Ledamot av styrelsen för Stockholms kooperativa bostadsföreningar 1916, ordförande 1934, och Stockholms bostadsföreningars centralförening, ordförande 1937.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 1 SäU 1918L–18U, 2 SäU 1919U, StU 1925–30 och UU 1937–40L. Ledamot av andra kammarens 3 TfU 1918L, 19L, 20–24 (vice ordförande 1918L, ordförande 1919L och 20–24), StU 1931–39L, 40L och 41–48 (vice ordförande 1948), andra kam-

marens 6 TfU 1933, SäU 1936, 1 SäU 1939U, 2 SäU 1940U och UU 1940U–48. Suppleant i utrikesnämnden 1933–37. Suppleant i riksgäldskontorets fullmäktige 1933–36. Ledamot av opinionsnämnden 1933, 37, 41 och 45. Kanslideputerad 1920–23, 25–26 och 28–48 (ordförande 1934–48). Valman vid fullmäktigevalen 1922–28 och 30–33, ombudsmannavalen 1926–39L, 40L, 41 och 44–45, val av tryckfrihetskommittéer 1933, val av militieombudsmannens efterträdare 1936, militieombudsmannavalen 1941, 46 och 48, val av militieombudsmannens ställföreträdare 1943, 46 och 48, JO-valet 1948 samt val av JO:s ställföreträdare 1948. – Ledamot av socialdemokraternas förtroenderåd 1933–48, biträdande sekreterare samma år. – *Motioner*: 68 egna, företrädesvis om löne-, pensions- och anställningsförhållanden inom riksdagen och statsförvaltningen, särskilt kommunikationsverken. Flera motioner gällde anslag till esperantokurser. – *Litteratur*: Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är vem, Wernstedt 1939.

Ewerlöf i Stockholm, Knut Gerhard (högerpartiet). Första kammaren för Stockholm 1938–1961.

Född 28 november 1890 i stadsförsamlingen, Karlskrona, död den 28 november 1973 i Sofia församling, Stockholm. Direktör och fd borgarråd, senare statsråd. Son till rådmannen Carl Gotthard Ewerlöf och Elin Elisabeth Thörn. – Gift 1912 med Elsa Helga Emelie Josefina Löwenadler – riksdagsledamot i andra kammaren för Stockholm 1946–58A, (född 1887 i Gränna, död 1979 i

Sofia församling, Stockholm), dotter till löjtnanten Edgar Otto Lage Löwen-adler och Helga Sofia Granlund. Dotterdotter till Johan Gustaf Granlund – riksdagsman i andra kammaren för Vadstena, Söderköping, Skänninge, Motala och Gränna 1882–86. – Barn: Gunnar (född 1913), Bengt (född 1917), Kerstin (född 1920).

Studentexamen i Karlskrona 1908. Inskrivnen vid Uppsala universitet, fil kand 1909 och jur kand 1914. Stadsombudsman i Uppsala 1918, rådmann och magistratssekreterare 1920 och civilrådman 1929. Borgarråd i Stockholm för drätselroteln 1931–36. VD för Svenska försäkringsbolags riksförbund 1937–56. Konsultativt statsråd 6.3.1941–31.7.1945. – FN-delegat 1950–54. – Ledamot av styrelsen för Svenska städernas förhandlingsorganisation 1920, vice ordförande 1921–36, ordförande 1936, Stockholms stads sparbank 1934, Svenska stadsförbundet 1936–42, Stockholms fondbörs och Svenska turistföreningen 1937, ordförande

1954–61. – Ledamot av utredningen angående reservpolis och statspolis (1932), 1939 års polisutredning (1939), 1939 års livförsäkringskommission (1939, ordförande), 1945 års försvarskommission (1945–47), sakkunniga för upplysningsverksamheten i utlandet (1946–47, ordförande), 1948 års värnpliktskommission (1948–49, ordförande) och stabiliseringsutredningen (1955–61). – Ledamot av Stockholms stadsfullmäktige 1935–38. Ledamot av stadskollegium 1931–36 och 37–38. Ordförande i drätselnämnden och tjänstenämnden 1931–36.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 2 SäU 1939U, UU 1941 och 52, 1 SäU 1946 och 1 LU 1950–51. Ledamot av 1 LU 1939–39L, 40L, 41 och 46–49, UU 1940L–40U och 53–61, 3 SäU 1940U, SäU 1948 och 58A, första kammarens 3 TfU 1949 och BaU 1950–61 (vice ordförande 1950–56, ordförande 1957–61). Ledamot av opinionsnämnden 1941, 53, 57 och 61. Ledamot av Nordiska rådet 1956–58A och 59–61. Valman vid fullmäktigevalen 1950–58A och 59–61 samt ombudsmannavalen 1960–61. Ledamot av talmanskonferensen 1952–61. Ledamot av högerpartiets förtroenderåd 1940L–61, vice ordförande 1952–61, vice ordförande för förstakamargruppen 1940L–41 och 50–51, ordförande för förstakamargruppen 1952–61. – *Motioner:* 255 egna, delvis sammanhängande med gruppleaderskap, i skilda ämnen men särskilt om skattesänkningar och ekonomisk-politiska åtgärder i liberaliserande riktning. Andra motioner gällde socialförsäkringssystemet, bl a upphävande av lagen om allmän tilläggspension (1960), rättsfrågor samt försvarsfrågor, t ex beställning av vapenbärare för taktiska atomvapen (1959). – *Interpellationer:* Två, om beskattningen av livförsäkringstagare och om sammansättningen av den svenska FN-delegationen (1959). – *Litteratur:* Svenskt biografiskt lexikon (släktartikel), Svenska män och kvinnor, Stockholms stadsfullmäktige 1913–38, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är vem.

Fast i Nässjö, Johan Erik Gereon (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Jönköpings läns västra valkrets 1918L–1921, andra kammaren för Jönköpings län 1922–1956.

Född 10 oktober 1883 i Norra Sandsjö, död den 16 februari 1976 i Nässjö. Möbelsnickare. Son till soldaten och småbrukaren Anders Petter Fast och Klara Kristina Malm. – Gift 1907 med Selma Kristina Svensson (född 1885 i Bringetofta, död

1958 i Nässjö), dotter till hemmadottern Johanna Sofia Thor. – Barn: Gösta (född 1907), Milton (född 1912).

Anställd vid Bodafors fabrik 1906–09. Ombudsman 1930. – Ledamot av styrelsen för Sveriges landstingsförbund 1933–57, vice ordförande 1940–44, ordförande 1944–57. Huvudman i Nässjö sparbank 1939. Ordförande i styrelsen för Smålands Folkblad. – Hedersdoktor vid Uppsala universitet 1958. – Ledamot av skatteutjämningsberedningen (1929–32), av utredningen angående extra ordinarie läroverkslärare (1934), av kommissionen angående JK:s, JO:s och MO:s rättsliga ställning (1937–39), av kommissionen angående ändrad lydelse i 16 § RF (1938–41), av läkarutbildningsutredningen (1938–45), av 1939 års kommunlånesakkunniga (1939–42), av kommissionen angående garnisonsjukhuset i Boden (1941–43, ensamutredare), av medicinalstyrelsens materielnämnd (1941–48), av medicinalstyrelseutredningen (1942–43), av kommissionen angående garnisonsjukvården i Stockholm (1942–44, ensamutredare), av kommissionen angående truppsjukvården (1943–44), av sakkunniga för granskning av beredskapssjukhusplanerna (1943), av kommunindelningskommissionen (1943–45), av 1944 års militär-sjukvårdskommission (1944–47), av fortsatt utredning rörande sjukhusfrågornas lösande vid vissa förband (1944–55, utredningsman), av 1945 års vårdhemssakkunniga (1945–47, ordförande), av 1946 års kommunal-lagskommission (1946–51, ordförande), av partifinansieringssakkunniga (1950–51), av sjukhuslagstiftningskommissionen (1951–57, ordförande), av kommunalförbundscommissionen (1953–56, ordförande) och av regionvårdsutredningen (1956–59). – – Ledamot av styrelsen för Nässjö arbetarkommun 1909. – Ordförande i Jönköpings läns socialdemokratiska partidistrikt 1917. Ledamot av socialdemokratiska arbetarepartiets partistyreelse 1928. – Ledamot av Nässjö stadsfullmäktige 1913–54, ordförande under flera perioder, bl a 1931–51. Ledamot av fattigvårdsstyrelsen 1913. – Landstingsman för Jönköpings län 1922–58, vice ordförande 1934–50, ordförande 1951–58. Vice ordförande i landstingets förvaltningsutskott 1927–59. – Ledamot av Växjö domkapitel och stiftsnämnd.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 3 TfU 1919L och 20, 2 SäU 1920, KU 1922–32, 6 TfU 1925, 1 SäU 1927 och UU 1937–45. Ledamot av 2 TfU 1918L, 19L, 20 och 21 (vice ordförande 1921), KU 1933–56, SäU 1928, 31 och 33, 1 SäU 1943, EU 1938 (ordförande) och UU 1946–56. Suppleant i utrikesnämnden 1933–37. Ledamot av opinionsnämnden 1933, 37, 41, 45, 49 och 53. Ledamot av talmanskonferensen 1945H–53. Ledamot av Nordiska rådet 1952–53, ombud i Nordiska rådet 1954–55. Statsrevisorsuppleant 1933–36. Valman vid fullmäktigevalen

1919L–28 och 30–48, vid ombudsmannavalen 1920, 22–45, 52 och 56, för utseende av revisorer vid riksbankens avdelningskontor 1922–41, vid MO-valen 41, 46 och 48, vid JO-valet 1948 samt vid val JO:s ställföreträdare 1948–49. Ledamot av s-gruppens förtroenderåd 1933–56, vice ordförande 1946–53. – *Motioner*: 71 egna, främst om pensioner och enskilda understöd. Några motioner gällde konstitutionella frågor, t ex en stärkt ställning för riksdagens ombudsmän. – *Skrifter*: Memoarer 1968. – *Litteratur*: Jönköpings läns porträttgalleri 1927 och 1941, Porträttmatrikel över kommunalmän 1928, Svenska styrelser 1938.

Gränebo (Nilsson i Gränebo till 1938), Carl Petrus Valdemar (lantman- och borgarpartiet 1917, jordbrukarnas fria grupp 1919–1921, bondeförbundet 1922–1951). Andra kammaren för Kalmar län södra delen 1919U–1921, första kammaren för Kalmar läns norra och södra landstingsområden och Gotland 1922–1951.

Född 28 januari 1881 i Mönsterås, död där den 14 oktober 1959. Lantbrukare. Son till lantbrukaren Nils Johan Oskar Nilsson och Nanny Augusta Wilhelmina Jonsson. – Gift 1941 med Karin Vasti Burström (född 1895 i Mönsterås, död där 1971), dotter till handlanden Otto Leonard Burström och Adelina Amanda Maria Nilsson. – Ägde Gränebo i Mönsterås om 214 ha.

Folkhögskola. – Ordförande i styrelsen för Mönsterås mejeriförening 1916. Ledamot av Kalmar läns norra hushållningssällskaps förvaltningsutskott 1918–47. Ledamot av överstyrelsen för Oscar II:s jubileumsfond 1938–42. Huvudman i Mönsterås sparbank 1925. Vice ordförande i Stranda härads hemslöjdsförening 1926–40, ordförande 1940–59. – Ledamot av automobilskattekommissionen (1925), av 1926 års förstakammarsakkunniga (1926–29), av 1928 års pensionsförsäkringskommission (1928–34), av lantmäteriu ndervisningsutredningen (1929), av prästerskapets avlöningskommission (1931), av 1932 års seminariesakkunniga (1932–36), av kommissionen angående stadsplanekonstruktionsutbildningen (1933), av 1936 års skattekommission (1936–39), av kommissionen angående ombudsmannainstitutet (1939), av statens handelskommission (1945–49) och av 1949 års försvarsutredning (1949–54). – Ledamot av Mönsterås kommunalfullmäktige 1919–59. Ordförande i pensionsnämnden och ledamot av folkskolestyrelsen. – Landstingsman för Kalmar läns södra landsting 1919–59. Landstingets vice ordförande

1939–42, ordförande 1943–58. Ledamot av landstingets förvaltningsutskott 1927–58. Vice ordförande i Växjö stifts stiftsnämnd 1932–47.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 4 TfU 1917, 1 SäU 1919U och 22, 2 SäU 1920 och 25, StU 1920–22 och 40–41 samt SäU 1933. Ledamot av StU 1922–39 (ordförande 1937–39) och 42–51, SäU 1923 och 35, 1 SäU 1939U (vice ordförande), 40U och 43, UU 1940–51 samt 3 SäU 1942. Suppleant i utrikesnämnden 1922–30 och 36. Ledamot av utrikesnämnden 1931–35. Ledamot av opinionsnämnden 1921 och 25. Suppleant i riksbanksfullmäktige 1927–31 och 33–35. Ledamot av riksbanksfullmäktige 1937–54. Budgetdeputerad 1938. Första kammarens 2:e vice talman 1929–39U och 1:e vice talman 1939U–51. Valman vid ombudsmannavalen 1920, vid fullmäktigevalen 1926–29 och 33–34. – Ledamot av jordbrukarnas fria grupps förtroenderåd 1919U–21, sekreterare 1919U. – Ledamot av bondeförbundets förtroenderåd 1922–51, vice ordförande 1924–51. Vice ordförande i första kammaren 1939–44, ordförande i förstakammargruppen 1945–51 (gruppledare i första kammaren 1939–51). – Suppleant i styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1939–41, ledamot av styrelsen 1942–51, sekreterare 1944–51, kassaförvaltare 1950–51. – *Motioner:* 140 egna, främst om jord- och skogsbrukets problem men också om kommunikationer och skatter. Arbetsmarknadspolitiken var ett tema under 30-talet liksom försvarsfrågorna under 40-talet. – *Interpellationer:* Två, om omsättningsskatten vid jordbruk och om avstående av fodersäd till det allmänna. – *Litteratur:* Svensk biografiskt lexikon (R. Amenius), Svenska män och kvinnor, Vem är det, Vem är vem, Hofrén 1963, En bok om Mönsterås 1963, Svenska sparbanker 1943, Svenska styrelser 1938.

Hagberg i Malmö, Erik Rudolf (lantmanna- och borgarpartiet 1933–1934, högerpartiet 1935–1963). Andra kammaren för Malmö, Helsingborg, Landskrona och Lund 1933–1955, första kammaren för Malmöhus län med Malmö och Helsingborg 1956–1963.

Född 17 mars 1891 i Helsingborg, död den 10 augusti 1982 i Slottsstaden, Malmö. Chefredaktör och direktör. Son till källarmästaren Per Hagberg och Charlotte Olsson. – Gift 1917 med Ebba Henriette Burnett (född 1896 i S:t Petri församling, Malmö), dotter till köpmannen Magnus Nilsson och Charlotte Holmgren. – Barn: Lennart (född 1919), Claes (född 1933).

Studentexamen i Helsingborg 1908. Inskriven vid Lunds universitet samma år. Medarbetare i Helsingborgs-Posten 1909, riksdagsreferent åt konservativa landsortstidningar 1912–14, 2:e redaktör i Skånska Aftonbladet i Malmö 1915–25, ansvarig utgivare 1916–18, chefredaktör 1926–49. Vice vd i Tryckeri & Tidnings AB Södra Sverige 1923–25 och 26–53. – Sekreterare i Svenska tidningsutgivareföreningens södra krets 1919–33. Ordförande i Södra Sveriges pressförening 1922–26. Ledamot av styrelsen för Publicistklubben 1923–26 och Sydsvenska kraft AB. Vice ordförande i styrelsen för Svenska skeppshypotekskassan 1953–64. Ordförande i styrelsen för Svensk filmindustri 1957–65. – Ledamot av svenska delegationen i FN 1952–53, 55 och 62–63. – Ledamot av 1937 års automobilskatteutredning (1937), 1941 års sakkunniga för värdestegringskatt (1941–42), filmutredningen (1941–42), 1944 års nykterhetskommission (1944–52), utredningen angående postverkets ensamrätt till befordran av brev m m (1945–46), 1944 års tryckfrihets-sakkunniga (1945–47), 1949 års skatteutredning (1949–51), 1950 års filmutredning (1950–51), 1952 års kommission för indirekta skatter (1952–54) och lokaliseringsutredningen angående statlig verksamhet (1957–63). Särskild sakkunnig i 1951 års utredning angående beskattning av motorfordonstrafiken (1953). – – Ledamot av styrelsen för Malmö allmänna valmansförening 1921–23 och 26–28 samt Malmö borgerliga valmansförening 1928, ordförande 1936–49. – Ledamot av Malmö stadsfullmäktige 1931–50, 1:e vice ordförande 1939–50. Ledamot av drätselkammaren 1931 och fattigvårdsstyrelsen 1928–32.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i andra kammaren 3 TfU 1933 och 37, andra kammarens 4 TfU 1934–36, BevU 1934–39L, 40L och 56, 3 SäU 1939U samt UU 1942–48 och 60–61. Ledamot av andra kammarens 1 TfU 1933, 1 SäU 1940U och 46, BevU 1941–55 och 57–63 (vice ordförande 1957–63) och UU 1962–63. Ledamot av riksbanksfullmäktige 1949–64. Valman vid val av tryckfrihetskommitterade 1937, 40L, 41, 45, 47 och 49 samt fullmäktigevalen 1940L och 41–47. Ledamot av talmanskonferensen 1962–63. – Ledamot av högerpartiets förtroenderåd 1940U–63. Vice ordförande i riksdagsgruppen och ordförande i förstakammargruppen 1962–63. – Suppleant i styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1941–48, ledamot av styrelsen 1949–60, vice ordförande 1950–60. – – *Motioner:* 199 egna, varav många om skatter, tullar och arbetsmarkandsfrågor. – – *Interpellationer:* 23, om vitt skiftande ämnen, t ex om övergång till högertrafik (1938), om skärpning av förräderistrafik, om det statliga remissförfarandet och om vissa sjöfartsfrågor. – – *Litteratur:* Gullberg och Uggla 1919, Leander 1924, Svenska

män och kvinnor, Svenska styrelser, von Sydow 1935, Wijkmark 1951, Vem är det, Vem är vem.

Hallén i Torrskog, senare Arvika, Harald Martin (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Älvsborgs läns norra valkrets 1912–1921 och 1925–1928, andra kammaren för Värmlands län 1929–1960.

Född 29 mars 1884 i Klara församling, Stockholm, död den 1 september 1967 i Östra församlingen, Arvika. Komminister, senare kyrkoherde och prost. Son till redaktören Josef Birger Hallén och Alma Charlotta Nomell. – Gift 1915 med Elin (Ella) Maria Carlzén (född 1894 i Högsby,

Kalmar län, död 1966 i Östra församlingen, Arvika), dotter till grosshandlaren Carl August Carlzén och Elin Kristina Tydén. – Barn: Inga Lisa (född 1918), Ulla (född 1923), Birgitta (född 1924), Lars (född 1929).

Mogenhetsexamen vid Södermalms högre allmänna läroverk i Stockholm 1902. Inskreven vid Lunds universitet 1904, teologie filosofie examen 1905, teologie kandidatexamen 1908, prästvigd 1909. Vice komminister i Torrskog, Karlstads stift, 1909, komminister 1910–27, kyrkoherde i Arvika östra församling 1926–57, prost i egen församling 1942–60. – Ledamot av styrelsen för Lunds kristliga studentförbund, ordförande 1908, och förbundet för kristet samhällsliv. Vice ordförande i Karlstads stifts prästsällskap 1936. Ledamot av stiftsrådet 1925–35 och stiftsnämnden 1928–48. Vice ordförande i Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse 1933–60. – Ledamot av sakkunniga angående kommunal rösträttsreform (1917–18), sakkunniga angående krigstidstillägg åt prästerskapet i nyreglerade pastorat (1918), religionsfrihetskommisionen (1918–22), utredningen angående revision av fattigvårds- och utskyldsstrecken (1919), utredningen angående kvinnors tillträde till statstjänst (1919–23), 1925 års religionsfrihetssakkunniga (1925–27), 1934 års domkapitelssakkunniga (1934–36), 1937 års utredning angående allmänna samlingslokaler (1937–39, ordförande), 1941 års utskyldsstreckssakkunniga (1941–43, ordförande), 1942 års kyrkomusikerutredning (1942–46, ordförande), sakkunniga angående riksdagens arbetsformer (1944 och 46–47), helgdagssakkunniga (1945–47, ordförande), sakkunniga angående kvinnans behörighet till kyrkliga ämbeten (1946–50), 1947 års riksdagsarvodessakkunniga (1947), nykterhetsnämndssakkunniga (1953, ordförande) och 1954 års författningsutredning (1954–63). –

Ledamot av styrelsen för Arvika arbetarekommun 1928–32 och socialdemokratiska arbetarepartiet 1928–32. – Ledamot av Arvika stadsfullmäktige 1930–36. Ordförande i barnvårdsnämnden och nykterhetsnämnden 1930–60. – Landstingsman för Älvsborgs län 1919–26. – Ledamot av kyrkomötet 1948 och 51.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i KU 1914B och 59–60, SäU 1931 och UU 1937–56. Ledamot av andra kammarens 2 TfU 1912–14A (vice ordförande 1913–14A), KU 1915–21 och 25–58B (vice ordförande 1933–38, ordförande 1939L–58B), 3 SäU 1918U, 1 SäU 1919L, andra kammarens 6 TfU 1933 (vice ordförande), SäU 1948 och 51 samt andra kammarens 4 TfU 1949 (ordförande). Suppleant i utrikesnämnden 1937. Statsrevisorsuppleant 1935–36. Statsrevisor 1937–39L och 40L. Valman vid val av tryckfrihetskommittéer 1921. Andra kammarens ålderspresident 1953–60. – – *Motioner*: 159 egna, främst om grundlagsfrågor, bl a införande av allmän och lika kommunal rösträtt (1916 och 17), samt om kyrkorättsliga problem och frågor kring folkundervisning och folkbildning, t ex statsbidrag till kinematografiska bilders användning i bildningsarbetet (1913) och stöd till musiklivet. I en motion förordades medbestämmanderätt för det allmänna vid rationaliseringar inom näringslivet (1933). – – *Interpellationer*: Sju, bl a om katekesläsningen i folkskolan, den höga personaltätheten vid Sovjetunionens ambassad i Stockholm (1951 och 52), publiceringen av vitbok om Raoul Wallenberg (1957) och om införsel i lön för ådömt skadestånd. – – *Skrifter*: Politiska broschyrer som Välj! Vad gäller kampen? (1914) och Kvinnorna, hemmen och socialismen (1919), predikosamlingar, bl a radiotal på allhelgonadagen från Arvika kyrkogård, och kortfattad självbiografi (1957). – – *Arkiv*: Uppsala universitetsbibliotek. – – *Litteratur*: Edestam 1965–75, Svenskt biografiskt lexikon (E Stapelberg), Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I och II, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är vem.

Hansson (Rubbestad från 1943) i Rubbestad, senare Vrine, Axel Ludvig (bondeförbundet/centerpartiet). Andra kammaren för Älvsborgs läns norra valkrets 1933–1960.

Född 2 oktober 1888 i Ödeborg, död den 5 augusti 1961 i Bäcke, kyrkobokförd i Ödeborg. Lantbrukare, senare statsråd. Son till lantbrukaren Hans Andreasson och Sofia Hansdotter Bratt. – Gift 1914 med Augusta Johansson (född 1894 i Krokstad, Göteborgs och Bohus län, död 1971 i

Uddevalla), dotter till hemmanskälftenbrukaren August Johannesson och Johanna Olausdotter. – Barn: Erik (född 1914), Elsa (född 1915), Valter (född 1916), Torsten (född 1918), Bertil (född 1919), Ingeborg (född 1921), Gerhard (född 1922), Anna (född 1924), Cecilia (född 1926), Vera (född 1927), Georg (född 1929), Einar (född 1933), Margit (född 1936). – Arrenderade Rubbestad i Ödeborg 1913–35. – Ägare av Vrine i Ödeborg om 69 ha (1945) från 1935.

Läroverksstudier i Uddevalla och Göteborg. Konsultativt statsråd (bränsleminister) 30.8.1943–31.7.1945. – Statens krisrevision 1940–43. Ledamot av Älvsborgs läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott 1936, sällskapet vice ordförande 1943. Ledamot av Västra Sveriges slakteriförening till 1960, Karlstads stifts pastoratsförbund och Svenska pastoratens riksförbund, vice ordförande. – Ledamot av 1936 års lönekommission (1936–39), militära arvodesutredningen (1939 och 42–43), Överståthållarämbeteskommissionen (1941), 1943 års dyrortskommision (1943), 1945 års statskatteberedning (1945–46), 1946 års prästlönekommission (1946–50), utredningen angående pensionsrätt för riksdagens ledamöter (1947), utredningen angående restitution av bensinskatt (1948–50), 1950 års arbetsförmedlingsutredning (1949–51), 1950 års Bogesundskommission (1950) och 1956 års rationaliseringsutredning (1956–59). Sakkunnig i utredningen angående renskötseln i Jämtlands län (1948). – Ledamot av styrelsen för bondeförbundet/centern. – Ledamot av Ödeborgs kommunalfullmäktige 1920. Ledamot av kommunalnämnden och fattigvårdsstyrelsen 1918 samt skolstyrelsen 1933. – Landstingsman för Älvsborgs län 1926–60. Ledamot av landstingets förvaltningsutskott 1926–60. Landstingets vice ordförande 1943–59. – Ledamot av kyrkomötet.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i andra kammarens 1 TfU 1933–34, StU 1937–39L, 40L och 41, 1 SäU 1939U samt UU 1941–43 och 55–57. Ledamot av andra kammarens 5 TfU 1935–36, StU 1942–43 och 46–60 samt SäU 1942. Statsrevisorsuppleant 1951. Suppleant i riksbanksfullmäktige 1951. Ledamot av riksbanksfullmäktige 1952–61. Valman vid ombudsmannavalen 1937–39L, 40L och 41, MO-valet 1941 och val av MO:s ställföreträdare 1943. – Ledamot av bondeförbundet/centerns förtroenderåd 1941–60. – *Motioner*: 111 egna, i skilda ämnen men särskilt om löne- och organisationsfrågor inom statsförvaltningen, t ex minskning av personal och kostnader vid AMS. I några motioner förordades minskade anslag till teaterverksamhet, bl a Operan i Stockholm, andra åsyftade ökning av kristendomsundervisningen i skolorna. – *Interpellationer*: En, om trafikförhållandena vid Uddevalla–Lelångens

järnväg. – – *Litteratur*: Svenska män och kvinnor, Svenska gods och gårdar 48, Svenska styrelser, Vegelius 1989, Vem är det, Vem är vem.

von Heland i Århammar, Karl Erik Hjalmar (bondeförbundet), första kammaren för Södermanlands län och Västmanlands län 1932–1952.

Född 3 maj 1894 i Adolf Fredriks församling i Stockholm, död den 8 september 1973 i Essinge församling, Stockholm. Godsägare, senare landshövding. Son till försäkringsdirektören Carl Gustaf Ernst von Heland och Ellen Andersson. – Gift 1 1921–30 med Katarina (Karin) Alfrida Witzén (född 1898 i Maria församling, Stockholm), dotter till grosshandlare Hjalmar Ludvig Witzén och Frida Fahlmansson. Gift 2 1931 med Gerda Elna Thérèse Håkansson (född 1909 i Berlin, Tyskland), dotter till direktören Anders Håkansson och Frieda Paul. – Barn: Karl-Erik (född 1923), Margareta (född 1924), Clas (född 1927), Birgitta (född 1933), Björn (född 1939). – Ägare av Århammars gård i Nykyrka 1926 (380 ha 1938).

Studentexamen i Stockholm 1915. Officersexamen 1917, underlöjtnant vid Kalmar regemente 1917, löjtnant 1919, kapten 1936. Farmare i Kenya 1919–21. Tf landshövding i Blekinge län 1952, ordinarie 1956–61. – Ledamot av skytteförbundens verkställande utskott 1938–53, vice ordförande 1943. Ledamot av styrelsen för Södermanlands läns lantmäns slakteriförening, ordförande, Mjölcentralen och Wedholms AB. – Ordförande i Blekinge läns hushållningsällskap, lantbruksnämnd, länsbostadsnämnd, mödrahjälpnämnd och länsarbetsnämnd. – FN-delegat 1947–51. – Ledamot av statens handelskommission 1939–45. – Ledamot av smör- och margarin Kommissionen (1934), traktatberedningen (1936–46), kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering (1944–45), 1945 års försvarskommission (1945–47), 1946 års militära förvaltningsutredning (1946–53) och 1947 års kommission för utrikeshandelsfrågor (1948–50). – – 1:e vice ordförande i bondeförbundets riksorganisation 1949. – Landstingsman för Södermanlands län 1930–52.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i första kammarens 2 TfU 1932, 1 LU 1934, StU 1935–39L, 40L och 42–51, UU 1939U och 41–49 samt 2 SäU 1940U. Ledamot av första kammarens 2 TfU 1933, 3 SäU 1942, 1 SäU 1943 och UU 1950–52. Statrevisorsuppleant 1943–44. Statsrevisor 1945–46. Första kammarens 2:e vice talman 1952. – Suppleant i bondeförbundets förtroenderåd 1934–42. Ledamot av bondeförbundets förtroenderåd 1943–52, vice ordförande och ordförande i förstakammar-

gruppen 1952. – – *Motioner*: 97 egna, särskilt om jordbruk, försvar och arbetslöshet. En motion avsåg åtgärder för att underlätta anställning av duglig utländsk kvinnlig arbetskraft i lantushållen (1938), en annan avveckling av statens intressen i Dramatiska teatern. – – *Interpellationer*: 10, främst om jordbruksfrågor som garantier mot förväxling av smör och margarin, slakterinäringens fraktkostnader samt livsmedelsförsörjningen vid allmän mobilisering. – – *Skrifter*: Memoarer (1966–73) och debattlitteratur, bl a Valfärdssamhällets förfall (1970). – – *Litteratur*: Elgenstierna, Svenskt biografiskt lexikon (släktartikel), Svenska män och kvinnor, Svenskt författarlexikon, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är vem.

Johansson i Fredrikslund, Johan Bernhard

(nationella partiet 1919–1934, högerpartiet 1935–1949). Första kammaren för Hallands län 1919L–1921, första kammaren för Kronobergs län och Hallands län 1922–4.9.1949.

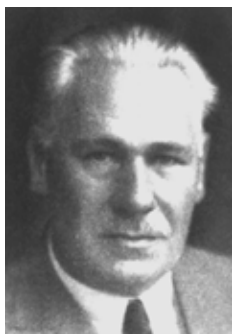
Född 23 september 1877 i Torup, död där den 4 september 1949. Lantbrukare och häradsdomare, senare statsråd. Son till lantbrukaren Johannes Bengtsson – riksdagsman i andra kammaren för Tönnersjö härad, Hallands län, 1897–1911, och Johanna Johansdotter. – Gift 1 1909 med Susanna

Bengtsson Roberts (född 1873 i Femsjö, Jönköpings län, död 1915 i Torup), dotter till lantbrukaren Johannes Bengtsson och Anna Kristina Larsdotter. Gift 2 1921 med Ruth Lundgren (född 1893 i Falkenberg, död 1975 i Torup), dotter till garverifabrikören Daniel Lundgren och Hilda Constantia Nelsson. – Barn: Ingrid (född 1912), Vanja (född 1921).

Lantbrukare på Fredrikslund i Torup. Statstråd och chef för jordbruksdepartementet 2.10.1928–7.6.1930. – Nämndeman 1904–36, häradsdomare 1913. Ledamot av hushållnings-sällskapets förvaltningsutskott 1913–37, vice ordförande 1925–37. Ordförande i Hallands skytteförbund 1926–36 och i Hallands läns skogsvårdstyrelse 1934–46. Huvudman i Halmstads sparbank 1925. Ledamot av styrelsen för Sveriges landstingsförbund 1939, vice ordförande 1944. Ordförande i styrelsen för Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader på landet 1945–49. Vice ordförande i styrelsen för AB Vin- och spritcentralen. Ledamot av medicinalstyrelsens huvudmannaråd 1947–49. – Ledamot av Kungl lantbruksakademien 1938. – Ledamot av 1922 års krigslagstiftningssakkunniga (1922–23), av sakkunniga för ersättningsbyggnad för flottan

(1925–26), av 1938 års hälso- och sjukvårdssakkunniga (1938–42), av sakkunniga angående väg- och vattenbyggnadsväsendet (1924–25), av sakkunniga angående ändrad vägorganisation (1928), av sakkunniga angående omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen (1931–32), av 1932 års trafikutredning (1932–36), av nämnden för granskning av vägdistriktens förvaltning (1944–45), av 1928 års lönekommission (1928–31) och 1939 års kommunlånesakkunniga (1939–42). – Ordförande i Hallands moderata valmansförbund 1917–43. Vice ordförande i Allmänna valmansförbundets överstyrelse och dess arbetsutskott 1924–35. – Ordförande i Torups kommunstämma 1905. Ledamot av kommunalfullmäktige 1919, ordförande 1919–28. Ordförande i kommunalnämnden 1907. – Landstingsman för Hallands län 1907–48, vice ordförande 1919–30 och ordförande 1931–48. Ordförande i Hallands läns epideminämnd 1931.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 2LU 1919L och 20, JoU 1919L, 2 TfU 1919L, 1 SäU 1919U och 25, KU 1920, 2 LU 1921, StU 1922–28, SäU 1923 och UU 1937–38 och 46. Ledamot av 2 SäU 1922, 26–27 och 42–43, SäU 1924, 31, 33–34 och 36, JoU 1931, StU 1932–33 och 35–49 (ordförande 1941–49), UU 1939–45 och 1 SäU 1939U. Suppleant i utrikesnämnden 1934–37. Statsrevisorsuppseant 1921. Statsrevisor 1922–26. Suppleant i riksbanksfullmäktige 1931 och 33. Ledamot av opinionsnämnden 1937, 41, 45 och 49. Budgetdepartementet 1946–47 (vice ordförande). Ledamot av talmanskonferensen 1934–35 och 40–45. Valman vid ombudsmannavalen 1922 och 24–25, vid fullmäktigevalen 1934–49. – Ledamot av nationella partiets förtroenderåd 1926–34, ordförande i förstakammargruppen 1934. – Ledamot av högergruppens förtroenderåd 1935–49, vice ordförande 1935 och 45–47, ordförande i förstakammargruppen 1935 och 40L–45, vice ordförande 1946–47. – Ledamot av styrelsen för riksdagens jordbrukaregrupp 1925–28. – *Motioner:* 175 egna, varav åtskilliga stod i samband med gruppledarskapet. Bland av Johansson särskilt uppmärksammade politiska sakområden kan nämnas skatter, jordbruk och vägar. Flera motioner avsåg konstitutionella frågor, bl a införande av ett frågeinstitut, kompletterande interpellationen, i första kammaren (1938) och skärpning av krigsårens partiförbudslag. – *Litteratur:* Svenskt biografiskt lexikon (I Andersson), Svenska män och kvinnor, Svensk uppslagsbok, Vem är det, Bjurling 1937 och 1962, Carlsson 1959, Häge 1959, Montell 1978, Ström 1945, Svenska styrelser 1938, Åberg 1945.

Larsson i Ulriksdal, Axel Samuel (Sam) Emanuel (frisinnade folkpartiet 1933–1934, folkpartiet 1935–1945). Första kammaren för Väster- norrlands län och Jämtlands län 1933–1945.

Född 30 september 1883 i Uppsala, död den 24 december 1945 i Solna. Överdirektör, senare generaldirektör. Son till akademivaktmästaren Carl Axel Larsson och Vilhelmina Katarina Grandin. – Gift 1914 med Karin Ingeborg Elmén (född 1893 i Katarina församling, Stockholm, död 1975 i Högalids församling, Stockholm), dotter till gross-

handlaren Karl August Vilhelm Elmén och Alma Ingeborg Winberg. – Barn: Staffan (född 1916), Urban (född 1918), Karl-Göran (född 1925).

Mogenhetsexamen vid Högre allmänna läroverket i Uppsala 1904. Inskreven vid Uppsala universitet 1905, fil kand 1910. Amanuens i kommerskollegium och Statistiska centralbyrån 1910. Sekreterare i andra kammarens TfU 1912–18 och skattestatistiska utredningen 1913–15. Förste aktuarie i järnvägsstyrelsen 1915–18. Tf byråchef i kontrollstyrelsen 1918 och byråchef där 1920. Statsråd och chef för socialdepartementet 7.6.1930–24.9.1932. Tf överdirektör och chef för kontrollstyrelsen 1933–34. Generaldirektör och chef för riksförsäkringsanstalten 1935. – Ordförande i styrelsen för Stockholms läns skyddshem 1919–26 och arbetsförmedling 1935–40. Ledamot av delegationen för internationellt socialpolitiskt samarbete 1932–39. – Ledamot av 1926 års rusdryckslagstiftningsberedning (1926–28, ordförande), rusdryckslagstiftningsrevisionen (1928–30, tillika sekreterare), 1932 års sakkunniga för arbetslöshetsförsäkring (1932–33, ordförande), 1933 års sakkunniga för utredningen rörande olovlig rusdryckshantering (1933–35, ordförande), kommissionen rörande tredje mans rätt (1934), 1937 års lösdriverilagstiftningskommission (1937–39), sakkunniga angående arbetstidsreglering för tullverkets kust- och gränsbevakning (1939–45, ordförande) och krigsskadekommissionen (1942–44, ordförande). Utredare av 1917 och 1918 års krigskonjunkturskattelängder (1917–19). – Studieledare i Templarorden. – Landstingsman för Stockholms län 1918–28 och 1938–45.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 3 SäU 1942 och UU 1945. Ledamot av SäU 1933 och 35, 2 LU 1933–37, UU 1938–44 och 2 SäU 1944. Ledamot av riksgäldsfullmäktige 1944. Valman vid val av MO:s efterträdare 1936, ombudsmannavalen 1938–39L, fullmäktigevalen 1938–39L, 40L och 41–43 samt val av tryckfrihetskommittéer 1941. Ledamot av talmanskonferensen 1938–44. – Ledamot av folkpartiets förtroenderåd

1938–45, ordförande i förstakammargruppen 1938–44, vice ordförande 1945. – – *Motioner*: 27 egna, bl a om lagstiftningsfrågor som pensionslagen och lagen om landsting samt om omorganisation av socialstyrelsen. En motion avsåg införande av gemensam valdag till andra kammaren och landsting. – – *Interpellationer*: En, om beslagtagande av vissa tidskrifter och tidningar. – – *Skrifter*: bl a Norrland i statistisk belysning (1923–28). – – *Litteratur*: Svenskt biografiskt lexikon (K Zetterberg), Svenska män och kvinnor, Svenska styrelser, Vem är det.

Liedberg i Assmåsa, Carl Gustaf (Gösta)

(lantman- och borgarpartiet 1933–1934, högerpartiet 1935–1948). Andra kammaren för Malmöhus län 1933–1948.

Född 11 juni 1893 i Baldringe, död den 28 december 1976 i Eriksfälts församling, Malmö. Godsägare. Son till löjtnanten Carl Gustaf Liedberg och Walborg Anderson. – Gift 1 1918 med Amelie Madeleine Peyron (född 1892 i Helsingborg, död 1918 i Baldringe), dotter till majoren Gustaf Fredrik Peyron och Ebba Eleonora Char-

lotta Augusta Hallenborg. Gift 2 1924 med Sonja Henrietta Söderhielm (född 1897 i Forshälla, Göteborg och Bohus län, död 1978 i Malmö), dotter till godsägaren Johan Axel Philip Söderhielm och Syster Ebba Sofia Gadelius. – Barn: Ylva (född 1924), Jan Gustaf (född 1926). – Arrenderade Ållskog i Baldringe 1919–24. Ägare av Assmåsa gård i Sövde 1923, omfattande 520 ha.

Studentexamen i Malmö 1911. Förvaltare på Ållskog 1915–1919. Byråchef i lantbruksstyrelsen 1933–36. – Nämndeman 1922–33. Huvudman i Färs härads sparbank 1935, ledamot av styrelsen 1936. Ledamot av styrelsen för Skånska andelsslakterierna/Scan AB 1933–61, ordförande 1936–61, Skandinaviska banken 1939–64, Skånska hypoteksföreningen 1939, vice ordförande 1947–57, ordförande 1957–65, Sveriges allmänna hypoteksbank 1958–64, Svenska mejeriernas riksförening, Svenska salpeterverken AB till 1964, Sveriges slakteriförbund till 1964, Billeruds AB till 1969 och Klippans finpappersbruk till 1969. Ordförande i styrelsen för Svenska lantarbetsgivareföreningen 1938–58, Sveriges lantbruksförbund 1942–46 och 51–61, AB Pripp och Lyckholm 1963–64, Höganäs AB till 1970, Svenska tobaks AB och Svenska sockerfabriken AB. – Ledamot av statens livsmedelskommissions råd 1939–49 och statens jordbruksnämnds råd 1950–61. – Ledamot avushållningsällskapsutredningen (1939–42), 1942 års jordbrukskommission

(1942–48), 1943 års mejeriutredning (1943–44), kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering (1944–45), ladugårdskontrollutredningen (1946–48, ordförande), utredningen angående näringslivets lokalisering (1947–51) och 1951 års hästavelsutredning (1951–52, ordförande). – – Ordförande i Malmö läns högerförbund 1936–49. – Ledamot av Baldringe kommunalnämnd 1920–30. Ordförande i skolråd och taxeringsnämnd 1928–33.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i JoU 1933–39L, 40L och 41, SäU 1936, 2 SäU 1940U samt UU 1941 och 45–47. Ledamot av 1 SäU 1939U, UU 1942–44 och 48, JoU 1942–48, 3 SäU 1943 och SäU 1947. Valman vid fullmäktigevalen 1937–39L, 40L och 41–44. – Ledamot av högerpartiets förtroenderåd 1940L–48. – – *Motioner*: 68 egna, företrädesvis om jordbruksfrågor som prisreglering, tullar och importförbud samt husdjursjukdomare. En motion åsyftade indragning av anslaget till kommittén mot olaglig rusdryckshantering. – – *Interpellationer*: Fyra, bl a om åtgärder för att främja gummihjulförsedda traktorer och om ökningen av antalet statliga befattningshavare. – – *Litteratur*: Svenskt biografiskt lexikon (K Zetterberg), Svenska män och kvinnor, Svenska gods och gårdar 6, Svenska sparbanker 1943, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är vem.

Lindqvist i Kosta, senare Halmstad, Axel Albert (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Kronobergs läns östra valkrets 1912–1920, andra kammaren för Hallands län 1922–1948.

Född 23 oktober 1878 i Ekeberga, död den 20 maj 1951 i S:t Nikolai församling, Halmstad. Glaslipare. Son till glassliparen Johan Alfred Lindqvist och Ida Augusta Åstrand. – Gift 1909 med Ester Elmgren (född 1877 i Hovmantorp, död 1965 i Martin Luthers församling, Halmstad), dotter till

fabriksarbetaren Johan Elias Elmgren och Kristina Svensdotter. – Barn: Ivar (född 1910), Brita (född 1915), Eric (född 1915).

Glasslipare 1890–1934. Ordförande i glasarbetarnas samorganisation 1907–12. – Vice ordförande i styrelsen för Konungariket Sveriges stads-hypotekskassa 1940–51. – Ledamot av sakkunniga angående bekämpande av ungdomsbrottslighet (1918–22), av strafflagskommissionen (1918–23), av utredningen angående disciplinstraff i fängvården (1919–20), av 1921 års kommunalskattekommission (1921–24), av utredningen angående vården av blinda (1921–22), av processlagberedningens rådgivande

nämnd (1932–44), av stadshypotekssakkunniga (1933–34), av 1934 års fastighetskreditssakkunniga (1933–35), av riksdagshuskommittén (1937), av 1937 års landsfiskals- och stadsfiskalsutredning (1937–39), av 1938 års sjöfartskommission angående den mindre skeppsfarten (1938–39), av riksdagens byggnadskommitté (1938–39), av straffrättskommissionen (1940–45), av sakkunniga angående den administrativa fullmaktslagen (1940), av 1943 års domarutredning (1943–45), av kyrkomötesutredningen (1944–46), av 1947 års riksdagsarvodessakkunniga (1947) och av 1947 års sjömanspensionsutredning (1947–48, ordförande). – Ordförande i Kronobergs läns Socialdemokratiska partidistrikt. Vice ordförande i Halmstads Socialdemokratiska partidistrikt. Ledamot i Socialdemokratiska arbetarepartiets förtroenderåd. – Ordförande i Halmstads polisnämnd 1930. – Ledamot av Halmstads kyrkofullmäktige och kyrkoråd. – Landstingsman för Kronobergs län 1910–20. – Landstingsman för Hallands län 1930–46.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 4 TfU 1912–14A, SäU 1913 och LU 1915–17. Ledamot av 4 TfU 1914B, LU 1918L, 2 SäU 1918U, 19L och U, 20 och 39U, 1 LU 1919L–20 och 22–48 (vice ordförande 1944, ordförande 1948), 2 SäU 1925 (vice ordförande), 1 SäU 1927 och 42, SäU 1928, 31, 33 och 36, 3 SäU 1940U (vice ordförande) och UU 1937–48. Suppleant i utrikesnämnden 1933–36. Ledamot av utrikesnämnden 1937. Ledamot av opinionsnämnden 1933, 35, 38, 41, 44 och 47 (vice ordförande 1940). Valman vid ombudsmannavalen 1919L–20, 22–25, 27–39, 41 och 44–45, vid fullmäktigevalen 1920, 24 och 33, vid val av tryckfrihetskommittéer 1922, 24, 29, 31, 33, 37, 40–41, 45 och 47, vid val av MO:s efterträdare 1936, vid MO-valet 1941, vid val av MO:s ställföreträdare 1943, 46 och 48 samt vid JO-valet 1948 och vid val av JO:s ställföreträdare 1948. Statrevisorsuppdrag 1919L och 20. Statrevisor 1922–24. Ordförande i lönenämnden för riksdagens verk 1946. – Ledamot av s-gruppens förtroenderåd 1918–20 och 22–48, sekreterare 1933–48. – *Motioner:* 42 egna, om administrativa frågor, särskilt inom rättsväsendet, och om hantverkets problem: stöd till lärlingsutbildning och till slöjdernas befrämjande. Några motioner gällde lagstiftning om ursprungsbeteckning av varor. – *Interpellationer:* Två, om ökning av folkpensionerna och om lagstiftning i syfte att hindra spridandet av pornografisk litteratur. – *Litteratur:* Svenskt biografiskt lexikon (P Thullberg), Svenska män och kvinnor, Vem är det, Vem är vem, Carlsson 1959, Fagerlund 1980, Svenska styrelser 1938, Wernstedt 1939.

Lindström i Stockholm, senare Göteborg och åter Stockholm, Karl Alfred Rickard (socialdemokratiska arbetarepartiet). Första kammaren för Stockholms län och Uppsala län 1931–1934, första kammaren för Göteborg 1935–1950 (16.7.1950).

Född 1 september 1894 i Hosjö, Kopparbergs län, död 16 juli 1950 i Nikolai församling, Stockholm. Redaktör. Son till arbetaren, senare brädgårdsförmannen, Carl Edvard Lindström och Laura Sofia Karlsson. – Gift 1921 med Alma Victoria Johannisson (född 1889 i Nikolai församling, Stockholm, död 1980 i Gustav Vasa församling, Stockholm), dotter till hotellvaktmästaren Frans Jakob Johannisson och Hilda Vilhelmina Westerman.

Brädgårdsarbetare 1906–18. Platsredaktör i Mora för Dala-Demokraten 1918–19. Medarbetare i tidningen Västmanlands Folkblad i Västerås 1919–20. Biträdande partisekreterare i Socialdemokratiska arbetarepartiet 1920–24, tf partisekreterare 1924–26 och 30–33. Redaktör för SSU:s tidning Frihet 1920–29 och tidskriften Tiden 1926–29. Korrespondent i London för svensk socialdemokratisk press 1929–30. Förståndare för socialdemokratiska partistyrelsens informationsavdelning 1930–32. Chefredaktör för Ny Tid i Göteborg 1933–40 och Social-Demokraten/Morgon-Tidningen 1940–44. – Vice ordförande i styrelsen för Publicistklubben 1933. – Ledamot av arbetslöshetsutredningen (1932–34) och helgdagssakkunniga (1945–47). – Sekreterare i Korsnäs SDUK 1910 och Korsnäs arbetarekommun 1913, ordförande 1917. Ledamot av styrelsen för Dalarnas distrikt av SSU, ordförande 1914, SSU:s förbundsstyrelse, ordförande 1922–28, och av partistyrelsen 1936–50. Ledamot av Socialistiska arbetarinternationalens exekutiv och byrå 1932–39.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i BaU 1932–34, StU 1935–39L och 40L samt UU 1937–47. ledamot av SäU 1933 och 35–36, första kammarens EU 1938, 1 SäU 1939U, 2 SäU 1940U och 44, StU 1941–50, 3 SäU 1942, 1 SäU 1943 och UU 1948–50. Suppleant i utrikesnämnden 1936–37. Suppleant i opinionsnämnden 1949. Valman vid val av tryckfrihetskommittéerna 1931 och 49 samt fullmäktigevalen 1933–39L, 40L och 41–50. Suppleant i ER 1949–50. – Ledamot av socialdemokraternas förtroenderåd 1933–50. – *Motioner:* 95 egna, särskilt om försvaret, om kulturvården och om sociala frågor, t ex arbetarskydd. I en motion yrkades på att utlänningar, som hotades av andra länders raspolitik, skulle få lättare att inflytta till Sverige (1939L); en annan motion gällde för-

bud mot oljeutsläpp från fartyg. – – *Skrifter*: Politiska, skönlitterära och historiska arbeten samt reportageböcker. – – *Arkiv*: Arbetarrörelsens arkiv. – – *Litteratur*: Palm 1982, Svenskt biografiskt lexikon (K Zetterberg), Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, von Sydow 1935, Vem är det, Vem är vem.

Lithander i Göteborg, Olof Axel Edvard

(lantman- och borgarpartiet) 1912–1914, 1915–1926 och 1929–1934, nationella partiet 1927–1928, högerpartiet 1935–1940). Andra kammaren för Göteborg 1912–1914A, 1915–1926 och 1929–1940U, första kammaren för Göteborg 1927–1928.

Född 21 oktober 1870 i domkyrkoförsamlingen, Göteborg, död den 23 oktober 1944 i Engelbrekts församling, Stockholm. Direktör. Son till direktören Pehr Lithander – riksdagsman i första kammaren för Älvsborgs län 1886–94 och 1897–1908, och Christina Mathilda Wahlgren. – Gift 1905 med Mabel McClure Williams (född 1882 på Jersey, England, död 1941 i Vasa församling, Göteborg), dotter till deputy surgeon general John Thomas Williams och Sarah Ann McClure. – Barn: Gertrud (född 1907), Brita (född 1911), Patrick (född 1916), Lorna (född 1918).

Göteborgs realgymnasium. Göteborgs handelsinstitut 1885–87. Kontorspraktik i Manchester och Elberfeld 1888. Anställd i faderns firma P Em Lithander & Co 1889, prokurist 1891, delägare 1893, VD 1905–40. – Ledamot av styrelsen för Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset 1901–16, Göteborgs och Bohusläns sparbank 1904–10 och 12–30, frimurarbarnhemmet 1909–16, Föreningen för Göteborgs försvar 1912, Allmänna handelsföreningen 1909–44, Allmänna pensions- och änkekassan i Göteborg 1922–41, och stiftelsen Lützenfonden, vice ordförande 1935. Ledamot av järnvägsrådet 1918–35. – Ledamot av kommissionen angående postcheckrörelse (1917–19). – – Ledamot av styrelsen för Göteborgsavdelningen av Allmänna valmansförbundet, vice ordförande 1915–17, ordförande 1918.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 2 SäU 1912 och 18U, BevU 1915–18L, 19L, 20 och 27–31, 1 SäU 1927, SäU 1928 och UU 1937–40U. Ledamot av andra kammarens 4 TfU 1913–14A, 1 SäU 1919U samt BevU 1921–26 och 32–36. Suppleant i utrikesnämnden 1923–26, 33–35 och 37. Ledamot av utrikesnämnden 1929–32. Valman vid JO-valet 1912, val av tryckfrihetskommitté 1913 och fullmäktigevalet 1930.

Statsrevisorsuppleant 1920. Statsrevisor 1921–22. – Suppleant i lantmanna- och borgarpartiets förtroenderåd 1921–22, ledamot av förtroenderådet 1923–26 och 29–34. – Suppleant i styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1931–33, ledamot av styrelsen 1934–40U, kassaförvaltare 1937–40U. – – *Motioner*: 189 egna, huvudsakligen om näringslivets villkor, t ex i skattehänseende, och om statsförvaltningen. I en motion påyrkades strängare straff för våld mot kvinnor och barn (1922), i en annan förordades införande av sommartid (1926) och i flera begärdes förhindrande av att riksdagsman hade avlönade uppdrag i hel- eller halvstatliga monopolföretag (för första gången 1933). – – *Interpellationer*: 27, särskilt om förhållanden inom näringsliv och statsförvaltning, t ex SJ:s driftförluster, bevarande av arbetsfriheten samt hjälp åt personer, som hamnat i misär på grund av införda monopol. – – *Skrifter*: Politiska broschyrer. – – *Litteratur*: Göteborgare 1923, Lindskog 1954, Svensk biografiskt lexikon (G Nilzén), Svenska män och kvinnor, Vem är det.

Lundberg i Helsingborg, Sven Emil (högerpartiet). Andra kammaren för Malmö, Helsingborg, Landskrona och Lund 1937–1944.

Född 21 augusti 1889 i Stockholm, död där 24 mars 1947, kyrkobokförd i Helsingborg. Direktör. Son till rektor Carl August Lundberg och Sophie Charlotta Lavinia Follin. – Gift 1917 med Eva Hanna Olena Francke (född 1897 i Stockholm, död där 1976), dotter till grosshandlaren Otto Francke och Fanny Elisabeth Liljewalch. –

Barn: Margareta (född 1918), Brita (född 1920).

Studentexamen i Stockholm 1907. Kungl tekniska högskolan 1908, examen 1912. Bergshögskolan 1911, examen 1912. Praktiserande ingenjör i utlandet 1912–16. 1:e ingenjör vid Svenska diamantbergborrnings AB 1917–28. VD i AB Elektrisk malmletning i Stockholm 1923–28. Vice vd i Reymersholms gamla industri AB i Helsingborg 1929, VD 1931–47. VD i Förenade superfosfatfabriken i Helsingborg 1935–47. – Ledamot av styrelsen för AB Elektrisk malmletning 1923–28, Konstgödningsfabriken AB/AB Förenade superfosfatfabriken 1931–47, Reymersholms gamla industri AB 1932–47, Sveriges kemiska industrikontor 1932–47, Fagersta bruks AB 1934–47 och Svenska handelsbanken 1937–47. Huvudman för sparbanken i Helsingborg 1934, ledamot av styrelsen 1943. Ledamot av styrelsen för Sveriges industriförbund 1942–47, vice ordförande 1942–44, ordförande 1945–47. – Ledamot av

styrelsen för valutakontoret 1940–47. – Ledamot av 1939 års sulfitspritsakkunniga (1939), utredningen angående sprittillverkning m m (1941–42, ordförande), handelspolitiska rådet (1945–47) och handelspolitiska beredningen (1946–47). Expert i utredningen angående den fortsatta driften av företag, vari finnas tyska intressen (1946). – – Ordförande i styrelsen för Helsingborgs borgerliga valförbund 1938–47. – Ledamot av Helsingborgs drätselkammare 1931–36, 1:e vice ordförande 1936.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i andra kammarens 3 TfU 1937, BaU 1937–38, StU 1939L, 40L och 41–44, 1 SäU 1939U och 43, 2 SäU 1940U, UU 1941–44 och 3 SäU 1942. – – *Motioner*: 25 egna, företrädesvis om skatter och försvar. – – *Interpellationer*: En, om militära övningsledares skadeståndsskyldighet. – – *Litteratur*: Althin 1955, Indebetou 1919, Svensk biografiskt lexikon (S A Söderpalm), Svenska män och kvinnor, Svenska styrelser, Svensk teknologförening 1937, Vem är det.

Olsson i Gävle, Gustaf Adolf (Adolv) (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Gästriklands valkrets, Gävleborgs län, 1921, andra kammaren för Gävleborgs län 1922–1957 (3.10.1957).

Född 15 januari 1886 i Caroli församling, Malmö, död 7 juli 1958 i heliga Trefaldighets församling, Gävle. Redaktör, senare sektionschef. Son till muraren, senare murarförmannen, Jöns Olsson och Lovisa Sjölin. – Gift 1911 med Svea Mathilda Hedin (född 1885 i Hudiksvall, död 1969 i heliga Trefaldighets församling, Gävle), dotter till skomarmästaren Erik Hedin och Mathilda Karlsson. – Barn: Ingrid (född 1913).

Lokalredaktör i Hudiksvall för tidningarna Nya Samhället 1906–08 samt Ljus och Jord 1908–15, ombudsman för Gävle 1 distrikt av Socialdemokratiska arbetarepartiet 1914–40, redaktör för Hälsinglands Folkblad 1915–34, politisk redaktör i Söderhamnskuriren och Hälsinglands Folkblad 1935–41, socialföredragande i statens byggnadslånebyrå 1933–42 och chef för byråns sociala avdelning 1942–48, sektionschef och generaldirektörens ställföreträdare i statens bostadsstyrelse 1948–50. – Vice ordförande i statens byggnadslånebyrå 1933–48. – Ledamot av 1924 års polissakkunniga (1924), 1932 års sakkunniga för lagstiftning mot beväpnade kårer (1932–34), 1932 års maltdryckslagstiftningskommission (1934–36), 1936 års skattekommission (1936–37), 1939 års polisutred-

ning (1938–39 och 41–48), kommissionen angående avvägningen av direkta statsbeskattningen (1940), 1944 års nykterhetskommision (1944–52), 1945 års statsskatteberedning (1945–46), utredningen angående postverkets ensamrätt till befordran av brev m m (1945–46), 1947 års konsumtionskatteberedning (1947–48, ordförande), 1947 års byggnads-materialutredning (1947–48, ordförande) och 1949 års skatteutredning (1949–51, ordförande). – – Ordförande av sydsvenska distriktet av Verdandi 1904 och Sveriges nykterhetsvänners landsförbund 1931–34. – Ledamot av styrelsen för Gävle arbetarkommun, ordförande 1927–30, Gävle 1 distrikt av Socialdemokratiska arbetarepartiet 1914–54, ordförande 1940–54, och av partistyrelsen 1940. – Ledamot av Hudiksvalls stadsfullmäktige 1913. – ledamot av Gävle stadsfullmäktige 1919–42. Ledamot av beredningsutskottet från 1919 och drätselkammaren 1919–24. ordförande i polisnämnden 1926–37 och vice ordförande i hälsovårdsnämnden 1934.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i BevU 1922–28 och 30 samt UU 1937–48. Ledamot av andra kammarens 5 TfU 1921, 2 SäU 1925, BevU 1929 och 31–39L, 40L och 41–57 (ordförande 1948–56), SäU 1933, 35 och 54, 1 SäU 1939U, 40U och 46 samt UU 1949–57. Suppleant i utrikesnämnden 1933–37. Statsrevisor 1951–53. Valman vid fullmäktigevalen 1949–57. – Ledamot av socialdemokraternas förtroenderåd 1933–57. – Ledamot av styrelsen för riksdagens socialdemokratiska nykterhetsgrupp 1923–57, sekreterare 1925–47, ordförande 1948–52, vice ordförande 1953–57. – – *Motioner:* 30 egna, bl a om nykterhetsfrågor och om gemensam valdag dels för politiska och kommunala val (1921) samt dels för landstingsval och val av kommunal- och stadsfullmäktige (1924 och 25). – – *Skrifter:* Politiska broschyrer, t ex Till Smålands arbetarungdom! (1906), och skådespelet När bojorna brista (1908). – – *Litteratur:* Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är vem, Öjlert 1956.

Pauli i Karlstad, senare Stockholm, Ivan Hjalmar Emanuel (socialdemokratiska arbetarepartiet). Första kammaren för Jönköpings län 1922–1949.

Född 19 maj 1885 i Landskrona, död den 5 juni 1955 i Gustaf Adolfs församling, Borås. Lektor. Son till handlaren, senare kamreren, Pål Nilsson (Pauli-Nilsson) och Emma Eleonora Lindberg. – Gift 1907 med praktiserande läkaren Ruth Gulli Ivarsson (född 1887 i Norrvinge, Malmöhus län,

död 1950 i Oscars församling, Stockholm), dotter till domänintendenten Ivar Månsson i Trää – riksdagsman i andra kammaren för Malmöhus län 1873–79 och 1885–1903, och Sigrid Larsson. – Barn: Anna Lisa Lillemor (född 1907).

Mogenhetsexamen 1903. Inskriften vid Lunds universitet 1903, fil kand 1907, fil lic 1910, fil mag 1913 och fil dr 1919. Docent i romanska språk. Lärare i Djursholm, Lundsberg och Lund 1910–20. Lektor i engelska och franska vid Högra allmänna läroverket i Karlstad 1919 och vid Östermalms högre allmänna läroverk i Stockholm 1925. Litterär och politisk medarbetare i Arbetet 1919–25, i Socialdemokraten och i Morgon-Tidningen 1944–49. – Ledamot av styrelsen för publicistklubben 1928, vice ordförande 1929–31. Ledamot av styrelsen för Liljevalchs konsthall 1929. – Svensk deltagare vid interparlamentariska konferensen i Bern och Genève 1924. – Ledamot av 1932 års seminariesakkunniga (1932–35), av universitetsberedningen (1934–37), av kommissionen angående de arkeologiska samlingarna från medelhavsländerna (1935–36), av studentexamensutredningen (1936–37), av kommissionen angående engelskan som begynnelsepråk i realskolan (1937–38, ordförande), av studentexamensutredningen (1938–40, ensamutredare), av 1938 års docentutredning (1938–39), av kommissionen angående löneställningen för vetenskapligt utbildade tjänstemän (1942), av kommissionen angående livrustkammarens omorganisation (1942–43, ensamutredare), av kommissionen angående flygmedicinsk forskning (1943–44, ordförande), av 1943 års universitetsberedning (1943–45), av 1944 års lönekommission för privatläroverken (1944–50, ordförande) och av 1945 års universitetsberedning (1945–51). – – Ledamot av Lunds stadsfullmäktige 1916–20. Ordförande i folkskolestyrelsen 1920.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i KU 1922–28, SäU 1924, 33 och 36, 1 SäU 1925, StU 1926–38, 2 SäU 1927 och UU 1937–48. Ledamot av 1 TfU 1922–25 (vice ordförande), StU 1939–49 och UU 1949. Suppleant i utrikesnämnden 1937. Suppleant i opinionsnämnden 1937. Ledamot av opinionsnämnden 1933, 41, 45 och 49. Statsrevisorsuppleant 1944–45 och statsrevisor 1946–48. Valman vid val av tryckfrihetskommitterade 1924–25, 29, 33, 37, 1940–41, 45, 47 och 49 samt vid val av MO:s efterträdare 1936. – – *Motioner*: 43 egna, med koncentration på utbildningsfrågor, särskilt högskolornas och läroverkens organisation. – – *Interpellationer*: Två, varav en om rekvisitionen av Liljevalchs konsthall (1943). – – *Skrifter*: ”Enfant”, ”garçon”, ”fille” dans les langues romanes étudiées particulièrement dans les dialectes gallo-romans et italiens (akademisk avhandling 1919). – – *Litteratur*: Svenska män och kvinnor, Vem är det, Bromander 1930, Svenska styrelser 1938.

Sandler i Brunnsvik, senare Göteborg, Stockholm och Gävle, Rickard Johannes (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Kopparbergs läns västra valkrets 1912–1916, första kammaren för Gävle 1919U–1921, första kammaren för Gävleborgs län med Gävle 1922–1964 (12.11.1964).

Född 21 januari 1884 i Torsåker, Västernorrlands län, död den 12 november 1964 i Hägersten, Stockholm. Folkhögskollärare, senare statsminister och landshövding. Son till Folkhögskoleföreståndaren och riksstudieledaren Johan Sandler – riksdagsman i första kammaren för Västernorrlands län 1913–18U, och Augusta Lovisa Sundvall. – Gift 1909 med Hilda Erika Maria (Maja) Lindberg (född 1877 i Brännkyrka, Stockholm, död 1971 i Hägersten, Stockholm), dotter till studeranden, senare professorn Otto Emil Lindberg och Hilda Erika Lindberg. – Barn: Björn (född 1912), Åke (född 1913), Germund (född 1915).

Mogenhetsexamen i Härnösand 1901. Inskrivnen vid Uppsala universitet samma år, fil kand 1905, och Göteborgs högskola 1908, fil lic 1911. Lärare vid Hola folkhögskola 1905–06 och Brunnsviks folkhögskola 1909–26, föreståndare 1924–26 (från 1917 mestadels tjänstledig). Medredaktör för tidskriften Tiden 1911. Chefredaktör för tidningen Ny Tid i Göteborg 1917. Statssekreterare i finansdepartementet 1918–21. Konsultativt statsråd 10.3–30.6.1920 och 13.10.1921–19.4.1923, statsråd och chef för finansdepartementet 30.6–27.10.1920, chef för handelsdepartementet 18.10.1924–27.2.1925 och statsminister 24.1.1925–7.6.1926. Överdirektör för SCB 1926–32. Utrikesminister 24.9.1932–19.6.1936 och 29.9.1936–13.12.1939. Landshövding i Gävleborgs län 1941–50. – Nationernas förbundsdelegat 1927, 32 och 34, president i Nationernas förbunds församling 1934, representant för Sverige i Nationernas förbunds råd 1936. Delegat vid internationella nedrustningskonferensen 1932. Rapportör i Nationernas förbund i Alexandrettafrågan 1936. FN-delegat 1947–60, Sveriges representant i Förenta nationernas politiska utskott 1948. Ordförande i Gävleborgs läns hushållningssällskap 1942. Ledamot av styrelsen för Sveriges körförbund, ordförande 1925, Sveriges allmänna hypoteksbank, ordförande 1943–62, Jordbrukarnas upplysningsnämnd, ordförande 1943, Internationella meteorologiska institutet, ordförande 1947–60, och Kungl. Vetenskapsakademiens forskningsstation i övre Norrland, ordförande 1952–60. – Ledamot av tull- och traktatkommissionen (1920–21), socialiseringsnämnden (1920–25 och 26–32, ordförande 1920–25, ensamutredare 1932–36), sakkunniga

angående övertalig militär musikpersonal (1928, ordförande), sakkunniga angående Sveriges deltagande i 1932 års allmänna nedrustningskonferens (1931–32), 1943 års civilförvarsutredning (1943–44, ordförande), kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering (1944–45), parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst (1945–47, ordförande), lokala lantbrukskommittén inom Gävleborgs läns hushållningssällskaps område (1947–48, ordförande), rådgivande beredningen för vissa atomkraftsfrågor (1948–56, ordförande), utredningen angående ett internationellt meteorologiskt forskningsinstitut i Stockholm (1952–54, ordförande), författningsutredningen (1954–63, ordförande) och svenska delegationen för nordiskt samarbete angående atomforskningens och atomenergins fredliga användning (1956–57) – – Ledamot av MA 1930, preses 1932–39, och VA 1954. Hedersdoktor vid Helsingfors universitet 1956 och Stockholms högskola samma år. – – Föreståndare för ABF:s centralbyrå 1912–18 och 23, riksstudieledare 1912–18. Ordförande i ABF 1919–38. – Ledamot av styrelsen för Socialdemokratiska ungdomsförbundet 1907–12 och av partistyrelsen för SAP 1911–21.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 2 SäU 1927. Ledamot av andra kammarens 4 TfU 1912–14A (ordförande 1912–14A), BevU 1914B–16 och 21, BaU 1928, SäU 1930, 50–51 och 54 (ordförande 1950–51 och 54), UU 1940L–64 (ordförande 1946–64), 1 SäU 1940U och 43 samt 2 SäU 1944 (ordförande). Suppleant i utrikesnämnden 1921. Ledamot av utrikesnämnden 1924 och 27–32. Ledamot av opinionsnämnden 1929. Valman vid val av tryckfrihetskommittéer 1915 och fullmäktigevalen 1929–31. Ledamot av Nordiska rådet 1952–62. Ledamot av talmanskonferensen 1961–64. – Suppleant i s förtroenderåd 1912–13, ledamot av förtroenderådet 1914A–16, 19U–21, 24, 27–30 och 40L–62. – Suppleant i styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1922–24, ledamot av styrelsen 1925–30 och 53–64, vice ordförande 1928–30, ordförande 1953–64. – – *Motioner:* 57 egna, främst om utbildnings- och kulturfrågor, t ex anslag till studieförbund, universitet och musikhögskolan. Andra motioner gällde pensionsfrågor, statliga löner och upphävande av spannmålstullen (1915). – – *Interpellationer:* Två, om vilka åtgärder regeringen tänkte vidta mot livsmedelsfördyringen (1914B) och om högsta domstolens utslag i ett tryckfrihetsmål. – – *Skrifter:* Arbeten i politiska och ekonomiska ämnen, bl a Samhället sådant det är (1911; ny upplaga 1923), och ett arbete om chiffer (1943). Översättning av K Marx, Kapitalet, 1–3 (1930–33). Samlingar av politiska tal. – – *Litteratur:* En bok till Rickard Sandler 1944, Möller 1990, M Sandler 1961, 1970 och 1971, Å Sandler 1965 och 1970, Svenska män

och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, Wigforss 1970, Wijkmark 1951, Vem är det, Vem är vem.

Skoglund i Doverstorp, John Martin (lantmanna- och borgarpartiet 1929–34, högerpartiet 1935–1960). Andra kammaren för Östergötlands län 1929–1960.

Född 2 september 1892 i Risinge, död den 6 december 1976 i Norrköping, kyrkobokförd i Risinge. Lantbrukare. Son till hemmansägaren Karl Jonas Skoglund och Stina Lotta Olofsdotter. – Gift 1917 med Elsa Andersson (född 1893 i Tjällmo, död 1973 i Risinge), dotter till lantbrukaren Emil Andersson och Hedvig Karlsson. – Barn:

Brita (född 1918), Olof (född 1925). – Ägde Doverstorp i Risinge.

Folkhögskola och lantmannaskola 1911–12. Ledamot av Östergötlands läns hushållningssällskaps FU 1933–63, vice ordförande 1956–63. Ledamot av egnahemsnämnden 1937. Ordförande i styrelsen för Norrköpings tidningar-Östergötlands Dagblads AB. Ledamot av styrelsen för Göta kanal AB och av styrelsen för Östgöta lantmäns centralförening. Ledamot av styrelsen för Östergötlands enskilda bank 1946–64. Ordförande i Svenska lantmännens riksförbunds förtroenderåd 1948. Ledamot av styrelsen för Holmens bruk AB 1950–64. – Ledamot av styrelsen för ungdomsfängelnsnämnden och av Vattenfallstyrelsen 1940–63. – Ledamot av bostadsutredningen för landsbygden (1931–34), av kommissionen angående den kemiska kontrollverksamheten (1934–36), av länsstyrelseutredningen (1935–37), av 1937 års lösdriverilagstiftningskommission (1937–39), av folktandvårdssakkunniga (1937), av socialvårdskommissionen (1938–45), av organisationskommittén för den lantbrukskemiska kontrollverksamheten (1938–39) och av kommittén angående riksdagens arbetsformer (1943–44). – Ledamot av LA 1946. – 1 vice ordförande i Allmänna valmansförbundets riksorganisation 1935. – Ledamot av Risinge kommunalfullmäktige 1919–41, vice ordförande 1939–41. Ledamot av kommunalnämnden. Ordförande i fattigvårdsstyrelsen 1923–28. – Vice ordförande i Finspångs köpingsfullmäktige 1942–66. Vice ordförande i köpingsstämman och köpingsnämnden. – Landstingsman för Östergötlands län 1931–59. Landstingets vice ordförande 1944–59. Ledamot av landstingets förvaltningsutskott 1939–54, ordförande 1946–47. Ledamot av valnämnden 1934–52 och 54–58. Vice ordförande i dövstumsundervisningsnämnden 1932–38, expropriä-

tionsnämnden 1936–44, vårdhemsdirektionen 1937–41 och finansnämnden 1939–41. Ordförande i länsbostadsnämnden till 1963.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 3 TfU 1929–31, KU 1930, 2 LU 1931–32, 2 TfU 1932, StU 1933–35, SäU 1933 och 35, UU 1937–39U och 1950–56 samt StU 1949. Ledamot av 2 TfU 1929–30, 2 LU 1936–40, SäU 1936, 2 SäU 1939U och 40U, UU 1940–49 (vice ordförande 1940–41 och 45–49) och 57–58, StU 1941–48 och 50–60 (ordförande 1950–60), 3 SäU 1942 och 46H (vice ordförande) samt 1 SäU 1946 (vice ordförande). Suppleant i utrikesnämnden 1936–37. Statsrevisorsupp-
pleant 1945–47 och statsrevisor 1948–49. Ledamot av Nordiska rådet 1952–60. Suppleant i riksgäldsfullmäktige 1937–38. Ledamot av tal-
manskonferensen 1936 och 40–60. Andra kammarens 2:e vice talman 1949 t o m 18.10.1949, 1:e vice talman 19.10.1949–1960. Kanslidepu-
terad 1937–40U. Valman vid ombudsmannavalet 1929–30, 33 och 44–
45, vid fullmäktigevalen 1934–36, 40–45 och 50–56, för utseende av re-
visorer vid Riksbankens avdelningskontor 1937–38, vid militieombuds-
mannavalet 1946, vid val av militieombudsmans ställföreträdare 1946
och vid val av justitieombudsmannens ställföreträdare 1949. – Suppleant
i lantmanna- och borgarepartiets förtroenderåd 1933, sekreterare 1934.
– Ledamot av högergruppens förtroenderåd 7.6.1935–60, vice ordfö-
rande 7.6.1935–56. Sekreterare i andrakammargruppen 1935, ordföran-
de 1936 och 40L–49, vice ordförande 1950–56. – – *Motioner:* 110
egna, varav åtskilliga stod i samband med gruppleaderskap. Särskilt upp-
märksammade områden var skatter, jordbruk och försvar. – – *Interpella-
tioner:* 19, bl a om kristidsfrågor som folkförsörjning och internationellt
hjälparbete samt om skatter, t ex fastighets- och jordbrukstaxering. En
interpellation var föranledd av sovjetisk ambassadpersonals inblandning i
brottslig verksamhet riktad mot Sverige (1938). – – *Litteratur:* Svenska
män och kvinnor, Vem är det, Vem är vem, Lindvall 1982, Med bönder
och fiskare 1964, Porträttgalleri från Östergötland 1937, Svenska styrel-
ser 1938, Thulin 1962, Wernstedt 1939, Östergötlands län i porträtt och
bild 1932.

von Stockenström i Ånhammar, Bo Henrik (liberala samlingspartiet 1923, frisinnad vilde 1924–1925, frisinnade folkpartiet 1926–1934, folkpartiet 1935–1942). Första kammaren för Södermanlands län och Västmanlands län 1923–1942.

Född 26 januari 1887 i Svea artilleriregementes församling, Stockholm, död den 31 mars 1962 i Gryt. Godsägare, senare statsråd och generaldirektör. Son till översten Henrik Albrekt von Stockenström och friherrinnan Eva Christina Beck-Friis. – Gift 1912 med

grevinnan Anna Hedvig Ulrika Hamilton (född 1889 i garnisonsförsamlingen, Göteborg, död 1985 i Gryt), dotter till generalmajoren, greve John Raoul Hamilton – riksdagsman för ridderskapet och adeln 1859/60 och 1862/63, och grevinnan Ulrika Ottiliana Lewenhaupt. – Barn: Anne-Marie (född 1913), Henrik (född 1915), Kerstin (född 1917), Eva (född 1919), Anders (född 1922), Birgitta (född 1923). – Ägare 1914 av Ånhammar nr 1:1 i Gryt (3 535 ha 1940) och Länna bruk i Länna.

Mogenhetsexamen i Stockholm 1905. Fil kand i Uppsala 1908 och examen från Alnarps lantbruksinstitut 1911. Förvaltare av Ekensholm i Dunker och Ånhammar 1912. Statsråd och chef för jordbruksdepartementet 3.7.1927–2.10.1928 och 7.6.1930–24.9.1932. Generaldirektör i domänstyrelsen och chef för domänverket 1942–50. – Ordförande i styrelsen för mellersta Södermanlands järnvägsbolag 1921, Svenska mejeriernas riksförening 1932–42, Svenska skogsvårdföreningen 1937, Skandinaviska kreatursförsäkringsbolaget 1933–42, AB Statens skogsindustrier 1943–50 samt Sveriges lantbruksförbund 1939 och 41–42. – Ledamot av 1925 års kolonisationssakkunniga (1925–27), utredningen angående avveckling av fullmäktigesystemet (1926, ordförande), jordbruksutredningen (1928–30), utredningen angående byggnadsfrågor vid Alnarp (1933–34, ensamutredare), 1933 års mjölk- och mejerikutredning (1933–36, ordförande), delegationen för nordiskt ekonomiskt samarbete (1934–37) och Bogesundsutredningen (1946–47, ordförande). – Ledamot av folkpartiets förtroenderåd 1936. – Ordförande i Gryts kommunalfullmäktige. Vice ordförande i kommunalnämnden. – Landstingsman för Södermanlands län 1939–41.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 1 LU 1923, SäU 1923, 2 LU 1924–25, första kammarens 1 TfU 1925, UU 1938–42 och 3 SäU 1942. Ledamot av 2 LU 1926–27, JoU 1929–30, 33–39L, 40L och 41–42, SäU 1930 och 33, 1 SäU 1939U och 2 SäU 1940U. Suppleant i riksgäldskontorets fullmäktige 1927. Ledamot av riksgäldskontorets fullmäktige 1940L och

41. Valman vid ombudsmannavalet 1924 och 41 samt MO-valet 1941. Kanslideputerad 1929. – Ledamot av frisinnade folkpartiets förtroenderåd 1929–34. Ledamot av folkpartiets förtroenderåd 1935–42, vice ordförande i förstakamargruppen 1941–42. – Suppleant i styrelsen för riksdagens jordbrukaregrupp 1929–30. – *Motioner*: 21 egna, främst om jordbruksfrågor. Andra motioner gällde höjningen av de statsanställdas pensionsålder och åtgärder för att stärka försörjningsberedskapen (1941). – *Skrifter*: Liberalismens grundsatser (översättning med efterskrift, 1921). – *Litteratur*: Alnarpsmatrikel 1935, Ekström 1973, Elgenstierna, Höjer 1962, Svenska gods och gårdar 14, Svenska män och kvinnor, Sveriges agronomer, Svenska styrelser, Wernstedt 1939, Vem är det.

Undén i Stockholm, Bo Östen (socialdemokratiska arbetarepartiet), Första kammaren för Värmlands län 1934–1965.

Född 25 augusti 1886 i stadsförsamlingen, Karlstad, död den 14 januari 1974 i Bromma, Stockholm. Professor och statsråd, senare universitetskansler och utrikesminister. Son till apotekaren Victor Undén och Beata Kaijser, syster till lasarettsläkaren Fritz Kaijser – riksdagsman i andra kammaren för Ångermanlands södra valkrets, Västernorrlands län, 1915–17 och 21, samt i första kammaren för Västernorrlands län 1919L. – Gift 1912 med filosofie magistern Agnes Elisabeth Jacobsson (född 1887 i stadsförsamlingen, Kristianstad, död 1935 i Jakobs församling, Stockholm), dotter till hovrättsvaktmästaren Nils Jacobsson och Anna Persson. – Barn: Kajsa (född 1914), Ingar (född 1916).

Mogenhetsexamen i Karlstad 1904. Inskriven vid Lunds universitet samma år, fil kand 1905, jur utr kand 1910, jur lic 1912, jur dr samma år. Docent i civilrätt vid Lunds universitet 1912–17. Sekreterare i KU 1916. Professor i civilrätt och internationell privaträtt vid Uppsala universitet 1917–37, rektor där 1929–32. Konsultativt statsråd 19.10.1917–10.3.1920, statsråd och chef för justitiedepartementet 10.3–30.6.1920, statsråd och chef för utrikesdepartementet 18.10.1924–7.6.1926 och 31.7.1932–19.6.1936. Sakkunnig i UD 1920–24, 26–32 och 36. Universitetskansler 1937–51. – Inspektor för Värmlands nation 1935–37. Ledamot av styrelsen för Farmaceutiska institutet, ordförande 1938. – Ledamot av svenska delegationen vid Nationernas förbund 1921–26, 28, 30–31, 33–35 och 37–39, svenskt ombud i Nationernas förbunds

råd 1924–26. Ledamot av skiljedomstolen i Haag 1930. Ordförande i skiljedomstolen Italien-Venezuela 1930, Frankrike-Schweiz 1933 och Bulgarien-Grekland 1933. Ledamot av svenska Ålandsdelegationen 1938–39. Ordförande i svenska FN-delegationen 1946–60. – Ledamot av kommissionen angående frågor rörande Nationernas förbund (1918–21), Ådalskommissionen (1931), sakkunniga angående JK:s, JO:s och MO:s allmänna ämbetsställning (1937–39, ordförande), studentunderstödsakkunniga (1937, ordförande), kommissionen angående folkskollärares rätt att avlägga akademisk examen (1939, ordförande), kommissionen angående tillämpningen av 1937 års lagstiftning om allmänna handlingars offentlighet (1939–41), 1945 års universitetsberedning (1945–46, ordförande) och lagberedningen (1941–47, ordförande). – Hedersdoktor i Oslo 1938, Sofia 1939, Köpenhamn 1945, Toulouse och Uppsala 1945. – – Ordförande i föreningen Den Yngre Gubben (DYG) 1910.

Riksdagsuppdrag: Ledamot av UU 1937–45 (ordförande 1938–45) och 63–65 samt 1 SäU 1944. Ledamot av utrikesnämnden 1937. Ledamot av opinionsnämnden 1945. Valman vid ombudsmannavalen 1937–39L, 40L, 41 och 44–45 samt MO-valet 1941H och val av MO:s ställföreträdare 1943. Tryckfrihetskommitterad 1940 och 45. – Ledamot av styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1937–64, – – *Motioner:* 15 egna, främst om lagstiftningsfrågor som utlänningslagen, ändringar i strafflagen och tryckfrihetsförordningen. Andra motioner avsåg bättre samråd mellan regering och riksdag i utrikesfrågor (1939L) och ändrade bestämmelser för utlänningsstagande eller kvarhållande i fängsligt förvar (1943). – – *Skrifter:* Kollektivavtalet enligt gällande svensk rätt (akademisk avhandling, Lund 1912) samt ett stort antal civilrättsliga arbeten, t ex Svensk sakrätt (1927), skrifter i internationell rätt och utrikespolitik, Tankar om utrikespolitik (1963), samt biografiska arbeten, minnesanteckningar (1966) och Tal från krigsåren (1970). – – *Arkiv:* Kungliga biblioteket. – – *Litteratur:* Kaijser 1950, Möller 1986, Nygren 1913, Svenska män och kvinnor, Svensk släktkalender, Svenska styrelser, Uppsala universitets matrikel 1936, 1937–50 och 1951–60, Vem är det.

Wallentheim i Nacka, Adolf Valentin (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Stockholms län 1937–1953 (22.8.1953).

Född 14 oktober 1898 i Adolf Fredriks församling, Stockholm, död den 22 augusti 1953 i Båstad, Kristianstads län, kyrkobokförd i Nacka. Aktuarie, senare sekreterare. Son till vedhandlaren Per Adolf Wallentheim och Agda Antonia Johanson. – Gift 1924 med Agnes (Annie) Emilia Elisabeth Hansson (född 1902 i Kungsholmens församling, Stockholm) – riksdagsman i första kammaren för Stockholms län och Uppsala län 1952–70, dotter till filaren Arvid Hansson och Wilhelmina Åkerlund. – Barn: Karin (född 1925), Barbro (född 1930), Gunnel (född 1934), Inga (född 1941). – Ägare av fastigheten Duvnäs Klara nr 5 i Nacka.

Studentexamen i Stockholm 1917. Studier vid Stockholms högskola 1917–19. Amanuens i pensionsstyrelsen 1919, tf aktuarie 1932. Förbundsstudieledare i SSU 1921–28. Sekreterare i socialdemokratiska arbetarepartiets informationsavdelning för kommunala frågor 1939–53. – Ordförande i styrelsen för Lövsta skolhem och yrkesskola 1946 och i statens läroboksnämnd 1948. – Ledamot av 1934 års sakkunniga angående ungdomsarbetslösheten (1933–34, tillika sekreterare), 1937 års utredning angående allmänna samlingslokaler (1939), kommissionen för kommunal samverkan (1944–47), 1944 års folkbildningsutredning (1944–48), kommissionen för kommunal upplysningsverksamhet (1946–47), 1946 års skolkommission (1946–52), 1948 års konstutredning (1948–53), 1950 års folkomröstnings- och valsättsutredning (1950–53), ungdomsvårdsskoleutredningen (1950–53) och 1951 års skolstyrelseutredning (1951–53, ordförande). Ledamot av 1941 års befolkningsutrednings socialpedagogiska delegation (1944–46). – – Ledamot av styrelsen för ABF 1928–36 och 38–50, sekreterare i verkställande utskottet 1928–36. – Ledamot av styrelsen för Stockholms SDUK 1918–19, SSU:s förbundsstyrelse 1919–34, ordförande 1928–34, ledamot av verkställande utskottet 1919–34, och av partistyrelsen 1936–53. Ledamot av socialistiska ungdomsinternationalens exekutivkommitté 1929–35 och av dess byrå 1932–35, 1:e vice ordförande 1932–35. Ordförande i riksorganisationen Unga örnar 1930–31. – Ledamot av Nacka kommunalfullmäktige 1927–30. Ledamot av skolrådet/folkskolestyrelsen 1925, ordförande 1937, och styrelsen för högre folkskolan, ordförande 1937. – Ledamot av Nacka kyrkoråd 1925–28.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i andra kammarens 3 TfU 1937–39L och 40L, KU 1937–39U, StU 1940L och 41–46 samt UU 1940U–53. Ledamot av 2 SäU 1942–43, StU 1947–53 och SäU 1950. Valman vid val av tryckfrihetskommittéer 1945, 47 och 49. Suppleant i Europarådet 1951–52. Ledamot av Europarådet 1953. Ledamot av Nordiska rådet 1952–53. – Biträdande sekreterare i socialdemokraternas förtroenderåd 1949–53. – – *Motioner:* 35 egna, främst om utbildningsfrågor, om statsanställdas villkor och om kommunala angelägenheter. – – *Interpellationer:* Två, om statsstöd åt korrespondensstuderande och om ett fall av politisk propaganda vid skolundervisning. – – *Skrifter:* I politiska och sociala ämnen. – – *Litteratur:* Palm 1982, Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, Vem är det, Vem är det.

Ward i Norrköping, Karl Selim Vallentin

(socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Östergötlands läns norra valkrets 1921, andra kammaren för Östergötlands län 1922–1956.

Född 29 januari 1888 i S:t Olai församling, Norrköping, död där den 6 maj 1959. Chefredaktör. Son till grovarbetaren Oscar Fredrik Ward och Karolina Ljung. – Gift 1 1916 med Karin Maria Engström (född 1891 i Hedvig Eleonora församling, Norrköping, död 1921 i Östra Eneby), dotter till eldaren Axel Edvin Engström och Josefina Charlotta Svensson. Gift 2 1924 med Elsa Wilhelmina Nilsson (född 1891 i Konungssund, död 1982 i Matteus församling, Norrköping), dotter till statdrängen Karl Johan Wilhelm Eriksson och Hulda Kristina Jonsson. – Barn: Karin (född 1918), Kurt (född 1925).

Brunnsviks folkhögskola. Textilarbetare 1902–08. Medarbetare i Östergötlands Folkblad 1911, redaktionssekreterare där 1917 och huvudredaktör 1919–54. – Ledamot av direktionen för Norrköpings lasarett 1927–37. Revisor i Norra Östergötlands järnvägs AB och Mellersta Östergötlands järnvägs AB 1936–38 och 42–43. Ledamot av styrelsen för överrevisionen för krigsförvaltningen 1945–47, av styrelsen för statens sakrevision 1950 och av medicinalstyrelsens disciplinnämnd. – Ledamot av 1942 års krigsavlöningsakkunniga (1942–43), av 1945 års markkommission (1945–48), av Kvarntorpsutredningen (1948–49) och av 1949 års rationaliseringsutredning (1949–50). – – Ledamot av Socialdemokratiska arbetarepartiets partistyreelse 1921. – Ordförande i Östergötlands läns Socialdemokratiska partidistrikt 1924. – Ledamot av

Norrköpings stadsfullmäktige 1917–30. Ledamot av drätselkammaren 1919–28. Ledamot av beredningsutskottet 1919–28, folkskolestyrelsen 1927–37, polisnämnden 1927–37 och poliskollegium 1927.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 5 TfU 1921, BaU 1922–24, StU 1925–38, SäU 1936, 1 SäU 1939U och 2 SäU 1940U. Ledamot av 4 TfU 1921–24 (ordförande 1922–24), UU 1937–56, StU 1939–56 (vice ordförande 1949–56), 3 SäU 1942 och 1 SäU 1943. Suppleant i utrikesnämnden 1922–23 och 25–32. Ledamot av utrikesnämnden 1933–37. Statsrevisorsuppseant 1941–44 och statsrevisor 1945–47. – Ledamot av socialdemokratiska gruppens förtroenderåd 1941–56. – Suppleant i styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1940L–43, ledamot av styrelsen 1944–56. – *Motioner*: 22 egna, i skilda ämnen som sociala hjälpåtgärder för säsongarbetslösa, avveckling av statens informationsstyrelse (1944) och resestipendier för journalister. – *Interpellationer*: Två, om nya fiskerättsbestämmelser för ostkusten och om att ”större klarhet bringas över de diskuterade händelserna i sammanhang med medgivande till transitering genom Sverige av den tyska divisionen Engelbrecht”. – *Litteratur*: Svenska män och kvinnor, Vem är det, Vem är vem, R Myrdal 1972, Norra Östergötlands järnvägar 1944, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser 1938, Östergötlands län i porträtt och bild 1932.

Wistrand i Stockholm, Karl Knutsson (högerpartiet). Första kammaren för Stockholm 1937–1953.

Född 9 april 1889 i Karlskoga, Örebro län, död den 27 december 1974 i Matteus församling, Stockholm. Direktör. Son till provinsialläkaren Magnus Axel Knut Wistrand och Louise Strokirk. – Gift 1936 med Louise Hedvig Augusta Follin (född 1879 i Lund, död 1954 i Oscars församling, Stockholm), dotter till majoren Anders Gustaf Follin och grevinnan Sigrid Elisabeth Margareta

Amalia Lewenhaupt.

Studentexamen i Örebro 1906. Inskriven vid Uppsala universitet, jurkand 1911. Tingstjänstgöring 1911–15. Tf Magistratssekreterare och rådman i Örebro 1916–18. VD och ombudsman hos Järnbruksförbundet och Mellansveriges gruvförbund 1920–36. Sekreterare i Järnvägsföreningen 1920–38. – Ledamot av arbetsdomstolen, sociala rådet, socialpolitiska delegationen och besvärnämnden för reservarbetslöner. NF-delegat 1938. Ordförande i direktionen för Karolinska sjukhuset

och Serafimerlasarettet 1941–59. Ledamot av styrelsen för statens sakrevision 1944–53, ordförande 1950. – Ledamot av ungdomsarbetslöshets-sakkunniga (1931–33), 1939 års polisutredning (1939–44), besparingsutredningen (1940–43), försvarsväsendets tandvårdsutredning (1941–44), kommissionen angående kulturhistoriska museet i Lund (1943–44), 1945 års universitetsberedning (1945–51), 1947 års utredning om ökad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden (1947–49), utredningen angående riksdagens revisorer och statens sakrevisions granskningsrätt beträffande statskontrollerade aktiebolag (1947–49), 1948 års örlogsbasutredning (1948–51) och kommissionen angående förhållanden rörande Karolinska sjukhustes utbyggnad (1951–59). – Ordförande i AVF för Stockholm/Stockholmshögerns förbund 1936–40. – Ledamot av Stockholms stadsfullmäktige 1931–38. Ledamot av tjänstemännen 1933–35, stadskollegium 1934–37, löneavtalsnämnden 1934–38 och gatunämnden 1935–36.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 2 LU 1937–39L, 40L och 41, UU 1939L–49, 1 SäU 1943–44 och 46 samt 3 LU 1950. Ledamot av första kammarens 1 TfU 1937–39L, 40L och 41 (vice ordförande 1937–39L, 40L och 41), 2 SäU 1939U, 3 SäU 1940U och 46 samt 2 LU 1942–53. Suppleant i opinionsnämnden 1937. Ledamot av opinionsnämnden 1941, 45 och 49. Valman vid ombudsmannavalen 1937–39L, 40 L, 41, 44 och 52, val av MO:s ställföreträdare 1943, 46 och 48, fullmäktigevalen 1943–53, MO-valen 1946 och 48, JO-valet 1948 och val av JO:s ställföreträdare 1948–49. Statsrevisor 1943–45. Ledamot av ER 1949–57. – Ledamot av högerpartiets förtroenderåd 1939L–53, vice ordförande i förstakammargruppen 1953. – *Motioner*: 69 egna, främst om näringslivets villkor, t ex i skattehänseende, och om socialpolitik, exempelvis vitt skilda områden som ungdomsbrottslighet och tandvård. – *Interpellationer*: 16 egna, varav flera om näringslivsfrågor, t ex granskning av statliga bolag, och om Sveriges förhållande till övriga europeiska länder, exempelvis den svenska hjälpen till krigsdrabbade nationer (1949). – *Skrifter*: Bl a memoarer (1962). – *Litteratur*: Lindskog 1954, Svenska män och kvinnor, Svensk släktkalender, Stockholms stadsfullmäktige 1913–38, Svenska styrelser, Vem är det.

Vougt i Malmö, Allan Georg Fredrik (socialdemokratiska arbetarepartiet). Andra kammaren för Malmö, Helsingborg, Landskrona och Lund 1929–1948, första kammaren för Värmlands län 1950–1953 (23.1.1953).

Född den 23 april 1895 i Stockholm, död den 24 januari 1953 i S:t Petri församling, Malmö. Chefredaktör, senare statsråd och landshövding. Son till kanslirådet Carl Fredrik Vougt och Ellen Claréus. – Gift 1926 med skådespelerskan Helga

Sonja Maria Winge, (född 1888 i Jönköping, död 1972 i S:t Pauli församling, Malmö), i hennes 2:a gifte, dotter till lektorn Hampus Wilhelm A. och Helga Afzelius.

Studentexamen i Djursholm 1914. Inskrivnen vid Uppsala universitet 1915, fil kand 1919. Inskrivnen vid universitetet i Genève 1916–17 och London School of Economics 1919–20. Anställd vid svenska konsulatet i Barcelona 1920–21. Utrikesredaktör vid tidningen *Arbetet* i Malmö 1921, 2:e redaktör 1923, chefredaktör 1924–44. Statsråd och chef för försvarsdepartementet 1.8.1945–1.10.1951. Landshövding i Malmö län 1952–53. – Ledamot av styrelsen för tryckeri AB *Framtiden* 1925. Ordförande i Malmö läns hushållningssällskap 1952–53 och direktionen för Lunds lasarett 1952–53. – Ledamot av pressnämnden 1941–44. – Svenskt ombud vid nedrustningskonferensen 1932. Ledamot av svenska delegationen vid Nationernas förbund 1933–37 och Förenta nationerna 1951–52. – Ledamot av utredningen angående förberedande av Sveriges deltagande i 1932 års allmänna nedrustningskonferens (1931–32), 1930 års försvarskommission (1934–35), 1937 års civilflygutredning (1937–38), kommissionen angående missbruk av tryckfriheten (1939–40), kommissionen angående utlänningsärendena (1939–43), kommissionen angående differentiering av flyktingklientelet (1941–42), 1942 års flygutredning (1942–43, ordförande), nationalmuseumutredningen (1944–49) och 1945 års bankkommission (1945)). – Ledamot av partistyrelsen för Socialdemokratiska arbetarepartiet 1940–48.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i AK:s 4 TfU 1929–32, SäU 1931 och KU 1933. Ledamot av KU 1934–40U, SäU 1936, UU 1937–45, andra kammarens enskilda utskott 1938, 1 SäU 1940U och 43 samt 3 SäU 1942. Ledamot av utrikesnämnden 1933–37. Ledamot av riksbanksfullmäktige 1944. Ledamot av Nordiska rådet 1952. Valman vid val av tryckfrihetskommittéer 1933, 37, 40L, 41 och 45 samt fullmäktigevalen 1941–43. Ledamot av talmanskonferensen 1940U–45. – Ledamot av s förtroenderåd 1937–45 (vice ordförande 1940U–45). – Suppleant i

styrelsen för riksdagens interparlamentariska grupp 1937–39U, sekreterare 1940L–43, vice ordförande 1944–49, ordförande 1950–52. – – *Motioner*: 17 egna, om frågor som konstnärstöd, bokföringskyldighet för politiska sammanslutningar och rationalisering av jordbruket. – – *Interpellationer*: Två, om politisk propaganda i skolorna och om där förekommande militära övningar. – – *Skrifter*: Politiska broschyrer, bl a Socialism och rasbiologi (1925). – – *Litteratur*: Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svenska styrelser, von Sydow 1935, Vem är det, Vem är vem.

Åkerberg i Örebro, Olof Harald (socialdemokratiska arbetarepartiet). Första kammaren för Örebro län 1925–1950 (30.8.1950).

Född den 12 oktober 1883 i Ljusdal, Gävleborgs län, död den 30 augusti 1950 på bilfärd till Motala, kyrkobokförd i Olaus Petri församling, Örebro. Huvudredaktör, senare vice talman. Son till fanjunkaren Olof (Olle) Åkerberg och Carolina Lindgren. – Gift 1913 med Anna Elisabeth Sundgren (född 1885 i Gävle, död 1965 i Olaus Petri församling, Örebro), dotter till poliskonstapel Erik Sundgren och Anna Maria Johansson. – Barn: Björn (född 1913), Olle (född 1915), Ulf (född 1916), Ragnhild (född 1918), Rolf (född 1919), Harald (född 1926).

Mogenhetsexamen i Hudiksvall 1903. Journalist vid Hudiksvalls Nyheter 1903–04 och Arbetarebladet i Gävle 1905–12, redaktionssekreterare 1908–12. Anställd vid Örebro-Kuriren 1912, huvudredaktör 1913–50. – Ledamot av styrelsen för AB Jordbrukarbankens avdelningskontor i Örebro 1927, ordförande, Radiotjänst 1930, AB Svenska tobaksmonopolet 1930, Bergslagens allmänna restaurang AB, ordförande 1938, Örebro tekniskas gymnasium/högre tekniska läroverk 1941–50 och Örebro system AB, ordf. – Ledamot av riksdagens lönekommission (1933), 1933 års teaterutredning (1933–34), riksgäldskontorets organisationskommitté (1934), 1930 års försvarskommission (1934–35), riksdagshuskommittén (1936–37), utredningen angående lagringsutrymme för brännolja (1937), kommissionen angående revision av TF (1938–39), riksdagens byggnadskommitté (1939) och 1944 års nykterhetskommission (1944–50). – – Ordförande i Svenska journalistförbundets Gävlekrets 1910–11. – Ledamot av styrelsen för Gävleborgs läns distrikt av Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1909–11, Örebro läns distrikt 1913 och av partistyrelsen för Sveriges socialdemokratiska arbetareparti

1914–48. – Ledamot av Gävle stadsfullmäktige 1910–11. – Ledamot av Örebro stadsfullmäktige 1918–50, vice ordförande 1934–35, ordförande 1935–50. – Landstingsman för Örebro län 1914–50, vice ordförande 1943–50. Ledamot av landstingets förvaltningsutskott 1926.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i 2 LU 1925–27, 1 SäU 1925, 27 och 43, KU 1927–32 samt SäU 1928, 30 och 33. Ledamot av SäU 1931, 36 och 48 (vice ordförande 1936), BaU 1933–39L, 40L och 41–50 (ordförande 1933–39L, 40L och 41–50), UU 1937–50, 1 SäU 1939U, 2 SäU 1940U och 3 SäU 1942. Ledamot av utrikesnämnden 1933–37. Suppleant i opinionsnämnden 1929, 33, 37, 41, 45 och 49. Valman vid ombudsmannavalen 1933–39L, 40L, 41 och 44–45, fullmäktigevalen 1933–39L, 40L och 41–50, val av tryckfrihetskommittéer 1940L, 41, 45, 47 och 49, val av militieombudsmans ställföreträdare 1943, 46H och 48H, militieombudsmannavalen 1946H och 48H, justitieombudsmannavalen 1948 och val av justitieombudsmans ställföreträdare 1948–49. Budgetdeputerad 1938 och 46–47. Ledamot av talmanskonferensen 1933–50. Andra kammarens 2:e vice talman 1939U–50. – Ledamot av s förtroenderåd 1934–50, vice ordförande för förstakamargruppen 1934–50. – – *Motioner:* 42 egna, varibland flera om statsförvaltningen, särskilt försvaret, om kultur och utbildning, t ex nordisk ortnamnsforskning, samt om skatter. – – *Arkiv:* Stadsarkivet i Örebro. – – *Litteratur:* Leander 1924, Svenska män och kvinnor, Svenska folkrörelser I, Svensk styrelse, von Sydow 1935, Vem är det, Vem är vem.

Österström i Härnösand, Axel Ivar Emanuel (liberala samlingspartiet 1922–1923, frisinnade folkpartiet 1924–1934, folkpartiet 1935–1943). Andra kammaren för Västernorrlands län 1922–1924 och 1933–1943 (15.12.1943), första kammaren för Västernorrlands län och Jämtlands län 1925–1932.

Född 26 augusti 1887 i Skuttunge, Uppsala län, död den 16 december 1943 i Stockholm, kyrkobokförd i Härnösand. Redaktör, senare vice talman. Son till skomakarmästaren Axel Österström och Hulda Hedberg. – Gift 1911 med Elna Viktoria Larsson (född 1890 i Västra församlingen, Nyköping, död 1970 i Bromma församling, Stockholm), dotter till arbetaren Frans Oscar Larsson och Anna Mathilda Karlsdotter. – Barn: Ivar (född 1912), Inga-Marie (född 1916), Ulla-Britta (född 1924).

Platsredaktör för tidningen Folket i Nyköping 1907–08. Medarbetare i Borås Dagblad 1909–10 och Borås-Posten 1909. Redaktör och utgivare av tidningen Norra Västerbotten i Skellefteå 1910–13. Medarbetare i Västernorrlands Allehanda i Härnösand 1913–15. Redaktör och utgivare av Norrbottens-Tidningen 1915–16. Redaktör och utgivare av Västernorrlands Allehanda 1916–43. – Ledamot av statens pressråd. Ordförande i publicistklubben 1939–42. – Ledamot av bostadsutredningen för landsbygden (1931–35, ordförande), kommissionen angående vapenkungörelse (1932–34), kommissionen angående statsfientlig verksamhet (1933–35), befolkningskommissionen (1935–38) och sakkunniga angående ett statens institut för folkhälsan (1936–37). Ensamutredare angående rekrytering av officerskårerna (1936–37). Ledamot av socialvårdskommissionen (1937–43), sakkunniga angående trafikförsäkringslag (1937–38) och sakkunniga rörande Västernorrlands läns försörjningsmöjligheter (1937–39). – Vice ordförande i Västernorrlands läns valkretsförbund av frisinnade 1926–34. Ordförande i Västernorrlands läns distrikt av folkpartiet 1937–43. – Ledamot av Skellefteå stadsfullmäktige 1912–13. – Ledamot av Härnösands stadsfullmäktige 1918–22. – Landstingsman för Västernorrlands län 1919.

Riksdagsuppdrag: Suppleant i KU 1925–27, 2 LU 1925 och 34, SäU 1936, 2 SäU 1939U och 3 SäU 1942. Ledamot av andra kammarens 5 TfU 1922–23, andra kammarens 1 TfU 1924, första kammarens 2 TfU 1926–27 (ordförande 1926–27), 2 LU 1928–33 och 35–38 (vice ordförande 1935–38), UU 1940L–43 och 1 SäU 1943. Ledamot av riksgäldskontorets fullmäktige 1942. Valman vid val av tryckfrihetskommitté 1941. Ledamot av talmanskonferensen 1940L. Andra kammarens 2:e vice talman 1940–43 (27.11.1943). Statsrevisorssuppleant 1941–42. – Ledamot av folkpartiets förtroenderåd 1935–43, vice ordförande i andrakammaregruppen 1935–39U, ordförande 1940L–43. – *Motioner:* 55 egna, bl a om anslag till ett landsarkiv i Härnösand, till militära ändamål och till interparlamentariska unionen, om lagstiftning, t ex förslag till lag mot skrifter som undergräver stridsviljan och lag om mönsterskydd, om hastigheten på vägarna samt om pension till enskilda. – *Interpellationer:* tre, om befogenheterna för statens förlikningsmän, om den tyska sjökrigföringens metoder gentemot svensk sjöfart samt om åtgärder för stärkande av försvarsberedskapen. – *Litteratur:* Brodin 1991, Engström 1983, Nordgren 1950, Svenska styrelser, Vem är det.

LEDAMÖTER OCH KANSLIPERSONAL I UTRIKESUTSKOTTET 1940–1945

Nedanstående förteckningar av ledamöter och kanslipersonal i utrikesutskottet 1940 till och med 1945 är hämtade ur riksdagens matrikel. I enlighet med riksdagsordningen gällde valen av ledamöter och suppleanter i utrikesutskottet även som val av ledamöter och suppleanter i utrikesnämnden.

(bf) = Bondeförbundet

(fp) = Folkpartiet

(h) = Högerpartiet

(s) = Socialdemokraterna

LEDAMÖTER OCH KANSLIPERSONAL I UTRIKESUTSKOTTET UNDER LAGTIDA RIKSDAGEN 1940

Ordförande:

Undén, B. Ö. (s)

Vice ordförande:

Skoglund, J. M. (h)

Ledamöter:

Sandler, R. J. (s)

Johansson, Johan Bernhard (h)

Åkerberg, O. H. (s) 2:e vice talman

Gränebo, C. P. V. (bf) 1:e vice talman

Ewerlöf, K. G. (h)

Bärg, A. Johan (s)

Larsson, A. Samuel (Sam) E. (fp)

Råstock, A. (s)

Ward, K. S. V. (s)

Vougt, A. G. F. (s)

Svensson, G. Hj. (bf)

Lindqvist, A. A. (s)

Österström, A. I. E. (fp)
Anderson, A. I., i Norrköping (h)

Suppleanter:

Björnsson, J. E. (s)
Wistrand, K. (h)
Lindström, K. A. R. (s)
Pauli, I. H. E. (s)
Tjällgren, O. L. (bf)
Andrén, G. (h)
Ekman, J. F. (s)
von Stockenström, B. H. (fp)
Eriksson, E. G. E., i Stockholm (s)
Fast, J. E. G. (s)
Nylander, O. E. (h)
Olsson, G. A., i Gävle (s)
Närlinge, C. G. (bf)
Hallén, H. M. (s)
Jeppsson, O., 1:e vice talman (fp)
Lithander, O. A. E. (h)

Sekreterare:

Bagge, R. R.:son, förste sekreterare i Utrikesdepartementet

Notarie:

Rydbeck, O., attaché i Utrikesdepartementet

*LEDAMÖTER OCH KANSLIPERSONAL I UTRIKESUTSKOTTET
UNDER URTIMA RIKSDAGEN 1940*

Ordförande:

Undén, B. Ö. (s)

Vice ordförande:

Skoglund, J. M. (h)

Ledamöter:

Sandler, R. J. (s)
Johansson, Johan Bernhard (h)
Åkerberg, O. H. (s) 2:e vice talman
Gränebo, C. P. V. (bf) 1:e vice talman
Ewerlöf, K. G. (h)

Bärg, A. Johan (s)
Larsson, A. Samuel (Sam) E. (fp)
Ward, K. S. V. (s)
Vougt, A. G. F. (s)
Lindqvist, A. A. (s)
Svensson, G. Hj. (bf)
Eriksson, E. G. E., i Stockholm (s)
Österström, A. I. E. (fp)
Anderson, A. I., i Norrköping (h)

Suppleanter:

Björnsson, J. E. (s)
Wistrand, K. (h)
Lindström, K. A. R. (s)
Pauli, I. H. E. (s)
Tjällgren, O. L. (bf)
Andrén, G. (h)
Ekman, J. F. (s)
von Stockenström, B. H. (fp)
Fast, J. E. G. (s)
Olsson, G. A., i Gävle (s)
Nylander, O. E. (h)
Hallén, H. M. (s)
Närlinge, C. G. (bf)
Wallentheim, A. V. (s)
Carlström, O. L. (fp)
Lithander, O. A. E. (h)

Sekreterare:

Bagge, R. R.:son, förste sekreterare i Utrikesdepartementet

*LEDAMÖTER OCH KANSLIPERSONAL I UTRIKESUTSKOTTET
UNDER LAGTIMA RIKSDAGEN 1941*

Ordförande:

Undén, B. Ö. (s)

Vice ordförande:

Skoglund, J. M., i Doverstorp (h)

Ledamöter:

Sandler, R. J. (s)

Åkerberg, O. H. (s) 2:e vice talman
Johansson, Johan Bernhard (h)
Gränebo, C. P. V. (bf) 1:e vice talman
Bärg, A. Johan (s)
Anderson, A. Ivar, i Stockholm (h)
Larsson, A. Samuel (Sam) E. (fp)
Ward, K. S. V. (s)
Vougt, A. G. F. (s)
Svensson, G. Hj., i Grönvik (bf)
Lindqvist, A. A. (s)
Eriksson, E. G. E., i Stockholm (s)
Österström, A. I. E. (fp)
Nylander, O. E. (h)

Suppleanter:

Björnsson, J. E. (s)
Lindström, K. A. R. (s)
Ewerlöf, K. G. (h)
Pauli, I. H. E. (s)
von Heland, K. E. H. (bf)
Ekman, J. F. (s)
Wistrand, K. K:son (h)
von Stockenström, B. H. (fp)
Fast, J. E. G. (s)
Liedberg, C. G. (h)
Olsson, G. A., i Gävle (s)
Hansson, A. L., i Rubbestad (bf)
Hallén, H. M. (s)
Wallentheim, A. V. (s)
Carlström, O. L. (fp)
Lundberg, S. E., i Hälsingborg (h)

Sekreterare:

Grafström, S. Hj:son, förste sekreterare i Utrikesdepartementet

Notarie:

Frykholm, L. B., förste amanuens vid Riksdagsbiblioteket

*LEDAMÖTER OCH KANSLIPERSONAL I UTRIKESUTSKOTTET
UNDER LAGTIDA RIKSDAGEN 1942*

Ordförande:

Undén, B. Ö. (s)

Vice ordförande:

Skoglund, J. M., i Doverstorp (h)

Ledamöter:

Sandler, R. J. (s)

Åkerberg, O. H. (s) 2:e vice talman

Johansson, Johan Bernhard (h)

Gränebo, C. P. V. (bf) 1:e vice talman

Bärg, A. Johan (s)

Anderson, A. Ivar, i Stockholm (h)

Larsson, A. Samuel (Sam) E. (fp)

Wård, K. S. V. (s)

Vougt, A. G. F. (s)

Svensson, G. Hj., i Grönvik (bf)

Lindqvist, A. A. (s)

Eriksson, E. G. E., i Stockholm (s)

Österström, A. I. E. (fp)

Liedberg, C. G. (h)

Suppleanter:

Björnsson, J. E. (s)

Lindström, K. A. R. (s)

Pauli, I. H. E. (s)

Wistrand, K. K:son (h)

von Heland, K. E. H. (bf)

Ekman, J. F. (s)

Andrén, G. (h)

von Stockenström, B. H. (fp)

Fast, J. E. G. (s)

Lundberg, S. E., i Hälsingborg (h)

Olsson, G. A., i Gävle (s)

Hansson, A. L., i Rubbestad (bf)

Hallén, H. M. (s)

Wallentheim, A. V. (s)

Carlström, O. L. (fp)

Hagberg, E. R., i Malmö (h)

Sekreterare:

Grafström, S. Hj:son, byråchef i Utrikesdepartementet

Notarie:

Frykholm, L. B., fil. lic.

*LEDAMÖTER OCH KANSLIPERSONAL I UTRIKESUTSKOTTET
UNDER LAGTIDA RIKSDAGEN 1943*

Ordförande:

Undén, B. Ö. (s)

Vice ordförande:

Skoglund, J. M., i Doverstorp (h)

Ledamöter:

Sandler, R. J. (s)

Åkerberg, O. H. (s) 2:e vice talman

Johansson, Johan Bernhard (h)

Gränebo, C. P. V. (bf) 1:e vice talman

Bärg, A. Johan (s)

Anderson, A. Ivar, i Stockholm (h)

Larsson, A. Samuel (Sam) E. (fp)

Ward, K. S. V. (s)

Vougt, A. G. F. (s)

Svensson, G. Hj., i Grönvik (bf)

Lindqvist, A. A. (s)

Eriksson, E. G. E., i Stockholm (s)

Österström, A. I. E. (fp)

Liedberg, C. G. (h)

Suppleanter:

Björnsson, J. E.

Lindström, K. A. R.

Pauli, I. H. E. (s)

Wistrand, K. K:son (h)

von Heland, K. E. H. (bf)

Ekman, J. F. (s)

Andrén, G. (h)

Andersson, J. Elon (fp)

Fast, J. E. G. (s)

Lundberg, S. E., i Hälsingborg (h)

Ledamöter och kanslipersonal i utrikesutskottet 1940–1945

Olsson, G. A., i Gävle (s)
Hansson, A. L., i Rubbestad (bf)
Hallén, H. M. (s)
Wallentheim, A. V. (s)
Carlström, O. L. (fp)
Hagberg, E. R., i Malmö (h)

Sekreterare:

Grafström, S. Hj:son, byråchef i Utrikesdepartementet

Notarie:

Frykholm, L. B., fil. dr, tf. bibliotekarie vid Lantbrukshögskolan

*LEDAMÖTER OCH KANSLIPERSONAL I UTRIKESUTSKOTTET
UNDER LAGTIMA RIKSDAGEN 1944*

Ordförande:

Undén, B. Ö. (s)

Vice ordförande:

Skoglund, J. M., i Doverstorp (h)

Ledamöter:

Sandler, R. J. (s)
Åkerberg, O. H. (s) 2:e vice talman
Johansson, Johan Bernhard (h)
Gränebo, C. P. V. (bf) 1:e vice talman
Bärg, A. Johan (s)
Anderson, A. Ivar, i Stockholm (h)
Larsson, A. Samuel (Sam) E. (fp)
Ward, K. S. V. (s)
Vougt, A. G. F. (s)
Svensson, G. Hj., i Grönvik (bf)
Lindqvist, A. A. (s)
Eriksson, E. G. E., i Stockholm (s)
Carlström, O. L. (fp)
Liedberg, C. G. (h)

Suppleanter:

Björnsson, J. E. (s)
Lindström, K. A. R. (s)
Pauli, I. H. E. (s)

Ledamöter och kanslipersonal i utrikesutskottet 1940–1945

Wistrand, K. K:son (h)
von Heland, K. E. H. (bf)
Ekman, J. F. (s)
Andrén, G. (h)
Andersson, J. Elon (fp)
Fast, J. E. G. (s)
Lundberg, S. E., i Hälsingborg (h)
Olsson, G. A., i Gävle (s)
Ryberg, K. A. (bf)
Hallén, H. M. (s)
Wallentheim, A. V. (s)
Bergvall, J. H. (fp)
Hagberg, E. R., i Malmö

Sekreterare:

Lundborg, L. Ö. M., förste sekreterare i Utrikesdepartementet

Notarie:

Frykholm, L. B., Lantbrukshögskolans bibliotekarie

*LEDAMÖTER OCH KANSLIPERSONAL I UTRIKESUTSKOTTET
UNDER LAGTIDA RIKSDAGEN 1945*

Ordförande:

Undén, B. Ö. (s)

Vice ordförande:

Skoglund, J. M., i Doverstorp (h)

Ledamöter:

Sandler, R. J. (s)
Åkerberg, O. H. (s) 2:e vice talman
Johansson, Johan Bernhard (h)
Gränebo, C. P. V. (bf) 1:e vice talman
Bärg, A. Johan (s)
Anderson, A. Ivar, i Stockholm (h)
Andersson, J. Elon (fp)
Ward, K. S. V. (s)
Vougt, A. G. F. (s)
Svensson, G. Hj., i Grönvik (bf)
Lindqvist, A. A. (s)
Carlström, O. L. (fp) 2:e vice talman

Eriksson, E. G. E., i Stockholm (s)

Bagge, G. (h)

Suppleanter:

Björnsson, J. E. (s)

Lindström, K. A. R. (s)

Wistrand, K. K:son (h)

Pauli, I. H. E. (s)

von Heland, K. E. H. (bf)

Ekman, J. F. (s)

Nordenson, H. (h)

Larsson, A. Samuel (Sam) E. (fp)

Fast, J. E. G. (s)

Liedberg, C. G. (h)

Olsson, G. A., i Gävle (s)

Ryberg, K. A. (bf)

Hallén, H. M. (s)

Bergvall, J. H. (fp)

Wallentheim, A. V. (s)

Hagberg, E. R., i Malmö (h)

Sekreterare:

Lundborg, L. Ö. M., förste sekreterare i Utrikesdepartementet

Notarie:

Skottsberg, Brita, fil. dr, konsulent i Arbetsmarknadskommissionen

PERSONREGISTER

A

Anderson, Ivar, i Linköping, senare Stockholm, (1891–1980) redaktör, riksdagsman i andra kammaren för Östergötlands län 1925–1940, i första kammaren för Östergötlands län med Norrköping 1941–1948, 20–21, 27, 34, 36–37, 39–40, 52, 67–69, 108, 197–198, 216–217, 219, 264, 266, 293, 344–350

Andersson, Elon, i Bollnäs, senare Gävle, (1891–1954), chefredaktör, senare landshövding, riksdagsman i första kammaren för Gävle län med Gävle 1937–1954, 348, 350

Andrén, Georg, i Uppsala, senare Lerum, (1890–1969) professor, senare statsråd och landshövding, riksdagsman i andra kammaren för Uppsala län 1925–1927, i första kammaren för Älvsborgs län 1938–1951, 24, 55, 106, 150, 187, 190, 224, 227, 295, 344–345, 347–348, 350

Assarsson, Vilhelm, (1889–1974) diplomat, biträdande kabinetssekreterare, envoyé i Moskva 1940–1944, 110–111, 143, 185–187, 190, 208–209, 215–220, 235

B

Badoglio, Pietro, (1871–1956), italiensk general, ambassadör, senator, regeringschef, 117–118, 168, 227

Bagge, Gösta, i Stockholm, (1882–1951), professor, senare partiordförande och statsråd, riksdagsman i första kammaren för Stockholm 1932–1936, i andra kammaren för Stockholm 1937–1947, 351

Bagge, Ragnvald Richardson (Kenty), (1903–1991), jur kand, förste sekreterare i Utrikesdepartementet, sekreterare i utrikesutskottet 1940, 11, 19, 29, 41, 344–345

Benesj, Eduard, (1884–1948), Tjeckoslovakiens president 1921–1922 och 1935–1948, 257, 281–282

Bergvall, John, i Stockholm, (1892–1959), systembolagsdirektör, borgarråd, riksdagsman i andra kammaren för Stockholm 1937–1945, i första kammaren för Stockholm 1946–1959, 237, 265, 296, 350–351

Bernadotte, Folke, (1895–1948), svensk prins, arméofficerare, rödakorsledare, diplomat, 280

Bernstein, Bernard, (1908–1990) Treasury Department 1933–1942, U.S. Army 1944–1945, ekonomisk rådgivare åt General Eisenhower vid Civil Affairs and Military Government 1942–1945, 197

Bidault, Georges, (1899–1983), fransk politiker, utrikesminister 1944–1946, 271

Björnsson, Edvard, i Borås, (1878–1951), docent, lektor, riksdagsman i första kammaren för Älvsborgs län 1919U–1948, 68, 104, 108, 151–152, 162, 184–185, 189, 198, 206, 208, 226, 236–237, 264, 266, 286–287, 298, 344–349, 351

Blum, Léon, (1872–1950), fransk judisk socialistledare, premiärminister 1936–1937, 1938, 1946–1947, 21

Boheman, Erik, (1895–1979), envoyé, kabinetssekreterare 1937–1944, ambassadör, 11, 118, 156, 165–170,

177, 185–187, 189, 262–263, 265, 271–273, 275–278, 284–285

Borgh, Gietta, (1911–1999), handarbetslärare, metodiklektor vid Lärarhögskolan i Stockholm, g. 1944 med Lars Frykholm, 292

Born, Ernst von, (1885–1956) finsk minister, partiledare i svenska folkpartiet 1934–1945, 43

Boström, Wollmar, (1878–1956), kabinetssekreterare 1918–1922, envoyé i Washington DC 1925–1945, 48, 196

Bredberg, Axel, (1884–1960), generalmajor, chef för försvarsstaben 1942–1944, 205

Bull, Jens Steenberg, (1886–1956), norsk diplomat, legationsråd i Stockholm 1934–1938, chargé d'affaires i Stockholm 1940–1942, ambassadör därstädes 1942–1945, 84–85

Butler, Rab, (1902–1982), brittisk politiker, 48

Byström, Tryggve, (1915–2002), amanuens vid Riksdagsbiblioteket 1943, bibliotekarie 1947, förste bibliotekarie 1964, e. byrådirektör 1962, chef för riksdagens upplysningstjänst från 1966, 292

Bärg, Johan, i Katrineholm, (1870–1947), förrådsförman, riksdagsman i andra kammaren för Södermanlands läns södra valkrets 1912–1921, andra kammaren för Södermanlands län 1922–1923, första kammaren för Södermanlands län och Västmanlands län 1924–1947, 108, 299, 343, 345–350

C

Cadogan, Alexander, sir, (1884–1968), brittisk statsjämsteman, kabinetssekreterare i utrikesministeriet 1938–1946, 271

Carlsson, Gunnar, (1887–1967), från 1940 svensk generalkonsul i Göteborg för Sydafrikanska unionen, deltog under världskriget som svenskt ombud

vid sjöfartsförhandlingar med de allierade, 262

Carlström, Oscar, i Helgagård, (1879–1950), lantbrukare, riksdagsman i andra kammaren för Jönköpings läns östra valkrets 1918L–1921 och andra kammaren för Jönköpings län 1922–1949, 108, 301, 345–347, 349–350

Cederström, Bror-Gösta, (1900–1994), fil lic, anställd vid Riksdagsbiblioteket 1930, amanuens 1931, förste amanuens 1934, förste bibliotekarie 1935–1965, 292

Christian X, (1870–1947), kung av Danmark 1912–1947, 62

Christoffersen, Björn Olafsson, (1900–1985) norsk överste, stabschef i Forsvarets överkommando i London 1942–1945, 251

Churchill, Winston, (1874–1965), brittisk premiärminister 1940–1945 och 1951–1955, 13, 58, 217, 273

Cripps, Richard Stafford, sir, (1889–1952), brittisk labourpolitiker, minister, ambassadör i Sovjetunionen, 210

D

Dekanosov, Vladimir, (1898–1953), ställföreträdande utrikeskommissarie och sovjetisk ambassadör i Berlin, 253

Dietl, Eduard, (1890–1944), tysk militär, generalöverste, 107, 132

Douglas, Archibald, (1883–1960), svensk general, arméchef 1944–1948, 27

E

Eden, Anthony, (1897–1977), brittisk politiker, utrikesminister och premiärminister, 115, 153, 169

Ehrensward, Carl August, (1892–1974), greve, militär, chef för försvarsstaben 1944–1947, 117, 130–133, 157, 200–202, 204–207, 251

Ekman, Fritjof, i Stockholm, (1888–1952), ombudsman, statsråd, riksdagsman i första kammaren för Örebro län

- 1935–1950, 108, 302, 344–348, 350–351
- Engelbrecht**, Erwin, (1891–1964), tysk generalmajor, chef för 163:e infanteridivisionen, ”Engelbrechtdivisionen”, 211
- Eriksson**, Ernst, i Stockholm, (1881–1956), förste kontorist, riksdagsman i andra kammaren för Stockholms andra valkrets 1918L–1921 och andra kammaren för Stockholm 1922–1948, 108, 303, 344–349, 351
- Eriksson**, Herman, (1892–1949), svensk politiker (s), folkhushållningsminister 1939–1941, handelsminister 1941–1944, ambassadör i Washington 1944–1948, 150, 216, 229, 232, 236–237
- Erkko**, Eljas, (1895–1965), Finlands utrikesminister 1938–1938, minister i Stockholm 1939–1940, 20
- Ewerlöf**, Knut, i Stockholm, (1890–1973), direktör, borgarråd, senare statsråd, riksdagsman i första kammaren för Stockholm 1938–1961, 22, 27, 40, 50–51, 305, 343–344, 346
- F**
- Fahlbeck**, Erik, (1893–1975), lärare i statskunskap vid Stockholms högskola, 289
- Fast**, Erik, i Nässjö, (1883–1976), möbelsnickare, riksdagsman i andra kammaren för Jönköpings läns västra valkrets 1918L–1921 och andra kammaren för Jönköpings län 1922–1956, 52–54, 108, 138, 152, 163, 226, 286–287, 306, 344–348, 350–351
- Fierlinger**, Zdenek, (1891–1976) tjeckoslovakisk diplomat, ambassadör i Sovjetunionen 1942–1945, 218
- Foot**, Dingle, (1905–1978), brittisk parliamentary secretary, minister of economic warfare 1940–1945, 263
- Frykholm**, Lars, (1909–1998), notarie vid UU 1941–1944, senare överbibliotekarie vid Riksdagsbiblioteket 1957–1975, 83, 109, 153, 164, 289–292, 346, 348–350
- Frykholm**, Nils, (1875–1954), medicinalråd, länsveterinär, 289
- G**
- Gaulle**, Charles de, (1890–1970), fransk statsman, politiker och militär, regeringschef 1944–1946, president 1959–1969, 275
- Grafström**, Sven, (1902–1955), byråchef i UD, sekreterare i utrikesutskottet 1941–1944, senare ambassadör, 11, 70, 82, 346, 348–349
- Griffis**, Stanton, (1887–1974), amerikansk ekonomisk rådgivare, representant för ”USA Commercial Corporation”, 231
- Grundherr**, Werner von, (1888–1962), envoyé, chef för den skandinaviska sektionen av den politiska avdelningen inom tyska utrikesdepartementet, legationen i Helsingfors 1934–1945, 45–46, 52
- Gränebo**, Petrus, i Gränebo, (1881–1959), lantbrukare, riksdagsman i andra kammaren för Kalmar län södra delen 1917, i första kammaren för Kalmar län södra delen 1919U–1921, i första kammaren för Kalmar läns norra och södra landstingsområden och Gotland 1922–1951, 23, 69, 90, 108, 141, 151–153, 190, 207, 219, 225, 228, 266, 308, 343–344, 346–350
- Gustaf Adolf**, (1906–1947) svensk kronprins, son till Gustaf VI Adolf och Margaret av Connaught, 218
- Gustaf V**, (1858–1950), Sveriges kung 1907–1950, 10, 40, 45
- Göbbels**, Joseph, (1897–1945), tysk nazistisk politiker, minister för folkupplysning och propaganda 1933–1945, 42, 46
- Göring**, Hermann, (1893–1946), chef för tyska flygvapnet, Luftwaffe, 228
- Günther**, Christian, (1886–1966), författare, diplomat, svensk utrikesminister 1939–1945, 10, 19–22, 29–34, 36–40, 42–48, 50–52, 54–55, 61–69, 71,

73–93, 185, 216, 220, 238, 248–255, 257, 277, 279–283, 286

H

Haakon VII av Norge, (1872–1957), kung i Norge 1905–1957, 13, 40

Hagberg, Erik, i Malmö, (1891–1982), chefredaktör, direktör, riksdagsman i andra kammaren för Malmö, Helsingborg, Landskrona och Lund 1933–1955, i första kammaren för Malmöhus län med Malmö och Helsingborg 1956–1963, 108, 309, 347, 349–351

Hakkila, Väinö, (1882–1958), finsk socialdemokratisk riksdagsledamot, borgmästare i Tammerfors, talman i finska riksdagen 1936–1945, 33

Halifax, lord, Wood, Edward, F.L., 1st Earl of Halifax, (1881–1959), brittisk konservativ politiker, utrikesminister 1938–1940, 22

Hallén, Harald, i Torrskog, (1884–1967), kyrkoherde, prost, riksdagsman i andra kammaren för Älvsborgs läns norra valkrets 1912–21 och 1925–1928, i andra kammaren för Värmlands län 1929–1960, 52, 104, 129, 228, 311, 344–347, 349–351

Hamilton af Hageby, Carl, (1890–1977), svensk friherre, diplomat, kabinetssekreterare, landshövding, envoyé i Köpenhamn 1934–1940, 51

Hammarskjöld, Dag, (1905–1961), docent i nationalekonomi, statssekreterare 1936–1945, kabinetssekreterare 1949–1951, konsultativt statsråd 1951–1953, FNs generalsekreterare 1953–1961, 283

Hansson (från 1943 Rubbestad), Axel, i Rubbestad, senare Vrine, (1888–1961), lantbrukare, senare statsråd, riksdagsman i andra kammaren för Älvsborgs läns norra valkrets 1933–1960, 108, 161, 312, 346–347, 349

Hansson, Per Albin, i Stockholm, senare Ålsten, (1885–1946), redaktör, senare partiledare och statsminister 1932–1936 och 1936–1946, riksdagsman i

andra kammaren för Stockholms andra valkrets 1918L–1921, i andra kammaren för Stockholm 1922–1946, 10, 111, 157, 162, 207

Hartmann, Paul, (1878–1974), jurist, borgmästare, finansminister i den norska Londonregeringen 1941–1945, 136, 138

Hebbe, Per, (1886–1942), fil dr, chef för Lantbrukshögskolans bibliotek 1932–1942, 291

Heckscher, Gunnar, (1909–1987), ambassadör, professor i statskunskap, högerpartiets partiordförande 1961–1965, riksdagsledamot i andra kammaren för Stockholm 1957–1965, 290

Heland, Erik von, i Århammar, (1894–1973), godsägare, senare landshövding, riksdagsman i första kammaren för Södermanlands län och Västmanlands län 1932–1952, 69, 91, 107, 142, 150–152, 164, 198, 227, 314, 346–348, 350–351

Henderson, Loy Wesley, (1892–1986), amerikansk diplomat, chargé d'affaires i Sovjet (1941–1943), 216

Herlitz, Nils, (1888–1978), professor i statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt vid Stockholms högskola 1927–1955, i statskunskap 1927–1935, riksdagsledamot i första kammaren för Stockholms län och Uppsala län 1939L–1955, 289

Hess, Rudolf, (1894–1987), tysk nazistisk politiker, minister utan portfölj 1933, senare Führerns ställföreträdare, 77–78

Himmler, Heinrich, (1900–1945), tysk nazistisk politiker, agronom, chef för Schutzstaffeln (SS) 1929, riksdagsledamot från 1930, statssekreterare i inrikesministeriet 1936, inrikesminister 1943, 223–224

Hitler, Adolf, (1889–1945), tysk rikskansler 1933–1945, 14, 40, 42, 45, 58, 73, 97, 212, 223–224, 227–228, 280

Hoover, Herbert C., (1874–1964), amerikansk president 1929–1933, chef för American Food Administration och

- American Relief Administration under och efter första världskriget, 192
- Hull**, Cordell, (1871–1955) amerikansk utrikesminister 1933–1944, Nobels fredspris 1945, 48, 167, 192, 231
- Håstad**, Elis, (1900–1959), professor i statskunskap vid Stockholms högskola, landshövding i Uppsala län 1957–1959, riksdagsledamot i andra kammaren för Stockholm 1941–1959, 292
- Hägglöf**, Gunnar, (1904–1994), svensk diplomat, ämbetsman, politiker, förhandlare, envoyé i Belgien och Nederländerna 1943–1946, 117, 121, 123, 125–129, 134–135, 137–142, 175, 179–185, 230–231
- Hägglöf**, Ingemar, (1912–1995) diplomat, förste legationssekreterare vid ambassaden i Moskva 1943–1947, 187
- J**
- Jeppsson**, Ola, i Mörrum, senare Visby, (1887–1941), lantbrukare, senare statsråd och landshövding, riksdagsman i andra kammaren för Blekinge län 1918L–1920 och 1922–1940L, 344
- Johansson**, Johan Bernhard, i Fredrikslund, (1877–1949), lantbrukare, häradsdomare, senare statsråd, riksdagsman i första kammaren för Hallands län 1919L–1921, i första kammaren för Kronobergs län och Hallands län 1922–1949, 27, 66–67, 77, 81–82, 105–106, 108, 128, 151–153, 161, 170, 226, 277, 315, 343–344, 346–350
- K**
- Keynes**, John Maynard, (1883–1946), brittisk liberal ekonom, 195
- Kleffens**, Eelco Nicolaas van, (1894–1983), holländsk utrikesminister 1939–1946, 271–272, 276
- Kollontay**, Alexandra, (1872–1952), författare, politiker, sovjetisk regeringsledamot och folkkommissarie för sociala frågor, ambassadör i Sverige 1930–1945, 14, 43, 61–62, 111, 185–187, 213
- Kuusinen**, Otto Ville, (1881–1964), ordförande i Finlands kommunistiska parti, flydde till Sovjetunionen efter de rödas nederlag i finska inbördeskriget, utnämnd av Stalin till chef för en sovjettrogen regim för Finland, 11–13
- L**
- Larsson**, Sam, i Ulriksdal, (1883–1945), överdirektör, senare generaldirektör, riksdagsman i första kammaren för Västernorrlands län och Jämtlands län 1933–1945, 89, 108, 317, 343, 345–349, 351
- Lehman**, Herbert, (1878–1963), amerikansk politiker, guvernör i New York 1933–1942, senator 1949–1957, chef för UNRRA 1943–1946, 196
- Lie**, Trygve, (1896–1968), norsk politiker, justitieminister 1935–1939, handelsminister 1939, utrikesminister 1945–1946, generalsekreterare för FN 1946–1952, 169, 250–251
- Liedberg**, Gösta, i Assmåsa, (1893–1976), godsägare, riksdagsman i andra kammaren för Malmöhus län 1933–1948, 198, 257, 318, 346–349, 351
- Lindqvist**, Axel, i Kosta, senare Halmstad, (1878–1951), glasslipare, riksdagsman i andra kammaren för Kronobergs läns östra valkrets 1912–1920, i andra kammaren för Hallands län 1922–1948, 51, 53, 55, 68–69, 90–91, 104, 162, 255, 266, 319, 343, 345–350
- Lindström**, Rickard, i Stockholm, senare Göteborg och åter Stockholm, (1894–1950), redaktör, riksdagsman i första kammaren för Stockholms och Uppsala län 1931–1934, första kammaren för Göteborg 1935–1950, 108, 147–148, 321, 344–349, 351
- Lithander**, Edvard, i Göteborg, (1870–1944), direktör, riksdagsman i andra kammaren för Göteborg 1912–1914A, 1915–1926 och 1929–1940U, i första

- kammaren för Göteborg 1927–1928, 23, 322, 344–345
- Losovsky**, Abramovich, (1878– 1952), rysk vice utrikeskommissarie 1939–1946, 211–212
- Lundberg**, Sven, i Helsingborg, (1889–1947), direktör, riksdagsman i andra kammaren för Malmö, Helsingborg, Landskrona och Lund 1937–1944, 91, 108, 116, 184, 228, 237, 264–265, 323, 346–348, 350
- Lundborg**, Östen, (1909–1994), sekreterare i utrikesutskottet 1944–1946, 11, 350–351
- M**
- Mallet**, Victor Alexander Louis, sir, (1893–1969), engelsk ambassadör i Stockholm 1940–1945, 145
- Malmar**, Folke, (1890–1947), svensk envoyé, 79–80
- Mannerheim**, Carl Gustaf Emil, (1867–1951), finsk friherre, officer och politiker, marskalk av Finland, 171, 217–218
- Massigli**, René, (1888–1988), fransk ambassadör i London 1944–1954, 271
- Menemendjoglu**, Numan, (1892–1958), turkisk utrikesminister 1942–1944, 169
- Mihailovic**, Dragoljub, (1893–1946), jugoslavisk militär och politiker, general 1941, 166
- Molotov**, Vjatjeslav, (1890–1986), sovjetisk utrikesminister 1939–1949, 11–14, 29–31, 43, 48, 54, 186, 210, 212, 215, 218
- Montgomery**, Bernard, (1887–1976), befälhavare för brittiska åttonde armén i Egypten 1942, fältmarskalk 1944, militär befälhavare i Tyskland 1945–1946, 117
- Morgenstjerne**, Wilhelm, (1892–1963), norsk diplomat, envoyé i Washington från 1934, ambassadör i Washington 1942–1958, 169, 196
- Morgenthau**, Henry, (1891–1967) U.S. Secretary of the Treasury 1934–1945, 197
- Mussolini**, Benito, (1883–1945), lärare, journalist, grundare av den fascistiska rörelsen, ledde Italien 1922–1943, 48, 117–118
- Myrdal**, Gunnar, (1898–1987), nationalekonom, socialdemokratisk politiker, handelsminister 1945–1947, professor, 190–199
- Märtha** av Sverige, (1901–1954), dotter till prins Carl av Sverige, gift 1929 med kronprins Olav av Norge, sedermera Olav V av Norge, 40
- N**
- Nevskij**, Alexander av Novgorod, (1220–1263), rysk nationalhjälte, helgon, 215
- Nikitin**, Pjotr Vasilyevich, (1909–1959), chef för sovjetiska handelsdelegationen i Stockholm, 235, 240, 263
- Nordenson**, Harald, i Stockholm, (1886–1980), direktör, riksdagsman i första kammaren för Stockholm 1938–1953, 351
- Nygren**, Hans Oscar, (1906–1982), svensk major, militärattaché i Moskva 1942–1944, 185–187, 213
- Nylander**, Erik, i Stockholm, (1885–1958), direktör, senare landshövding, riksdagsman i andra kammaren för Stockholms första valkrets 1918–1920, i andra kammaren för Stockholms andra valkrets 1921, i andra kammaren för Stockholm 1922–1941, 344–346
- Närlinge**, Carl Gustaf, i Norrhyttan, senare Golvvasta och Närlinge, (1885–1965), lantbrukare, riksdagsman i andra kammaren för Kopparbergs läns östra valkrets 1918L–1920, i andra kammaren för Uppsala län 1921–1940L, 344–345

O

Ohlin, Bertil, i Stockholm, (1899–1979), nationalekonom, professor, statsråd 1944–1945, ledare för Folkpartiet 1944–1967. Nobelpriset i ekonomi 1977. Riksdagsman i första kammaren för Stockholm 1938–1944, i andra kammaren för Stockholm 1945–1970, 258, 261–262, 264–266, 283, 285–287

Olsson, Adolv, i Gävle, (1886–1958), redaktör, riksdagsman i andra kammaren för Gästriklands valkrets, Gävleborgs län, 1921, i andra kammaren för Gävleborgs län 1922–1957, 108, 324, 344–347, 349–351

P

Paasikivi, Juho Kusti, (1870–1956), Finlands ambassadör i Stockholm 1936–1939, 29–30, 216, 218

Pauli, Ivan, i Karlstad, senare Stockholm, (1885–1955), lektor, riksdagsman i första kammaren för Jönköpings län 1922–1949, 31, 34–35, 38–39, 79, 91, 102–103, 108, 115, 126–127, 149, 152–153, 169, 187, 189–190, 207, 217–219, 223–225, 227, 253, 255–257, 325, 344–349, 351

Poteat, Douglas, (1903–1950), amerikansk jurist, representant för den amerikanska krigshandelsadministrationen, 231

Prytz, Björn, i Göteborg, (1887–1976), envoyé, svensk minister i London 1938–1947, riksdagsman i andra kammaren för Göteborg 1929–1930, 23, 48, 108–109, 115, 190

Q

Quisling, Vidkun, (1887–1945), norsk fascistisk politiker och officer, ministerpresident i det ockuperade Norge 1942–1945, 13–14, 45–47, 52, 54–55, 99, 136, 146, 182, 224

R

Ramsay, Henrik, (1886–1951), finsk folkförsörjningsminister 1941–1943, utrikesminister 1943–1944, 86

Reuterskiöld, Carl Axel, (1870–1944), professor vid Uppsala universitet, riksdagsledamot i första kammaren för Uppsala län 1919U–1921, första kammaren för Stockholms län och Uppsala län 1922–1938, 290

Ribbentrop, Joachim von, (1893–1946), tysk utrikesminister 1938–1945, 12–14, 280

Richert, Arvid, (1881–1987), svensk diplomat, ämbetsman, landshövding, envoyé i Berlin 1937–1945, 46, 190, 221–228

Rommel, Erwin, (1891–1944), tysk militär, generalfältmarskalk, ledare för Afrikakåren, den tyska enhet i Nordafrika som stred mot brittena 1941–1943, 117

Roosevelt, Franklin D., (1882–1945), Förenta staternas president 1933–1945, 48, 58, 192–193, 217, 273

Rubbestad, Axel, se Hansson, Axel, i Rubbestad, 312

Ryberg, Arthur, i Lindås, senare Dalum, (1882–1955), lantbrukare, riksdagsman i andra kammaren för Älvsborgs läns södra valkrets 1918L–1952, 350–351

Rydbeck, Olof, (1913–1995), attaché, ambassadör, radiochef 1955–1970, FN-ambassadör, generalkommissarie för UNRWA, 19, 28, 291, 344

Ryti, Risto, (1889–1956), finsk politiker i Framstegspartiet, riksdagsledamot, statsminister 1939, president 1940–1944, 38, 49, 76, 79, 97, 100

Råstock, Anders, i Råstock, senare Björkbrotorp, (1874–1940), banvakt, riksdagsman i andra kammaren för Örebro läns norra valkrets 1912–1921, i andra kammaren för Örebro län 1922–1940L, 343

S

- Sandler**, Rickard, i Brunnsvik, senare Göteborg, Stockholm och Gävle, (1884–1964), folkhögskolelärare, statsminister, landshövding, riksdagsman i andra kammaren för Kopparbergs läns västra valkrets 1912–1916, i första kammaren för Gävle 1919U–1921, i första kammaren för Gävleborgs län med Gävle 1922–1964, 20–23, 28, 50, 55, 66–67, 78, 82, 108, 127, 137, 142, 159–163, 198, 215–216, 219, 254–255, 257, 276–277, 283, 287, 327, 343–345, 347–350
- Sato**, Naotake, (1882–1971), japansk diplomat och politiker, ambassadör i Moskva 1942–1945, 219
- Schnurre**, Karl, (1898–1990), tysk diplomat, chef för handelsavdelningen, 144
- Seip**, Didrik Arup, (1884–1963) professor och rektor för Oslo universitet 1937–1945, arresterad av nazisterna 1941, 99, 103, 105, 280
- Sidorenko**, Vassili, greps i Sverige i september 1942 som sovjetisk spion, dömdes till 12 års straffarbete, men släpptes efter ryska påtryckningar, 212–213
- Sjunnesson**, Nils, (1895–1974), intendent vid St Gertruds sjukhus i Väster-
vik, från 1942 verksam vid den halvofficiella organisationen Svenska Norgehjälpen, 248–249
- Skoglund**, Martin, i Doverstorp, (1892–1976), lantbrukare, riksdagsman i andra kammaren för Östergötlands län 1929–1960, 22, 26, 31, 34, 37, 49, 66, 69, 90, 104, 108, 116, 140–141, 161, 169, 187, 189, 198, 207, 218, 236–237, 254, 277–278, 282, 329, 343–345, 347–350
- Skottsberg**, Brita, (1910–1993), fil dr, konsulent i Arbetsmarknadskommis-
sionen, notarie i utrikesutskottet 1945, 351
- Sohlman**, Rolf, (1900–1967) diplomat, utrikesråd, ambassadör i Moskva 1947–1964, 235, 242
- Stalin**, Josef, (1878–1953), sovjetisk stats-
chef 1924–1953, 210, 213–215, 217–
219, 227, 273
- Stockenström**, Bo von, i Ånhammar, (1887–1962), godsägare, senare statsråd och generaldirektör, riksdagsman i första kammaren för Södermanlands och Västmanlands län 1923–1942, 107–108, 331, 344–347
- Stumpf**, Werner, (1917–1942), tysk general, chef för tyska luftflottan i norr, 113–114, 116
- Svensson**, Hjalmar, i Grönvik, (1881–1966), lantbrukare, riksdagsman i andra kammaren för Kronobergs läns västra valkrets 1921, i andra kamma-
ren för Kronobergs län 1922–1952, 343, 345–350
- Szalasy**, Ferenc, (1897–1946) ungersk major, ledare för den nazistiska Pil-
korsrörelsen, utropade sig till statschef 1944, 251
- Söderblom**, Staffan, (1900–1985), svensk envoyé i Moskva 1944–1946, 253

T

- Terboven**, Josef, (1898–1945), tysk nazistisk politiker, rikskommissarie i Norge 1940–1945, 13
- Thorez**, Maurice, (1900–1964), fransk kommunistledare 1930–1964, 275
- Thörnell**, Olof, (1877–1977), general, svensk överbefälhavare 1939–1944, 24–28, 117
- Tingsten**, Herbert, (1896–1973), idéhis-
toriker, författare, professor i statskun-
skap 1935–1946, chefredaktör för DN 1946–1959, 289–290
- Tito**, Josip Broz, (1892–1980), jugosla-
visk kommunistisk politiker, regerings-
chef från 1945, president 1953–1980, 166
- Tjerneld**, Andreas, (1949–), fil dr, redaktör vid Svenskt Bibliografiskt

Lexikon 1994–, anställd vid Riksdagsbiblioteket 1983–1994 som expert vid biografikommittén 1983–1992, arkivarie 1984–1994, 289

Tjällgren, Leonard, i Tjäll, (1878–1958), lantbrukare, riksdagsman i första kammaren för Västernorrlands län 1919–1921, i första kammaren för Västernorrlands län och Jämtlands län 1922–1956, 344–345

U

Undén, Östen, i Stockholm, (1886–1974), professor, universitetskansler, konsultativt statsråd 1917–1920 och 1932–1936, justitieminister 1920, utrikesminister 1924–1926 och 1945–1962, riksdagsman i första kammaren för Värmlands län 1934–1965, 9, 11, 23–24, 29, 32, 35–37, 39–40, 51, 54–55, 68–69, 80–82, 92, 105–106, 108, 116, 149–150, 152, 157–158, 162, 170, 184, 187, 189, 198, 206, 218–219, 225, 227, 255–257, 276–277, 282, 286–287, 290, 332, 343–345, 347–350

V

Viktor Emanuel III, (1869–1947), kung av Italien 1900–1946, kung av Albanien 1939–1943 samt kejsare av Etiopien 1936–1941, 117–118, 168

Vogt, Allan, i Malmö, (1895–1953), chefredaktör, senare statsråd och landshövding, riksdagsman i andra kammaren för Malmö, Helsingborg, Landskrona och Lund 1929–1948, i första kammaren för Värmlands län 1950–1953, 21, 34–35, 38, 40, 54, 89, 103, 108, 152, 159, 163–164, 169, 197, 205–206, 224, 236, 257, 265–266, 282, 287, 338, 343, 345–350

Vysjinski, Andrej, (1883–1954) sovjetisk prokurator, mastermind för Stalins utrensningar, vice utrikesminister 1940–1949, utrikesminister 1949–1953, 211

W

Wagnsson, Ruben, i Oskarshamn, senare Kalmar, (1891–1978), folkskollärare, undervisningsråd, senare landshövding, riksdagsledamot i andra kammaren för Kalmar län 1922–1927, i första kammaren för Kalmar läns norra och södra landstingsområden och Gotlands län 1928–1947, 127

Wahlbäck, Krister, (1937–), fil dr, svensk nutidshistoriker, professor, ambassadör, 57, 117, 171

Wahlund, Sten, (1901–1976), professor, riksdagsledamot i första kammaren för Skaraborgs län 1944–1958, i andra kammaren för Uppsala län 1958–1970, 292

Wallace, Henry A., (1888–1965), För-
enta staternas vicepresident 1941–1945, 192

Wallenberg, Marcus, (1899–1982), företagsledare, industriman, 51

Wallenberg, Raoul, (1912–1947), legationssekreterare vid svenska beskickningen i Budapest 1944–1945, 251

Wallentheim, Adolf, i Nacka, (1898–1953), aktuarie, sekreterare, riksdagsman i andra kammaren för Stockholms län 1937–1953, 108, 334, 345–347, 349–351

Ward, Karl, i Norrköping, (1888–1959), chefredaktör, riksdagsman i andra kammaren för Östergötlands läns norra valkrets 1921, andra kammaren för Östergötlands län 1922–1956, 40, 67, 80, 108, 149, 153, 163, 335, 343, 345–350

Waring, William, (1906–1962), brittisk biträdande handelsattaché i Stockholm 1942–1945, 231

Wasastjerna, Jarl Axel, (1896–1972), Finlands chargé d'affaires i Stockholm 1940–1943, 30–33, 38, 252–253

Welles, Sumner, (1892–1961), biträdande statssekreterare i USA 1937–1943, 192

- Westman**, Karl Ivan, (1889–1971), kabinettssekreterare, ambassadör, svensk envoyé i Helsingfors 1941, 75, 85–86
- Westring**, Claes Adolf Hjalmar, (1893–1975), svensk generalkonsul i Oslo 1940–1945, 99, 105
- White**, Harry, (1892–1948) liberal ekonom, en av grundarna av International Monetary Fund och World Bank, 195, 197
- Wied**, Viktor, prins av (1877–1946), tysk stockholmsambassadör under andra världskriget, 33
- Winge**, Erik, (1890–1963), fil lic, amanuens vid Riksdagsbiblioteket under riksmötet 1917, andre bibliotekarie 1918, förste bibliotekarie 1931, överbibliotekarie 1935–1957, 290–292
- Wistrand**, Karl Knutsson, i Stockholm, (1889–1953), jurist, direktör, riksdagsman i första kammaren för Stockholm 1937–1953, 31, 40, 68, 82, 163, 169, 336, 339, 344–348, 350–351
- Witting**, Rolf, (1879–1944), finsk politiker för Svenska folkpartiet, utrikesminister 1940–1943, 75, 78
- Woermann**, Ernst, (1888–1979), understatssekreterare, doktor, chef för den politiska delen av det tyska utrikesministeriet, 46
- Wood**, Edward, F.L., 1st Earl of Halifax, (1881–1959), brittisk konservativ politiker, utrikesminister 1938–1940, 22

Å

- Åkerberg**, Harald, i Örebro, (1883–1950), redaktör, senare vice talman, riksdagsman i första kammaren för Örebro län 1925–1950, 19, 22, 24, 48, 53–54, 77–78, 90, 108, 126, 148, 150–151, 158, 205, 207–208, 218, 223, 226, 253, 257, 276, 339, 343–344, 346–350

Ö

- Österström**, Ivar, i Härnösand, (1887–1943), redaktör, senare vice talman, riksdagsman i andra kammaren för Västernorrlands län 1922–1924 och

SAKREGISTER

A

Ada Gorthon, svenskt ångfartyg, 110, 111
aide-mémoire, 238
Akershus fästning, 105
Aktiebolaget Aerotransport, 102
Alexander Nevskij-orden, 215
allierade, 105, 271, 285
allierade, de, 12, 20, 118, 130, 132, 142, 150, 157, 158, 161, 162, 163, 166, 167, 169, 170, 171, 177, 178, 179, 180, 181, 190, 192, 198, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 217, 219, 222, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 239, 251, 254, 256, 259, 261, 262, 264, 265, 271, 273, 274, 276, 277
amanuens, 346
ambassadör, 169, 185, 196, 210, 217, 219, 271
amiralitetet i London, 144
Arbetsmarknadskommisionen, 351
armé, 11, 12, 20, 21, 23, 26, 28, 117, 125, 132, 133, 193, 199, 204, 205, 206, 216, 224, 249, 251, 255
artilleri, 29, 30, 71, 79, 130, 133, 201, 206
ASEA, 245, 246, 263
Atlant-överenskommelsen, 192, 193
Auswärtiges Amt, 97, 146, 224, 254
avspärning, 19, 124, 240, 256
avtal, 20, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 64, 65, 66, 71, 72, 75, 76, 77, 80, 81, 85, 87, 88, 99, 101, 102, 103, 115, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 147, 148, 149, 150, 151, 155, 158, 161, 162, 163, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 195, 216, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 242, 252, 253, 254, 256, 259, 261, 262,

264, 272, 273, 277, 283, 284, 285, 286, 287

Axel-Europa, 229, 230, 231, 232
axelmakterna, 117, 177, 178

B

balter, 40, 102, 283
Bank of England, 283, 287
bankdirektör, 51
banker, 121, 134, 136, 182, 195, 275, 283, 287, 294, 297, 299, 303, 308, 309, 310, 313, 316, 330, 338
bataljon, 39, 40, 100, 204, 205, 207
beskickning, 20, 46, 47, 67, 69, 80, 85, 97, 98, 104, 110, 145, 169, 185, 186, 191, 198, 222, 223, 228, 265, 278
bilar, 45, 112, 113, 124, 130, 166, 273
bistånd, 21, 25, 134, 239
biståndsavtal, fransk-ryskt, 272
blixtanfall, 65, 130, 131, 132, 133
blockad, 72, 85, 86, 141, 142, 175, 177, 206, 231, 250, 263
bolsjeviker, 198, 212
bombanfall, 13, 24, 47, 103, 201, 202, 203, 206, 221, 228, 233
bondeförbundet, 308, 309, 312, 313, 314, 343
Bretton-Woods-resolutionen, 285
Bromma flygplats, 115

C

cellulosa, 47, 65, 122, 123, 124, 125, 129, 234, 259, 260
chargé d' affaires, 84, 186, 187, 216
Chicago-konferensen, 282
clearing, 46, 87, 124, 126, 127, 128, 136, 141, 150, 151, 182, 233, 234, 236, 258, 285
Condor-systemet, 27

D

Dagens Nyheter, 63
 Danziger Vorposten, tysk tidning, 87
 demilitarisering, 29, 30, 32, 43
 deportering, 146, 179, 224, 250, 280
 depression, 194, 197, 198
 desertör, 44, 88, 89, 90, 91, 92
 Dicto, norskt fartyg, 141, 177, 180, 181, 232
 division, 32, 34, 57, 132, 156, 160, 165, 166, 170, 206, 211, 274
 dollar, 136, 193, 194, 264, 274, 275, 286
 drivmedel, 53, 66, 113, 122, 161, 202, 203, 263, 266, 281
 Dumbarton-Oaks-konferensen 1944, 271, 272, 276
 démarche, 73, 74, 87, 99, 138, 146, 159, 215, 218, 223, 230, 231, 249, 250, 280

E

emigrationskontor, 54
 Engelbrechtdivisionen, 57, 211
 envoyé, 45, 46, 48, 51, 52, 79, 85, 86, 108, 110, 111, 143, 145, 175, 185, 190, 196, 208, 209, 216, 221, 230, 231, 235, 253, 262, 271, 284
 Ersatzmannschaft, 39, 40, 45, 50
 Estland-svenskar, 40, 102
 Europautskott, 184
 export, 12, 13, 20, 64, 65, 69, 85, 91, 99, 100, 102, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 154, 155, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 195, 220, 223, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 283, 284, 285, 286, 287
 exportkredit, 91, 134, 135, 140, 176, 261, 263
 exportlicens, 140, 148, 150, 154, 233, 234, 236

F

Fachgruppe Reeder, 180

fartyg, 46, 47, 48, 62, 66, 71, 72, 74, 77, 81, 86, 87, 89, 92, 98, 100, 101, 110, 111, 112, 114, 116, 130, 136, 140, 141, 142, 144, 145, 149, 151, 152, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 201, 203, 206, 211, 232, 239, 248, 249, 251, 252, 253, 258, 259, 260, 264, 273, 277, 278, 281, 282, 283, 285
 finansminister, 136, 138
 fiske, 74, 102, 137, 138, 167, 168, 249, 252
 fiskebåtar, 74, 102, 112, 148, 149, 151, 153, 167, 168, 249, 283
 flottan, amerikanska, 193
 flottan, ryska, 91, 206
 flottan, svenska, 110, 133, 204
 flottan, tyska, 26, 131, 206
 flottbas, 26
 flyg, 22, 63, 113, 130, 131, 133, 140, 157, 168, 169, 170, 185, 188, 189, 201, 204, 228, 279, 280, 282
 flygare, 44, 130
 flygare, brittiska, 44, 47, 50
 flygare, tyska, 44, 46, 114, 115
 flygbas, 132, 133, 206, 207
 flygförbindelse, 102, 113, 140, 186, 188, 214, 279
 flygkommission, 48
 flygmateriel, 128, 201, 205
 flygplan, 23, 48, 51, 87, 103, 110, 113, 115, 124, 130, 132, 140, 168, 188, 189, 190, 194, 201, 203, 280
 flygplan, amerikanska, 188
 flygplan, tyska, 44, 112, 113
 flygplats, 82, 113, 130, 168, 189, 205, 250, 280, 282
 flygvapnet, allierade, 201
 flygvapnet, amerikanska, 193
 flygvapnet, brittiska, 221
 flygvapnet, sovjetryska, 201
 flygvapnet, svenska, 133, 204, 205, 250
 flygvapnet, tyska, 26, 112, 222
 flyktingar, 24, 28, 44, 88, 89, 136, 259, 281, 282, 283
 flyktingar, baltiska, 281, 283
 Folketinget, 13
 folkopinion, 23, 54, 74, 76, 80, 81, 84, 90, 97, 103, 105, 106, 138, 141, 145,

Sakregister

- 149, 152, 159, 161, 191, 192, 193,
195, 197, 198, 224, 225, 272, 273
folkpartiet, 296, 297, 301, 302, 317, 331,
332, 340, 341, 343
folkrätt, 24, 32, 67, 92, 154, 155, 157,
159, 160, 162, 164, 212, 252
Foreign Office, 144
francs, 128, 274, 275
fred, 11, 12, 21, 26, 27, 81, 115, 143,
144, 161, 167, 170, 171, 194, 197,
205, 210, 211, 212, 213, 214, 215,
216, 217, 219, 226, 227, 254, 256,
272, 276, 282
Freies Deutschland, tysk liberal organisa-
tion, 219
frivilligrörelsen, 12, 19, 20, 22, 23, 24,
27, 100, 146, 250, 251, 253, 254, 255,
256
frivilligtransporter, 22
fångar, 50, 63, 204, 226, 227, 280, 281
fängläger, 227
fångtransporter, 50, 63
förband, 22, 27, 77, 130, 133, 159, 165,
188, 201, 204, 205, 206, 207, 253,
254, 255
förhandlingar, 29, 32, 37, 40, 46, 64, 65,
66, 71, 72, 74, 78, 86, 87, 90, 101,
103, 104, 114, 115, 121, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141, 143,
144, 145, 148, 149, 150, 152, 155,
156, 167, 168, 169, 170, 175, 176,
177, 178, 179, 180, 181, 182, 183,
185, 188, 194, 196, 198, 199, 211,
216, 223, 228, 229, 230, 231, 235,
236, 238, 252, 263, 265, 271, 279,
283, 284, 285, 287
försvarsminister, 76
försvarsstaben, 117, 153, 251
- G**
- Galeon, svenskt ångfartyg, 111
G-byrån, 153
general, 24, 25, 26, 27, 28, 113, 114,
116, 166, 210, 215, 216, 217
generalkonsul, 99, 105, 262
generalkonsulat, 146
generalmajor, 200, 205
generalstab, 27, 78
Gestapo, polisorganisation i Nazitysk-
land, bildat 1933, 105
Gladan, svenskt flygplan, 188
GPU, rysk säkerhetstjänst, 213
Gripen, svenskt flygplan, 168, 188
gruvor, 43, 65, 183, 226, 234, 245, 278
Grängesbergsbolaget, 137, 248, 266
gräns, 26, 43, 44, 50, 52, 64, 71, 76, 88,
89, 102, 103, 113, 115, 125, 132, 133,
136, 167, 168, 192, 204, 205, 207,
212, 214, 252, 254
gummi, 100, 113, 124, 126, 128, 233,
273, 284, 286
guvernör, 196
Göta Hovrätt, 98
Göteborgstrafiken, 65, 66, 72, 73, 87,
100, 106, 107, 142, 176, 177, 180,
181, 182, 183, 184, 185
- H**
- Haag-konventionen, 154, 155
Hallaren, svensk ångbåt, 114
hamnar, 250, 274
hamnar, finska, 207
hamnar, svenska, 46, 114, 204, 258, 260,
285
hamnar, sydamerikanska, 100
hamnar, tyska, 131, 258
handelsattaché, 213, 231
handelsavdelning, 117, 121, 150, 182,
235, 240
handelsavtal, 64, 65, 75, 76, 85, 135,
140, 147, 148, 149, 150, 175, 176,
177, 178, 179, 181, 183, 184, 210,
216, 228, 229, 230, 234, 237, 238,
239, 254, 259, 264, 277, 286
handelsdelegation, 48, 136, 196, 198,
231, 235, 240
handelskommission, 48, 112, 121, 150,
152, 265
handelsminister, 121, 277, 286
handelspolitik, 85, 117, 121, 122, 123,
134, 135, 140, 159, 161, 162, 283,
285
Helsingin Sanomat, 39, 104
hjälpkår, 23
hästskotrafiken, 155, 160, 163

- högerpartiet, 293, 295, 296, 305, 306, 309, 310, 315, 318, 319, 322, 323, 329, 336, 337, 343
- I**
- import, 13, 53, 66, 69, 86, 87, 99, 100, 102, 112, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 147, 150, 158, 159, 175, 176, 178, 182, 195, 232, 233, 234, 235, 239, 240, 241, 253, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 284, 287
- industri, 20, 67, 102, 106, 107, 121, 122, 124, 126, 128, 137, 140, 176, 184, 194, 197, 199, 218, 219, 221, 234, 235, 245, 246, 253, 260, 264, 265, 266, 275, 278
- industrikommission, 106, 107, 121, 265
- interneringsläger, 44, 146
- interpellation, 47, 147, 148
- invasion, 131, 157, 158, 160, 161, 162, 166, 167, 189, 202, 203, 204, 222, 223, 224, 232, 233, 251, 255, 273
- italiensk-grekiska kriget, 42
- J**
- jagare, 111
- Joint Standing Commission, 230
- judar, 145, 146
- judar, danska, 169, 213, 223
- judar, norska, 146
- judar, svenska, 145
- judar, ungerska, 251
- järn, 101, 122, 123, 125, 128, 129, 135, 137, 139, 178, 184, 230, 233, 240, 259, 260, 261, 284
- järnmalm, 12, 122, 123, 124, 179, 180, 223, 230, 232, 233, 258, 259, 285
- järnvägar, 14, 25, 26, 50, 57, 75, 83, 86, 91, 103, 116, 155, 157, 204, 248, 250
- Järnvägsstyrelsen, 77
- järnvägsvagnar, 48, 50, 71, 77, 245, 285
- K**
- kabinettssekreterare, 11, 61, 118, 156, 165, 166, 168, 177, 185
- kanslipersonal, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350
- kapitulation, 13, 117, 167
- kartellavtal, 195
- Kegum-affären, 74
- kemikalier, 122, 123, 126, 264
- Keynes-planen, 195
- koks, 122, 123, 124, 125, 126, 176, 180, 233, 240, 258, 264, 265
- kol, 233, 240, 242
- kolförsörjning, 46, 47, 122, 123, 124, 125, 162, 163, 180, 265, 273, 278, 284, 286, 287
- kolgruvor, 278
- kolimport, 87, 122, 123, 125, 126, 159, 176, 180, 258, 263, 264
- Komintern, 91, 215
- kommuniké, 63, 147, 166, 167
- kommunister, 11, 26, 67, 68, 91, 92, 215, 275
- konstitution, 102, 286
- konstitutionsutskottet, 286, 290
- konsul, 29, 30, 31, 32, 43, 51, 89, 97, 99, 105, 114, 145, 146, 257, 262
- konvention, 29, 30, 31, 32, 154, 155
- konvoj, 116, 144, 155, 166, 206, 252
- credit, 64, 90, 125, 126, 127, 134, 135, 139, 140, 176, 178, 182, 184, 195, 216, 233, 234, 235, 236, 240, 242, 259, 260, 262, 263, 264, 266, 283, 284, 285, 286, 287
- krigsbarn, finska, 101
- krigsförsäkringskommittén, 89
- krigsförsäkringsnämnden, 180
- krigshandelsadministrationen, amerikanska, 231
- krigshandelsavtal, 64, 85, 140, 177, 178, 179, 180, 229, 230, 232, 234, 238, 239, 259
- krigsindustri, 20, 194, 197
- krigsmateriel, 22, 23, 33, 39, 40, 45, 47, 48, 71, 87, 101, 104, 124, 127, 129, 148, 149, 154, 155, 156, 160, 162, 177, 204, 261
- krigsutbrott, 10, 58, 121, 140, 154, 175, 210, 211, 235, 254, 258, 289
- Kujbysjev-avtalet, 216
- Kujbysjev-protokollet, 211, 235

Sakregister

- kullager, 123, 140, 150, 179, 180, 223, 230, 231, 232, 237, 238, 259, 263
kurirflyg, 102, 113, 147, 168, 188, 189, 279, 280
Kutusov-orden, 215
kvot, 100, 123, 137, 138, 145, 158, 163, 178, 179, 180, 181, 195, 230, 284
- L**
- landstigning, 26, 89, 130, 161, 201, 202, 206
Lantbrukshögskolan, 291, 349, 350
ledamöter, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350
legation, 184, 197, 213, 215, 216, 217, 226, 231, 251, 256, 257, 266, 280
legationssekreterare, 187, 251
lejdtrafik, 114, 122, 141, 142, 144, 145, 147, 149, 156, 159, 160, 162, 168, 176, 178, 180, 188, 189, 223, 232, 252, 254, 259, 263, 277, 278, 285
Lionel, norskt fartyg, 141, 177, 180, 181, 232
livsmedel, 64, 67, 68, 76, 87, 90, 101, 102, 104, 121, 137, 138, 139, 147, 161, 182, 183, 219, 222, 234, 236, 246, 248, 249, 250, 251, 260, 273, 274, 281, 285, 291
livsmedelskommission, 121
lokomotiv, 236, 245, 246, 260, 273, 285
Lublin-kommittén, 264
luftvärn, 133, 147, 170, 201, 205
län, 134, 135, 136, 137, 138
- M**
- malm, 20, 22, 47, 116, 122, 123, 124, 159, 162, 178, 179, 180, 184, 220, 223, 230, 232, 233, 241, 258, 259, 263, 284, 287
manskap, 20, 21, 22, 23, 45, 50, 71, 100, 165, 166, 205, 206
marinattaché, 142
marinen, 63, 66, 110, 111, 124, 130, 133, 144, 154, 181, 201, 252, 265, 277
maskiner, 122, 123, 127, 128, 137, 139, 140, 178, 183, 230, 233, 234, 238, 244, 245, 246, 247, 253, 261, 285
MEW, brittisk blockadmyndighet, 231
militärattaché, 97, 185, 207, 213, 216, 225
minister, 20, 22, 23, 29, 30, 33, 43, 47, 52, 63, 76, 77, 78, 80, 84, 108, 143, 144, 155, 156, 166, 168, 185, 186, 212, 213, 215, 218, 236, 238, 248, 252, 253, 256, 257, 278, 282, 284
ministerpresident, 99, 225
Ministry of Supply, 231
mobilisering, 20, 133, 205
Molotov–Ribbentrop-pakten, 12, 13, 14
Moskvafreden, 115, 210, 215, 217
motorer, 124, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 243, 246
- N**
- Nasjonal samling, 13
Nationernas Förbund, 31, 32, 196, 271, 272
Navy Department, USA, 197
navycerts, 69, 85, 86, 100, 145, 158
neutrala länder, 155, 189, 219, 236, 239, 261
neutralitet, 19, 21, 43, 45, 48, 81, 82, 93, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 163, 167, 168, 169, 209, 210, 225, 256, 277
neutralitetspolitik, 45, 151, 155, 156, 157, 158, 211
new-deal, 193
Nordenskiöld, svensk jagare, 111
Nordlandsregementet, 63
Norgehjälpen, 64, 65, 69, 104, 147, 248, 249, 250
Norges bank, 136, 182
Norsk Hydro, 233
notarie, 290, 344, 346, 348, 349, 350, 351
note, 155, 160, 167
note, amerikansk, 231
note, brittisk, 22, 156, 159, 284, 287
note, norsk, 85
note, rysk, 211
note, svensk, 167
note, tysk, 87, 114, 145, 167
Nydqvist & Holm, 236

O

ockupation, 13, 58, 67, 85, 88, 131, 138, 166, 171, 176, 193, 205, 207, 210, 215, 217, 257, 274, 281
 officerare, 45, 50, 88, 90, 100, 202, 225, 227
 olja, 75, 77, 92, 113, 117, 128, 211, 232, 243
 ordförande, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350
 ordförande, vice, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350
 Organisation Todt, 103, 165
 Orion, danskt fartyg, 110, 111
 Oslo universitet, 280

P

pakt, 78, 81, 91, 115, 271, 276
 pansardivision, 132, 166
 papper, 122, 123, 128, 245, 259, 262, 285
 pappersmassa, 285
 parlament, 48, 81, 145, 148, 152
 partisaner, 166, 255, 274
 permittenter, 45, 64, 86, 98, 149, 155, 156, 162
 permittenttrafik, 14, 40, 43, 44, 50, 67, 72, 88, 90, 93, 98, 107, 117, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 177, 207
 Petsamo-trafiken, 65, 69, 76, 85
 Polen-svenskarna, 228
 polis, 63, 88, 89
 president, 48, 49, 50, 76, 79, 99, 100, 171, 191, 192, 193, 225, 271, 281
 pressen, 22, 28, 29, 30, 47, 62, 102, 104, 107, 126, 145, 223, 250
 pressen, amerikanska, 80, 231, 272
 pressen, brittiska, 22, 48, 143, 187
 pressen, finska, 104
 pressen, franska, 21, 22
 pressen, italienska, 106
 pressen, ryska, 213
 pressen, svenska, 23, 35, 36, 38, 39, 63, 73, 74, 79, 81, 88, 101, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 161, 170, 175, 187, 212, 213, 249, 250, 255, 257

pressen, tyska, 51, 53, 97, 106, 143, 225
 prisfrågor, 46, 53, 87, 99, 124, 125, 127, 128, 129, 135, 139, 176, 195, 226, 236, 237, 260, 264, 265, 266, 274, 276, 286, 287
 propaganda, 52, 81, 97, 144, 152, 168, 196, 198, 214, 217, 219
 provflygning, 102
 Publicistklubben, 52, 53
 pund, 259, 262, 266, 274, 283, 284, 285, 287

R

radiopejling, 113, 189, 201
 radiosändningar, 37, 44, 47, 52, 91, 103, 168, 205
 radiotelegrafförbindelse, 279
 ransonering, 67, 90, 122, 222, 264, 286
 regeringen, 9, 11, 23, 30, 35, 38, 39, 40, 42, 45, 47, 48, 52, 54, 55, 57, 62, 63, 64, 65, 71, 72, 73, 74, 78, 80, 81, 84, 90, 92, 98, 104, 107, 111, 112, 114, 115, 116, 121, 143, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 163, 168, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 187, 207, 210, 211, 213, 217, 218, 220, 222, 229, 231, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 256, 257, 260, 264, 265, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 287
 regeringen, amerikanska, 116, 177, 192, 194, 217, 239, 279, 282
 regeringen, brittiska, 20, 65, 85, 98, 115, 143, 153, 156, 178, 229, 238, 283, 286
 regeringen, danska, 13, 62, 234
 regeringen, finska, 11, 37, 38, 42, 44, 49, 55, 66, 76, 78, 81, 82, 100, 105, 106, 115, 143, 144, 220, 286
 regeringen, franska, 13, 274, 275
 regeringen, holländska, 85, 272
 regeringen, isländska, 280
 regeringen, italienska, 85
 regeringen, jugoslaviska, 81
 regeringen, norska, 13, 46, 64, 84, 85, 99, 135, 136, 137, 138, 155, 156, 182, 183, 234, 255, 259, 277

Sakregister

- regeringen, polska, 264
regeringen, ryska, 156
regeringen, slovakiska, 282
regeringen, sovjetiska, 48, 110, 111, 181, 185, 186, 187, 192, 209, 213, 214, 216, 223, 227, 231, 235, 253, 276, 281
regeringen, tjeckoslovakiska, 253, 254, 256, 257, 281, 282
regeringen, tyska, 46, 114, 142, 143, 145, 151, 155, 216, 249, 250, 251, 278
regeringen, ungerska, 251
regeringskommission, 99, 103, 121, 136, 150, 179, 180, 182, 238
Republic-plan, 48
Riksbanken, 121, 134, 136, 182, 283, 287, 294, 297, 299, 303, 308, 309, 310, 313, 316, 330, 338
riksdagens upplysningstjänst, 291, 292
Riksdagsbiblioteket, 73, 290, 291, 292, 346
riksdagsordning, 1866 års, 10
rikskommissariat, 13, 136
Rådhusrätten, 98
Rågö-svenskarna, 40
råvaror, 100, 102, 125, 129, 240, 241, 253, 260, 275, 285
Rädda Barnen, 101
Röda Korset, Internationella, 114
Röda Korset, Norska, 146
Röda Korset, Svenska, 68, 101, 114, 146, 248, 250, 274, 280, 281
- S**
- samer, 249
schweizerfrancs, 125, 126, 129
sekreterare, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351
separatfred, 143, 144, 171, 219, 226, 227
signatärmakter, 30, 31, 32
sjunkbomber, 111
sjömän, 89, 146
skadestånd, 48, 51, 111, 171, 252, 260, 285, 286
SKF, Svenska Kullagerfabriken, 231, 243, 263, 266
skyddsmakt, 85, 99, 102, 251
skyddspass, 251
snabbkolonisation, 38, 39, 43, 49, 55, 79
Social-Demokraten, 145, 147, 148, 149, 151, 153
socialdemokratiska partiet, 55, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 306, 307, 311, 312, 319, 320, 321, 324, 325, 327, 328, 332, 334, 335, 338, 339, 343
socialdemokratiska partiet, finska, 55, 143
Socialdepartementet, 92
Sovorov-orden, 215
spannmål, 64, 65, 67, 68, 69, 76, 101, 114, 115, 116, 184, 211, 286
SS (Schutzstaffeln), 39, 40, 224
SSSR (Sojuz Sovetskich Sotsialititjeskich Respublik/Sovjetunionen), 65
State Departement, USA, 192, 195, 197, 265, 279
Statens Återuppbyggnadsnämnd, 235, 265
statsminister, 10, 38, 111, 157, 162, 207
Statsvetenskaplig tidskrift, 290, 291
Stinnes, tysk firma, 151
Stockholmsplanen, 14, 32
stortinget, 13
stridsvagnar, 101, 130, 131
studenter, 179, 213, 223, 224, 225, 250
stål, 122, 123, 124, 125, 128, 129, 135, 137, 139, 178, 184, 225, 230, 238, 245, 259, 260, 284
Suomi Sosialdemokraatti, finsk tidning, 104
suppleanter, 344, 345, 346
Svenska Dagbladet, 36, 81, 101
Sveriges Redareförening, 180
- T**
- talman, 297
talman, vice, 302, 309, 314, 330, 339, 340, 341, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350
Tass, 213
telegram, 22, 40, 77, 185, 186, 187, 213, 217, 231
territorialvatten, 12
textilier, 122, 128, 129, 219, 233
Todt, organisation, 103
tonnage, 26, 47, 114, 123, 124, 131, 141, 158, 180, 201, 203, 253, 259, 262, 273

Sakregister

- torpedering, 110, 111, 116, 142
trafikkommission, 112, 121, 148, 151
trafikminister, 86
traktatberedningen, 121
transitering, 12, 14, 21, 22, 23, 32, 34, 39, 40, 42, 45, 57, 71, 72, 78, 79, 86, 91, 93, 116, 129, 150, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 177, 178, 211, 213, 222
transiteringsavtal, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 40, 44, 45, 71, 80, 158
transporter, 14, 19, 20, 22, 26, 33, 34, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 50, 54, 63, 67, 69, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 107, 114, 116, 130, 131, 146, 149, 151, 152, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 178, 180, 202, 206, 221, 230, 242, 249, 250, 254, 261, 264, 273, 274, 278, 281, 282
Treasury Department, USA, 193, 195, 197
Treasury, HM, Storbritannien, 283, 284
trupper, 12, 13, 19, 23, 25, 27, 29, 32, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 44, 51, 64, 72, 77, 78, 80, 82, 86, 88, 91, 130, 132, 133, 154, 155, 156, 158, 159, 165, 166, 170, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 222, 248, 251, 255, 256
trupptransporter, 47, 71, 80, 92, 163
tråvaror, 99, 103, 122, 123, 124, 125, 134, 136, 137, 234, 260, 262, 263, 265, 266, 285, 286, 287
trävaruindustri, 184, 244, 245, 265
tvångsarbete, 52, 54, 202
- U**
- ubåtar, 110, 111, 112, 116, 148, 201, 206, 211
Ultunabiblioteket, 291
underrättelseväsen, 74, 110, 132, 236, 237, 248
UNRRA, United Nations Relief and Rehabilitation Administration, 184, 192, 196, 199, 236
USA Commercial Corporation, 231
Utrikesdepartementet, 9, 11, 14, 19, 28, 41, 45, 51, 52, 61, 63, 67, 70, 80, 82, 91, 98, 102, 121, 150, 160, 164, 166, 168, 213, 216, 217, 220, 235, 238, 240, 291, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351
utrikeskommissarie, 29, 61, 186, 211, 212
utrikesminister, 9, 10, 11, 14, 19, 20, 21, 22, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 112, 113, 115, 116, 117, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 159, 162, 163, 167, 169, 185, 192, 216, 220, 222, 225, 231, 238, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 271, 272, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286
utrikesministeriet, brittiska, 271
utrikesministeriet, tyska, 278
utrikesministerium, 182, 224
utrikesministerkonferens, 118
Utrikesnämnden, 10, 11, 19, 42, 57, 65, 68, 127, 157, 159, 179, 216, 238, 277, 286
Utrikespolitiska institutet, 290
- V**
- valuta, 134, 136, 195, 226, 236, 262, 264, 266, 284, 286
vapen, 33, 40, 45, 50, 101, 163, 201, 202, 203, 224, 254, 274
vapenslag, 26, 133
vapenstillestånd, 13, 171, 260, 282
vinterkriget, finsk-ryska, 9, 105, 131, 134, 155, 216, 251, 254
visering, 20, 45, 51, 146
Vultee-plan, 48
värnplikt, 80, 204, 274
västmakterna, 12, 21, 24, 25, 27, 28, 115, 117, 128, 157, 158, 160, 171, 177, 181, 182, 183, 184, 210, 223, 237, 256, 257, 258, 259, 261, 263

W

War Department, USA, 197
Wehrmacht, 88
Weimarförfattningen, 289
White-planen, 195

Z

Zeiss, 124

Å

Ålandskonventionen, 14, 30, 31

Ö

örlogsflottan, tyska, 131, 144
Östersjöflottan, ryska, 206
Östersjötrafiken, 91
östfronten, 171
överbefälhavare, 12, 24, 133, 199
överbibliotekarie, 290, 291, 292
överflygningar, 46, 113, 147, 168
överste, 130, 131, 132, 133, 157, 251

ORTREGISTER

A

Akershus, 99, 105
Alamein, el-, 117
Algeriet, 117
Altdöbern, 280
Amerika, se även USA och Förenta staterna, 22, 43, 48, 51, 53, 54, 66, 69, 89, 102, 114, 115, 128, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 187, 191, 192, 194, 201, 231, 238, 275
Amsterdam, 251
Argentina, 145, 161, 195
Arvika, 311
Assmäsa, 317, 318
Athen, 114, 166
Atlantic City, 199
Azorerna, 142, 145

B

Bahia, 142
Balkan, 43, 46, 61, 128, 166, 214
Ballangen, 248
Baltikum, 26, 74, 115, 146, 167, 192, 204, 214, 218, 256, 257, 281
Baltischport, 205
Bangkok, 89
Belgien, 13, 122, 128, 130, 145, 229, 260, 273, 275, 278
Bergen, 51
Berlin, 14, 33, 37, 42, 43, 44, 46, 50, 54, 72, 92, 106, 112, 142, 145, 146, 147, 167, 168, 175, 201, 207, 209, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 249, 250, 253, 277, 278
Bessarabien, 115, 167
Björneborg, 33
Bodö, 248
Bolivia, 102
Borås, 298

Bottniska viken, 24, 107
Brasilien, 128, 141
Bromma flygplats, 168, 282
Brunnsvik, 327
Budapest, 251
Bulgarien, 43, 61
Böhmen-Mähren, 256

C

Canada, 48, 64, 114, 191, 195, 199
Charlottenberg, 45
Chicago, 282
Chile, 284
Colombia, 100

D

Dalarna, 113
Danmark, 13, 26, 50, 52, 54, 63, 69, 74, 85, 91, 92, 101, 131, 132, 134, 135, 139, 158, 160, 162, 166, 169, 171, 175, 176, 188, 203, 205, 210, 223, 236, 256, 257, 260
Dardanellerna, 169
Delfzyl, 251
Dnjestr, 204
Donau, 128
Doverstorp, 329, 345, 347, 348, 349, 350
Dunkerque, 13, 274
Dyna, 132

E

England, se även Storbritannien, 19, 21, 22, 23, 24, 42, 47, 48, 50, 64, 65, 66, 69, 72, 81, 84, 85, 86, 89, 92, 98, 102, 103, 115, 125, 140, 145, 147, 153, 154, 157, 158, 168, 169, 189, 194, 232, 237, 256, 262, 265, 266, 271, 275, 282, 283, 284, 286, 287

Ortregister

Estland, 13, 40, 87, 102, 202, 204, 281
Europa, 42, 130, 146, 192, 193, 198,
199, 200, 201, 214, 229, 259, 272,
273, 279

F

Falsterbonäset, 12
Fauske, 248
Finland, 9, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34,
35, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 45, 49, 50,
55, 57, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72,
76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86,
87, 90, 91, 92, 100, 101, 103, 104,
105, 107, 112, 115, 117, 131, 132,
133, 134, 135, 139, 143, 144, 146,
147, 156, 157, 160, 161, 165, 167,
171, 176, 187, 192, 204, 205, 206,
207, 210, 213, 214, 217, 218, 223,
226, 227, 233, 252, 253, 260, 266,
285, 286
Finska viken, 184, 204, 206, 211
Foggia, 202
Frankrike, 11, 13, 19, 21, 122, 128, 130,
145, 155, 272, 273, 274, 275, 278
Fredrikslund, 315
Förenta staterna, se även USA och Ame-
rika, 40, 64, 66, 67, 69, 77, 81, 100,
143, 145, 191, 192, 193, 216, 232,
239, 256, 264, 272, 273, 276, 279,
280, 284

G

Gotland, 91, 92, 110, 116, 308
Grekland, 43, 114, 116, 147, 166
Gränebo, 308
Grönland, 72, 206, 280
Grönvik, 346, 347, 348, 349, 350
Gällivare, 12
Gästrikland, 324
Gävle, 324, 327, 344, 345, 346, 347,
349, 350, 351
Göteborg, 69, 98, 141, 142, 144, 177,
184, 205, 321, 322, 327

H

Haag, 154, 155
Haifa, 114

Halland, 44, 315, 319
Halmstad, 90, 319
Hamburg, 52, 281
Hangö, 26, 57, 82, 91, 167, 216, 217
Haparanda, 72, 80, 90, 92
Helgagård, 301
Helgeandsholmen, 291
Helsingborg, 45, 48, 108, 116, 155, 323,
346, 347, 348, 350
Helsingfors, 11, 12, 21, 38, 43, 65, 75,
78, 84, 85, 103, 143, 171, 190, 213
Helsingör, 45, 64
Holland, 114, 128, 130, 145, 229, 236,
251, 260, 272, 286
Hongkong, 89
Hot Springs, 195
Härnösand, 340

I

Indien, 100
Iran, 206, 214
Island, 206, 280
Italien, 21, 23, 42, 48, 85, 117, 118, 121,
122, 128, 129, 166, 170, 198, 202,
203, 227, 229, 230, 273
Ivalo, 33, 43

J

Japan, 58, 89, 102, 191, 194, 198, 201,
211, 217
Jugoslavien, 61, 74, 79, 80, 81
Jylland, 157, 166, 203
Jämtland, 317, 340
Jönköping, 301, 306, 325

K

Kairo, 186
Kalifornien, 194, 198
Kallax, 250
Kalmar, 308
Kalmarsund, 110
Karelen, 11, 12, 39, 57, 171, 204
Karlstad, 325
Katrineholm, 299
Kattegatt, 167, 169
Kaukasus, 117
Kaunas, 204
Kegum, 74

Ortregister

Kiel, 74
Kiev, 186
Kina, 196, 198
Kirkenes, 42, 72, 80, 103, 249
Kiruna, 12
Knaben, 234
Kogrunderäman, 12, 19, 20, 21, 22
Kopparberg, 327
Kornsjö, 71
Kosta, 319
Kreml, 61, 213, 253, 275
Kronoberg, 315, 319
Kronstadt, 110
Kujbysjev, 111, 140, 143, 211, 218, 235
Königsberg, 204
Köpenhamn, 51, 101, 169

L

Landsort, 110, 111
Langöy, 249
Lemberg, 204
Leningrad, 27, 132, 204
Lerum, 295
Lettland, 13
Linköping, 293
Lissabon, 114
Litauen, 13
Lofoten, 249
London, 14, 22, 40, 46, 47, 64, 84, 86,
103, 108, 135, 136, 137, 138, 144,
145, 147, 153, 156, 168, 169, 175,
177, 178, 182, 183, 185, 186, 187,
201, 207, 230, 253, 261, 262, 263,
264, 265, 271, 277, 281, 283, 284,
285
Lorient, 274
Lublin, 264
Luleå, 39, 40, 250
Luxemburg, 13, 122
Luzk, 204
Lyngen, 248, 249
Lyon, 273
Lübeck, 281

M

Malacka, 128
Malmö, 47, 108, 205, 309, 318, 323,
338, 347, 349, 350, 351

Mariehamn, 31
Medelhavsområdet, 170
Mellanamerika, 100
Mellanöstern, 117, 214
Mosjön, 248
Moskva, 11, 12, 14, 29, 33, 41, 42, 50,
61, 62, 74, 115, 118, 143, 165, 166,
167, 168, 170, 171, 185, 186, 187,
188, 192, 204, 207, 209, 210, 211,
212, 213, 214, 215, 216, 217, 218,
219, 253, 264, 275, 281
Murmansk, 144, 206, 253

N

Nacka, 334
Namsos, 132
Narvik, 12, 20, 39, 40, 54, 71, 72, 137,
156, 248, 249, 250, 259
Nederländerna, 13, 236, 251, 260
New York, 191, 196
Nordafrika, 117, 130
Norden, 13, 14, 21, 43, 46, 61, 62, 85,
160, 167, 195, 196, 210
Nordfinland, 28, 86, 206, 207
Nordnorge, 32, 34, 64, 67, 68, 72, 103,
160, 206, 248, 249, 250, 251, 253
Nordtyskland, 97
Norge, 12, 13, 14, 21, 22, 32, 34, 35,
39, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51,
52, 53, 54, 57, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
69, 71, 72, 77, 78, 80, 85, 88, 92, 98,
99, 102, 103, 104, 105, 106, 114, 117,
122, 123, 130, 131, 132, 135, 136,
137, 138, 139, 146, 147, 155, 156,
157, 158, 159, 160, 161, 162, 165,
166, 169, 171, 175, 176, 179, 182,
183, 184, 189, 199, 203, 204, 205,
206, 210, 223, 225, 229, 233, 234,
236, 248, 249, 250, 251, 253, 254,
255, 256, 257, 259, 280
Normandie, 171
Norrköping, 20, 21, 27, 34, 36, 37, 39,
40, 52, 293, 335, 344, 345
Nässjö, 301

O

Oberschlesien, 146
Odessa, 204

Ortregister

- Odinsholm, 102
Oslo, 13, 51, 99, 114, 136, 146, 155,
182, 183, 280
- P**
- Paris, 171, 271, 273, 275
Pearl Harbor, 191, 192
Petsamo, 43, 65, 69, 76, 85, 103, 226
Philadelphia, 196
Polen, 130, 146, 167, 192, 228, 284, 287
Portugal, 125
Poslätten, 202
- R**
- Rhen, 221
Rhenlandet, 221
Rhône, 273
Riga, 204
Riksby, 282
Riksgränsen, 156, 250
Rochelle, La, 274
Rom, 118, 168, 195, 207
Rotterdam, 114, 251
Rovaniemi, 28, 33, 43, 80, 132
Royan, 274
Rubbestad, 108, 161, 312, 346, 347, 349
Ruhr, 151
Rumänien, 46, 77, 107, 128, 129
Rågö, 40
- S**
- Saint Nazaire, 274
Salerno, 203
Salla, 76
Salmijärvi, 65
Saloniki, 166
Sassnitz, 45, 50, 64
Saône, 273
Schweiz, 114, 125, 126, 129, 261, 262,
274, 283
Seine, 273
Sergels torg, 291
Sevastopol, 130
Singapore, 128
Sjelland, 166
Skagerack, 167, 168, 169, 188
Skandinavien, 11, 21, 28, 189
Skottland, 170, 188
Skåne, 26, 72, 147, 205
Slovakien, 254
Småland, 88
Sovjetunionen, 9, 11, 12, 13, 14, 24, 26,
27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 43, 48,
53, 57, 58, 61, 62, 64, 65, 74, 75, 76,
78, 81, 82, 85, 93, 111, 115, 117, 131,
140, 143, 154, 160, 167, 170, 171,
176, 185, 186, 187, 189, 192, 195,
196, 198, 199, 201, 209, 210, 211,
212, 213, 214, 215, 217, 218, 219,
227, 232, 234, 237, 240, 241, 242,
243, 246, 249, 252, 253, 258, 260,
263, 265, 276, 281, 282, 283, 285,
287
Spanien, 22, 23, 128, 232, 261
Stalingrad, 117, 212, 220
Stettin, 77
Stilla havet, 200
Stockholm, 12, 14, 19, 30, 33, 45, 46,
47, 48, 75, 86, 87, 93, 101, 107, 108,
113, 114, 116, 129, 132, 133, 142,
143, 144, 146, 153, 164, 167, 170,
177, 190, 197, 199, 205, 208, 213,
217, 220, 225, 227, 228, 231, 234,
236, 237, 238, 240, 248, 252, 253,
256, 257, 263, 267, 278, 279, 284,
287, 289, 293, 296, 302, 303, 305,
321, 325, 327, 332, 334, 336, 344,
345, 346, 347, 348, 349, 350
Storbritannien, se även England, 11, 13,
58, 100, 181, 185, 186, 188, 189, 192,
195, 196, 198, 199, 219, 260, 266,
276, 282, 283, 284, 285, 286
Storlien, 71, 72, 156
Suez, 117
Svartklubben, 110
Sverige, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 51, 52, 53, 54, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78,
79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 91, 92, 93, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
112, 113, 114, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 131, 132,
133, 134, 135, 136, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 145, 146, 147, 148,

Ortregister

- 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 163, 165,
166, 167, 168, 169, 170, 175, 176,
177, 178, 179, 180, 181, 182, 183,
185, 186, 187, 188, 189, 195, 196,
197, 204, 205, 209, 210, 211, 212,
213, 214, 215, 216, 220, 222, 223,
225, 227, 228, 229, 230, 232, 233,
234, 235, 238, 239, 240, 241, 242,
248, 249, 250, 251, 252, 253, 254,
255, 256, 257, 258, 259, 260, 261,
262, 263, 264, 265, 266, 276, 277,
278, 279, 280, 281, 282, 283, 284,
285, 286, 287
- Svir, 100
Svolvaer, 248
Sydamerika, 100, 141, 195, 272
Sydosteuropa, 61
Södermanland, 314, 331
Södern, amerikanska, 194
- T**
Teheran, 186, 217
Terijoki, 11
Tjeckoslovakien, 254, 255, 256, 257,
281, 282
Torneå, 12, 28, 45, 87
Torrskog, 309, 311
Trelleborg, 40, 45, 50, 64, 72, 155
Tromsö, 248, 249, 250
Trondheim, 156
Turkiet, 167, 169, 219
Tyskland, 12, 13, 14, 19, 20, 22, 23, 24,
25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36,
37, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51,
52, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70,
71, 72, 74, 76, 77, 78, 81, 85, 86, 87,
90, 92, 117, 121, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 131, 139, 140,
143, 144, 145, 146, 147, 148, 149,
150, 152, 155, 156, 157, 158, 159,
161, 162, 163, 168, 169, 170, 171,
175, 176, 177, 178, 179, 180, 181,
184, 185, 188, 194, 198, 201, 202,
203, 204, 205, 206, 210, 211, 212,
213, 214, 216, 218, 219, 220, 221,
222, 223, 224, 225, 226, 227, 229,
230, 231, 232, 233, 236, 237, 238,
250, 252, 253, 254, 256, 257, 258,
259, 263, 264, 266, 277, 278, 280,
287, 289
- U**
Ukraina, 58, 222
Uleåborg, 132, 207
Ulriksdal, 317
Ultuna, 291
Ungern, 107, 128, 222, 252
Uppsala, 293, 295
USA, se även Amerika och Förenta sta-
terna, 48, 58, 77, 81, 141, 158, 177,
194, 195, 196, 198, 199, 232, 238,
239, 253, 262, 264, 282, 286
- V**
Varanger, 249
Vasa, 33, 37, 43, 77
Venezuela, 100
Viborg, 216, 217
Visby, 110
Vitebsk, 204
Voronešj, 130
Vrine, 312
Vänersborg, 289
Värmland, 46, 147, 311, 332, 338
Västernorrland, 317, 340
Västervik, 111
Västerås, 250
Västeuropa, 166
Västmanland, 314, 331
- W**
Washington, 51, 67, 80, 84, 115, 177,
182, 185, 191, 194, 196, 197, 198,
231, 257, 261
- Y**
Ystad, 147
- Å**
Åbo, 78, 252
Åhus, 147
Åland, 14, 24, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 38,
43, 110, 115
Ålands hav, 110

Ortregister

Ångermanälven, 132

Ånhammar, 331

Århammar, 314

Ä

Älvsborg, 311, 312

Ö

Öland, 110, 111

Örebro, 302, 339

Östasien, 198

Östergötland, 329, 335

Österrike, 90, 202

Östersjön, 12, 21, 47, 58, 91, 110, 124,

131, 133, 179, 181, 184, 204, 206,

219, 235, 252

Östersjöstaterna, 37

Östersund, 189, 289

Östkarelen, 207

BILDKÄLLOR

Scanpix/Pressens bild: sidorna 19, 25, 62, 73, 108, 113, 209, 229, 258

SVT Bild: sidorna 31, 49, 53, 57, 75, 84, 89, 121, 127, 151, 191, 200, 221, 237

Arbetarrörelsens arkiv: sidorna 10 och 324

Riksdagens arkiv: sidorna 154 och 289 samt ledamotsporträtten på sidorna 293–340, utom fotografierna på Adolv Olsson, sidan 324 (Arbetarrörelsens arkiv) och Rickard Sandler, sidan 327 (Sveriges pressarkiv).

Fotot på sidan 36 är hämtat ur Ivar Anderson, *Från det nära förflutna*, och fotografierna på sidorna 165 och 197 ur Erik Boheman, *På vakt. Kabinetssekreterare under andra världskriget*.

